

The Text of the Gospels in the Works of Gregory of Nazianzus

Sarah Julia Guthrie

Submitted in accordance with the requirements for the degree of PhD

The University of Leeds

Department of Theology and Religious Studies

September 2005

The candidate confirms that the work submitted is her own and that appropriate credit has been given where reference has been made to the works of others

This copy has been supplied on the understanding that it is copyright material and that no quotation from the thesis may be published without proper acknowledgement

Acknowledgements

I should like to express my thanks to all those who have helped in the writing of this dissertation; to the late Caroline Bammel for her example; to my husband Robin for his patience and proof-reading; to Professor J. Bradshaw for advice on statistical analysis; to the monastery of S. Catherine, Sinai, for permission to reproduce Gregory's portrait illumination from Codex 330; to Sharon Cowell for help with word-processing. Above all, I should like to express my warmest admiration and gratitude to Professor J. K. Elliott who has been the perfect supervisor throughout this undertaking.

As in so many things my lifetime friend Sedwell Diggle has given unfailing support;
this study is dedicated to her with my love and thanks.

Εἰ τις ἐρωτήσει με τι τῶν ἐν τῷ βίῳ καλλίστων, εἶποιμι ἂν ὅτι φίλοι (EpCIII).

Abstract

Citation of the New Testament by the Church Fathers is a valuable resource in reconstructing the early history of its text, for the time and place each was writing is known. The Society for Biblical Literature has undertaken a series of studies of the Fathers who wrote in Greek in order to make available this resource and to examine in detail what light it sheds on textual development. Among these, the fourth-century Cappadocian father Gregory of Nazianzus was a prolific writer whose work is largely extant; he made extensive and virtuoso use of Scripture in his orations, poetry and other writings.

In this study, Gregory's life and works are outlined; the use he makes of NT citation is described and evaluated from a text-critical perspective; the particular difficulties this entails are discussed; and the sources and method used to identify citation laid out in chapters One to Three.

This study aims to retrieve all his references to the Gospels, to match them to their NT source where this can be determined, and to present them with critical apparatus as either citations, adaptations or allusions. Chapters Four to Seven list these references to Matthew, Mark, Luke, and John. An evaluation of their contribution to our understanding of NT textual development completes the study.

Earlier work in the series has attempted to locate the text used by individual Fathers within the main strands of textual tradition by calculating proportional agreement with a carefully selected representative number of manuscripts. These attempts have had mixed results; in this study the small number of uniquely-derived verbatim citations in Gregory's work, the insurmountable difficulties of transmission and definition, and the great loss of material if rigorous criteria for inclusion are applied, justify the omission of this analysis. Instead a more qualitative approach has sought to do justice to the special strengths of Gregory as a witness to the Gospel textual tradition.

Contents

Frontispiece: Gregory the Theologian	
Introduction	1
Chapter One: Gregory's Life and Works	4
Chapter Two: Gregory's Use of Scripture	28
Chapter Three: Identifying Citation and Allusion	40
Chapter Four: The Text of Matthew's Gospel in Gregory's Works	54
Chapter Five: The Text of Mark's Gospel in Gregory's Works	97
Chapter Six: The Text of Luke's Gospel in Gregory's Works	102
Chapter Seven; The Text of John's Gospel in Gregory's Works	133
Chapter Eight: Conclusion: Gregory's Contribution to Understanding the Development of the Gospel Text	178
Bibliography	186
Appendix I: Citations and Allusions of Indeterminate Source	193
Appendix II: Unidentifiable Allusions	269
Map of the Eastern Mediterranean in Late Antiquity	
List of Tables:	
Table 1	178
Table 2	181

The Gospel of the Gospels in Gregory of Nazianzus

The Text of the Gospels in Gregory of Nazianzus

Introduction

The Gospels and other New Testament (NT) writings were written in the sixty or so years after the death of Jesus, but of these originals no witness earlier than the first quarter of the second century is extant. So greatly valued were these records by the earliest Christian communities that they were carefully and repeatedly copied; they were translated from the original Greek into other languages, Latin and those used in communities in outlying parts of the Roman Empire; and Christian teachers and scholars made extensive use of them in their own writings to expound faith and practice. These three classes of witnesses - the Greek manuscripts, the versions, and quotations by the Church Fathers - not only enable scholars today in the task of ascertaining the text of the NT, but also the reconstruction of its history. The particular importance of patristic citation for the latter is that in most cases both the time and the place where the Father worked are known. The use of this most valuable resource by textual scholars has however been hampered by what Fee calls "a great lacuna in NT studies"¹, namely, the lack of carefully collected and usefully presented material. It is to address this that the Society of Biblical Literature has begun to publish its series The New Testament in the Greek Fathers. Now under the general editorship of M.W. Holmes, the series aims to publish the NT text of a given Father and offer a scholarly analysis of it. Seven volumes have now appeared, the first of which was B.D.Ehrman's (1986) Didymus the Blind and the Text of the Gospels (SBLNTGF 1). The present study profits therefore from "l'avantage de s'embarquer 'dans un train en marche' comme on dit...la partie étant déjà engagée et les règles du jeu bien établies" (Mossay 1980, p.10)!

In their 27th edition of the *Novum Testamentum Graece* (hereinafter NA²⁷), Kurt and Barbara Aland considerably revised the critical apparatus of earlier editions. This revision incorporated a thorough review of patristic citation. The criteria for selection of these witnesses, listed on pp. 74-6*, are set out in the Introduction (p.72*);

¹ Fee, G.D. (1995) The Use of the Greek Fathers for New Testament Textual Criticism. In: Ehrman, B.D. and Holmes, M.W. (1995) ch.12. p.194.

later Fathers and those not writing in Greek or Latin are excluded. Because “selection is weighted towards the more important Greek fathers of the early period” (pp.72-3*), it is something of a mystery as to why Gregory of Nazianzus (c.329-389 CE) has been omitted. It is true that there are particular challenges presented by his use of the NT- Gregory wrote no commentaries² and only one of the Orations (XXXVII) actually expounds a text, namely Mt. xix 1-12. Moreover he makes surprisingly little direct use of citation. But he was a prolific writer and one much treasured by successive generations of Christians³; there are extant forty-four Orations⁴ - discourses given or intended to be given in public for a range of purposes, didactic, invective, expository, apologetic, encomiastic -; poems including the autobiographical *περι του εαυτου βιοιου* (De Vita Sua, hereinafter DVS); and two hundred and forty-five letters; moreover the witnesses to the text of all these, in copies, translations and citations, are copious. There is thus no shortage of material; what the Alands perhaps found lacking is a usable presentation of it that gives ready access not only to Gregory’s profound knowledge of and linguistic immersion in the Gospels of his time, but also to the NT text in front of him.

The present study sets out to gather systematically all citations of, and as far as possible allusions to the Gospels in Gregory’s works, and to compare them with a range of NT mss. I have limited myself to the Gospels because to include the entire NT in this study would be to risk running out of time; citation of Paul, of the Catholic Epistles, and of the books of Acts and of Revelation must await a second project. Chapter Three describes in detail how I have set about this task. The first chapter provides a brief

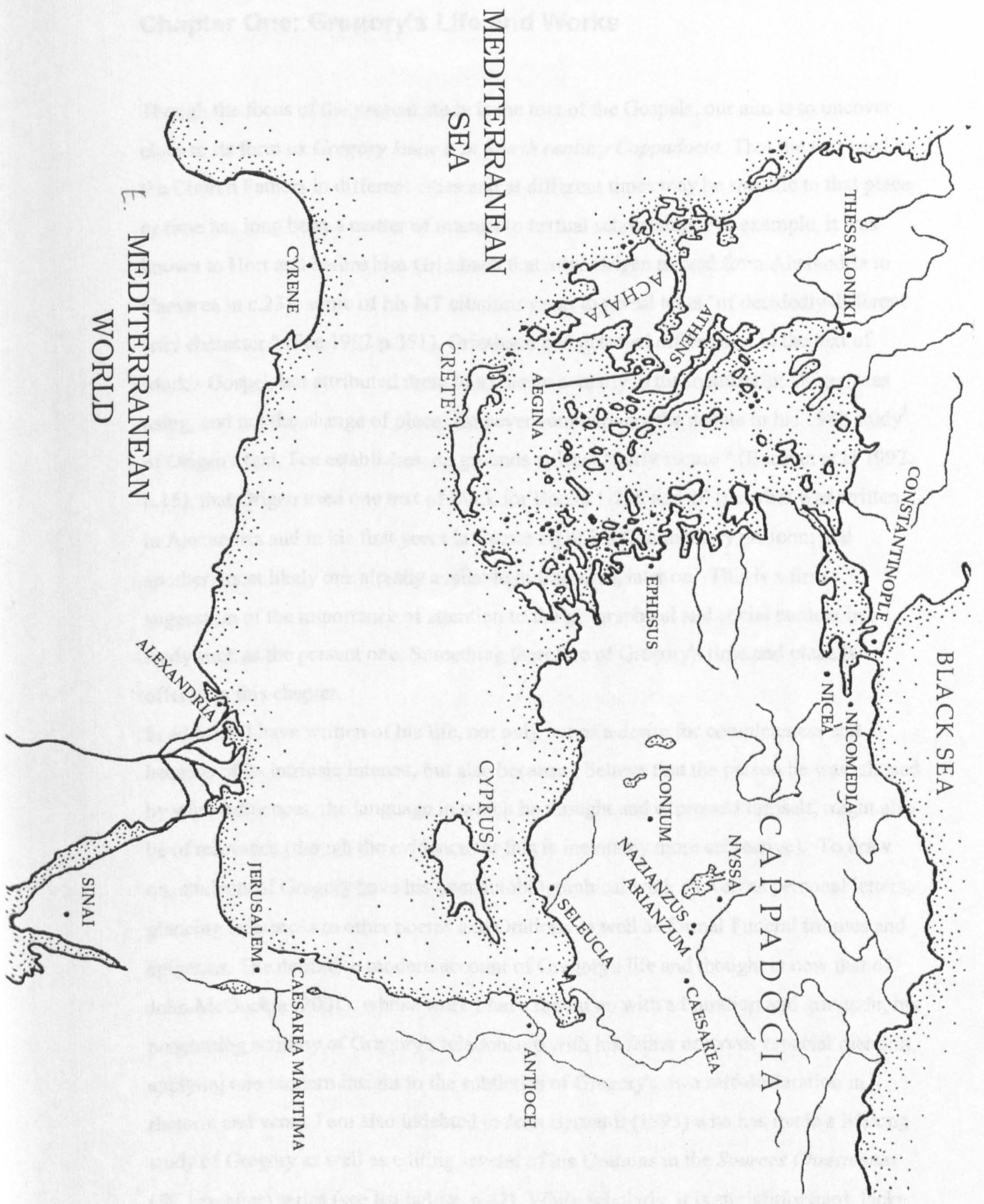
² Or none that have survived. Perhaps they were given *viva voce*: Jerome (*De Viris Illustribus* 117) admired Gregory as *praeceptor meus et quo Scripturas explorante didici*. Hanson (p.700) thinks Jerome was “a pupil or hearer of Gregory’s in Constantinople from 379/80 till the end of Gregory’s stay in that city”. We know moreover that not all Gregory’s works became part of the canon: the existence of “των μη αναγιγνωσκομενων λογων” (Sinko, p.2) is attested for example by the little poem by an 11thC Byzantine poet John Mauropous, who “a décidé de faire lire les oeuvres de notre Grégoire “qu’ on ne lisait pas”, de les recopier et de les diffuser” Mossay (1980) p.29 n.1 Cf also references listed including Hoerander (1976) *Poésie* in: *Travaux et Mémoires* 6, pp.261-2.

³ Noret, J (1983) describes him as “Grégoire de Nazianze, l’auteur le plus cité après la Bible, dans la littérature ecclésiastique byzantine”. In Mossay, J. (ed) II. [Deuxième] *Symposium Nazianzenum*. Paderborn, Ferdinand Schoningh pp.259-266. Other contributors to the Symposium describe on-going study of the oriental versions of Gregory’s works, extant translations of which into Coptic, Armenian, Georgian, Syriac, Arabic and Ethiopian, and eventually Slavonic, all testify to his widespread and longlasting popularity.

sketch of Gregory's life and work. The second chapter describes the challenges presented by Gregory's use of the Gospels in the context of modern discussion about intertextuality; many of the allusions identified throw up matters of great text-critical interest and in this chapter some of these particular problems are highlighted, such as scribal harmonization of *Gregory* to the *NT text*. In the next four chapters, the main body of the work presents each citation of or allusion to the Gospel text itself, in the usual order beginning with Matthew for ready reference; significant variants in the mss on which these are based are noted. Each citation is then compared with the text quoted or referred to as given in NA²⁷ and in a selection of mss, also with significant variation recorded. Because the outcome is intended to be a useful tool for NT textual scholars I have aimed to present the material in the standard format outlined by Fee (1995 pp.198-200; see also his introduction to Ehrman's (1986) volume, p.xi).

The task is thus essentially synthetic. I aspire to an exhaustive and systematic search, which will enable the more confident use of patristic citation by NT textual critics in the future; turn a clear if for the time being narrow beam on to some of the dark places of the NT text, and illuminate a little more our dim understanding of the history of its transmission.

⁴ See note 117

E. MEDITERRANEAN
WORLD

Chapter One: Gregory's Life and Works

Though the focus of the present study is the text of the Gospels, our aim is to uncover clues to its form *as Gregory knew it in fourth century Cappadocia*. That the text used by the Church Fathers in different cities and at different times may be specific to that place or time has long been a matter of interest to textual scholarship. For example, it was known to Hort and before him Griesbach that after Origen moved from Alexandria to Caesarea in c.231, some of his NT citations seem to reveal texts "of decidedly different (*sic*) character " (Fee 1982 p.351). Griesbach had detected differences in the text of Mark's Gospel, but attributed them to a change actually in the manuscript Origen was using, and not the change of place. However summarising the debate in his 1982 study⁵ of Origen's text, Fee establishes, on grounds at least "fairly secure " (Ehrman et al 1992, p.15), that Origen used one text of Mark for Books 1-2, 6 and 10 (i.e.what was written in Alexandria and in his first years in Caesarea) of his Commentary on John; and another, most likely one already available in Caesarea, later on. This is a firm suggestion of the importance of attention to the geographical and social context in a study such as the present one. Something therefore of Gregory's time and place is offered in this chapter.

In addition I have written of his life, not only out of a desire for completeness and because of its intrinsic interest, but also because I believe that the person he was, shaped by what influences, the language in which he thought and expressed himself, might also be of relevance (though the evidence for this is inevitably more subjective). To draw on, students of Gregory have his own autobiographical work as well as personal letters, glancing references in other poems and Orations as well as formal Funeral tributes and epigrams. The definitive modern account of Gregory's life and thought is now that of John McGuckin (2001), whose work I have drawn on with admiration and gratitude; his penetrating scrutiny of Gregory's relationship with his father deserves especial mention, applying rare modern insight to the subtleties of Gregory's own self-declaration in rhetoric and verse. I am also indebted to Jean Bernardi (1995) who has made a lifelong study of Gregory as well as editing several of his Orations in the *Sources Chrétiennes* (SC hereafter) series (see list below, p.42). While scholarly, it is straightforward, lacks

austerity, and engages our imaginative sympathy with modern parallels. This summary is greatly indebted to these two scholars.⁶

Gregory was born at Arianzus in rural Cappadocia probably in 329 (Mossay 1985 settles on 329/330⁷; see also Hanson, p.701, n.94) and spent most of his life in the little town of Nazianzus. Apart from his brief stay in Constantinople from 379-381, what took him from home was his education: first at perhaps twelve years old in the provincial capital Caesarea, about fifty miles away, and thence for two years on travels in the Eastern provinces - Tarsus, Antioch, Palestinian Caesarea- finally arriving in Alexandria in 350, where he remained only for a few weeks before departing for Athens. There he was a student of literature and rhetoric for eight years or more. During all of this time we may assume Gregory studied, read and heard read the Gospels in manuscript copies; but no extant writings of his date from this early period, so that we have no evidence for geographical specificity of these texts.

Archaeology of the region, now south eastern Turkey, has contributed practically nothing, says Bernardi, to our understanding of the fourth century (1978 p.8, n.2). For though Cappadocia has recently become a popular tourist destination, the curious cliff caves used as hermits' cells and little chapels, with their painted murals, date from the ninth century onwards. But drawing the *geographical* outlines of Gregory's exposure to the Gospel text has taken us on too fast. Gregory was born into a Christian family, as signalled by his very name.⁸ A little more than fifteen years since the savage persecution initiated under Diocletian ended, this was not yet the rule. The elder Gregory was already bishop of Nazianzus, a convert to Christianity at the age of 50 years probably on

⁵ Fee, G.D. (1982) "Origen's Text of the New Testament and the Text of Egypt". *NTS*.28. pp.348-364.

⁶ As well as *De Vita Sua* (382) edited with German trans by C. Jungck (1974) and the other primary sources I have made use also of the *Praefatio Generalis* in *PG* 35 and of material in *PG* 37; Bernardi (1978) Introduction pp. 7-28; Norris (1990) pp.1-12.

⁷ Mossay, J. (1985) "Gregor von Nazianz". *Theologische Realenzyklopadie*, Bd. 14. Berlin. In his (1980) Introduction to *Or. XX-XXIII SC* 270 p.13 he says the exact date is not known, but "proche du Concile de Nicée (325) et de la fondation de Constantinople par l'empereur Constantin (330)". This date supposes that Gregory was the elder son, but not the eldest child. Jungck (1974) thinks Nonna's longing was for a child, not a son (p.154 note to DVS line 68) and accordingly suggests 326 for Gregory and "327/ 329 Gregors Geschwister Caesarius und Gorgonia geb." (from the appended *Zeittafel*)

⁸ Bernardi (1995) p.104; rather more romantically, McGuckin (2001) p.24.

his marriage: Gregory implies that Nonna was instrumental in her husband's conversion (Or.VII.4; see also Epitaph LXVIII ον ποσιν εσθλον εθηκας, αποπροθι φωτος εοντα). The elder Gregory lived to a ripe age; born perhaps in 275, he was still vigorous to the end, as witness his journey to Caesarea in 372 to save the day for Basil when his election as bishop was being all but scuppered by factions among the locals. Gregory likens him to the patriarch Abraham (DVS 53 and elsewhere), nor does this sense of *paterfamilias* grow less with the passing years (Or I.7, VIII.4 and XVIII.41; and some twenty years later, XLIII.37). Bernardi ponders whether there is perhaps “quelque chose d'écrasant” in this (Bernardi 1978, p.8). Certainly the deep marks of their complex relationship shaped our Gregory's life both outwardly and inwardly: McGuckin (2001, pp. 9-11) moreover makes a strong case for its influence on his theological thought. The elder Gregory's family of origin had belonged to a sect called the “Hypsistarii” (described by Gregory of Nyssa in *Contra Eunomius* 2.5⁹ as a “mixture of Hellenic error and Jewish legal fantasy”!). Perhaps originally a Jewish proselyte group, they kept the Sabbath and certain food laws, but did not practise circumcision. The family were keen enough: when the elder Gregory became a Christian his mother disinherited him (albeit later changing her mind, Or XVIII.5; all the family wealth did come to him in due course, but Nonna “would never share salt” with them). Was Gregory's lifelong defence of “his mother's Christological tradition” (McGuckin p.9) a profound though “coded” engagement with this monotheism of his father's? “[T]hrowing over the traces.....in his case was to prove one of those great ideas that.....determines the entire character of a life's work and thought” (ibid. p.16). At any rate he must have had some sense of his own intellectual superiority. The doctrinal error -- according to Norris an Arian confession (1990, p.2) -- which Gregory refers to in Or VI and XVIII shows the father lacked his son's intellectually rigorous doctrinal sophistication; rather “ his years of service were marked by deeds of kindness, care for those in his congregation and sensible teaching of the faith” (Norris 1990, p.3). (McGuckin has a less conventionally sanitised view of his paternalism! See pp. 8-9, 14, for example, *et passim* in ch.1,). He died in 374, leaving Nazianzus without a bishop until Gregory returned from Constantinople in 382.

⁹ Jaeger, W.(1960) *Contra Eunomium Libri* 2.327. [2 vols;2nd ed. Gregorii Nysseni opera] Leiden

On the other hand, though his father had "escaped the darkness of idolatry" (Anth Gr. VIII.23; cf Or VIII.4) only in adult life, his mother Nonna was born the daughter of Christians in nearby Iconium, a city whose Christianization goes right back to Paul himself (II Tim iii.11; Acts xiii.51; xiv.1,19,21; xvi.2). That she retained close contact with her community of origin is suggested by the fact that Gregory's sister Gorgonia, some years his senior (only Tillemont risks a date "c.326"; but see note 23), married one Alypius¹⁰ of Iconium and went to live there. Was it, as Bernardi (1978, p.9) hazards, dangerous to identify oneself as a Christian in Iconium at this time? If so, this high-ranking family was unshakeable, Gorgonia showing the prayerful force of character her mother had exemplified. For Nonna had a strong influence on her own family -- her virtues as a wife are prominent even in the funeral oration for her husband (Or. XVIII esp.7 seq) -- and on her elder son above all, as witness this tribute (Anth. Gr. VIII 27):

Αννα, συ δ' υια φιλον και τεκες ευξαμενη
Και νηω μιν εδωκας αγνον θεραποντα Σαμουηλ.

We may assume Gregory's very earliest exposure to language was imbued with biblical imagery and vocabulary:

ωσπερ εκ γνοφου νεφος
συνηγεθ' η του κρεισσονος προθυμια.
προσω δ' εβαινον συντρεχοντος και λογου,
βιβλων τ' εχαιρον ταις Θεου συνηγοροις.
(DVS 96-99)¹¹

The Greek of the New Testament (and equally of the Septuagint¹²) was his mother tongue.

As well as an older sister, Gregory had a closely younger brother, Caesarius. Caesarius did well at school in scientific subjects- astronomy, mathematics and geometry- and then studied medicine in Alexandria and finally at Constantinople where he was Court doctor by 361.¹³ The younger brother also looked after affairs on the estate at Nazianzus

¹⁰ The identity of Alypius has been debated; for a summary of the argument, and in my view a sensible conclusion, see McGuckin (2001) p.4 n.12.

¹¹ See also Car 2.1 lines 437-8=PG 1002.437-8

¹² See for instance Or XLI.4 (SC 358 p.323, n.1) where Gregory quotes not the Hebrew text but one conforming to LXX.

¹³ Sources for Caesarius' life besides Or.VII include mention in letters to him Ep.vii.20; to Sophronios xxix and xxxii; to Philagrios xxx, 80; Basil's letters to him xxvi; a smattering of references in Poems II;

where the family possessed κτησιν συμμετρον (Or XVIII.20; Gregory's funeral oration for his father understates with appropriate modesty). To gain a feeling for the kind of life this entailed, Bernardi¹⁴ urges us to imagine the ownership and management of lands in this broad province as comparable to that of Russian nobles in the pre-Revolutionary world of the nineteenth-century novelists.¹⁵ It conferred status¹⁶ as well as wealth, and many responsibilities as well as freedom. Or XIX 11 - mainly about paying taxes to Julian - suggests the atmosphere of Christian almsgiving and piety which characterised Romanised and Hellenised families such as this. There was also implied a handing on from father to son of the responsibilities of leadership in the community; and Gregory was the elder of the two sons.

As he grew Gregory would have been taught by his παιδαγωγος or tutor (we even know his name, Karterios¹⁷; Gregory calls him both the helmsman of his youth and the charioteer ζωης ηνιοχ' ημετρης who moulded him ηθεσι κεδνοις); later in the nearby Cappadocian town of Caesarea¹⁸, he would have supported and overseen the boy's schooling. It was here that Gregory began a friendship which was to have lifelong (του νυν βιου DVS 225) importance; he met Basil. This formative period ended in a tour of the great Christian cities of the East: setting out across the Taurus mountains into Cilicia and Paul's native city of Tarsus, on the coast, and thence to Antioch. From Antioch he travelled via Palestinian Caesarea¹⁹ and probably, although it is surprising he makes no mention of it himself, Jerusalem, to Alexandria; the second city of the world, it had long been one of the most important centres of learning with its far famed university and library. There Origen's influence may well have been strong still, as also

DVS 368-374; see also Bernardi, J. (1984) "Nouvelles perspectives sur la famille de Grégoire de Nazianzus." *Vig Chr* 38. pp.382-359)

¹⁴ At for example 1995 p.331.

¹⁵ Cappadocia was famous for its horses (Jones vol II (1964) p.768), a stud farm at the Villa Palmati being known for its race-horses. Wide ranch-like estates – *latifundia* - not intensively cultivated small-holdings, are most probably to be envisaged. Moreover, we know from Basil's third Homily how high a social standing those who bred and trained horses enjoyed (Hom III 209 D) .

¹⁶ Norris (1990) p.1 calls the family " curial" but see his n.2: Or. VII.8 says Caesarius was offered a "seat in the Constantinopolitan senate" as if not until then. However Ep. 7 / Gallay (1969) pp.8-9 and Ep. 249 / Gallay (1969) pp.177-183= Gregory of Nyssa Ep1 PG 46 999C- 1009A seem to give evidence of curial status. See also Kopecek, T. (1973) "The Social Class of the Cappadocian fathers". *Church History* 42. pp 453-466.

¹⁷ Anth. Graeca VIII. 142-6

¹⁸ Gregory the Presbyter. *Vita S Gregorii Theologi* PG 35. 248C and Or. XLIII. 13

¹⁹ Or. VII.6. "εγω μεν τοις κατα Παλαιστινην εγκαταμεινας παιδευτηριας απθουσι τοτε κατα ρητορικης ερωτα." It was the place where Origen, Pamphilus and Eusebius worked, and which " probably still housed at least parts of the extensive library" they had used.(Norris 1990, p.3)

that of Athanasius (see Or XXI, though Gregory's visit may have been during the latter's exile) and the controversy about Arianism, surely much in the air. He was there by October 350, and says he culled τι των λογων thence (DVS 129). But he did not stay in Alexandria. In later years he attributed his departure for Athens to the magnetism of her abiding cultural excellence²⁰; the city certainly did not enjoy a reputation for *Christian* orthodoxy or piety. Should we do as Bernardi invites us to do, and compare the peaceful groves of as it were Oxbridge with the hectic big-city bustle of London? More likely it was that Athens' reputation for excellence in literature and philosophy rather than for the scientific scholarship preeminent in Alexandria exercised the stronger pull. Whatever it was that motivated Gregory it is surely significant that Basil made the same choice.

He had stayed in Alexandria less than two months, and now set out for Athens. Sea travel in November was rarely risked; Gregory vividly recalled not once but twice the storm that nearly cut short his life on his voyage to Greece. It was a lively *memento mori* and he dedicated himself to God a second time (DVS 194-9):

σος ειπον ειμι, και το πριν και νυν ετι

He seems to have spent at the minimum eight years at Athens -- "three years seems to have been normal for.. [this] stage" (Jones II 1964, pp. 998-9) -- and when he came to leave (in 358? 360? DVS 245-64) he was begged²¹ to stay on and teach rhetoric, perhaps to be one of "the three" (Libanius Or.I. 24-5 and II.14²²). In Or XLIII.24 is envisaged for a moment the life of a teacher of rhetoric at Athens:

αλλ' επιμειναντα με ταις Αθηναις χρονον ουχι συχνον ποιει τον Ομηρικον

²⁰ μουνον εμοι φιλον εσκε λογων κλεος, ους συναγειραν

Ανατολη τε δυσις τε και Ελλαδος ευχος Αθηναι

"I had one love only-the glory of the literature gathered by the East as well as the West, that is by Athens, the glory of Greece." DVS lines 96-7.

²¹ Rufinus : " Ambo de auditoriis digressi ad profitendam rhetoricam rogabantur, quod opus magnifice quidem implebat Basilus, Gregorius tamen magnificentius contemnebat" (HE XI.9, quoted from Hanson p.700, n.92, who comments "this is a fine epigram but not altogether accurate. Gregory had a deservedly wider reputation as an orator than Basil, and practised the art more deliberately"

²² See Norris (1990)) p.5, n.29. " Eunapius says he met Prohaeresius in 362 while the old man was still teaching. Himerius apparently was also actively lecturing in the 360s. Perhaps Gregory was put forth as a candidate for the third chair.."

ιππον ο ποθος, και τα δεσμα ρηξας των κατεχοντων κροαινω κατα πεδιων και προς συννομον εφερομην²³

His teachers were the pagan Himerius and the Christian Prohaeresius. The former we know a little as some works are extant²⁴, the latter less; perhaps from Cappadocia, Eunapius (Lives of the Sophists 63-79) admires his unusual ability to speak unpreparedly, and we know that Julian made an exception of him when banning Christians from teaching in schools of rhetoric. (Was this because Julian had been his pupil? In any case Prohaeresius refused preferential treatment.) The "spark" of Gregory's childhood friendship with Basil warmed into a bright blaze (Or XLIII. 17, 20); they both got to know their contemporary and fellow student, Julian, later to be a such a thorn in the side of the Church. Otherwise, Gregory was by his own account a rather aloof and earnest student (Or.XLIII. 15-18; this Oration in honour of Basil gives well the flavour of these student years) as well as a very good one.

Notwithstanding their popularity²⁵ both Basil and Gregory returned home to Cappadocia, Basil leaving early (356) and Gregory to "cette Nazianze minuscule, qui n'avait ni remparts, ni hippodrome, ni même bains publics" (says Bernardi SC384 p.27; but it seems to have appeared less bleak and more welcoming to Gregory himself!²⁶). The two had made plans to found a monastic community, where they might study and write and contemplate²⁷. Such a way of life was a recent innovation, and still awaiting Basil's development of it²⁸. Gregory was strongly attracted to it all his life (πλειων δε μ' ειχε των μοναστικων ποθος (DVS 327); indeed between 359 and 362

²³ Bernardi writes (p.180 n.1) "Grégoire s'est laissé un moment séduire par la perspective de grossir le minuscule corps des professeurs chrétiens"

²⁴ See further Kennedy, G. (1983) Greek Rhetoric under the Christian Emperors. Vol III of A History of Greek Rhetoric. Princeton. pp. 141-9

²⁵ Indeed why in view of above did he leave Athens? Maybe the existing professors were not so keen on the students' enthusiasm for having him! Perhaps he was already forming the ambition to be "*par l'écrit un grand sophiste chrétien.*" (My italics;SC 384 p.30)

²⁶ Mossay (1980) p.14 has unearthed from the Greek Anthology this:

"Γρηγοριον βοωσα παρ' ανθοκομοισιν αλωαις / ηντεο, μητηρ εμη, ξεινης απο νισσομενοισι, χειρας δ' αμπετασασα φιλας τεκεεσσι φιλοισι/ Γρηγοριον βοωσα ".(Anth.Pal.VIII 30, lines 1-5)

²⁷ A selection of Origen's work called the Philocalia could be the result of a joint effort around this time. For details of arguments for and against, see Norris 1990 p.6, n.31.

²⁸ See Jones (1964) p.929

he went more than once to stay with Basil at the small community he founded at Annesi in Pontus)^{29,30}. Norris (1990, p.7 n. 39) on the basis of the letters (he finds Epp I-III "odd" and "possessing a strange jocularity" which he interprets as either a mild rebuke or a lack of commitment to the enterprise³¹) thinks this was a disappointing time, "not altogether pleasant" for Gregory. But it did not help him to make up his mind; in the end it was the elder Gregory who intervened, and at end of 361 (Gallay Christmas 361: Mossay 1964 thinks later³²), or at the beginning of 362³³, ordained him priest.

"Grégoire dira toujours que son père lui avait fait violence en lui imposant cette charge" (Bernardi p.10; and see also DVS 337-438: ηλγησα τη τυραννιδι (l.345). cf his use of the word tyranny at Or I.1, where it is η καλη τυραννις³⁴).

Gregory fled to Basil at Annesi, "pour m'examiner" (I.2); the account of the incident in DVS 350-356 speaks of their time together as a soothing respite (φαρμακον), a retreat, where as it were "hidden in a cloud like the wise of olden times" he might be with God.

²⁹ For a fuller discussion of their friendship in context, see R. Van Dam (1986) "Emperors, Bishops and Friends in Late Antique Cappadocia". *JTS NS* 37 especially pp. 68-73

³⁰ For place and name see Maraval P, ed. *Gregory of Nyssa. Vie de Macrine* p.38-44. (SC 178). Calvet-Sebasti p.13, n.2.

³¹ Hanson says (p.701), though no evidence is given, that "he found the life too strenuous and rigorous" For a detailed view of the differences between Basil's understanding of monasticism and Gregory's, see the excellent discussion in McGuckin (2001) pp.93 ff. He gives a wholly plausible account of the "jocularity" observed by Norris.

³² Mossay, J. (1964) "La date de l'Oratio II de Grégoire de Nazianze et celle de son ordination." *Le Muséon LXXVII* pp.175-186. The discussion is summarised by Bernardi on pp.11-17; it hinges on II. 87, where he declares

"Και τον μεν εξωθεν ου δεδοικα πολεμον ουδε τον νυν επανασταντα θηρα ταις εκκλησιαις και του πονηρου το πληρωμα..." i.e. Julian, made sole Emperor in Nov 3rd 361 . Cf Eusebius HE X .4, 14. But Mossay argues it is not Julian but Valens (succeeding to the eastern Empire in 364; see Cary p.771). Bernardi has written elsewhere of the lifelong antipathy of Gregory to Julian (Or.IV and V; five years later at the funeral Oration for his brother (VII, 11-13); 10 yrs later still in Or XXI, 32; and in 381, in XLII, 3.["[cette] passage distingue nettement Julien et Valens" p.14] The Arian Valens persecuted the orthodox; whereas the enemy εξωθεν fits much better as a description of the Apostate, whose aim was to reinstate paganism. Bernardi finds conclusive against Mossay the context which surely contrasts II,87 with 85 ο προς αλληλους πολεμος. Or.s I-III accordingly date from 362. Cf also Ep 7 for the reasons both for his "lenteur" and for his hostility to Julian: Caesarius was still at Court.

³³ Christmas may have been celebrated on 6th January at this period in Cappadocia. See McGuckin 2001 p.101, n.58.

³⁴ cf also Ep 79.6, written a little after the death of his father in 374 to Simplicia whose slave had been ordained without her knowledge: "Do not be angry with him for he has been subject to tyranny (τετυραννεται)". Cf. also n.5 p.73; II.5 p.95 and n.3 on p.94 where it is "conventional" to resist to a point; II.6 p.96,n.2; II.72, n.4; III.1, n.2. So also John Chrysostom On the Priesthood I.3.25 ed. Nairn, J.A. (1906), p.9 "taken by force".) The use of this word is a matter for reflection- Bernardi is inclined to think it for public consumption, firmly to dissociate himself from the speed and competitiveness of various *arrivistes*, cf Ep 53,54 of Basil- but McGuckin in keeping with his general approach prefers to see it in the context of "the deep waters of [Gregory's] relationship with the old man" (p.101).

He also wrote Or.II, which meditates at length on the conflict he was to feel all his life³⁵ between the life of active service and that of contemplation, a sense of struggle Norris finds "common to the Byzantine saints" (p.8). At Easter he returned to take up his duties, and this was the occasion of Or I. A week later, he gave Or III.

His new life as leader of the church in Nazianzus was presented with immediate challenge. A few weeks before Gregory's ordination, on 12 Dec 361, Julian had entered Constantinople, having been made Caesar by Constantine in Nov 355 to prosecute his campaign in Gaul, and becoming Emperor of the East on the death of his cousin Constantius in Cilicia on 3 Nov 361. He was born and bred a Christian, and seems to have been in church for the feast of Epiphany 362. But now he had a change of heart and "turned to paganism with the zeal of a convert." (Bowersock 1989, p.6) Staying in the city till mid-362 (May ?), where he rid the court of Christians who would not recant³⁶, Julian set off on a trip to Antioch, presumably with a view to an expedition against Persia, with whom there had been intermittent hostilities since Constantius' accession in 337. He necessarily travelled through or close to Nazianzus³⁷. Whether the two young men met in person during the summer is of little importance; if Bernardi (1983, p.13 and 1995, p.132), following Gallay (1943, pp.76-7), is right in thinking that Or XV was given at this time³⁸ -- it commends the heroic resistance to persecution of the Maccabees and exhorts the little church at Nazianzus to follow their example to martyrdom -- Gregory certainly perceived this proximity as threatening.

In June Julian took action against the Christians, which Bernardi (1983) thinks had a profound effect on Gregory. Five years later, in the oration eulogising his brother Caesarius³⁹, he recalled it (VII.11-13); and again ten years on, in his archiepiscopal funeral eulogy for Athanasius (Or.XXI.32 delivered May 379 in the metropolis); and

³⁵ See below pp. 19 and 26

³⁶ Caesarius was among those who contrived to remain, causing much pain to his father and brother- their mother was kept in the dark about the matter- and gossip damaging to their moral authority in the locality. Gregory wrote (Ep.VII) to urge him to leave the court.

³⁷ For the customary route to Antioch see Bernardi (1983) p.12 and (1995) p.361.

³⁸ PG 35.911-2, confessing uncertainty, gives 373 as a possible date, when the *ἄλλος Ἀντιοχος* (920) would have been Valens perhaps. The parallels to Gregory's situation in 362- a noble mother, an aged and pious father, inspiring their warlike sons, and " *Ἐγὼ πρωτοτοκος εἰμι*" (921)- are very tempting however: *Τουτους μιμωμεθα...και βοηθεισθαι μεν τοις παλαιοις διηγμασι, βοηθεισθαι δε και τοις νεοις.* (932-3).

³⁹ Caesarius remained at court during Julian's persecution to the family's dismay; see Ep VII (362) Gallay 1964 vol I p8-10. and note 37 above

even in his parting speech (Or XLII.3, 381), so long was the shadow cast. His response was to engage with some urgency in a lifelong project *to save the λογος*, an intention of which we have a retrospective hint, placed in his teenage years, in DVS 113-5 ff:

Και γαρ εζητουν λογους
δουναι βοηθους τους νοθους τοις γνησιοις..

As we shall see, Gregory seems to have set himself not merely to preach and keep intact Christian orthodoxy, but- if I may change the metaphor ever so slightly- to make an honest woman of his mistress, to legitimate the logos by *creating a Christian literature*. Other Christian teachers had been conscious of the nefarious influence of Homer's gods and heroes as depicted in schoolbooks. Here is Chrysostom (adv. Oppugn. Vit. Mon: "what is the use of sending our children to the grammarian, where...they will acquire wickedness...?" PG.47.367). And Basil too makes the *moral* distinction explicit in his instruction to his nephews (προς τους νεους 4). But it was not just the "indécente et risible" antics of the gods that attracted Christian censure: "..what Greek culture meant in the pagan life of the Eastern Mediterranean ...[was] in language, myth and image... the means for a more articulate and a more universally comprehensible expression of local traditions. This became the precious mission and character of Hellenism in the Christian Empire of late antiquity... the dictionaries have long recognised that *Hellenismos*... sometimes means paganism and sometimes Greek culture (or Hellenism as we use the word...)" (Bowersock 1989 p.9)⁴⁰. Gregory was acute and original enough to perceive the larger threat this fuddling of meaning posed, perhaps because during his long period of study at Athens he had encountered it within himself.⁴¹ His response was piercingly succinct and well-targeted:

κακουργως την προσηγοριαν μετεθηκεν επι το δοκουν..και ως αλλοτριου καλου φωρας των λογων ημας απηλασεν (Or. IV.5 "[Julian] has wickedly transformed the meaning of Greek so as to represent a religion ..like a thief , has stripped us of our *speech* "). For it was not a rival *establishment* that was at issue. Although by the first half of the fourth century, the sudden adoption of Christianity as the state religion had

⁴⁰ Bowersock's footnote 27 on p.10 draws attention to Kurmann, q.v. in bibliography.

⁴¹ Jean Le Clerq (1690) was the first to note how Gregory "est plein d'ornemens tirez de l'Histoire ou de la Fable Païenne" and "il parle même de cette dernière en quelques endroits comme les philosophes païens en parloient sans le rejeter ouvertement" (quoted in Mossay 1980,p.16)

led some for the first time to speak of "Greeks" in a religious sense⁴² (Eusebius, for instance, in the *Life of Constantine* 2.44, uses *ελληνίζειν* "transparently" to mean to practice paganism; and Athanasius Ar.3.16 and 4.10 "adroitly stigmatises Arians by labelling them 'Greeks', clearly in the sense of 'pagans' " (Bowersock 1989 p.10)⁴³), there never was a pagan "church" that mirrored the Christian church. Julian's formation matched Gregory's; both of them were thoroughly versed in Greek literature and put the highest value on Greek culture; that it should be the vehicle of Christianity was the fundamental issue at stake. In June 362 a law was passed (Cod. Theodos. XIII.3.5) which forbade Christians to teach the pagan classics. Julian's Ep. 61 423ab is evidence of his intentions: "... I give them this choice: either not to teach what they do not take seriously or, if they wish to teach, to practise what they preach and to persuade their pupils that neither Homer nor Hesiod nor any of these writers whom they ...have declared to be guilty of impiety, folly and error in regard to the gods, is such as they have declared them to be." (Athanassiadi p.1) For Gregory it was the worst measure of Julian's, to bind Greek culture to paganism and deny it to Christianity, equivalent indeed to depriving Christian martyrs of their lives, ready though they were to sacrifice both *θηνικα ..αγωνιζεσθαι δεη περι της αληθειας*. (Or IV 5) To attack people so disabled implies doubt about one's own prowess. Prematurely (the law was not yet repealed) he offers thanks to God for freedom restored.⁴⁴

This attempt to force Christians to throw the baby of Greek culture out with the bathwater of paganism (Bowersock 1989 p.11 and his biography of Julian 1978 pp.83-4) turned out to be unique; Julian alone⁴⁵ in late antiquity seriously conceived of paganism in the way that Christians conceived of the church, as a challenge to it. It was a last-ditch offensive, and it drew Gregory's fire (Or IV begins flourishingly with a call to arms!) as soon as the short-lived threat was past. But that it was a "mad idea"

⁴² For references see Koch, W. (1928) "Excursus on ο Ελληνισμος" *Revue belge de philosophie et d'histoire* 7 p.539.

⁴³ Pagans were earlier *εθνικοι* (Shep. Herm. 10.1.4; Hipp.*Haer.* 7. 19 [PG.16.3302B]; Clement *Paed.* 3.8 [PG 8.613B]; and see Lampe *ad loc.* Of course, both words also meant Gentiles as opposed to Jews, a general sense, Bowersock suggests, of "the other". (p.11) Cf also Mk vii.26.

⁴⁴ On this imprecision of chronology here Bernardi (1983) is provoked to say "Grégoire n'a pas l'habitude de s'embarrasser de précision"! p.96 n.2. It adds weight to the posthumous dating of Or IV.

⁴⁵ He had his supporters of course; the editors of *PG* (35. 526-7) held Or.s IV and V to be responses to the eulogy by Callistos, and the Epitaphios of Libanius; Eunapius', sometimes adduced, seems to post-date

(Bowersock 1989 p.6), doomed to failure⁴⁶, could hardly have been apparent at the time. His early death, barely twenty months after his accession, could not have been foreseen. It was only afterwards that Gregory discerned and voiced the judgement of history (Or. IV. 74):

".. νυν δε ηδη του σωτηριου λογου χεθεντος και περι ημας μαλιστα δυναστευσαντος, το πειρασθαι τα Χριστιανων μετατιθεναι και παρακινειν, ουδεν ετερον ην η την Ρωμαιων παρασαλευειν αρχην, και τω κοινω παντι κινδυνδειν..."

So Julian disappeared in battle on 26th June 363 and his law was repealed by Jovian six months later (Cod Theodos XIII 3.6; 11.i.364). But the challenge if not the threat remained: after Constantine, Christianity had to win the classically educated élite, who, though not numerous, were influential, and who had characteristically defended the old ways as part of their cultural and social heritage.

Gregory's invective against Julian is famously bitter (" vitriol", " venomous", "virulent" say the commentators⁴⁷); besides this, though, and in the tradition of such rhetoric he exploited the occasion for a moral lesson. The persecutor, he declared, was the vehicle of God's judgement on a people too fond of schism and controversy. Now a new quarrel engaged him, of which we have the record in the "ειρηνικος" Or. VI (364). Its chief interest for us is the light beamed on the day to day pastoral work of reconciliation and helmsmanship in times of seething doctrinal controversy, work compromised in Gregory's case by the careful path between duty and leadership demanded of the son of his father. The question at issue in Or VI needed tactful handling (VI.1.

"σιωπη λογου τιμιωτερα"⁴⁸); apparently in 363 the little community of monks (αδελφοι) at Nazianzus were up in arms because the elder Gregory had - probably inadvertently -⁴⁹ given assent to Jovian's slightly adjusted credal text, which seemed to

Gregory. But these were not men of action, not reformers. Bernardi (1983) engages with Asmus (1910) who supports Migne on pp 21-5.

⁴⁶ However it took another generation for Theodosius I to ban not only sacrifices but all pagan ceremonies and close the temples (in 391).

⁴⁷ Especially Or V 23-24 ...οιον κακον η Ρωμαιων τρεφει

⁴⁸ Gregory liked to quote Eccl iii.7 "a time to speak and a time to be silent", (cf. Or.s II.115; XXXII. 13-14; Car II.1.34-8; Epp CXVI, CXVIII, CXIX allude to his Silent Lent in 382; and here he also quotes Ps.xxxix.2; cxxxix. 3.

⁴⁹ Whatever the cause, whether poor eyesight- the elder Gregory was nearly ninety, and the matter turned literally on an iota- or his lack of sophistication in the finer nuances of doctrinal dispute, or some less than open persuasion on the part of the astute Caesarius, now seeking imperial favour and reinstatement, as

imply rapprochement with current Arian formulation. Such local controversy had been constant since Nicaea, the Trinity the cause of dispute while being itself the perfect example of unity (VI.21). Gregory, protesting the insignificance of Nazianzus nonetheless boasts of its adherence to ευσεβεια, translated by the SC editor (here Calvet-Sebasti) as “la vraie piété” (see SC 405 p.146-7, n.3), meaning “la fidélité à la doctrine trinitaire”⁵⁰.

This episode sheds light on what occupied Gregory during the ten years between 362 and 372. The life of the community at Nazianzus no doubt had other quarrels to be soothed, was much engaged in charitable work - Bernardi plausibly dates Or XIV in this period, which extols the duty of charitable action and enumerates categories of appropriate beneficiaries, such as widows, orphans and the like- and marked the cycle of the Christian year liturgically and of ordinary life sacramentally. Above all, however, it illustrates the urgency of “the need to clarify the authentic Christian tradition”⁵¹, to make it simple enough for local churches and their bishops to grasp the subtleties of Nicene orthodoxy, and to work towards a comprehensible consensus.

In addition Gregory was now the sole support of his parents.⁵² His brother Caesarius, who after an equivocal period during Julian's reign was reinstated at court after his death, had been sent to Nicaea; he survived the earthquake⁵³ there of October 368, but died of illness soon after. His sister Gorgonia was to follow him within a short space, leaving three children. Or. VII and VIII are their respective funeral Orations.⁵⁴ Their predeceasing him “put an added burden on [Gregory]” says Norris (1990, p.2). Now Gregory was left to look after the family estate, a responsibility which hitherto had been his brother's (Η δ' ην ταμειων πιστις DVS 370); “people whom he did not know pestered him unmercifully for part of that inheritance” (Norris *ibid.* referring to DVS

Bernardi (1985, p.135) suggests, our Gregory did not prevent it. He was presumably elsewhere at the time, with Basil in Pontus as Or LXIII indicates. McGuckin (2001) argues that the storm was brewing a year earlier and the defection of the monks was the *reason* for the elder Gregory's urgent summons to his son (pp.108-11 and n.76). He discusses fully both the content of the creed signed and the chronology of these events. The funeral oration for his father (Or.XVIII) sheds some further light on the matter.

⁵⁰ “Impiety” had been the accusation Athanasius earlier levelled against the bishops appointed by Constantius (Athanasius *Historia Arianorum* 75.1) for example.

⁵¹ McGuckin (2001) p113.

⁵² Car Hist II.1 .1=PG 975. 108 ελπις αμυδρη

⁵³ Car Hist II.1.1 =PG 983.175-6; Ep XX; indeed it was this narrow escape that gave Gregory the chance to persuade his brother to be baptised. This had happened only lately when he died; Hurth pp.33-36, Gallay *Vie* p.90, Bernardi *Prédication* p.108, all suggest a date between 11th Oct and 12th April 369 i.e.Easter.

⁵⁴ See Bernardi *Prédication* p.108-113; Calvet-Sebasti pp.41-82.

367-385, where he shows the strength of his feeling towards these predators; they are again called *κυνων δε πληθος* as at Car 2.1= *PG* 984 183-4. Again after his father's death in 374 he was troubled DVS 533-5). Such cares were hateful to him: there were protracted and wearisome lawsuits to rid the family of creditors which despite Basil's support made him feel abandoned by all. How he regretted the withdrawn life of contemplation --"devoted to poverty and ..free from property" (Or XLIII.60) -- that his sense of filial duty had closed to him! The first autobiographical poem (Car 2.1= *PG* 969.1017) was probably written in 371; in it he poured out his woes.

After the death of Julian, and that of his immediate successor Jovian after a mere eight months' rule, Valentinian was elected Emperor and required at once to choose a colleague. In August 364, he and his younger brother Valens "made an amicable partition" (Cary, p.771) of the Empire, the former taking Rome, Africa, Italy and all the west, and Valens taking the East. Both were earnest Christians; while renewing Jovian's edict of general religious toleration⁵⁵ Valentinian subscribed to the Nicene formula, which was now widely unopposed in the west. In the East however, forty years after the Council of Nicaea, not only was dogmatic controversy more lively than ever, but both parties -- pro- and anti-Nicene -- were embroiled in an ongoing struggle for power. These years were thus shadowed for Gregory by the need to defend more than his familial interests.

Valens was only the second Emperor to have received baptism during his active life (the first, ironically enough, was Julian); at this time, it was customary to delay baptism until old age or sickness signalled the approach of death. Baptism sooner than this was a mark of fervour; but it also seems to have had a further consequence: close surveillance by the bishops. In the metropolis these favoured an Arian formulation, and Valens we may suppose saw nothing amiss with what was in vogue in his capital. Whether or not he "conducted a veritable persecution" (Jones 1964, p.152) of pro- Nicene Trinitarians, they certainly feared this. Basil attempted to enlist Valentinian's support against his

⁵⁵ "Julian's pagan revival was not altogether fruitless" says Jones (1964, p149). In the East for example the pagan Tatian had a distinguished career in government service. Bernardi observes that throughout the fourth century the emperors strove to maintain balance between Christianity and competing religions in their appointments of officials (1995, p.40). Only in the last quarter of the century did Theodosius introduce coercive measures against pagans.

brother through the mediation of Western bishops, but without success⁵⁶. It was clearly of critical importance that episcopal appointments in the provinces should buttress the resistance of the pro-Nicenes, whose influence was strong outside the capital. So around this time⁵⁷ Gregory, and also his father, was involved in a campaign to elect Basil bishop of Caesarea in succession to Eusebius. He was tricked (DVS 415 and Ep XL) into going to his support by Basil's claiming to be ill: the friends were not reconciled till the end of the year. Then in 372 Basil put their friendship to a further test. In 370 Valens had reorganised the province and divided Cappadocia into two, but the new boundaries threatened to diminish Basil's influence. So now Basil was engaged in further conflict, putting up resistance to the neighbouring bishop of Tyana Anthimus as to who should be in charge⁵⁸ along the border and seeking to fill newly formed episcopal vacancies with loyal friends and Trinitarians (though power, not dogma seems to have been at issue⁵⁹). Thus it was that his brother Gregory became bishop of Nyssa. At first our Gregory brings moral support to his friend (Ep XLVII). But when Basil assigned him bishop of the little border town of Sasima⁶⁰, on the route east through the mountains, Gregory felt it as an affront. "Deeply wounded" (Norris, p.6)⁶¹ by being treated as no more than a pawn in political manoeuvrings, he had more than one occasion to voice his feelings in public - Or.s IX-XII give the subjective account of these events, and are remarkable for their transparency and their refusal to dramatise what he did not disguise were bitter feelings. He reluctantly agreed to consecration but dragged his heels over any action (Ep XLIX); and since Anthimus threatened violence if he appeared in the vicinity, he fled off to a monastic retreat in the desert. His father pleaded extreme age⁶² eventually to bring him back to Nazianzus and share responsibility there (Or XII); but he never set foot in Sasima .

⁵⁶ Bernardi (1995, p.43) attributes this " méfiance invincible" on the part of the Westerners to the sheer difficulties of communication over such distances. This was not the only occasion Basil sought and failed to win their help.

⁵⁷ Migne reports discrepant dating; Tillemont among others preferring 370 the year of Eusebius' death. Among modern scholars Norris 1990 gives 370-1 ; but Bernardi 1995 p.138, Hanson 1988 p.702 as also Mossay 1980 p.14 all suggest 372.

⁵⁸ R. Van Dam pp 53-68

⁵⁹ DVS 460: ψυχαι προφασις, το δ' εστιν η φιλαρχια

⁶⁰ In summer "waterless" (DVS lines 439 ff), in winter muddy (" των λιμνων Σασιμων" Ep L), with nothing civilised about it. But more than these it was bristling with Anthimus' supporters, ready to resort to arms.

⁶¹ DVS 389-399, 439-462; the scars are still perceptible in Or XLIII. 59, Basil's funeral Oration, which was given ten years later.

⁶² DVS 502-521

In the spring of 374, Gregory's father died, and his mother shortly⁶³ after, while in church -ενδοθι νηου (Anth Gr. viii.36; see also 31 and 37-74. These tender epigrams are his memorial to her, for she was the only one of his family not honoured in a formal funeral Oration⁶⁴. That she died in the very act of praying was a matter of wonder and consolation to him). The funeral eulogy, Or XVIII,⁶⁵ for his father is of modified interest for the light it sheds on their relationship; the audience was after all the congregation whose care they had shared, and Basil too was present. It is not easy beneath the genre's formality to catch a glimpse of the bereaved son's απορια; in the poems too he makes only passing mention of it, but in Ep LXIII⁶⁶, he writes this:

..εζημιωνται παντες μεν και φιλοι και συγγενεις , εγω δε παντων μαλλον, ο και τας ελπιδας της ζωης εν εκεινω θεμενος, και μονον μεν ερεισμα μονον δε συμβουλον αγαθον, μονον δε κοινωνον ευσεβειας υπολαμβανων.

Gregory uses this unusual word ερεισμα⁶⁷ of the Apostle Peter (και Πετρον υστερον, το της Εκκλησιας ερεισμα at Or IX. 1, given a couple of years earlier). It means a prop, such as is used to keep a beached boat upright, a stay or support. Now he fell ill (Ep LXIV), heartsick⁶⁸; when Eusebius bishop of Samosata whom Valens in new action against the pro-Nicene party had banished to Thrace visited Nazianzus, he could not get out of bed to see him. He went into retreat at the convent of S Thecla in Seleucia⁶⁹. The holy place was not entirely withdrawn - the legend of Thecla meant a stream of pilgrims⁷⁰ - but at a safer distance from Basil and the life of engagement in ecclesiastical politics, so irksome to Gregory, that friendship with him entailed. Here he remained for four years, at last able to realise, says Bernardi (1995 p.151) "ses désirs les plus chers".

⁶³ ου μετα δηρον μητηρ Anth Gr viii. 78

⁶⁴ A good part of her husband's, be it said, is given up to her.

⁶⁵ The Oration bears signs of being reworked at a later date, and this too must undermine its biographical value. See Bernardi *Predication* p.127.

⁶⁶ The letter is to Amphilochus, probably the father of the bishop of Iconium of the same name, and berates him for his lack of sensitivity in complaining of his own troubles at this time of loss for Gregory.

⁶⁷ See n.123

⁶⁸ ..των ψυχικων τραυματων Ep LXIV

⁶⁹ DVS 547-9. Its whereabouts are disputed; there was a basilica to Thecla in Seleucia near Antioch of Syria but scholarly opinion favours the convent at the tomb of Thecla near Seleucia (today Silifke) in Isauria (Moreschini and Gallay 1985 p.9,83 n4) which as Hanson (p702-3) says is in western Cilicia; for some reason Moreschini (1986) p.11 locates it on the Tigris. See map in Bernardi 1995 p.360.

Meanwhile all was far from quiet on the Northern and Eastern frontiers of the Empire. In 376 the peaceable Goths in the frontier lands, threatened by the Huns moving westwards from Southern Russia, appealed to Valens for imperial protection. In an astonishing attempt to meet this request, the Gothic tribespeople were ferried across the Danube into Thrace; but it was already late Autumn (376) and winter took its toll of the thousands of refugees; the shortage of food, and the exploitative mishandling of events by the Roman officers in the area, led to disturbances.⁷¹

Before long the whole area was in revolt. Valens both sent reinforcements and summoned assistance from the eighteen-year-old Gratian (who had succeeded Valentinian in 375); eventually in the spring of 378 he joined them himself, having returned from Antioch. This great Roman army was shatteringly defeated at Adrianople on 9th August 378; the losses were enormous, including many Roman officers, and Valens himself was killed when the house where he had taken shelter was torched. Events now moved swiftly⁷²: Gratian summoned from retirement in his native Spain Theodosius, whose father had served Valentinian, to take charge of the Eastern empire. Proclaimed in Jan 379 he first tried to bring order to Macedonia, moving to Constantinople in November 380. Like most Westerners he followed the Nicene formulation and was moreover devout: on his way to the capital from Thrace, wintering in Salonica 379/80, he fell ill, and sought baptism. Thereafter, says Jones, (p.165) "his natural piety was reinforced by fear of the dread consequences of sin."

Valens' unexpected death gave opportunity to the little orthodox congregation, a λαος βραχυν μεν, τω Θεω δε πλειονα (DVS 587-591) in the capital. All the other churches were in the hands of Arians; this tiny seed of life, as Gregory called it, had survived against the odds. It had some prominent members: his cousin Theodosia, his mother's niece and sister of the bishop of Iconium, had married into one of the city's leading families⁷³, - her husband's grandfather had served Constantine as consul in 331-

⁷⁰ The cult was especially popular among women; see most recently Davis, S.J.(2001) *The Cult of S.Thecla*. Oxford, Clarendon Press. The legend may be read in the translation of *The Acts of Paul and Thecla* in Elliott, J.K. (1996) *The Apocryphal Jesus* pp131-140.

⁷¹ The details of these events are outlined in Jones 1964 p.152-3, based on Ammianus' account.

⁷² Ammianus' account ends with the battle of Adrianople; what follows is based on Jones (1964 p156-169) who draws together various contemporary sources (listed p154).

⁷³ See further Bernardi (1984).

and she now was among those who proposed that Gregory be summoned from Seleucia. Meletius of Antioch and his party which included Eusebius of Samosata had sought Basil's advice (Or LXIII.2) and his support for this proposal must have been one of his last acts: for on Gregory's return to Nazianzus, he received news of his old friend's sudden death (Jan 379⁷⁴). He wrote (Ep LXXVI) to Basil's brother, Gregory of Nyssa, forthwith: only his own illness και λιαν επικινδυνιωσ could have prevented him from attending the funeral. Their lifelong friendship had suffered setbacks as their lives unfolded each in its own direction; but much later in his retirement he wrote (Ep LIII) to his great-nephew Nicoboulos of how he had always loved Basil more than himself in spite of their differences of opinion. As well as the moving funeral oration (Or.XLIII) we have the witness of a dozen epigrams in Anthologia Graeca (VIII.2-11).⁷⁵ It was as if his own soul had departed (Anth. Gr.VIII.2):

Σωμα διχα ψυχης ζωειν παρος η εμε σειο
Βασιλιε, Χριστου λατρι, φιλ', ωιομην.

A few weeks later he arrived in Constantinople, and was received into his cousin's home (Or XXVI).

The great church of Hagia Sophia which may be visited today and which dates from the sixth century was built on the site of the one Constantine had begun and his son Constant finished in 360; but at that time the *cathedra* of the Archbishop was the other great church, no longer standing, the Church of the Holy Apostles. Here the Arian Demophilus had been bishop since 370; all the city churches were under his authority. The little orthodox community, just tolerated, met in a private room in Theodosia's house; this was the church of the Anastasia, perhaps already being adapted with a gallery⁷⁶, which was to be Gregory's νηον, εμης παλαμης εργον αριστοπονου⁷⁷, like Noah's ark (DVS 1081) alone surviving the flood.

Gregory's Trinitarian proclamation would seem to the city polytheist and dangerous (DVS 654-664). The Easter celebrations at the Anastasia, traditionally the time for baptism and thus for the public declaration of the creed, were disrupted by violence

⁷⁴ So Bernardi 1995 p.177 n.1.

⁷⁵ For a fuller account see White, C (1992) *Christian friendship in the Fourth Century*. Cambridge, CUP

⁷⁶ See Car II.1.16= PG 1253.1ff, which he wrote after leaving in 381, and which he calls his ενυπιον (dream). At line 19 for instance, the women listen αφ' υψηλων τεγεων. Is this how it was, and if so, from what date? Or how he saw it ideally?

⁷⁷ *Ibid* line 6.

(Ep LXXVII). Gregory, feeling like Daniel in the lions' den, was summoned before the *υπαρχος* (DVS 668-678). The situation was fragile indeed: Theodosius had not yet arrived, nor was it certain that once among Arians he would think it important or prudent to hold to his Nicene confession. But for all its peril, now was the time to bring into creative play all Gregory's qualities and ideas and combative skills- he knew who the enemy was (Or XXVII.2) and rose to the challenge, using his rhetorical abilities "in the service of ministry". As Norris (p.9) points out "..nearly half of the orations in his corpus [are]..usually placed within the two year period in the metropolis".⁷⁸ Shortly after the Easter disturbances (*επειτα*) there were quarrels among the faithful also, (*δεινος των εμων ..φθονος* at DVS679); OrXXII preaches *Ειρηνη φιλη, το γλυκυ και πραγμα και ονομα*, disputes within doing greater harm than anything from outside; here at the beginning of chapter 12 Gregory voices a firm statement of the Nicene position :

ουχ ενα μεν ορον ευσεβειας ηγησομεθα προσκυνειν Πατερα και Υιον και αγιον Πνευμα την μια εν τοις τρισι θεοτητα τε και δυναμιν).

Seizing the opportunity to press home the point to his Arian opponents without and to rally the factious orthodox within, he gave an eulogy (Or XXI) of its most notable champion, Athanasius, in May 379⁷⁹, on the sixth anniversary of his death . Here were Gregory's credentials; and his episcopal example, says Gregory, is of one *πραως και φιλανθρωπως* seeking reconciliation (ch. 35-7).

Modern scholarship has not shrunk from reevaluation of fourth-century doctrinal controversy.⁸⁰ In this brief overview of Gregory's life, little attention can be given to theological issues.⁸¹ But polemic necessarily resorts to the authority of Scripture and hence is far from tangential to the main thrust of this study; indeed both sides frequently complained about the other's use of Scripture ("according to the Scriptures" is, says

⁷⁸ Though, in Bernardi's view (1995, p.182,185) only five are extant from 379. We note some uncertainties among modern scholars (see next note also) as to dates; to enter discussion is beyond the scope of this study.

⁷⁹ "Peut-être", says Mossay (1980, p.91; on p.101, the other commemorative day for the saint, Jan 18, is suggested; Bernardi's preference for the later date is more plausibly anchored in biography to my mind, whatever Synaxial doubts Mossay brings to bear, see additionally footnote on ch10, pp130/1). In general, though, see note 73 above.

⁸⁰ Though see Wiles (1996) p3 esp. n1 for an example of the persistence of traditional views in the Churches themselves.

⁸¹ I have confidently relied on R.P.C Hanson's magisterial account (1988).

Gregory using the proverb as a striking metaphor at Or XXI.22, the *κοινος των αμφοτερων ποδων κοθορνος*).⁸² We will examine Gregory's own use of Scripture in greater detail in the next chapter. Here, we briefly bring into focus the development of doctrine which preoccupied Gregory during his short term of leadership in the metropolis.

The Council of Nicaea (325) had not silenced dissent; nor did Arius' influence dwindle after his excommunication or death (in 336), portentous as this was (Or XXI.13). As well as becoming institutionalised in the East, it sprouted variants: indeed, writes Wiles, during the middle years of the century it became " increasingly difficult to sustain Athanasius' strategy of grouping all opponents of Nicene orthodoxy under the single title of 'Arian' " (1996, p.27).⁸³ In various ways the full and equal sameness in *ουσια* of Father, Son and Holy Spirit was challenged -- in particular, in these later years of the century, the place of the Spirit in the Trinity⁸⁴, about which Nicaea had had virtually nothing to say -- and this challenge had been repeatedly contested by all three of the Cappodocians. It was now time for a clearly reasoned, eloquently presented, defence of orthodoxy. At Pentecost, in 379 on the 9th June, his sermon on the divinity of the Spirit was intended for the *φιλολογοι* - the educated and very probably the monks (Bernardi 1968, p.160) in his congregation. The following winter, Theodosius declared his adherence to the Nicene formulation (see above p.22) by being baptised on his way to the capital, and in February 380 declared Athanasius' successor Peter of Alexandria and the bishop of Rome Damasus to be the arbiters of the Faith, the first of a series of edicts to establish orthodoxy. Seeing which way the wind was blowing, an unscrupulous and ambitious man might make opportunities for himself; and sure enough *ην τις ποθ'ημιν εν πολει ..* (DVS 750), who squarely tricked our guileless Gregory, a

⁸² See note 2, p.156 in SC 270 to this quotation; in the speech defending his moderation against Critias in the Assembly (Xen Hell II.3.31) Theramenes says he was accused of this ability to fit either foot . Athanasius eg at Contra Ar. 1.8, 52 complains of the ambiguity of dogmatic formulae. It is characteristic of Gregory's whole work that he knew the classical *mot juste* for the Christian situation.

⁸³ Or XXIII .4 how the perfect accord of the Trinity contrasts with the Tower-of-Babel-like babble of its opponents! Gregory like Jeremiah laments this *την ημετεραν συγχυσιν και σκοτομαιναν* (L&S a moonless night) (Or XXI.12; 22). See also Or V 16, Or VI, Or XVIII. 18 and p12 above for the incident involving the elder Gregory in the 360s; and Or XXXII.17 and XLIII.67. The list of those proscribed at the Council (Canon 1 Tanner (1990) I p.31) over which Gregory was to preside in 381 points to the range of possibilities.

⁸⁴ Norris p 63 "one of the most significant emphases within popular Constantinopolitan Ariansim " during the 380s.

man⁸⁵ named Maximus. A native of Alexandria, he offered to go as ambassador to Peter and there managed to ingratiate himself by slander and deceit, setting in train disastrous consequences for relations between the two great Eastern cities.⁸⁶ On the return journey, accompanied by a posse of Egyptian bishops, he waylaid a cleric from Thassos and persuaded him to part with money destined for purchases of marble and make common cause with them (DVS 875ff). At Constantinople in the middle of the night (DVS 887) *ωσπερ λυκοι* they entered the Church (of the Holy Apostles?) and tried to consecrate Maximus. The wonderful golden hair he so vaunted was discovered to be dyed- and still more to his discredit, it was in the *λυπρον οικητηριον* of a flutegirl (DVS 909) that he took refuge when the locals got wind of what was happening! For Gregory the affair was traumatic (Bernardi 1995, p.347): Or XXV shows how his warm admiration had been won, and Or XXVI the swing to bitter disillusion; close on 300 lines of DVS are cathartic out-pourings, and self reproach for his own gullibility was loud among them (*απλουστερου τι μαλλον, η σοφωτερου* DVS 1053).⁸⁷

The affair was however a mere interlude in the ongoing and increasingly successful work of promoting Nicene orthodoxy and winning the city which held his faithful attention: during this year Gregory gave eleven orations, including the to-and fro for Maximus and two which arose out of the affair (Or.s XXXIV and XXIII); and in the summer and autumn he gave his five theological orations. Not to be thought of as dry evening lectures, the issues were so lively in common discussion that Gregory had to begin (in Or XXVII) by asserting as a basic principle that not all were apt for theological debate. To think on God, and to pray, yes; but better leave debate to those qualified.⁸⁸ The third and fourth orations treat the divinity of the Son and the last, the Spirit; they were immediately and enduringly influential and retain their force today.

⁸⁵ Gregory later had many other names for him! (DVS 750ff).

⁸⁶ See Canons 2-4 of the Council; Tanner (1990) I pp.31-2. Moreover "[t]hat the archbishops of Alexandria were riled by this third canon is shown by the conduct of every holder of the see thereafter right up to..the middle of the fifth century" ! (Hanson p.808)

⁸⁷ It is hard to believe that Maximus' claim now to be the legitimate bishop could be taken seriously; but that it was seems indicated by the fourth canon of the Council of Constantinople (Tanner 1990 I p32). Nor did his ambitions rest there: his ignominious story continued in the West. See Hanson p.703, note101.

⁸⁸ Hanson p.806 quotes the homily of Gregory of Nyssa *De Deitate Filii et Spiritus Sancti* (PG 46: 557) where the degree to which " the city was buzzing with ill- informed theological gossip" is nicely depicted: ask the price of a loaf and you'll be told the Father is greater and the Son subordinate..etc.

On Nov 24th Theodosius arrived in Constantinople and took possession of the Imperial palace; he offered Demophilus the chance to assent to the Nicene faith but Demophilus preferred to go into exile; Arian clergy were threatened with a ban from all churches;⁸⁹ and plans were made with Meletius of Antioch to convoke the Eastern bishops to a Council to deal with Arianism once and for all, and "to judge the issue of Maximus the Cynic" (Tanner 1990, p.21). Gregory was installed in the Church of the Holy Apostles a few days later.

Opponents of orthodoxy were attacked as court lackeys, indulging ambition and greedy; so although assured of the Emperor's support, and of some influence over him, Gregory made a point of not frequenting the court (Or XLII.19, lines 15-17). But he was often to speak in the Emperor's presence: his first sermon (Or XXXVI) addressed in turn all sections of city society, enjoining virtue on everyone from the Emperor downwards. Christmas was near, already though not for as long as in the West established as a festival in the East; and Epiphany, second only in importance to Easter at that time, again offered the chance not only to preach the Trinity but to recommend piety (Or.s XXXVIII, XXXIX, and XL). For Gregory, though he uses Scripture, the prime witness to the truth of doctrine was "sa vie ascétique et son expérience contemplative" (Bernardi 1995, p.207).

Difficult communications, sudden death of key players - these are pervasive features of life in antiquity. The gathering of bishops by Theodosius⁹⁰ in the Spring of 381 was complicated by both. Meletius had arrived in Constantinople before Lent; and those one hundred and fifty now gathered came from areas under his influence - in the first instance, none from Egypt (DVS 1509)⁹¹. But unexpectedly Meletius lived only long enough to confirm Gregory as legitimate bishop of Constantinople. Gregory now had the unenviable dual role of primate and president of the Council. First a new bishop of

⁸⁹ The threat was carried out in his edict (Cod. Theod. XVI.5.6) a few weeks later after the Christmas celebrations 10th Jan 381.

⁹⁰ This like the earlier measures was "on his own authority" (Hanson p165) and probably not at Gregory's instigation, as he was seldom at court; though with his support of course.

⁹¹ Bernardi suggests that till now the sees both of Alexandria and Macedonia were "rattachées à Milan" (p.212) i.e were strictly Westerners; for although Gratian had given Macedonia to Theodosius, he had given it back by 381 (Hanson p.809 n. 80).

Antioch must be appointed; when Gregory proposed the aged Paulinus the assembled bishops responded like a *δημος κολοιων* (DVS 1681). Then, when the delegation from Alexandria, now led by Peter's successor Timothy, and Acholius of Thessalonica⁹² arrived they declared his episcopacy invalid, invoking Canon 15 from the Council of Nicaea which forbade the translation of bishops from one see to another. This would have applied equally to Meletius, had he lived, and to Paulinus, and it seems probable the rule was widely ignored (DVS 1810 νομους .. τους παλαι τεθνηκοτας). But Gregory was still ostensibly bishop of the dreaded Sasima, though of course he had never taken it up. God had given him the chance to resign (DVS 1797), ill as he was and longing for retreat. In July 381 Theodosius released him from his duties and he left for Cappadocia.⁹³ Norris thinks (p.11) that "[Gregory] sensed that the great theological issues of his time were thwarted by such councils, which thrived on political power struggles". But although he was in the metropolis so briefly, and took flight so readily, he had achieved what he regarded as of preeminent importance: he had presided over the establishment in the East of Trinitarian orthodoxy:

οπλοτερη Τριαδ' ηγαγον, ω Ανα, Ρωμη⁹⁴.

Back in Nazianzus Gregory tried for some months not to be bishop; but there had been no-one since his father's death and when his health mended (Ep XCI) in the summer of 382 he gave in, on the understanding that it was only until a successor be found. He may have fallen victim to further claims that he was ineligible under Canon 15. At Easter 383 he gave on successive Sundays the last of his (extant) Orations: a life of

⁹² Acholius may have regarded himself as "representing the bishop of Rome", Hanson suggests (p.808). Likewise Tanner (p.21) thinks it was he "who was to table Pope Damasus' demands: namely...that the translation of bishops be avoided". Damasus' other request was that Maximus be expelled.

⁹³ In the end perhaps at Theodosius' intervention, a hastily baptised layman called Nectarius became bishop of Constantinople. He was experienced in public affairs generally, but Gregory may have him in mind when he regrets in Or XLIII.26 that the same sort of requirement of expertise as is made of sea pilots is not applied to the appointment of bishops. He did correspond with his successor (eg EpLXXXVIII; XCI; CLI; CLXXXV; CLXXXVI; urging him to press Theodosius to take action against Apollinarians CCII and GallaySC 208) on terms of politeness, but in some of the later poems something a little franker may be detected.

For Gregory's own view of the whole affair see at considerable length DVS 1506-1904, and Or XLII. No record of the Council's doctrinal decisions has survived and we are dependent on later accounts of it. The Greek text of the creed given in Tanner p.24 is taken from the acts of the Council of Chalcedon, which referred to it as "the faith of the 150 fathers." See Tanner pp21ff and 31-32 for the Four Canons. Hanson fully discusses the questions surrounding the Council's decisions on p812-20.

⁹⁴ Car II.1.93 line 9; Anth.Gr 79. See full quotation at the end of the chapter.

ascetic contemplation is recommended to his listeners. It was what he had himself always wanted.

His last years, from the summer of 383 till his death, he spent at Arianzus writing poetry including the great autobiographical work (which ends at his departure from Constantinople), editing his correspondence (for his great-nephew Nicoboulos, in whose education he now took a keen interest), and tidying up for publication any Orations that needed it (e.g. the funeral oration for his father, Or XVIII): "comme il le dit lui-même dans son discours d'adieu, il continue à servir la foi et l'Église par l'encre et la plume" (Or.XLII.26) (Mossay 1980, p.14). Signs that these tasks were unfinished suggest he continued to do so till he died in 390.⁹⁵

The *projective* character of overarching judgements of such a man's life and character persuades me to resist any temptation to offer one in conclusion. Here instead is his *own* summing-up of his life's work (Car 2.1 xciii (PG 37. 1448)= viii.79 in the Loeb edition of the Greek Anthology).⁹⁶

Πρωτα μεν ευξαμενη με θεος πορε μητρι φαινη
 δευτερον, εκ μητρος δωρον εδεκτο φιλον
 το τριτον αυ, θνησκοντα μ' αγνη εσαωσε τραπεζα
 τετρατον αμφηκη μυθον εδωκε Λογος
 πεμπτον Παρθενιη με φιλοις προσπτυξατ' ονειροις
 εκτον Βασιλιω συμπνοα ιρα φερον
 εβδομον εκ βυθιων με φερεσβιος ηρπασε κολπων
 ογδοον ευ νουσοις εξεκαθηρα χερας
 εινατον οπλοτερη Τριαδ' ηγαγον, ω ανα, Ρωμη
 βεβλημαι δεκατον λαεσιν ηδε φιλοις

Note to Chapter One

List of Eastern Emperors: Constantine 306/312-337; Constantinople proclaimed 330
 Constantines's sons Constantine II and Constans reigned during
 Gregory's boyhood

Constantius II 353 -.361
 Julian 361-26th June 363
 Jovian 363-17th Feb 364
 Valens 28th March 364- 9th August 378
 Theodosius I 19th Jan 379- 17th Jan 395

⁹⁵ So authoritatively Nautin (1961).

⁹⁶ Migne says this epigram *in regio codice 1272, triginta duobus versibus constat; ex quibus Muratorius sex epigrammata confecit. In alio codice Regio exhibetur cum hoc titulo* οσα εποιησε μοι δυνατος *Quaecunque mihi fecit qui potens est. Praeclariora vitae suae facinora recenset*

Chapter Two: Gregory's Use of Scripture.

This chapter will not provide an analysis of Gregory's exegetical method. For a recent and erudite discussion of the traditional categories of typology and allegory, readers should refer to Demoen (1996). My concern here is with Gregory's use of citation and allusion for *text-critical* purposes.

At Pentecost, in 379⁹⁷ the 9th June, Gregory preached a sermon on the divinity of the Spirit (Or. XLI); Bernardi (1968, p.160) thinks it was intended for the φιλολογοι - the educated and very probably the monks in his congregation. It is short and unremarkable: McGuckin does not even mention it in his otherwise full account of Gregory's archiepiscopal years, and Moreschini considers that it has not "une grande importance sur le plan dogmatique" (1990, p.87) However just because it is of little importance theologically in the development either of doctrine or of Gregory's own understanding, it provides a good starting point to scrutinise in detail Gregory's ways of using Scripture; and it is to this we now turn. For each of these characteristic ways have impact on his usefulness to the textual critic engaged in the twofold task of determining the NT's original text, and building up a picture of its history.

In Constantinople in 379 Nicene Trinitarianism was a minority view; only the boldest were willing to use the word "God" of the Holy Spirit. The following year Gregory would tackle the Pneumatomachians (Or XXXI), and it would be later still that the Second Council would formalise orthodox doctrine. So in this Oration, setting on one side the δουλοι κακοι who do not accept the divinity of the Spirit at all, Gregory recommends caution in giving Him the title God; to do so would be to give strong meat to the unweaned – τροφην σπερεαν τοις ετι γαλα ποτιζομενοις; it was ουπω γαρ καιρος for speaking openly or consigning to the mire such a pearl (ch.6). Here is a double example of Gregory's *most* characteristic use of Scripture: first, and subtly, as a pervasive source of imagery so interwoven with his own ordinary language

⁹⁷ McGuckin p.x 380; *PG* following Tillemont 381; for a discussion of the dating, see Moreschini 1990 p.82-3

and thought ⁹⁸ that the lightest allusion evokes its Scriptural hinterland (here Mt vii.6). Secondly as a *literary quarry*: in the elevated language of an Oration not only polished for public delivery- he had a reputation to maintain!- but also doubtless edited for publication in written form, reference to Paul's image (I Cor iii.2) is apt and gives the right tone and force. This too is a favourite device, to use an arresting verbal gesture of allusion; in the example below from Or XL.29 a cognate noun form evokes the force of Matthew's word in the account of Jesus' triumphal entry into Jerusalem:

Mt xxi.10 ο των συντρεχοντων σεισμος- ουτω γαρ η Γραφη καλει τον καιρον εκεινον-(Or XL.29)
εσεισθη πασα η πολις (NA²⁷)

As we have seen Gregory was born into a newly Christian Empire and an aristocratic Christian family; as he grew up he enjoyed the best available education not only in Christian centres of learning (Origen's Caesarea for example) but also to his joy in pagan Athens. He was deeply learned in the Greek of the classics, as well as having drunk in the κοινη of the NT with as it were his mother's milk; and we may suppose familiarity with the ordinary vernacular of the Eastern Empire. In addition he had been thoroughly trained in rhetoric, and in the art of using quotation to add elegance and weight to persuasion. Deploying his broad secular learning alongside thorough familiarity with Scripture is characteristic and explicitly adds a new dimension to the traditional use of the Bible- explicit not least because of Julian's brief and doomed flirtation with paganism in 362⁹⁹ which forced the distinction between Greek religion and Greek culture into the open. If all that was worthwhile in the latter could be saved for Christianity, if the richness and beauty of the language could be bent to persuade an educated audience or readership, if what Origen had done¹⁰⁰ earlier for Plato could now be done for classical language and literature in general here was a high calling indeed..

“[L]e λογος est en [Grégoire] participation au λογος divin....écrire ou parler est acte

⁹⁸ See p.6- I suspect Gregory was barely conscious of this or many other allusions. See Beker,JC (1993) who speaks of "echoes" , "muffled" "subliminal" "latent" language that "murmurs unbidden in the ear".

⁹⁹ Interestingly, in some mss (QJWVTX) Or IV and V are entitled KATA ΕΛΛΗΝΩΝ, in recognition of that new, and to Gregory illegitimate, meaning of Hellenism behind Julian's attempt. On this point specifically see Kurmann (1988) p.110.

¹⁰⁰ Both Gregory and Basil had been great readers and admirers of Origen; as students they had made an anthology of excerpts from his writings which known as the Philocalia, effectively preserving much that would otherwise be lost or survive only in Rufinus' translations.

sacerdotal Toutes les voix de la Bible viennent se mêler au concert... et une littérature nouvelle, grecque aussi bien que chrétienne, apparaissait.” (Bernardi 1983, pp.65-6).¹⁰¹ However, alluding to Scripture in this way is problematic indeed for the text critic; as Brooks (1991) says " [b]y the nature of the case.... few *allusions* [my italics] are usable for reconstructing a father's NT and/or determining his textual relationships" (p.14).

This is not to imply a light regard for Scripture. For Gregory as for all the Fathers Scripture is the venerable ground of authority.¹⁰² But it is clear that he had no anachronistic belief in its inerrancy regardless of context. Hanson (1988) observes that both sides in the Arian dispute and its related side-skirmishes laboured to explain biblical difficulties allegorically, as had generations of Christian and rabbinic interpreters before them; but pro-Nicenes like Gregory are often irritated by the Arians' overzealous demand for Scriptural proof.¹⁰³ For him Scripture is in its *entirety* coherent; any part may be extracted and placed alongside or overlaying another with illuminating results. For example, in the Oration we are examining, Pentecost is the day after seven times seven days (of Easter), of significance not only among pagan philosophers but also the Jews whose *παλαιαι ιστοριαι* are replete with instances of the special character of the number seven (ch 4); no detail of these parallels is *αλογως*. But it is an error to read Scripture too literally (*κατα το γραμμα*) as do the hapless Jews¹⁰⁴. Are we to be constrained by the absence of the exact word or title for the Spirit

¹⁰¹ Humbler support for this grand judgement is my own observation that whereas Gregory makes plentiful allusion to the Synoptic Gospels, he is much more likely to cite the Fourth word for word.

¹⁰² At Or XXXI 2 he calls Scripture *θεια: παρα τη θεια Γραφη*. This is extended to the NT: we are not to judge others (Mt vii.1; cf // Lk vi.37; Rom ii.1) as *υπο της Γραφης νενουτεθημαι* (Or XI.3); the teaching on forgiveness has a divine source (Mt xviii. 21-2):

επτακι πολλακι τοσσον Αναξ μειλισσετ' αλιτροις

Ως λογων επακουσα Θεου, και Πνευμ' εδιδαξε (Car His 2.3= PG 1489. 121)

And we can rely on the fulfilled promise at Jn xviii. 9 *Προσθεσ και αλλην φωνην δεσποτικην και μαλα οικειαν, Ους δεδωκας μοι εφυλαξα και ουκ απωλεσα εξ αυτων ουδενα* (Or VI. 21)

¹⁰³ Simonetti (1994) p.133, n.4 quotes T.E.Pollard (1959) 'The Exegesis of Scripture and the Arian controversy' Bulletin of the John Rylands Library 41.p 417: " The Arians fell into error, just as Noetus and Praxeas had done before them, because they were too literal in their interpretation of selected texts isolated from their contexts and interpreted, not in the light of the whole teaching of the Bible, but in the light of their own extra-biblical presuppositions." Simonetti adds that despite protestations to the contrary, as Gregory here, this sort of thing was "in fact normal procedure for all early theologians".

¹⁰⁴ See also Or XXXI .beginning of ch 24: *λιαν δουλευεις τω γραμματι, και γινη μετα της Ιουδαικης σοφιας*

in Scripture?¹⁰⁵ It would be shameful to hide the treasure of our experience by an over-scrupulous keeping to the letter (μικρολογεισθαι περι τα γραμματα; ch. 7). Instead Gregory quarries both OT and NT for references to the Spirit's activity. In Or XXIX (which against the Arians seeks to establish the divinity of the Son) we have a similar distrust of eclectic picking over of detail, there called σπερμολογεω (ch. 18). And in the magnificent sequel arguing the divinity of the Spirit (Or XXXI) he chides his opponent:

Επει δε λιν περιεχη του γραμματος καιτοι γε πολεμων
τω γραμματι, εκειθεν μοι λαβε τας αποδειξεις (Or. XXXI.18)

In his eulogy of Athanasius¹⁰⁶ (Or XXI.22), he expresses his dismay over the glib use of the formula "ομοιαν κατα τας Γραφας" which entraps the unsophisticated. As we have seen (p.18 and n.83), both sides in the long-standing Arian controversy made frequent complaints about the other's use of Scripture:

προφασιν μεν αιδοι της Γραφης και της των εγκριτων ονοματων χρησεως
το δε αληθες τον αγραφον Αρειανισμον αντεισαγουσα.¹⁰⁷

He was all too aware that Γραφων εμπειρος ο ληστης. (Or XL.10)

Gregory's respect for Scriptural authority and pervasive knowledge of it precluded quoting without understanding the intention or thought (τα νοουμενα) behind the words (Or XXXI.24). So we shall not expect him to insist on attention to the letter. Indeed, unlike Origen he wrote no commentaries¹⁰⁸ which require extensive citation¹⁰⁹; only Or XXXVII may be called exegetical. Here he expounds Mt xix 1-12, a passage also examined by Origen (*Comm Matth XIV. 14-XV.5*).¹¹⁰ The Oration dates from the first half of 381 when Jerome was in Constantinople and may be what he refers to in *De Viris Illustribus* 117; see note 3 on p.2¹¹¹. But this kind of detailed exposition was not

¹⁰⁵ For Gregory's extended attack on those who σφοδρα πορπολεμουντες του γραμματος, see Or XXXI. 3)

¹⁰⁶ See SC 270 p.157 n.2 for references to Athanasius' own complaints about ambiguity.

¹⁰⁷ αγραφον is translated by Hanson, surely correctly, as 'unscriptural'; but Mossay in SC 270 p.156/7=*sans l'ecriture?*

¹⁰⁸ The possibility of a lost commentary on Matthew mooted in the 1950s seems to Moreschini "douteuse"; see SC 318 p.49 n.1.

¹⁰⁹ See chapter 8 for support from this study for this commonsense view

¹¹⁰ Moreschini found the comparison instructive. He has written at greater length on this "Influssi di Origene su Gregorio Nazianzeno" *Atti dell'Accademia La Colombaria* 1979 pp.35-57

¹¹¹ . Cf also McGuckin p.348

really Gregory's style.¹¹² Moreover, also unlike Origen, he shows absolutely no interest in textual matters, rather the opposite. No slavish copyist trained in the rigour of traditional scriptoria, for him obsessional accuracy was blameworthy μικρολογία . Mediaeval and Renaissance paintings often depict Jerome in his study surrounded by books¹¹³, and his meticulous translations from Greek and Hebrew bear witness to this practice. Did Gregory likewise have books open on his desk¹¹⁴ when writing his sermons or poetry? Not always, it seems; he quoted from memory on at least some occasions.¹¹⁵ For example he quotes **Jn xv.26**:

το πνευμα της αληθειας ο παρα του πατρος εκπορευεται
το αγγενητον εισαγομεν, και το γεννητον, και το εκ του πατρος
εκπορευομενον, ως που φησιν αυτος ο Θεος και Λογος (Or. XXIX.2)¹¹⁶

The next example is also apparently from memory : at Ep XX

Καμνουσα γαρ ψυχη, εγγυς εστι Θεου, φησι που θαυμασιωτατα λεγων ο Πετρος of which *PG* says (n.59) *ignoramus undenam sumpta sit haec Petri sententia.*

Perhaps it has something to do with I Pet iv. 1: ο παθων σαρκι πεπαυται αμαρτιας. Elliott places it in the Kerygma Petrou, now only known to us in quotation.¹¹⁷ But bearing in mind Gregory's habitual casualness it would be rash to posit a work now lost as the origin of the quotation.

¹¹² Contrast Gregory of Nyssa, of whom Brooks (1991) rather curiously observes: "Gregory *usually* [my italics] quotes accurately" ; in fact, less than half (46%) of his citations of Matthew were exact (pp.25-6)

¹¹³ See for example the 15thC illustrations beautifully reproduced in de Hamel (2001) pp13, 18. Also the frontispiece to the present volume, which shows Gregory as imagined in the 11th/12thC with a codex open on the stand in front of him.

¹¹⁴ See also the frontispiece, reproduced by permission from Codex 330 at S Catherine's monastery, Sinai.

¹¹⁵ In Or XXXII.10 (379, and one of the first given in controversy-ridden Constantinople by Gregory, thus "une sorte de 'symbole' " restating Nicaean essentials) Proverbs viii.30 is quoted: when το παν was coming to be " εγω ημην παρ' αυτω αρμοζουσα". Moersch's note to this on p.105 says it is notably different from the LXX and "la citation est probablement fait de memoire"; but Hatch and Redpath give: ημην παρ' αυτω αρμοζουσα At Or XIX. 15 the sharp-eyed *PG* notes (35): *lapsus memoria hic videtur Gregorius, dum Salomoni tribuit verba quae in libro Iob occurrunt.*

¹¹⁶ Not only from memory (που), but wrong: εκ for παρα. Elsewhere he cites the phrase accurately:

Ει μη την φωνην εκεινην των σων εξειλες ευαγγελιων δια την τριτην σου Διαθηκην "το πνευμα το αγιον, ο παρα του Πατρος εκπορευεται" (Or.XXXI.8)
το πνευμαο παρα του πατρος εκπορευεται (NA²⁷)

It is suprising to us that a verse so critical to later dogma should be so lightly treated. But it is easy to be wise after the event.

¹¹⁷ Elliott, J.K. (1993) The Apocryphal New Testament p.24

And here is an instance where he seems to have mistakenly attributed to *Mark* the healing of the blind and lame we only know of from **Mt xxi.14**, in the poem Car Th 1.21.line 17 (=PG 492.17)

Τυφλους δ' αυ χωλους τε ιησατο εγγυθι νηου .

But the most signal example is in Or. XXXVII: expounding **Mt xix 10** he attributes to the Pharisees questions unambiguously asked by the disciples:

Τι ουν οι Φαρισαιοι; Ει ουτω φασιν [*sic Maur; codd φησιν*] εστιν η αιτια... (Or. XXXVII.9)

It seems hard to explain this if a manuscript were in front of him; and yet in this Oration is the only extant example of an exposition of the text which approaches commentary.¹¹⁸

An additional complication for our purposes arises when Gregory's copyists¹¹⁹ or editors -- even modern critical scholars are not beyond reproach in this matter -- suggest corrections. Where this has arisen at least a footnote draws attention to it.

Attributing to its source a clear allusion or citation of Scripture is the foundation for its usefulness to the text critic. Gregory's use of the NT is often problematic on this score. Which of the Synoptics- or other sources, the Gospel of John or the Septuagint¹²⁰ - he has in mind when he alludes to Gospel stories is often impossible to determine.

Ordinary confusion over parallel accounts is compounded by the way he characteristically weaves¹²¹ together quite different allusions, often apparently suggested

¹¹⁸ The whole chapter turns on this Pharisaic rejection of Jesus' "hard" teaching; Gallay suggests that Gregory has transposed this incident to Jn vi. where the same words are used, though in a different context. But there too we have μαθηται (vi.61). "Une telle erreur de mémoire" (SC 318, p.56) is truly extraordinary.

¹¹⁹ In his note on the temptations to which scribes might be open, Metzger (1992, p.87 n.1) points out that memorizing parts of the NT was a requirement for ordination in the early church.

¹²⁰ Occasionally one suspects a credal or lectionary source, or even a collection from all four Gospels on the lines of the Diatessaron. The following example illustrates the former possibility:

Mt xxvii. 60 (// **Mk xv.46; Lk xxiii.53; Jn xxix 42**) θαπτεται (Or.XXIX.20)
ως ανθρωπον θαπτομενον (Or.XXXVIII.16)

θαπτομενος (Or XLI.5)

This word is not used in NT, but my first thought was that it was from the creed (=sepultus est). The creed in The Divine Liturgy of John Chrysostom (1995 OUP p30) has και παθοντα και ταφεντα. The words are cognate of course: L&S θαπτω strengthened from √ΤΑΦ which appears in fut. and aor 2 part., in ταφος etc.

¹²¹ This is the word he himself uses to describe his method in Or IV.17:

ορατε οπως πλεκω....αλλοις συμβιβαζων και συναρμοζων και εις εν αγων

only by a word. Sometimes even brief allusion to a story is made up of the stronger and more vivid vocabulary from diverse sources, as in the following example from Gethsemane:

Mt xxvi. 51-2 (Mk xiv 47; Lk xxii 50-1; Jn xviii 10)

καν μαχαιρα Μαλχου τεμης το ωτιον δια ζηλον αγανακτησει και αποκαταστησει (Or.XXXIII.14)

All four gospels use the word μαχαιρα; the servant's name Malchus is from Jn but only Mt calls the ear ωτιον and only Lk has it restored (ιασατο).

And here Gregory proposes Jesus' baptism as evidence of His divinity:

Mk i.10 (and //) [οψει] σχιζομενους τους ουρανους

και υπο του συγγενους πνευματος μαρτυρουμενον (Or.XXXVIII.16)

και ευθυσ αναβαινων εκ του υδατος ειδεν σχιζομενους τους ουρανους

και το Πνευμα ως περιστεραν καταβαινον εις αυτον (NA²⁷)

The accounts in Mt and Lk have ανοιγνυμι ; the word μαρτυρουμενον echoes words found in only John's account (Jn i.32, 34).

In the next example, although all three synoptics record this incident, only Mt mentions Peter's angry response; so Gregory is probably thinking of Mt's version:

Mt xvi. 21-22 (// Mk viii.31-32; Lk ix.22)μηπου τον λογισμον οκλασης αιμα θεου και παθος ακουων και θανατον (Or XLV.19)

ηρξατο ο Ιησους δεικνυειν τοις μαθηταις αυτου οτι δει αυτον

(22) και προσλαβομενος αυτον ο Πετρος ηρξατο επιτιμαν αυτω λεγων ιλεως σοι κυριε..κτλ (NA²⁷)

And here is an OT example: in Or. XL. 27 Gregory makes two references to Isaiah; at line 22ff Isaiah lv is quoted directly from LXX, with the formula

“φησι. .Ησαιας διακελευται σοι”

So in the second (line34) is he citing Isaiah or the Fourth Gospel ?

Jn iv. 14 και διδωσι πηγην υδατος αλλομενου εις Ζωην αιωνιον (Or. XL. 27)

το υδωρ ο δωσω αυτω γενησεται εν αυτω πηγη υδατος αλλομενου εις Ζωην αιωνιον

(NA²⁷ quoting Is lviii.11)

Though the double reference makes the NT provenance of this citation more doubtful, against this is the absence of introductory formula. In this instance I have retained it as a citation from John.

As Brooks says in his Introduction (p.15):" [A] quotation ...whose source cannot be determined" is "unusable" . But the examples above suggest there are several instances where this might seem too uncompromising. Where Gregory seems on balance to have one or other source in mind, I have assigned the citation/allusion to that place in the Gospels. To illustrate how that decision was reached, here is a further example:

Mt xii. 33 (// Lk vi. 44 and cf **Mt vii. 16,20**) **ως εκ των καρπων το δενδρον γινωσκεισθαι** (Or.XXVIII.11)

ιν' εκ του καρπου το δενδρον δειχθη (Or XXVI. 5)

εκ γαρ του καρπου το δενδρον γινωσεται (NA²⁷; no variants)

Although the wording in Lk – and in the earlier quotation by Mt in chapter vii- is *almost* the same, here Gregory's citation has *identical* wording . Such instances are accompanied in the main chapters by an explanatory note. But wherever doubt as to source cannot be resolved confidently on a balance of probability, the reference appears in Appendix I and not in the main chapters.

Ancient Greek is rich in synonyms. Gregory sees no reason not to change words in biblical citation for elegant variation as a rhetorical device or just to display his erudition - another source of frustration to the textual critic. And not only she- sometimes it causes consternation to the scribes copying *his* work, as we shall see in a moment. Examples of the deliberate use of synonyms are too numerous to list but the following are offered as illustration. All three synoptics tell of the disciples' peril when a storm blew up (**Mt viii. 24, 26; Mk iv. 35-41; Lk viii. 22-25**) ; all three use the same word **ανεμος** for wind, but Gregory in referring to the story uses **πνευμα**. A brief reference to Mary weeping at the empty tomb (**κλαιουσα Jn xx. 11**) appears at Or XLV. 24 as the imperative form **δακρυσον**. And in fine invective when he reproaches Julian (at Or IV.97) for his cynical exploitation of the pacific teaching of the Sermon on the Mount (**Mt v. 39**) it is as if he has purposely changed every word: the Gospel

σιαγονα becomes the Homeric παρεια, and την αλλην becomes της ετερας, and so on¹²².

While in oratory he is happy to substitute a Greek word with a more interesting resonance¹²³ or euphony, in verse he is obliged of course to deploy his wide vocabulary in the interests of metre; a word like ανθρωπος for instance is hard to handle in oblique cases. Using Homeric or other non-Attic forms may give better fit as well as having greater literary *gravitas*. To choose just one from abundant examples throughout, here is Gregory quoting **Jn i. 4** (το φως των ανθρωπων – NA²⁷):

φαος μεροπων (Car His 1.22=PG 1281,1)

βροτων φαος (Car His 1.46=PG 1381,49)

Occasionally explicit, a synonym will sometimes expand and clarify meaning, as in this example where he quotes **Jn xiv. 9**

ο γαρ νενοηκως, φησι, τον υιον –τουτο γαρ εστι το εωρακως– νενοηκε το πατερα (Or.XXX.20)

εωρακως εμε εωρακεν τον πατερα (NA²⁷)

This free use of synonyms has sometimes baffled Gregory's copyists. A cautious correction is offered by the 10thC Venice ms -- whose scribe seems to succumb rather easily to this temptation -- in the following example from Oration XXX:

Lk i.33 και μην ακουεις της βασιλειας μη ειναι περας (XXX.4; τελος D with περας in margin)

και της βασιλειας αυτου ουκ εστιν τελος (NA²⁷)

¹²² ..κακου δε μη αντιδιδοναι μηδενι εξειναι κακον, μηδε την παρειαν παιομενους φειδεσθαι της ετερας, αλλα και ταυτην εμπαραχειν τω παιοντι και τον χιτωνα τω ιματιω προσαποδυεσθαι (Or IV. 97; Gregory's text varies as follows:μηδενι=μηδε BJWVTXν; φειδεσθαι = φ. ταυτης αλλα και την ετεραν ADPCRO)

εγω δε λεγω υμιν μη αντιστηναι τω πονηρω; αλλ οστις σε ραπιζει εις την δεξιαν σιαγονα [σου], στρεψον αυτω και την αλλην; (40) και τω θελοντι σοι κριθηναι και τον χιτωνα σου λαβειν, αφες αυτω και το ιματιον (NA²⁷; there is variation in 2nd half of 39: -σει D L Θ Ή and word order varies, with only B and Eusebius giving what NA print; cf. Lk vi. 29 where there is at least παρεχω.

¹²³ An interesting example is the allusion to Mt xvi. 18 (where NA²⁷ reads λεγω οτι συ ει Πετρος, και επι ταυτη τη πετρα οικοδομησω μου την εκκλησιαν) at Or IX :.1..και Πετρον υστερον, το της Εκκλησιας ερεισμα = prop, stay, support. The word is rare in classical Greek: L&S gives Plato Legg.793C, and Sophocles uses it of the city in OC 58. In the Bible it is an hapax legomenon; *apud* Hatch & Redpath, once in LXX at Prov. xiv.26; it is not in NT as a noun, but the aorist participle of the cognate verb ερειδω is at Acts xxvii. 41; Abbott-Smith p179.] Gregory uses the word also of his father; see page 19.

I find it extraordinary that Gregory circumvents the Gospel pun.

The familiar vocabulary of the Nativity story has been insisted upon by the scribes in the following example:

Lk ii.7 Εν φατνη μεν ετεθη (Or XXIX.19; ανεκλιθη QBWVTS^{pcP})
και ανεκλινεν αυτον εν φατνη (NA²⁷)

And in Or. IV Gregory quotes **Mk iv.39** where Jesus calms the storm with the words : “Peace, be still” . He does not use the invariant word in the NT mss, σιωπα, but the synonym σιγα. This seems to have caused consternation to scribes who noticed it: some have *harmonised* Gregory's text to the Gospel text. The 10thC Patmos ms Q seems to have thought it prudent to leave it out altogether.

Mk iv. 39 τις ειπε τη θαλασση Σιγα,[om.Q; σιωπα BWVTXSv] πεφιμωσο (Or IV.13)
ειπεν τη θαλασση σιωπα, πεφιμωσο (NA²⁷)

These difficulties underline the importance of using a modern critical edition in our project, where variant readings in Gregory's mss are laid out in full. This is further discussed and illustrated in the next chapter (p. 40).

Gallay¹²⁴ finds in Cyprian's *Ad Quirinum* (CSEL 3,1, pp.33-184) " decisive " evidence of the use from an early date of lists of Christ's titles. Whether borrowing from these earlier scriptural *florilegia*¹²⁵ or compiling his own with characteristic virtuosity, Gregory makes frequent use of showers of proof texts. These one-words include verbs¹²⁶ and adjectives as well as titles such as Word or Wisdom, Hand or Arm, Light or Life; and naturally enough it is the so-called Theological Orations where the divinity and humanity of the Son are argued that particularly exemplify this shower effect (Or XXX.20, for example; Or XXIX.18 lists texts used heretically to establish priority of the Father and at Or II.98, some twenty years earlier, no fewer than 33 titles of Christ are

¹²⁴ Discours théologiques p.212 .

¹²⁵ Gregory alludes to scholarly work of this kind at Or. XXIX.5; XXXI.2.

¹²⁶ at Or XXIX 19 for instance he quotes **Mt i.16**:

Εγεννηθη μεν, αλλα και εγεγεννητο... [γεγεννητο AQBVDPC]
Ιακωβ δε εγγησεν τον Ιωσηφ τον ανδρα Μαριας, εξ ης εγεννηθη Ιησους ο λεγομενος) χριστος (NA²⁷)

listed). Here too in Or XLI (ch. 9) this way of adducing Scriptural proof is illustrated: verbs and nouns denoting the Spirit's activity are piled up until τι μοι μακρολογειν?

This swarm of witnesses (Or XXXI.29 ο των μαρτυριων εσμος) swells the lists of citations in the following chapters. Regrettably failing to anticipate the needs of 21st C textual scholars, he adds, "The titles are so many and striking, what need have you of texts in full quotation?" (τας επι των ρηματων μαρτυριας παρατιθεσθαι

Or XXXI 30). Likewise the first volume of *Poemata Theologica* contains poems written for educational or catechetical purpose, a versified canon of the Biblical books for instance, and five lines listing the Twelve (Carm I.1.xix = PG 37.488). All the miracles and then all the parables in each of the four Gospels are listed (*ibid* xx-xxvii); these very brief references, often reduced to a key word, are included for completeness. But though each is drawn from Scripture we should be able only to reconstruct fragments of the text Gregory used from them.

In summa, Gregory makes widespread and virtuoso use of Scripture but surprisingly little use of actual word-for-word citation. Though it is in the next chapter that we consider the resources available to the scholar seeking to establish what NT text Gregory used, it is perhaps worth noting here how this point is underlined by simple quantity: *Biblia Patristica* vol 5 (see p.47) lists all citations and allusions to Scripture by all four Cappadocians (including Amphilochus of Iconium as well as Basil of Caesarea, Gregory of Nyssa and our Gregory, and works dubiously attributed to these writers). But though Nazianzus far exceeds his fellow Cappadocians in the sheer amount of his extant output, he is meagrely represented. The citations are listed 70 to a column and two columns to a page; Gregory's citations amount on average to only 35/140 per page (with a further 3 in works dubiously attributed to him). Most characteristic of his use of Scripture is an eclectic mix of echo, allusion, neologism and classical import¹²⁷, as well as citation, which makes for a powerful retelling of the Gospel, but which for all its virtuosity sheds little light on the text. For as I have shown in this chapter, the usefulness *to the text critic* of Gregory's use of Scripture is constrained by the low

¹²⁷ Pilate for instance is χριστοκτονος and Herod παιδοκτονος (the latter from Sophocles and Euripides) at Or XXXVI.5; and among many Homeric allusions in the poetry the disciples sent forth are to be οιοχιτων (Car His 2.1= PG 1467. 221;cf Hom Od xiv. 489)

importance given by him to accuracy in quotation and to textual transmission generally. His project was of course larger . As Jaeger (1961) observed, " what the Cappadocians had in mind was a whole new civilisation" (p.74), a Christian civilisation, true paideia, whose source was the Logos itself (p.63).

Chapter Three Identifying Gospel Citation and Allusion in Gregory

In this chapter we consider the resources available to the NT scholar seeking to gather evidence as to the NT text(s) used by Gregory. First, the transmission of *his* Greek text and attempts to recover and publish it are outlined; the editions used for this study are listed, and the usefulness of the study in the present state of Gregorian textual scholarship is argued.

Secondly, those resources available to the scholar wishing to identify biblical citation are described critically; the criteria for inclusion in the categories *citation* and *allusion* are defined and discussed; and the method used in this study to extract them from Gregory's writings outlined.

Text

Evidence is being sought for the Gospel text known to Gregory, so the first challenge is to establish the "best possible" (ie closest to the original) text of what he wrote to use as the basis of comparison.¹²⁸ There is no shortage of material; more than 1500 (Somers p.61¹²⁹) Greek mss from the middle ages are extant, albeit some fragmentary; Rufinus made haste to render selected works into Latin (see *infra*, p.44); and because of Gregory's early and persistent popularity in the Eastern church, there are numerous though sometimes fragmentary versions in the oriental languages-indeed the earliest witness of all is an Armenian manuscript, a patristic *florilegium* with two sections of extracts from the Orations which dates from 5th-6th C; and Syriac versions antedate extant Greek mss of the Orations by in some instances as much as two hundred years.¹³⁰

¹²⁸ Those works attributed to Gregory whose authorship is disputed have been omitted from this study altogether. They include the drama *Christus Patiens*, several poems, and the numerous fragments in the *Catena*, collected where editions exist in *Biblica Patristica 5* (see pp.6, 25-6), these last in the confidence that they add "peu, sinon pas du tout de données assurées dans ce domaine" (BP p.6)

¹²⁹ Her *Repertorium* of complete ms collections of Gregory's Orations (Histoire 1997, pp.314 ff) is the gratefully acknowledged source of much of the detail here .

¹³⁰ De Halleux, A. (1983) "La version syriaque des Discours de Grégoire de Nazianze". *II Symp. Naz.* p.75-111 summarises the history of the Syriac version.. We are inclined to scepticism with regard to early date being a guarantor of authenticity, however. Also see Brock, S. (1977) "The Limitations of Syriac in representing Greek". In: Metzger, B. *The Early Versions* pp.83-98.

However, this material is not all accessible to Western scholars even as recently as the last decade; for instance, two in the Moscow Historical Museum (*Synodalis Gr* 143 and 145), on microfilm though they are, could not be obtained by Somers in the 1990s (p.314, n.2). Moreover, and of chief importance for this study, at the moment there exists no complete modern critical edition of his works.

Scholars usually rely on l'Abbé Migne's collection in *Patrologia Graeca* (*PG*); for example Ruether in her sympathetic study of Gregory as a rhetorician and philosopher uses this material exclusively; "still the most recent text of his entire corpus" she wrote in 1969 (p.17). Almost thirty years on, in her Histoire des collections complètes des Discours de Grégoire de Nazianze (1997), Somers can write " [l]e texte édité par les Bénédictins de Saint-Maur repris dans la *Patrologie grecque*, fait encore référence aujourd'hui" (p.vi). The Maurists began their work before the French Revolution, but the text goes back earlier still, to the gateway which is the advent of printing; for they used de Billy's 1609 edition of Gregory's works, based on the Basle edition of 1550 (*PG* 35.19-20). The witnesses used are listed in *PG* 35 29-32. Of course much material has come to light since then, but the list also contains needless omissions¹³¹. Moreover what is printed in *PG* is a reconstructed text, as indicated in the *praefatio generalis*, with an incomplete apparatus¹³² and only occasional notes. These shortcomings are well-known and cause difficulty for our project, as the following examples illustrate:

Mt xxi. 25 (// Mk xi.30; Lk xx.4) το βαπτισμα [το BVZMaur] Ιωαννου ποθεν ην; εξ ουρανου η εξ ανθρωπων (Or XXXVII.5)
το βαπτισμα το [om.D et al] Ιωαννου ποθεν ην; εξ ουρανου η εξ ανθρωπων
 (NA²⁷)

John vii. 7 το ου δυναται ο κοσμος μη μισειν υμας (Or XXX. 10; μη om. TSD Maur.

ου δυναται ο κοσμος μισειν υμας (NA²⁷)

Notwithstanding, reliance on these collections has been unavoidable for the following parts of this study:

¹³¹ Gallay gives just one illustration relevant to my study: although Gregory's Letters were published in *PG* vol.37 in 1862, they do not include one catalogued in the "new" series of manuscripts in the British Museum some twenty years earlier, in 1840.

¹³² Variant readings are often indicated only general terms, thus: *nonnulli legunt; sic quidam codd.*

Orations XIII-XIX= *PG* 35, and XLIV-XLV = *PG* 36

Poems, except DVS (=Jungck 1974); Συγκρισις Βιωῶν (Carmina Moralia 8, = Werhahn 1953); and Carmina Moralia 29, =Knecht 1972)

Epitaphs=*PG* 38. 11-82

Testamentum =*PG* 37. 389-396

A definitive *editio critica maior* was begun in the early 1900s at the University of Cracow, but the project ran aground in the mid-century storms¹³³. Now a new initiative is under way, directed by J. Mossay under the auspices of the Goerres-Gesellschaft at Munster, whose prime objective is a text "desormais vérifié et vérifiable" (Mossay 1980, p.11) . In the meantime fortunately "la collection "Sources Chrétiennes" publie depuis 1974 les oeuvres oratoires de Grégoire de Nazianze en offrant une édition critique établie à partir d'une dizaine de mss jugés parmi les plus représentatifs" (Calvet-Sebasti 1995, p.104), and this now includes the great majority, listed as follows in order of date of publication:

SC 208 = Grégoire de Nazianze, Lettres théologiques, ed P.Gallay (1978)

SC 247 = Grégoire de Nazianze, Discours 1-3, ed J. Bernardi (1978)

SC 250 = Grégoire de Nazianze, Discours 27-31, ed Gallay (1978)

SC 270 = Grégoire de Nazianze, Discours 20-23, ed Mossay (1980)

SC 284 = Grégoire de Nazianze, Discours 24-26, ed Mossay (1981)

SC 309 = Grégoire de Nazianze, Discours 4-5, ed Bernardi (1983)

SC 318 = Grégoire de Nazianze, Discours 32-34, 35-37, ed Moreschini (1985)

SC 358 = Grégoire de Nazianze, Discours 38-41, ed Moreschini (1990)

SC 384 = Grégoire de Nazianze, Discours 42-43, ed Bernardi (1992)

SC 405 = Grégoire de Nazianze, Discours 6-12, ed Calvet-Sebasti (1995).

SC's selection of mss for its editions has been subjected to a thorough-going critique by Somers (1997): reproducing the two lines of transmission¹³⁴ hypothesized by Sinko in his ground-breaking study of 1917 is demonstrated to be a clear limitation; and while broader than the selection used by the Maurists, and including some unknown to them,

¹³³ The story is told as far as it is possible to determine it in Norris 1990 p71-2. See also G. Schnayder (1971) "Editionis Gregoriana ab Academia Litterarum Cracoviensi institutae fata quae fuerint". *Studia Theologica Varsaviensa* 9. pp. 5-19; Plezia, M (1991) *L'incompiuta edizione dell'opere di Gregorio nazianzen progettata a Cracovia*. Naples.

¹³⁴ Sinko called them "families", the first containing 47 (Gk μζ; hence family M) Orations and the second 52 (Gk νβ; hence family N), but this term is rejected by Bernardi in the first volume, perhaps for the reasons more fully laid out in Mossay's (1980) Introduction (p.27-8) to *SC* 270. Somers (1997) going a good deal further in her critique of Sinko's hypothesis, prefers the term "class". She finds evidence of a third "group" or class of witnesses to the Orations (X), and that many cannot be categorised. As we have come to expect, early hopes of a systematic or transparent textual tradition are seen to be misplaced. *SC* give us something better than *PG*, but it is not Gregory's pristine original!

she judges it still "si limité que...leur travail doit être complète" (p.61). But as well as the broader base of selected mss (see below), the more explicit apparatus than that attempted in *PG* recommends their use, so, notwithstanding her reservations, and where it is available, this is the text on which I have relied. The text presented is described in detail by the several editors in the Introduction to each volume¹³⁵. Suffice it to list here the ten mss used, as follows:

1) as representative witnesses of *M*,

Moscow, Historical Museum : *Synodalis Gr.* 57 (9th C) =S

Venice, Marcian Library: *Gr* 70 (10th C) =D

Patmos, Monastery of S. John the Theologian 33 (941)=P

Paris, Bibliothèque Nationale, *Coislianus* 51 (10th C)=C -this was the only one known to the Maurists

2) as representative witnesses of *N*

Milan, Ambrosian Library, *E49-50 inf. Gr* 1014 (9th C Uncial) = A. This was not known to the Maurists.

Paris , Bibliothèque Nationale, *ancien gk. holdings* 510 (c.880. Uncial and, "un des plus beaux manuscrits à peintures que nous possédions," is known to have been copied for the emperor Basil of Macedon *obit* 886) = B

Moscow, Historical Museum : *Synodalis Gr* 64 (9th C) =W

Moscow, Historical Museum : *Synodalis Gr* 53 (10th C) =T

Patmos, Monastery of S. John the Theologian 43 and 44 (10th C) =Q (2 vols)

Vienna, National Library, *Theol. Gr* 126 (early 11th C) =V

There is naturally some variation because not all the material is extant in all the mss; Bernardi has added to the original ten three further mss in his edition of Orations IV-V¹³⁶. The authenticity of Oration XXXV whose idiosyncratic textual history is fully discussed by Moreschini in SC 318, pp. 77-79, is doubtful¹³⁷; for this reason I have included no citations or allusions from it.

¹³⁵ See especially Mossay's (1980) Introduction to SC 270 p.16-34, with whose approach I think most modern textual critics find ourselves comfortable. These descriptions critically reviewed by Somers (1997) p. 17-41.

¹³⁶ Somers says however that they "n'apportent rien pour l'établissement du texte" (p18)

¹³⁷ See Masson 1984; and following him, McGuckin 2001 p.239 n.4.

Gregory wrote a great many poems and selections of these have appeared in modern critical editions including the long autobiographical *De Vita Sua* (DVS); I have used the excellent edition of Christoph Jungck throughout. Two further poems were available in modern editions – *Carmina Moralia* 8 and 29 -- by H.M. Werhahn (1953) and A. Knecht (1972) respectively.

For the two hundred and forty-four letters I have used the edition of Paul Gallay (Gallay 1964/ 1967); the Theological Letters (Ep CI-CII, and CCII) also edited by Gallay were published separately as *SC* 208 (1978).

As well as the Greek mss, Gregory's text is witnessed by versions in Latin and the several languages used by the Eastern church. Of these, only Rufinus' translations are given consideration. Nine of Gregory's Orations were translated into Latin by him¹³⁸, namely-and I here give them in the sequence found in the mss- II, XXXVIII, XXXIX, XLI, XXVI, XVII, VI, XVI, XXVII. However although the translations date from so soon after Gregory's death¹³⁹, this is no guarantee of their usefulness; as Mossay says "si proche de l'original mais si peu sur".¹⁴⁰ On the one hand we must agree that "le nombre de copies intermédiaires entre le *volumen graecum*¹⁴¹ de Rufin et l'original importe plus que le nombres d'années écoulées"(p.210 *SC* 284); on the other, we know from the dispute Rufinus had with Jerome over their respective translations of Origen, for example, that he felt free to "correct" text where he considered scribes had altered the original¹⁴². Scott (1991) has "the most sanguine view of Rufinus as a translator"

¹³⁸ Or.s IV, XLV, XIX, Epp101 and 102, and Gregory's poem Hymn to the Virgin were also translated into Latin, but they do not appear in even the most ancient witnesses to Rufinus. No conclusion is possible as to their source therefore.

¹³⁹ "[H]astily" says Oxford Dictionary of the Christian Church p588; Or XXVI for instance was composed spring 380 and had been translated by 401 at the latest. Mossay and Lafontaine argue(1981;*SC*284 p.209) by 396. For Rufinus' importance to the divers Orations, see the respective introductions :Or II, Bernardi *SC*247 p 64-7; Or XXVII, Gallay *SC*250; Or XXVI, Mossay *SC*284 p209-212; Or.s XXXVIII-XLI, Moreschini *SC* 358 p.96-9, who says "Rufin suit un modèle antérieur à la subdivision en familles...un modèle particulièrement ancien".

¹⁴⁰ On p.211 of Mossay and Lafontaine's (1981) edition of Or.s XXIV-XXVI

¹⁴¹ Nor in fact is it certain whether Rufinus had a collection of Gregory's orations to work from, though to me the rather oddly achronological sequence given has a hit-and-miss feel to it, as if individual mss fell into the hands of the translator by chance. Sinko however compared the Latin with the Greek *titles* of the orations, and concluded that he did have a codex containing the first collection of Gregory's prose works; see also Somers p11.

¹⁴² How irresistible this is is illustrated by our *SC* editor/translators at Or XLII. 7, p.67 *SC* 384; Gregory's text reads και πλειους Θεω τρεις συνηγεμενοι εν ονοματι Κυριου (XLII. 7) but is translated: pour

(Ehrman 1992, p.20, n.39) but even he "cannot admit to his *verbal* accuracy".¹⁴³ So however well Rufinus fulfilled his own aim¹⁴⁴, for the task of reconstructing the NT text used by Gregory he is a witness of dubious value. One example of astounding unhelpfulness when Greek witnesses disagree will do here as illustration - Or. XXVI. 11 line 8: ιλεως AWTSDPC; ηδεως BQVT = Ruf. *coronatus*. Elsewhere he does help to settle disputes, though such instances do not abound; e.g. ibid. 3 line 22 καταδυσαι QWVT; καταλυσαι ABSDPC = Ruf. *navem submergere*. [For further examples, see p.211 SC 284]. It was my intention to throw his reading into the balance where there is variation in Gregory's text of a NT citation; in the event this arose only twice, at **Mt viii. 32** (Appendix I p. 213) and in Or XXVI.5 where Gregory refers to **Mt. xxv. 18-25** (p.90).

The question must be asked -- to what extent does the lack of a complete modern critical edition of Gregory undermine the usefulness of this collection of Gospel citations? In the Introduction to his New Testament Text of Gregory of Nyssa (p. 9) Brooks finds it "imperative to limit any collection and study of patristic quotations to those works of a father.....available in a critical edition." Three general points may be made: first, large though they loom in the eyes of scholars aiming to establish "the Text" of Gregory's works or to reconstruct its transmission, variant readings are rare; within the focus of our present study, rarer still. This means that individual examination of them may be made. So wherever a citation bears upon a textual problem in the Gospels, the evidence of all available witnesses to both texts has been scrutinised and discussed as appropriate. Secondly, there may be instances when the editorial decision is itself disputable: there is no absolute guarantee that even a "modern critical edition" will transmit *ipsissima verba*. As we have seen, Gregory's copyists sometimes seek to

Dieu deux ou trois hommes reunis au nom du Seigneur; **Mt xviii.20**
 δυο η τρεις συνηγεμενοι εις το εμον ονομα (NA²⁷)

¹⁴³ See also Wagner, M. (1945) Rufinus the translator. A Study of his Theory and his Practice as Illustrated in his Version of the Apologetica of S. Gregory Nazianzus (Catholic University of America, Patristic Studies 73), Washington; and Moreschini, C. (1987) "Rufino di Concordia e suo tempo". Antichita Alto Adriatiche 31 .227-244.

¹⁴⁴ The consensus view is given by Torjesen, K. (1986) Hermeneutical Procedure and Theological Method. Berlin, Walter de Gruyter; p.18; I quote it here from Ehrman op.cit. p20 : Rufinus' "renditions can in all probability be trusted to provide the essence of Origen's thought....; but they do not necessarily reflect the way Origen expressed himself in Greek". See also Scott, A (1991) Origen and the Life of the Stars Oxford, Clarendon.

harmonise his text with that of the NT and from time to time it appears that even modern editors are tempted to do the same. One example will illustrate this point: in Or.XXXIV.13 Gregory quotes Jn xiv. 23:

οταν δε “Προς αυτον ελευσομεθα, και μονην παρ’ αυτω ποιησομεθα”

This citation has been subject to a good deal of correction by his copyists. The SC editor, here Moreschini, has plumped for the same wording as NA²⁷. The apparatus (p.222, SC 318) reads:

το SPCD corr S²; ελευσωμεθα ACPDZ corr P²; μονην ex emend.S² ποιησωμεν PCD ποιησωμεθα ASZ corr P² Z²

And here are a sample of the NT mss:

προς αυτον εισελευσομεθα και μονην παρ’ αυτω ποιησομεθα P⁶⁶

προς αυτον ελευσομαι και μονην παρ’ αυτω ποιησομαι D

προς αυτον ελευσομεθα και μονην παρ’ αυτω ποιησομεν Θ R

προς αυτον ελευσομεθα και μονην παρ’ αυτω ποιησομεθα NA²⁷

Thirdly, impatient lest we wait a further hundred years for the definitive edition of Gregory's works, we recognise that our results are provisional, and offer them as a time-saving base for future study; εκ μερους γαρ γινωσκομεν.

Citation

All editors of Gregory's works, including Migne, list citation and allusion to Biblical writings, normally in footnotes, wherever they notice them. The SC editors are very much less haphazard than Migne, but some selectiveness seems unavoidable, introducing the possibility of bias. Moreover, as we have seen in the last chapter, Gregory's way of using Scripture makes exact referencing a difficult task. The following extract is an illustration of the various editorial defects (and the risks of indiscriminate reliance on same):

Mt xxvi. 31 οι δε , το φιλανθρωποτατον, "απο μακροθεν εστησαν" και εν τη νυκτι ταυτη παντες εσκανδαλισθησαν (Or. XXVI.17)

Τότε λέγει αυτοίς ο Ιησούς παντες υμεις σκανδαλισθησεσθε εν εμοι εν τη νυκτι ταυτη (NA²⁷)

Inexplicably απο μακροθεν is given for this reference, the quotation marks presumably referring to the parallel Lk xxiii.49 which is quoting (?) Ps xxxviii. 11 (NA²⁷ gives verse 12). Hatch and Redpath give the LXX variant, as follows: οι εγγιστα μου μακροθεν [A S² απο μακροθεν..] εστησαν. This phrase in fact occurs at Mt xxvi. 58 cf // Mk xiv. 54; Lk xxii 54 ; also see Abbott-Smith p.276)

And the next extract illustrates Gregory's characteristic allusion to the NT text- an eclectic mix of key vocabulary woven into an account for his own purpose:

Mt xxvi. 31-5, 69-75 και εν τη νυκτι ταυτη παντες εσκανδαλισθησαν. Μικρου και Πετρος ηρνησατο με , και τυχον ουδε κλαιει πικρως, ινα θεραπευση την αμαρτιαν (Or. XXVI.17)
παντες υμεις σκανδαλισθησεσθε εν εμοι εν τη νυκτι ταυτη (33) αποκριθεις δε ο Πετρος ειπεν αυτω ει παντες σκανδαλισθησονται εν σοι εγω ουδεποτε σκανδαλισθησομαι....κτλ (69) ο δε Πετρος ...(70)..ο δε ηρνησατο εμπροσθεν παντων...(72) και παλιν ηρνησατο μετα ορκου...(75) και εμνησθη ο Πετρος του ρηματος Ιησου ...και εξελθων εξω εκλαυσεν πικρως (NA²⁷)

Biblia Patristica's (hereinafter BP) volume 5 covers all the works¹⁴⁵ of the Cappadocian Fathers including Amphilochus of Iconium and is an index of citation and allusion compiled from the various available critical editions, *Patrologia Graeca* and *Corpus Christianum Series Graeca*, listed on pp 23-25; I have made additional use of this valuable resource in the interests of completeness. However our purpose is rather different from theirs; for the text critic it is the *actual words* Gregory uses, not his knowledge or use of Biblical reference that are of interest. Our criteria for inclusion are strict and narrow. There are many instances referenced in BP which are scarcely more than an echo of an idea. The following for example is the exhaustive list of "citations " in Gregory's poems of **Jn xviii. 37**, where Pilate says to Jesus

ουκουν βασιλευς ει συ; απεκριθη ο Ιησους συ λεγεις οτι βασιλευς ειμι...(NA²⁷)
(Car His 1.1=PG 969. 973, 978,1010,1016; Car His 1.10=PG 1028.18; Car His 1.13=PG 1236.140; Car His 1.19=PG 1271.1,9; Car His 1.22=PG 1281.13; Car His 1.27=PG 1286.5; Car His 1.34=PG 1317.139; 1318.154; Car His 1.38=PG 1325.1;1326.15; Car His 1.42=PG 1345.18; Car His 1.43= PG 1349.30; Car His 1.45= PG 1366.179;1373.279; Car His 1.50=PG 1390.76; Car His 1.51=PG 1396.36; Car His

¹⁴⁵ The works covered are listed on pp. 9-12.

1.55=PG 1400.7; Car His 1.92= PG 1447.1; Car His 2.1=PG 1455.47; 1457,81; 1459,105;1471,272; Car His 2.3=PG 1480,5; 1489,421; 1496,222; 1501.293; Car His 2.5=PG 1521.3; Car His 2.7= PG 1566.193; Car Th 1.18=PG 481.12; Car Th 1.20= PG 488.2; Car Th 1.23=PG 494.11; Car Th 2.1=PG 534.154; 2.2, 585,595, 605, 608, 611, 618, 620; Car Th 2.15= PG 774.109 all these listed in BP are examples of Christ being addressed as "αναξ")
 αναξ και Χριστος (Car Th 1.9=PG 460.52).

Referencing whole episodes, and groups of verses within such episodes, is a way of solving the problem created by Gregory's weaving together elements from different verses. Occasionally this leads to what appear to be omissions, particularly troubling where there is variation in the NT text. As an instance of the latter, there is no entry for Gregory at **Jn xiii. 9**, where Peter says κυριε μη τους ποδας μου [P⁶⁶ *ale*] μονον αλλα και τας χειρας και την κεφαλην (NA²⁷).

The *story* is indeed referenced by BP under the global "13.6-10" (p. 320). But Peter's plea is cited *word for word* by Gregory in his Or.XXXIX.15 as follows:

η ως Πετρος μη τους ποδας μονον καθαρθησομενος.

Both the criteria used for marking up citation and allusion need to be clear, reasoned and found easily; and indexing needs to be optimal for ready reference. Though it is not always easy to work out to what the indexer of BP refers when he finds an allusion to the Gospels in Gregory's writing, generally we have no grounds for complaining about the second half of this requirement. The first however must be emphasised; the present writer has not been able to find a statement in BP which defines "citation", or which distinguishes it from "allusion". Indeed as the example above illustrates some references are so vague as perhaps to comprise a third category, such as "echo"!

Coulie (1983) in his note on the use of other authors in Gregory distinguishes between citation and allusion as follows: where Gregory cites his source or the person who is speaking, that is a *citation*. However, it is rare that Gregory names his source; he more often introduces citations with a vague formula. For example, he quotes **Jn vi.45** with the words ως φησιν η επαγγελια (Or II.8). Just φησιν by itself is not uncommon and seems to introduce word-for-word citations¹⁴⁶. He uses it throughout the short

¹⁴⁶ For example quoting:

Jn iv. 24 Πνευμα γαρ, φησιν, ο Θεος, και τους προσκυνουντας αυτον εν πνευματι και αληθεια δει προσκυνειν (Or XXXI.12) and

exposition of Mt xix 1-12 in Or XXXVII. Introducing the story of the centurion at Mt viii. 5-13 he says *οταν ακουω εν τοις Ευαγγελιοις* (Or IX.2)¹⁴⁷; and less specifically quoting Lk xi.34 (or its parallel Mt vi 22)

Λυχνος μεν γαρ του σωματος εστιν οφθαλμος, ως ηκουσαμεν (Ep XLI.4).

Often quotations are prefaced just with *το*: this is usually the case with one-word proof-texts, but not only these, nor is its use a guarantee of accuracy¹⁴⁸. For example:

Jn iii. 5 *και πειθετω σε το Μηδενα δυνασθαι την βασιλειαν ιδειν η λαβειν ος τις μη ανωθεν εγεννηθη Πνευματι* (Or.XLI.14)

εαν μη τις γεννηθη εξ υδατος και πνευματος, ου δυναται εισελθειν εις την βασιλειαν των ουρανων **Ν* pc**

εαν μη τις γεννηθη εξ υδατος και πνευματος, ου δυναται εισελθειν εις την βασιλειαν του θεου **NA²⁷ et rell; Nyssa**

Formulae of this kind are signals, but we shall not only miss a great deal if we exclude all use of Scripture not so signalled, but also be thrown into confusion if we rely too trustingly upon them¹⁴⁹.

More often, Coulie continues, we find numerous examples where Gregory alludes to a passage where " la phrase contient d'une manière plus ou moins manifeste mais toujours *tacite*, [my italics] une référence à un auteur, une oeuvre ou un courant de pensée." This seems a good definition of an *allusion*. As Osburn (2004) observes, "uniformity concerning terminology used in assessing the exactitude of patristic citations is lacking" (p.28). And yet, as he convincingly shows (*op. cit.* p.27), how we define what is usable critically affects outcome:

Mt v. 7 *Μακαριοι φησι οι ελεημονες οτι αυτοι ελεηθησονται* (Or XIV.38)

¹⁴⁷ The use of *ακουω* is interesting: it often stands as a kind of passive voice of *λεγω* in Gregory: for example *της Γραφης ακουω λεγουσης* (Or XXI. 25). It is regularly translated by Mossay as "lire" eg Or XXI 14 ((SC 270 p140/1) *φυεσθαι δε και εν αμπελω βατον ηκουσατε*= On lit (dans l'Écriture) que la ronce pousse aussi dans le vignoble. Gregory does however use "read", for instance introducing quotations from Jn x.30 and xiv. 23 *και οταν...αναγνωσκης* (Or XXXIV. 13). Both of these are accurate citations.

¹⁴⁸ This is important. There are a number of places where Gregory gives a citation signal, but where the following words bear only distant relation to the text

¹⁴⁹ In the text such formulae are signalled by bold type.

Using simple verbal correspondence and not examining citations in their patristic contexts, Geer used 100 units of variation in Acts and concluded “his [ie Epiphanius’] agreement is with the later ‘Western’ cursives which have a definite Byzantine influence”¹⁵⁰

For his own study Osburn completely reexamined Epiphanius’ citations of Acts, and using his own more rigorous criteria found in contrast only thirty-four usable units of variation:

Using only one third of the variations in Geer’s thesis, the ‘Western’ cursives do not figure prominently...In fact, Epiphanius does not agree with [them], but with Family 1739 and the Later Egyptians. (*op. cit.* p.27)

In what follows I have had in mind earlier work on patristic citation¹⁵¹ and been guided by our underlying purpose: to shed light on the development of the Gospel text. For the text critic it is the actual words Gregory uses, not his knowledge or use of Biblical reference that are of interest. With this in mind I have focussed on vocabulary rather than idea, however this illumines exegesis or the development of doctrine or liturgy . The choice of what is included has necessarily been a matter of judgement; should one risk burdening the reader with superfluous information for the sake of completeness; or pare down what is listed to items that fulfil in a clear-cut way these strict criteria? I have leant towards the former error, while clearly signalling the latter for our narrower purpose.

All references to the Gospels in Gregory’s writings are listed. They are not presented as recommended by Fee (1971, pp.357ff), that is as a continuous reconstructed text; this works best when the Father quotes at length. An alternative presentation and the one in my view most appropriate in Gregory’s case is the one used by Osburn (2004)¹⁵²: each citation or allusion is listed individually under the verse to which it refers, in the usual order beginning with Matthew, with apparatus underneath. Then each is assigned to one of three broad categories: (i) references whose source is known are listed in the main chapters; (ii) references whose source cannot be determined (to the OT/LXX or to parallel passages in the Synoptics for example) are listed in Appendix I; (iii) any

¹⁵⁰ Geer (1980).

¹⁵¹ Especially Fee (1971) *Text of Origen*, p.358, n.2

¹⁵² See his discussion on pp 36-7.

remaining references, sometimes so vague as to leave this writer “bemused,” as Foster says in his thoughtful study of what counts as a citation, are gathered up in Appendix II.

The references in the main chapters are then classified as follows:

Citation [Cit]-- wherever Gregory cites his source however vaguely (for example “in the gospels”) or introduces it with $\tau\omicron$ or other formula; *or* word-for-word quotation is identified by the present writer normally backed up by BP or the several editors, using the same form of NT vocabulary in comparable order.

Word-for-word quotation is usually underlined

Adaptation [Ad] – wherever Gregory cites the gospel using identical words but changing the word form –for example a verb’s tense, or from finite verb to infinitive -- to suit his own syntax.

Allusion [All] – wherever Gregory has clearly referred to the gospel text but has changed the vocabulary, woven a keyword into a new context, summarised a story and so forth.

Citations, adaptations or allusions which bear on variant readings in the gospel text are indicated with an * (e.g. [Cit]*)

All Gregory’s references to the gospels listed in BP, in editorial footnotes (including Migne’s) and the lists at the back of the *SC* volumes were copied with variant readings enclosed *ad loc* in [square brackets]; they are listed under the gospel verse referred to in the following order: references in poetry, first; then those in letters and other writings; lastly, those in the Orations in number order. Each is assigned to one of the three classifications above. Despite careful consideration, there were often difficult decisions to make in classifying references. The mss witnesses appear under each entry showing variant readings where these exist. For comparison I have chosen these in line with previous work in this series of studies and after consulting them ¹⁵³. The choice is guided by the need for a wide spread, especially to include representatives of the main

¹⁵³ See especially Racine pp.34-5; because comparability is so important in this work I have followed his lead spelt out there.

textual types and are as follows:

all papyri; \aleph B C D L $f^{1,13}$ 33 Θ E W Δ Π Σ Ω 565 700 and in Jn 0250.

Added to the patristic witnesses reported in NA²⁷ is the witness of the other Cappadocians, and for them I used Brooks' study on Gregory of Nyssa and Racine's on Basil, though the latter covers only Matthew's gospel.¹⁵⁴

Where the apparatus of NA²⁷ does not record any variants NA²⁷'s reading is given; this is usually designated (NA²⁷; no variants) but should be construed as the default if I have omitted the last two words. Sometimes there are variants in the gospel text but the words used by Gregory do not include them nor otherwise shed light on them. This is then designated (NA²⁷; no material variants). For example:

Mt xxi. 23 (// Mk xi 28; Lk xx.2) και περι εξουσιας ετεροι *et* (line 17) οτε ερωταται
 “Εν ποια εξουσια ταυτα ποιεις;” (Or.XXXVII.5)

Και... προσηλθον αυτω διδασκοντι οι αρχιερεις και οι πρεσβυτεροι του λαου
 λεγοντες “Εν ποια εξουσια ταυτα ποιεις;” (NA²⁷; no material variants)

Any other matters of interest come at the end of each entry or in footnotes.

In the final chapter, these results are summarised and their implications considered.

¹⁵⁴ See the bibliography for details of these two studies.

Abbreviations

BP	Biblia Patristica
Car Th	Carmina Theologica
Car Hist	Carmina Historica
CSEL	Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum
DVS	De Vita Sua= Jungck, C. (1974) <u>Gregor von Nazianz: De Vita Sua</u> . Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag.
Ep	Epistula
<u>JTS</u>	<u>Journal of Theological Studies</u>
<u>L&S</u>	H.G. Liddell and R. Scott (8 th edn 1897) <u>Greek- English Lexicon</u> . Oxford, OUP
NA ²⁷	Nestle-Aland <u>Novum Testamentum Graece</u> , 27 th edition
Or	Oratio
PG	J-P. Migne, <u>Patrologia Graeca</u>
<u>RHE</u>	<u>Revue d'Histoire Ecclésiastique</u>
SC	Sources Chrétiennes
<u>Vig Chr</u>	<u>Vigiliae Christianae</u>

Sigla

Underlining = word-for-word citation of NT

Variants to Gregory's text are enclosed in [square brackets]

Following the sigla used by previous writers for comparability, quotations are classified and indicated as follows:-

[Cit] Citation

[Cit]* Citation that supports a reading in the apparatus of NA²⁷

[Ad] Adaptation

[Ad]* Adaptation that supports a reading in the apparatus of NA²⁷

[All] Allusion

[All]* Allusion that supports a reading in the apparatus of NA²⁷

Nyssa Reading supported by Gregory of Nyssa (Brooks)

Basil Reading supported by Basil of Caesarea (Racine)

NT witnesses are as in NA²⁷ except for the Majority text which is designated by the symbol (℞)

// Parallel in Synoptic gospel

Sources

Citation, adaptation and allusion in: Orations I-V Bernardi 1978 and 1983; VI-XII Calvet-Sebasti 1995; XX-XXIII and XXIV-XXVI Mossay with Lafontaine; XXVII-XXXI Gallay and Norris; XXXII-XXXVII Moreschini and Gallay; XXXVIII-XLI Moreschini 1990; XLII-XLIII Bernardi 1992. Epp CI, CII, CCII Gallay 1998. [XIII-XIX + XLVPG]
Biblia Patristica vol.5 1991.(BP)

Chapter Four The Text of Matthew's Gospel in the works of Gregory of Nazianzus

Title: Ματθαιος μεν εγραψεν Εβραιοις θαυματα Χριστου
 Μαρκου δ' Ιταλιη, Λουκας Αχηαιδι
 Πασι δ' Ιωαννης, κηρυξ μεγας ουρανοφοιτης (Car Th 1.12=PG 474.33)

i. 1-17 Ματθαιος ποθεν, ειπε, μεγας Λουκας τε φεριστος
 Την μεν ογ' αυταρ ο τηνδε βιβλοισ ενεθηκε γενεθλην
 Αι Χριστον καταγουσιν αφ' αιματος αρχεγενοιο; (Car Th 1.18=PG 480.1+)

ΚΑΤΑ ΜΑΘΘΑΙΟΝ (N B W ; Ματθα. D f³ 33 Nyssa Basil)

[All]*

i. 1 ην βροτος αλλα θεος. Δαβιδ γενοσ αλλ' Αδαμοιο
 Πλαστης (Car Th 1.2=PG 406.62)

Εξ Αβρααμ μεν μεχρι Δαυιδ, ως εφην (Car Th 1.18=PG 487.90)

Βιβλος γενεσεως Ιησου Χριστου υιου Δαυιδ υιου Αβρααμ (NA²⁷)

[All]

i. 7-8 Δαυιδης Σολομων Ροβοαμ Αβιας τε Ασα τε (Car Th 1.18=PG 487.94)
 Ασαφ P^{vid} N B C D^{huc 155} f¹ f³ 700; Ασα L W R

[All]*

i. 16a Εγεννηθη μεν, αλλα και εγεγεννητο... [γεγεννητο AQBVDPC]
 (Or..XXIX.19)
 και το μεν εγεννηθη (Ep CII.24)[BP*¹⁵⁶]

Ιακωβ δε εγγησεν τον Ιωσηφ τον ανδρα Μαριας, εξ ης εγεννηθη Ιησους P¹ N
 B C L W (f¹) 33 R ; NA²⁷

[Cit]

i. 16b Χριστος δε, δια την θεοτητα (Or. XXX. 21)
 Ιησους ο λεγομενος χριστος P¹ N B C L W (f¹) 33 R ; NA²⁷

[Cit]

The following references are to Mary as virgin and mother; the word παρθενοσ however only appears in NT mss as a variant reading at verse 16.

¹⁵⁵ At Lk iii.16

¹⁵⁶ BP asterisk means "la référence biblique est rapportée dans le texte patristique comme citée par un auteur antérieur"

i. 18, 20 και δια μητρος εμοι Θεος ηλυθεν αγνης
παρθενικης ..(Car Hist 2.7=PG 1564.172-3)

...ως απο κολπων

παρθενικων βλαστησε Θεος βροτος,ον συνεπηξε
Πνευμα Θεου μεγαλοιο κτλ (Car Hist 2.7=PG 1565.181+)

Θεος καθαρης δια μητρος οδευσας (Car Hist 2.7=PG 1569.227)

μητρος, παρθενικης δε (Car Th 1.2=PG 406.64)

βροτωθεις Παρθενικης δια μητρος (Car Th 1.9=PG 460.42)

ανυμφεα μητερα (Car Th 1.9=PG 462.68)

Εν γαρ αγνη παρθενω (Car Th 1.10=PG 467.21)

Τις η Θεου γεννησις εκ της Παρθενου; (Car Th 1.10=PG 468.49)

το πνευμ' επηλθε παρθενω καθαρσιον (Car Th 1.10=PG 469.53)

παρθενικης γαρ εην παις, εκ Μαρτης δε (Car Th 1.18=PG 483.38+)

σεμνοις εν σπλαγχανοισιν απειρογαμοιο γυναικος
σαρκωθεις (Car Th 2.1=PG 533.147)

και Χριστος αγνης δια μητρος οδευσας (Car Th 2.1=PG 537.197)

παρθενικης απο γαστρος (Car Th 2.1=PG 554.423)

Και Χριστος Μαρτης μεν (Car Th 2.1=PG 575.693)

παρθενου μητρος τοκος (Car Th 2.10=PG 745.897)

Εκ παρθενου δε (Car Th 2.34=PG 959.193)

εξ ου θεου πεφηνε μητηρ παρθενος (Car Moralia 8 (Werhahn) 22.24)

δια τουτο γεννησις και παρθενος..η γεννησις υπερ της πλασεως, η παρθενος
υπερ της γυναικος (Or II.24)

και Ιησους αυτος εκ παρθενου γεννωμενος (Or XIV.3)

γυναικες, ωσπερ Χριστον και τεκουσαι προτερον (Or XXIV.17)

εγεννηθη μεν, αλλα και εγεγεννητο...εκ γυναικος μεν, αλλα και παρθενου...(Or XXXIX. 19)

γενναται Χριστος, προτρεχει (το πνευμα)(Or XXXI. 29)

Χριστος εκ παρθενου (Or XXXVIII. 1)

αλλα και παρθενεια γεννησις και ατιμια τω και τιμης απασης υψηλοτερω (Or XXXIX. 13)

εκ της Παρθενου προελθοντα Μαρίας αρρητως και αρυπαρως (Or XLI.45)
παρθενος, γεννησις... (Or XLI.5)

η γενεσις [γεννησις L^{f³}- 33 R; Ir
Or] ουτως ην, μνηστευθεισης της μητρος αυτου
Μαρίας τω Ιωσηφ. Πριν η συνελθειν αυτους ευρηθη εν γαστρι εχουσα εκ
πνευματος αγιου.....(20) το γαρ εν αυτη γεννηθεν εκ πνευματος εστιν αγιου.

[All]*

i. 19 και δειξης οτι την αμαρτιαν οντως μεμισηκας παραδειγματισας
αυτην και θριαμβευσας (Or XL.27)¹⁵⁷

αμφοτεροι μνηστη τε φιλη και κεδνος Ιωσηφ
γραψομενοι (Car Th.1.18=PG 485.56)

Ιωσηφ δε ο ανηρ αυτης, δικαιος ων και μη θελων αυτην δειγματισαι
N¹ B^f; NA²⁷
παραδειγματισαι N*² C L W Θ^{f³} 33 R

[All]*

ii. 1-10. Αστηρ τρεχων δε, προσκυνησις κτισεως,
Μαγοι δε προστρεχοντες, εθνων εισοδος (Car Th 2.34= PG 959.198)

που δε τον επι Βηθλεεμ δραμοντα προτερον εκ της εως αστερα, τον οδηγον
των σων μαγων και προξενον (Or V.5)

νυν αστηρ εξ Ανατολων τρεχει προς το μεγαιστον φως και απροσιτον.
Νυν μαγοι προσπιπτουσι και δωροφορουσι, και τον παντων γνωσκουσι, και
καλως τω αστερι τεκμαιροντι τον ουρανιον. (Or XIX.12)

¹⁵⁷ The context is quite different from the gospel, Gregory's oration being a celebration and exhortation to baptism; an example of Gregory's allusive use of Scriptural language, see p.23.

verses1-2... Μαγοις δε τε ηγεμονευεν
Αστηρ (Car Th. 1.2= PG 406.65)

Σιγασθω Χριστοιο μεγα κλεος αγγελος αστηρ
Αντολιηθε Μαγοισιν επι πτολιν ηγεμομνευσας (Car Th. 1. 5= PG 428.53-4)

.....Αντολιηθεν
Εβραιων επι γαιαν (Car Th. 1.5= PG 429. 61+)

Αστηρ δ' αντολιηθε Μαγοις οδον ηγεμονευε (Car Th. 1. 9= PG 461.62)

Αστηρ τρεχων δε , προσκυνησις κτισεως
Μαγοι δε προστρεχοντες (Car Th.2.34= PG 959.199)

της μικρας Βηθλεεμ εν πολεσιν, εν η Χριστος γενναται (Or III.6)

νυν αστηρ εξ Ανατολων τρεχει προς το μεγαιστον φως (Or XIX.12)

Μετα Βηθλεεμ ταχθησομαι (Or XXXIII.10)

Μετα του αστερος δραμε (Or XXXVIII.17)

Μετα αστερεος εδραμομεν και μετα Μαγων προσεκυνησαμεν (Or XXXIX.14)

φως το του δραμοντος αστερος επι Βηθλεεμ και αλλως ινα και Μαγους
οδηγηση (Or XL.6)

αστερος δρομος (Or XLI.5)

του δε Ιησου γεννηθεντος εν Βηθλεεμ της Ιουδαιας.....ιδου μαγοι απο
ανατολων παρεγενοντο εις Ιεροσολυμα (2) λεγοντες που εστιν... ειδομεν γαρ
αυτου τον αστερα εν τη ανατολη και ηλθομεν προσκυνηθησαι αυτω (NA²⁷; no
variants)

[All]

ii. 4 εν η Χριστος γενναται (Or. III.6)¹⁵⁸

Χριστος αρτι γενναται σοι (Or XIX.13)

που ο Χριστος γενναται (NA²⁷) [Not recorded in BP]

[All]

ii. 6 τυτθοισι θεος χαριν αιει οπαζει
ωσπερ υποσχεσιη εστι παλαιότερη

¹⁵⁸ Bernardi gives ii.1 for this reference; in fact the words preceding the quote are a paraphrase of the surrounding verses including verse 6 which is a quote from Micah

Βηθλεεμ εν προτεροισιν εμω νεον ασει τυτθω (Car Hist 2.1= PG 1471.273-5)

Βηθλεεμ (Epitaph 63)

της μικρας Βηθλεεμ εν πολεσιν, εν η Χριστος γενναται (Or III.6)
και το της ιερας Βηθλεεμ ην ουδεν εκωλυσε και μικραν ειναι πολιν και της οικουμενης μητρος, ως Χριστου και τροφον και μητερα, του τον κοσμον και ποιησαντος και νικησαντος (Or XVIII.17)

και συ Βηθλεεμ γη Ιουδα
ουδαμωσ ελαχιστη ει εν τοις ηγεμοσιν Ιουδα (NA27; quoting Micah v.1)
[All]

ii. 9 Αστηρ τρεχων δε, προσκυνησις κτισεωσ
Μαγοι δε προστρεχοντες, εθνων εισοδος (Car Th 2.34= PG 959.198)

και αστηρ ηγουμενος (Or II.24)

φωσ το του δραμοντος αστερος επι Βηθλεεμ και αλλωσ ινα και Μαγους οδηγηση (Or XL.6)

αστερος δρομος (Or XLI.5)

και ιδου ο αστηρ ον ειδον εν τη ανατολη προηγεν αυτους..
(NA²⁷; no variants)

[All]

ii. 11 ... δωροφοροι δ' αρ' εβαν και γουνατ' εκαμψαν (Car Th. 1.2= PG 406.66)

Δωροφοροις λατρισι νεηγενεοσ βασιληοσ (Car Th. 1. 9= PG 461 63)

και μαγοι προσπιπτοντες και δωροφορουντες (Or II.24)

μηδε χρυσω και λιβανω και σμυρνη ως οι μαγοι (Or XIV.40)

Νυν μαγοι προσπιπτουσι και δωροφορουσι και τον παντων βασιλεα γινωσκουσι και καλωσ τω αστερι τεκμαιροντι τον ουρανιον (Or XIX.12)

και υπ' αστερος εμηνυθη, και υπο μαγων προσεκυνηθη (Or XXIX.19)

και μετα Μαγων δωροφορησον, χρυσον και λιβανον και σμυρναν, ως βασιλει και ως Θεω και ως δια σε νεκρω (Or XXXVIII.17)

[Cit]

και μετα Μαγων προσεκυνησαμεν (Or XXXIX.14)

Μαγων προσκυνησις και δωροφορια (Or XLI.5)

και ελθοντες εις την οικιαν ειδον το παιδιον μετα Μαρίας της μητρος αυτου ,
και πεσοντες προσκυνησαν αυτω και ανοιξαντες τους θησαυρους αυτων
προσηναγκαν αυτω δωρα, χρυσον και λιβανον και σμυρναν. (NA²⁷)

[All]

ii. 13-14 Εφυγαδευθη μεν εις Αιγυπτον (Or.XXIX. 19)

προτερον μεν εις Αιγυπτον φυγαδευομενος (Or. XXXIV.1)

Αν εις Αιγυπτον φευγη, προθυμως συμφυγαδευθητι (Or XXXVIII.18)

φευγων Ιησους εις Αιγυπτον (Or XLI.5)

φευγε εις Αιγυπτον... ο δε...ανεχωρησεν εις Αιγυπτον (NA²⁷; no variants)

[All]

ii. 15 και νυν ακουειν δοκω μοι λεγοντος του Πατρος "Εξ Αιγυπτου
εκαλεσα τον υιον μου" (Or XXXIV.1)

[Cit]

Αν εν Αιγυπτω βραδυνη, καλεσον αυτον εξ Αιγυπτου (Or XXXVIII.18)

[Ad]

ινα πληρωθη το ρηθεν υπο κυριου δια του προφητου λεγοντος
"Εξ Αιγυπτου εκαλεσα τον υιον μου" (NA²⁷ quoting Hos xi.1; no variants)

ii. 16 ουλιον Ηρωδην, παιδοκτονον (Car Th 2.1= PG 556.454)

φονος δε παιδιων (Car Th 2. 34= PG 959.197)

νυνι τε Ηρωδης μαινεται, και παιδοφονει (Or XIX.12)

τοτε μεν εκ της Ηρωδου παιδοφονιας (Or. XXXIV.1)

και Ηρωδην παιδοκτονον (Or XXXVI.5)

Εν μισησον των περι την Χριστου γενναν, την Ηρωδου παιδοκτονιαν (Or
XXXVIII.18)

Ηρωδου παιδοφονια (Or XLI.5)

Τοτε Ηρωδης ιδων οτι ενεπαιχθη υπο των μαγων εθυμωθη λιαν, και
αποστειλας ανειλεν παντας τους παιδας τους εν Βηθλεεμ (NA²⁷; no variants)

[All]

ii. 19-21 Αν εν Αιγυπτω βραδυνη, καλεσον αυτον εξ Αιγυπτου (Or XXXVIII. 18)
επανιων εξ Αιγυπτου (Or XLI. 5)

[All]

iii. 6 Πλην Ιωαννης βαπτισει, προσεισιν Ιησους, αγιασων...τον Ιορδανην (Or XXXIX.15)

? [All]*

Μη απαξίωσης εξαγορευσαι σου την αμαρτιαν, ειδως οπως Ιωαννης
εβαπτισεν (Or XL.27)

[All]

και εβαπτίζοντο εν τω Ιορδανη ποταμω υπ' αυτου εξομολογουμενοι τας
αμαρτιας αυτων N B C* W Δ f¹ 33 ; NA²⁷; ποταμω om. C³ D L f¹³ R

iii. 13 (// Mk i.9; Lk iii.21-22) Μικρον μεν ουν υστερον οψει
και καθαιρομενον Ιησουν εν τω Ιορδανη (Or.XXXVIII. 16)

πλην Ιωαννης βαπτισει, προσεισιν Ιησους (Or XXXIX.15)

τοτε παραγινεται ο Ιησους απο της Γαλιλαιας επι τον Ιορδανην προς τον
Ιωαννην του βαπτισθηναι υπ' αυτου (NA²⁷; no variants)

[All]

iii. 14 Ου δεχεται ο Βαπτιστης, ο Ιησους αγωνιζεται εγω χρειααν εχω
υπο σου βαπτισθηναι (Or.XXXIX.15, quoted twice)

και συ ερχη προς με; (Or.XXXIX.15)

Ο δε Ιωαννης διεκωλυεν αυτον λεγων εγω χρειααν εχω υπο σου βαπτισθηναι,
και συ ερχη προς με; (NA²⁷; no variants)

[Cit]

iii. 15 Τι δε Ιησους; αφες αρτι (Or.XXXIX.15)

αποκριθεις δε ο Ιησους ειπεν προς αυτον αφες αρτι (NA²⁷; this phrase no variants)

[Cit]

iv. 3 (// Lk iv.3)

Εις πειραν καθεηκε, θεον βροτον αμμιγα λευσσων

Πειναοντ' εκελευσε λιθους εις ειδαρ αμειψαι (Car Th 2.2=PG 595.215)

Εαν προσβαλη την χρειααν..και ζητη τους λιθους αρτους γενεσθαι (Or XL.10).

και προσελθων ο πειραζων ειπεν αυτω ει υιος ει του θεου ειπε ινα οι λιθοι
ουτοι αρτοι γενωνται (NA²⁷; in Lk λιθος and αρτος are singular)

Lk iv. 3 Ειπε τω λιθω τουτω ινα γενηται αρτος

[Ad]

iv. 15-16 η φωτι μικρω τους αγαν σκοτουμενους (DVS (Jungck) 108.1143 [this is somewhat confusingly referenced as 108/ 43]

Τη Γαλιλαια επιδημει καλως, ινα ο λαος ο καθημενος εν σκοτει ιδη φως μεγα της επιγνωσεως (Or.XXXVII.2)

ο λαος ο καθημενος εν σκοτει της αγνοιας ιδετω φως μεγα της επιγνωσεως (Or XXXVIII.2)

..Γαλιλαια των εθνων (16) ο λαος ο καθημενος εν σκοτει φως ειδεν μεγα N* C L f^{1,13}, 33 R; Or^{pt} Basil; NA²⁷ quoting Is ix.1: ο λαος ο πορευομενος [καθημενος A] εν σκοτει NB change from NA²⁶

σκοτια N¹ B D W; Or^{pt};

[Cit]*

iv. 23 Τις ...πικρας δ' αποεργαθε νουσους (Car His 1.46= PG 1381.47)

αλλα θεραπευει πασαν νοσον και πασαν μαλακιαν (Or.XXIX.20)

θεραπευοντα πασαν νοσον και πασαν μαλακιαν (Or.XXXVIII.16)

και θεραπευων πασαν νοσον και πασαν μαλακιαν εν τω λαω (NA²⁷; no variants, but cf Mt ix.35 and x.1 where words εν τω λαω are omitted). The phrase is typically Matthaean.¹⁵⁹

[Cit]

iv. 24 και πολλους παθεων και δαιμονιων απο δεσμων ηλευθερωσε (Car His 1.83= PG 1430.27)

και εθεραπευσεν αυτους (Or XXXVII.3)

και προσηνεγκαν αυτω παντας τους κακως εχοντας ποικιλαις νοσοις και βασανοις συνεχομενους και διαμονιζομενους , και εθεραπευσεν αυτους (NA²⁷; no variants for these words)

¹⁵⁹ This is an example of non-exhaustive editorial referencing of citation, in this instance by Gallaay; this was not referenced, nor x.1, only ix.35
cf viii. 16

iv. 25 και ηκολουθησαν αυτω οχλοι πολλοι (Or XXXVII.3)
και ηκολουθησαν αυτω οχλοι πολλοι απο της Γαλιλαιας (NA²⁷; no variants)

[Cit]

v. 1-2 (// Mk iii. 13) νυν μεν επ' ορους διδασκει (Or XXXVII.2)
 Ιδων δε τους οχλους ανεβη εις το ορος... και εδιδασκεν αυτους (NA²⁷)
 [All]

v. 3 (// Lk vi. 20) ολβιος ον πτωχον παθεων μεγα Πνευμ' ανεδειξεν (Car Th 2.17=
 PG 783 25)

αντερ η πτωχος την διανοιαν (Or XVI.5)

μακαριοι οι πτωχοι τω πνευματι (NA²⁷)

[All]

v. 4 Ολβιος... οστις εχει ζωην ενθαδε πενθαλων (Car Th 2.17= PG 783.26)

μακαριοι οι πενθουντες νυν Ν¹ 33 ; Did; Basil
 μακαριοι οι πενθουντες NA²⁷ *et rell*

[All]

v. 5 Ολβιος... οστις ενηειη κληρονομος μεγαλων (Car Th 2.17= PG 783.28)

Ακουε Χριστου, τοις πραοις α βουλεται
 Εν τοις μακαρισμοις, οις απηριθμησατο,
 τα μετρ' οριζων των εκειθεν ελπιδων (Car Th 2. 25= PG 835.322+)

οι του προβατου και του ποιμενος πραοι (Or.VI.4)¹⁶⁰

μακαριοι οι πραεις οτι αυτοι κληρονομησουσιν την γην (NA²⁷ Verses 4 and 5 are
 reversed in Origen and Eus, as well as D 33)

[All]

v. 6 Ολβιος... οστις επουρανης αιεν ακορεστος εδωδης (Car Th 2.17= PG 783.27)
 μακαριοι οι πενωντες και διψωντες την δικαιοσυνην (NA²⁷; no variants)

[All]

v. 7 Ολβιος... ος σπλαγχποισιν εοισι Θεου μεγαν οικτον εφελκει (Car Th 2.17=
 PG 783.29)

Μακαριοι φησι οι ελεημονες οτι αυτοι ελεηθησονται (Or XIV.38)

μακαριοι οι ελεημονες οτι αυτοι ελεηθησονται (NA²⁷; no variants)

[Cit]

¹⁶⁰ Note that the word *πραεις* does not appear in Jn.x

ν. 8 και καθαρος κραδιην (Car Th 2.17= PG 783.30)

Μακαριοτης δ' εμοιγε η ευζωια (Car Th 2.34= PG 964. 257)

οι δε Θεον καθαρησι νοου λευσσοντες οπωπαις (Car His 1.1= PG 973.43)

και κραδιαις καθαρησι Θεον μεγαν εισορωσιν (Car Hist 2.7= PG 1560.116)

μακαριοι οι καθαροι τη καρδια οτι αυτοι τον θεον οψονται (NA²⁷; no variants)
[Ad]

ν. 9 και τοσαυτην μεν ειδεναι τοις ειρηνοποιοις αποκειμενην μακαριοτητα
ωστε και υιους Θεου προσαγορευμενοι μονους (Or. XXII.15)

ειρηνης τε φιλος (Car Th 2.17= PG 783.30)

μακαριοι οι ειρηνοποιοι, οτι αυτοι υιοι θεου κληθησονται B E W D Θ Π Σ Ω;
*f*¹ 565 700 *et* Basil; NA²⁷

μακαριοι οι ειρηνοποιοι, οτι υιοι θεου C D *f*¹³ 33 *et* Did

[Ad]

ν. 10 Ολβιος...ος πολλα Χριστοιο μεγακλεος εινεκ' ανετλη
Αλγεα (Car Th 2.17= PG 784.31)

μακαριοι οι δεδιωγμενοι ενεκεν δικαιοσυνης (NA²⁷; no variants)
[All]

ν. 14 Το δε, ως το πλειστον, ως το Ου δυναται πολις κρυβηναι
επανω ορους κειμενη (Or. XXX.10)

Υμεις εστε το φως του κοσμου. (Or. XL.37)

Φως γαρ τον ανθρωπον ονομαζουσι δια την του εν ημιν δυναμιν, και ημων
αυτων παλιν θεοειδεστεροι και μαλλον Θεω πλησιαζοντες (Or XL.5)

Υμεις εστε το φως του κοσμου. Ου δυναται πολις κρυβηναι επανω ορους
κειμενη (NA²⁷; no variants; *et* Nyssa; Basil)

[Cit]

ν. 16 η ωστε λαμπειν το φως υμων εμπροσθεν [εμπροσθε B] των ανθρωπων
(Or. XXVI. 5)

ουτως λαμψατω το φως υμων εμπροσθεν των ανθρωπων (NA²⁷; no variants; *et*
Nyssa; Basil)

[Cit]

ν. 17 και ποιων πληρωσιν του κρυπτου νομου την του φαινομενου καταλυσιν
(Or XLIII.75)

οι μαρτυρες...νομου συμπληρωσις του γε πνευματικως νοουμενου, πλανης
καταλυσις (Or XXIV.4)

ταυτα ο νομος υπεγραψε. Ταυτα Χριστος ετελειωσεν, ο του γραμματος
καταλυτης (Or XLV.21)

Μη νομισητε οτι ηλθον καταλυσαι τον νομονουκ ηλθον καταλυσαι αλλα
πληρωσαι (NA²⁷; no variants)

[Ad]

ν. 20 πολυ περιειναι δεον την αρετην ως διατεταγμεθα ει τι δεοιμεθα
της των ουρανων βασιλειας (Or. II. 70)
Λεγω γαρ υμιν οτι εαν μη περισσευση υμων η δικαιοσυνη πλειον των
γραμματα και Φαρισαιων ου μη εισελθητε εις την βασιλειαν των ουρανων.

NA²⁷ et Basil; whole verse om. D

[All]*

ν. 21-37 οις σωφροσυνη μεν ουτω σπουδαζεται ωστε και οφθαλμος
αναστελλεται, χειρ δε φονικη τοσουτον πορρωθεν ειργεται ωστε και θυμος
σωφρονιζεται (Or IV.123; the whole chapter is a paraphrase of this section of the Gospel)

ν. 27-8 ημεις γαρ εσμεν οι το μοιχευειν κακον
Αλλων τιθεντων και κολαζοντων νομω
Αυτοι το τουτου μειζον εισηγουμενοι
Μη δ' εμβλεπειν αισχρωσ τε και παθητικως (Car Th 2.10= PG 744. 881+)

το μηδ' οραν κακιστα μοιχειας τομη (Car Th 2.25= PG 835. 312)

ν. 28 ομμασι γαρ κραδιη εσπεται ουχ οσιοις (Car Moralia 29 (Knecht) 18.20)

μηδ' ομματα βαλλειν
ευνιν επ' αλλοτριην μοιχιδοισι ποθοις (Car Moralia 29 (Knecht) 28.181)

συ δε ουδε επιθυμησεις εκ περιεργου θεας και φιλοπονου φλεγων το παθος
εγω δε λεγω υμιν οτι πας ο βλεπων γυναικα προς το επιθυμησαι αυτην ηδη
εμοιχευσεν αυτην εν τη καρδια αυτου (NA²⁷; no material variants)

[All]

ν. 33-6 ορκου θ' ετοιμοτητα τη ψευδορκια (Car Th 2.10= PG 744. 887)

v. 33-4 το μηδ' ομνυειν φαρμακον ψευδοκριας (Car Th 2.25= PG 835. 313)

ουκ επιορκησεις εκεινος συ δε ουδε ομη την αρχην ου μικρον, ου μειζον ως του ορκου την επιορκιαν τικτοντος (Or XLV.17)

Παλιν ηκουσατε οτι ερρηθη τις αρχαιοις ουκ επιορκησεις... (NA²⁷; no material variants; LXX: ψευδομαρτυς)

. [Cit]

v. 42 πρωτα και μαλιστα τω αιτουντι σε διδου..και απαιτων φιλοπονως (Or XIV.27)

τω αιτουντι σε δος και τον θελοντα απο σου δανισασθαι μη αποσταθης

διδου E L Δ Θ Π Σ Ω ς 33 9 565 700

δος Ν B D W ¹³⁺; NA²⁷ et Basil (Racine p.72, but see first entry for this verse p.71)

[Cit]*

v. 45 Τις οισει την επ' αμφοτερα του υετιζοντες αμετριαν εαν μη τοις εαυτου μετροις... (Or.XXVIII. 28)¹⁶¹

Ανατελλει τον ηλιον ομοτιμως βρεχει πλουσιους και πενησι..
(Or.XXXII. 22 [.23 given by ed; BP has 22])

[All]

Μιμησωμεθα νομον Θεου...ος βρεχει μεν επι δικαιους και αμαρτωλους, ανατελλει δε πασιν ομοιως τον ηλιον (Or XIV 25)

Μιμησωμεθα του δεσποτου την αγαθοτητα, ος ανατελλει τον ηλιον αγαθοις και πονηροις και τρεφει τη βροχη παντας ομοιως (Or XIX 11)

οπως γενησθε υιοι του πατρος υμων του εν ουρανοις οτι τον ηλιον αυτου ανατελλει επι πονηρους και αγαθους και βρεχει επι δικαιους και αδικους

ος lat?; Ir ^{lat vid}; οστις lat?; Eus; οτι NA²⁷ et rell.

[All]

vi. 3 H [ην V] μηδε της αριστερας γινωσκουσης εκαρποφορησατε.. (Or.XXVI.5)
σου δε ποιουντος ελεημοσυνην μη γνωτω η αριστερα σου τι ποιει η δεξια σου
(NA²⁷; no variants)

[All]

¹⁶¹ Norris quotes this as one of three examples of SC's "mistakes". It is "a parallel only in words, not in context" Norris.p.128 in the commentary on Or.XXVIII. 28. But Gregory is rejoicing in creation and the Creator's wisdom, and it is also this that Jesus wants to draw attention to, the universality of God's gifts as an incentive to our indiscriminating charity.

vi. 4, 6 αλλ' εν τω κρυπτω καλως εγεωργει τω βλεποντι τα κρυπτα την ευσεβειαν.
(Or VIII.12)

[Cit]

και τουτο τω των κρυπτων γνωστη μονω φιλοσοφων, ημας δε λανθανειν
επιχειρων δια το ανεπιδεικτον ωσπερ εφην της ευλαβειας;(Or XVIII.32)

μεγα μεν και ευσταχυ και πιον τω θεωρητη των κρυπτων (Or XLII.4)

(4) οπως η σου η ελεημοσυνη εν τω κρυπτω και ο πατηρ σου ο βλεπων εν τω
κρυπτω αποδωσει σοι. (NA²⁷; no material variants)

(6)..εισελθε εις το ταμειον σου και κλεισας την θυραν σου προσευξαι τω πατρι
σου εν τω κρυπτω (NA²⁷)

[All]

vi. 9 ουκ αισχυνεται Πατηρ ημων καλεισθαι (Or XIV.23)
Ουτως ουν προσευχεσθε υμεις Πατερ ημων (NA²⁷; no variants)

[Ad]

vi. 19-21 παντα μετηνεγκεν εις τας ασφαεις αποθηκας (Or.VIII.12)

vi. 19, 20 ριψας τα σητων και στροφην πετευματων (Car Th 2,10= PG 714. 467)
Ες δε ταμεια φερων πολυ φερτερα των επι γαιης (Car His 1.45= PG 1355.17)

τι γαρ δει θησαυριζειν λησταις και κλεπταις.. (Ep LXI.7)
και μεγαλα θησαυρισεις (Ep LXVIII.3)

αρπαζοντες τα πολλα σητων και ληστων.. (Or.VII.4)

μη θησαυριζετε υμιν θησαυρους επι της γης, οπου σης και βρωσις αφανιζει
και οπου κλεπται διορυσσουσιν και κλεπτουσιν....(20) θησαυριζετε δε υμιν
θησαυρους εν ουρανω, οπως ουτε σης ουτε βρωσις (NA²⁷; no material variants)

[All]

vi. 23 Ει γαρ το φως τοιουτον το σκοτος ποσον; (Car His 1 29= PG 1289.12)

οφθαλμον ειναι μη σκοτους πεπλησμενον,.....

Ει γαρ το φως τοιουτον το σκοτος ποσον; (Car Th 2.33= PG 929.18+)[referenced by
BP for verse above]

Ει ουν το φως το εν σοι σκοτος εστιν, το σκοτος ποσον (NA²⁷; no variants)

[Cit]

vi. 34 Αρκετον γαρ τω σωματι η κακια αυτου (Or.XLI.1)
 Αρκετον γαρ τη ημερα η κακια αυτης (NA²⁷; no variants)

[Ad]

vii. 6 τους καλους μαργαριτας της αληθειας (Or.II.41)
 et ριπτουμεν τα αγια τοις κυσιν και βαλλομεν τους μαργαριτας εμπροσθεν των
χοιρων (Or.II.79)

[Cit]

ριπτουντες τα αγια τοις κυσι και βαλλοντες τους μαργαριτας εμπροσθεν των
χοιρων (Or XXII.6)

ειτε συς καταπατων τους καλους τε και διαυγεις μαργαριτας της αληθειας
 (Or. XXVIII. 2[of heretics])

ινα μη δοθη τα αγια τοις κυσι και κακοις του Λογου σπαρακταις, ωσπερ ουδε
 τοις χοιροις το λαμπρον του Λογου και μαργαρωδες (Or XLV.16)

εκεινο γε συμβωμεν αλληλοις..αγιως τα αγια, και μη ριπτειν εις βεβηλους ακοας
 τα μη εκφορα..(Or XXVII.5)

πηλω μαργαριτας πιστευοντες (Or XLI.6)

[All]

Μη δωτε το αγιον τοις κυσιν μηδε βαλητε τους μαργαριτας υμων εμπροσθεν
των χοιρων μηποτε καταπατησουσιν αυτους εν τοις ποσιν αυτων και
 στραφεντες πηζωσιν υμας (NA²⁷; no material variants)

vii. 15 (cf Jn x.2) το κωδιον παρελθε, τον λυκον βλεπε (Car His 1.12= PG 1169.38)
 διπλοος εστιν εκαστος οις λυκον αμφικαλυπτων (Car His 1.13= PG 1240.162)

και λυκοι βαρεις, αλλος αλλοθεν διαλαβοντες ημας την Εκκλησιαν
 σπαρattuσιν (Or.XXV.9)

ο της αληθειας προδοτης, ο των λυκων ποιμην, ο δια της αυλης υπερβαινων
 ληστης (Or.XXV.11)

Ως εγω δεδοικα μεν τους βαρεις λυκους, μη την σκοτομαιναν ημων
 τηρησαντες (Or.XXVI.3)

..και σαφως γινωσκετωσαν οτι ενδυμα της ασεβειας εστιν αυτοις
 η φιλια του γραμματος (Or.XXXI.3) [None of the above is listed in BP]

..οιτινες ερχονται προς υμας εν ενδυμασιν προβατων εσωθεν δε εισιν λυκοι
 αρπαγες.. (NA²⁷; no material variants)

[All]

viii. 8 (// Lk vii.6) Ουκ ειμι ικανος ινα μου υπο την στεγην εισελθης (Or.XX.4)
Ουκ ειμι ικανος ινα μου υπο την στεγην εισελθης (Or.XXXIX.9)
 κυριε, ουκ ειμι ικανος ινα μου υπο την στεγην εισελθης (NA²⁷ ; no variants)

Lk vii.6 κυριε, μη σκυλλου,ου γαρ ικανος ειμι ινα υπο την στεγην
 μου εισελθης P⁴⁵ vid B; NA²⁷
 ειμι ικανος C D L Θ f¹ 13 33 R

[Cit]

viii. 12 σκοτος αινον (Car Th 2.15= PG 773.99)

Σκοτος δε τοις κακιστοις, εκ θεου πεσειν (Car Th 2. 34= PG 964.260)
 ..εκβληθησονται εις το σκοτος το εξωτερον (NA²⁷; no material variants)
 [All]

ix. 23-5 Τρεις δε σοι εκ νεκυων φας εδρακον..
 αρχοντος θυγατηρ (Car His 1.19= PG 1279.97)

The next three allusions are from the list of miracles in Matthew in Car Th 1.20:

ix. 23-26 αρχοντος θυγατηρ ογδοον ευρε φας (Car Th 1.20= PG 489. 10)

ix. 27-31 Εννατον αυ τυφλοισι πορεν φας (Car Th 1.20= PG 489.11)

ix. 32-3 Εκ δ' ελαθεντος
 Δαιμονος, ου λαλεων ρηξε λογον, δεκατον (Car Th 1.20= PG 489.11)

x. 3 Αλλ' οι τελωναι χ' αλιεις ηξουσι μοι (Car His 1.12= PG 1180. 192)

Μαθθαιος ην τελωνης αλλα τιμιος (Car His 1.12= PG 1182. 220)

ο δε τον Τελωνην εαυτω προστιθεις εν τη των μαθητων
 απαριθμησει, ωσπερ αλλο τι των τιμιων επισημον (Or.XXIV.8)

..Θωμας και Μαθθαιος ο τελωνης.. (NA²⁷; no variants; although the list is in all the
 synoptics, Jn and Acts, only in Mt is he given this cognomen)
 [All]

x. 20 πνευμα το... λαλουν (Or XXXI. 29)
 αλλα το πνευμα του πατρος υμων το λαλουν εν υμιν (NA²⁷; no variants. Not
 referenced in SC. This is a one-word citation in a list of the Spirit's attributes with το.
 ? [Cit]

κ. 23 πολεις αμειβετ' εκ πολεων (Car Th 2.28= PG 882.355)

και ουπω του πολεις εκ πολεων αμειβειν (Ep CCIII.7)

ου δι ανανδριαν [ανδρειαν P, but corr]μαλλον η την φευγειν εκ πολεως
εις πολιν κελευουσαν εντολην και υποχωρειν τοις διωκταις (Or IV. 88)

Οταν δε διωκωσιν υμας εν τη πολει ταυτη φευγετε εις την ετεραν Ν Β W ^{f^{1,13}} 33
Or; NA²⁷

αλλην C D L Θ R et Clement)

[All]

κ. 34 (// Lk xii .51) Ουκ ηλθομεν βαλλειν μαχαιραν, αλλ' ειρηνην
(Or XIII.2)

η μαχαιρα τας της κακιας ριζας εκτεμνουσα (Or XXI.7; not referenced by SC)

η Χριστου μαχαιρα (Or XXXII.4)

μαχαιρα, οτι τεμνεις... (Or XXXVII.4)

Τι δε η μαχαιρα; (Or. XXXIX.15)

ουκ ηλθον βαλειν ειρηνην αλλα μαχαιραν (NA²⁷; no material variants;
μαχαιρα not in Lk so the allusion is probably to Mt)

[All]

κ. 37 (// Lk xiv. 26) φιλοπαιδες αμφω και φιλοχριστοι—το παραδοξατατον—,
μαλλον δε φιλοχριστοι πλεον η φιλοπαιδες (Or. VII. 4)

Και γαρ ει φιλοπαιδες παντων μαλλον, αλλα και παντων μαλλον φιλοσοφοι
και φιλοχριστοι (Or. VII. 18)

..και ο φιλων υιον η θυγατερα υπερ εμε ουκ εστιν μου αξιος (NA²⁷. om. D and
surprisingly B*; also P¹⁹ *usque ad* αξιος verse 38. This is another example of Gregory's
apparent ignorance of D) In // Lk xiv. 26, the idea is couched as a double negative (if he does
not hate... he cannot be...), so Gregory is probably thinking of Mt.

[All]

κ. 42 (// Mk ix.41) αλλ' ιν' υμεις μαθητε Χριστον ευ ποιειν,
δια του και των μικρων τινα ευ ποιειν (Or XXVI.6)

αλλ' εαν μη παρηθης αρτον μηδε ποτιστης υδωρ ειτουν μαθητην Χριστου ... (Or
XXXII.21)

και ος αν ποτιση ενα των μικρων τουτων ποτηριον ψυχρου μονον εις ονομα
μαθητου... (NA²⁷; although there is a // at Mk ix.41 the use both of μικρος and of μαθητης
are a strong indicator that Gregory has Mt in mind here)

και ος αν ποτιση ενα των ελαχιστων τουτων ποτηριον υδατος ψυχρου
εις ονομα μαθητου...D [Or also has υδατος]

[All]

xi. 14 ο νεος Ηλιας (Or.XXXIX.15)

αυτος εστιν Ηλιας ο μελλων ερχεσθαι (NA²⁷; no variants)

[All]

xi. 28 Εκοπιασεν, αλλα των κοπιωντων και πεφορτισμενων εστιν αναπαυσις
(Or.XXIX.20)

Δευτε προς με παντες οι κοπιωντες και πεφορτισμενοι, καγω αναπαυω υμας
(Or.XL.25)

Δευτε προς με παντες οι κοπιωντες και πεφορτισμενοι, καγω αναπαυω υμας
(NA²⁷)

....και πεφορτισμενοι εστε D ex lat ?

[Cit]*

xi. 29 κριτης μεν ει δικαιος, αλλα και πραος (Car His 1.89= PG 1443.14)

Θεου γαρ το πραον και ημερον (Car Th 2.25= PG 824. 149)

τι το πραον μαλιστα των οντων; Θεος (Car Th 2.25= PG 848.517)

ερρυσθημεν εν χαριτι του καλεσαντες ημας και τους ταπεινους τη καρδια
παρακαλουντος Θεου (Or IV.16)

οι Χριστου μαθηται του πραου και φιλανθρωπου (Or XIV 15)

τι δε ημεις οι Χριστου μαθηται του πραου και φιλανθρωπου.(Or XIX.13)

οντες μαθηται Χριστου, του πραου και ταπεινου την καρδιαν (Or.XXXII. 18)

Χριστου μαθητης ει, του πραου και φιλανθρωπου (Or.XXXII.30)

...εν τω μαχεσθαι κατα Χριστον, τον ειρηνικον τε και πραον (Or.XLII. 13)

του ειρηνικου μαθητης (Or XLIII. 29)

αρατε τον ζυγον μου εφ ' υμας και μαθετε απ' εμου οτι πραυς ειμι
και ταπεινος τη καρδια (NA²⁷)

αρατε τον ζυγον μου εφ ' υμας και μαθετε οτι πραυς ειμι . N* pc

[All]

xi. 30 Σταυρον αειραμενος, φορτον γλυκυν (Car His 2.1= PG 1451. 3)

και τον ουκ οίδα ειτε ελαφρον ειτε βαρυν ειπειν χρη,
αλλα τον γε τε θεντα ζυγον της λειτουργιας αναινομενω (Or.II.110)

Ει γαρ και χρηστος ο νεος ζυγος, και το φορτιον ελαφρον, ωσπερ ακουεις
(Or XLV.17)

ο γαρ ζυγος μου χρηστος και το φορτιον μου ελαφρον εστιν (NA²⁷; no variants)
[All]

xii. 7 αλλ' επειδη ελεον θελει και ου θυσιαν ο παντων Δεσποτης (Or XIV.5)
αλλ' επειδη ελεον θελει και ου θυσιαν ο παντων Δεσποτης (Or. XIV.40)
[Ad]

ουδενι γαρ ουτω των παντων ως ελεω Θεος θεραπευεται οτι μηδε οικειοτερον
αλλο τουτου Θεω, ου ελεος και αληθεια προπορευονται.(Or XIV.5¹⁶²)
και τον θελητην του ελεους τοις δακρυσιν ελκοντες (Or XVI.6)
[All]

ει δε εγνωκειτε τι εστιν ελεος θελω και ου θυσιαν. ουκ αν κατεδικασατε τους
αναιτιους (NA²⁷; quoting LXX Hos 6.6 διοτι ελεος θελω η θυσιαν)

xii. 33 (// Lk vi. 44 and cf Mt vii. 16,20) ως εκ των καρπων το δενδρον
γινωσκεσθαι (Or.XXVIII.11)

ιν' εκ του καρπου το δενδρον δειχθη (Or XXVI. 5)
εκ γαρ του καρπου το δενδρον γινωσεται (NA²⁷; no variants)

[Cit]

xii. 34 Πως δυνασθε αγαθα λαλειν πονηροι οντες (Or.XXX.10)
πως δυνασθε αγαθα λαλειν πονηροι οντες (NA²⁷; no variants)

[Cit]

xii. 36 αυτος βαστασει το κριμα, οστις εαν η, και υφεξει τω Θεω λογον
εν ημερα κρισεως (Ep C1.72)

αυτος υφεξει τω Θεω λογον εν ημερα κρισεως (Ep CII. 4)

ο δ' επιχειρων αυτην ανατρεπειν, δωσει λογον εν ημερα κρισεως, και εξει τον

¹⁶² In a rather obscure footnote *ad loc.* PG (864.n 44) says: προπορευεται in Or II. A search of this unusually long Oration discovered nothing to which it could refer, however.

λογον (Testamentum PG.393.C6)

λεγω δε υμιν οτι παν ρημα αργον ο λαληησουσιν οι ανθρωποι αποδωσουσιν
περι αυτου λογον εν ημερα κρισεως (NA²⁷; no material variants)

[Cit]

xii. 40 [of Jonah] και το θαυμα Χριστω τριηρος συνεκδιδοται (Or.II.109)
και γαστρι κητους και τριημερω ταφη (Or II 106)

ην Ιωνας εν τη κοιλια του κητους τρεις ημερας και τρεις νυκτας (NA²⁷ quoting
Jon.ii.1; no material variants)

[All]

**Although the parable of the Sower appears in all three synoptics the following
three references come from the poem listing the παραβολαι και αιγιματα
according to Matthew.**

xiii. 3-8 και σπορον ως επι γαιαν ομοιος ηλθεν ανισος (Car Th 1.24= PG 495.3)

xiii. 24-30 και σπορον ω καλω σπερματα εχθρα μιγη (Car Th 1.24= PG 495.4)

και τον ζιζανιον σπερματι συμφυεα (Car Th 1.25= PG 496.3)

Μη δε μοι υπνωοντι κακον σπορον εγκαταμιξη
Ζιζανιων αποτης τε κακων (Car Th 2.2= PG 608. 376)

[All]

xiii. 25 οι ποτε εφεδρευοντες τη Εκκλησια της μητροπολεως ημων
και βουλομενοι αυτην αιρετικων ζιζανιων πληρωσαι,... την...
κατασπαρεισαν εν ταις ψυχαις των ανθρωπων ευσεβειαν (Ep.XLII.2)

..ινα , του λυπουντος υπεξελθοντος, ωσπερ ζιζανιων εν σπερματι, (Or.IX.3)

[All]

και ο καθευδουσιν ημιν επισπειρας τα ζιζανια πονηρος (Or XIX.14)

Και ταυτα ισχυσεν ο του πονηρου θεραπων, ο των ζιζανιων σπορευς (Or
XXI.21)

η καθευδοντες ημιν επισπειρη τα πονηρα σπερματα ο εχθρος (Or.XXXII. 6)

μονον μη καθευδοντι σοι και αμεριμνουντι κακως επισπειρη ο εχθρος
τα ζιζανια (Or. XL.34)

[Ad]

..ηλθεν αυτου ο εχθρος και επεσπειρεν ζιζανια ανα μεσον του σιτου (NA²⁷)

xiii. 29 και το λανθανοντα σιτον –και σιτον ισως σου τιμιωτερον–
συνεκκοψαι τοις ζιζανιοις (Or.XXXII.29)

συλλεξατε πρωτον τα ζιζανια ... τον δε σιτον συναγαγετε κτλ (NA²⁷; no variants)
[All]

xiii. 37-43 του Πονηρου σπερματος (Or IX.2)
verse 39 των του πονηρου σοφισματων (Or XL.16)

ο δε εχθρος ο σπειρας αυτα εστιν ο διαβολος (NA²⁷; no material variant)
[All]

xiii. 43 φως και η εκειθεν λαμπροτης τοις ενταυθα κεκαρθαρμενοις, ηνικα
εκλαμψουσιν οι δικαιοι ως ο ηλιος (Or XL.6)

τοτε οι δικαιοι εκλαμψουσιν ως ο ηλιος εν τη βασιλεια του πατρος αυτων (NA²⁷;
no material variant)[Not referenced in SC]
[Cit]

xiii. 44 ωνιον αγρον ετι
θησαυροιο χαριν (Car Th 1.24= PG 495.6)
η θησαυρον αγροιο μυχοις ενι κρυπτον εοντα (Car Th 1.27= PG 500. 23)
Ομοια εστιν η βασιλεια των ουρανων θησαυρω κεκρυμμενω εν τω αγρω (NA²⁷)
[All]

xiii. 45-6 και τον πολυτιμον μαργαριτην παντων ων ειχον ποτε
αντηλλαξαμην (Or.VI.5)
[Cit]

και μαργαριτην πολυτιμον
Εμπορος ον παντων επριατο κτεανων (Car Th 1.24= PG 495.7))

μαργαρε τιμηει και κυδιμη σου δ' αρ' εγωγε
Καλλεος ιμειρων μεγας εμπορος αιθε γενοιμην (Car Th 1.27= PG 500.18)

ρευσω μαργαρεον (Car His 1.38= PG 1328.34)

παντων δε κτεανων ενα μαργαρον εσθλον εδεξω
Εσχατη (Car Hist 2.3= PG 1499.273)

..... αντι δε παντων

Μαργαρον αιγηληεντα, μεγαν ληισατο Χριστον (Car Hist 2.7= PG 1577.331)

του μαργαριτου (Or II.98)

ει βουλη δε, ο μαργαριτης εκεινος ον παντων ων εχει ωνειται ο καλος εμπορος (Or. XVII.7)

και γενεσθαι τις μεγαλεμπορος παντων ων εχω τον τιμιον ωνησαμενος μαργαριτην.. (Or XIX.1)

και μαργαριτης (Or. XXXIX.16)

[All]

Παλιν ομοια εστιν η βασιλεια των ουρανων ανθρωπω εμπορω ζητουντι καλους μαργαριτας (46) ευρων δε ενα πολυτιμον μαργαριτην απελθων πεπρακεν παντα οσα ειχεν και ηγορασεν αυτον

verse 45 \aleph^1 C D Θ $f^{1,13}$ 33 \mathfrak{R} ; Or; NA²⁷ change from NA²⁶
ανθρωπω *om.* \aleph^* B

verse 46 has variants but Gregory's text sheds no light on them.

xiii. 47-50 και νεποδων ελκουσαν απαν γενοσ εξ αλος αρκυν (Car Th 1. 24= PG 495.9)

οιδα δ'εγω και κοσμον εσω πιπτοντα σαγηνης

ω χριστου βασιλης υποδρησοντες εφετμαισ ανθρωπων αλιησ εον λινον αμφισ εθηκαν κτλ (Car Th 1.27= PG 500.24+)

[All]

xiii. 57 παντα ποφητην τιμιον (Car His 1.30=PG 1291. 29)

ουκ εστιν προφητης ατιμος ει μη εν τη πατριδι και εν τη οικια αυτου (NA²⁷; no material variants)

[Ad]

xiv. 22 (// Mk vi 45; Jn vi.17) Τετρατον εκ δεκατο δε κιχησατο νηα ποδησαι (Car Th 1.20=PG 489.17)

ηναγκασεν τους μαθητας εμβηναι εις το πλοιον (NA²⁷)

xiv. 30 και το του Πετρου πασχουσιν [*sic* Regg, a b m. Coisl. *alibi* in ed. πασχωσιν] επικαλεσαμενου την σωτηριαν εν τω μελλειν καταδυθησθαι (Or XVII.5)

...βλεπων τον ανεμον [ισχυρον] εφοβηθη, και αρζαμενος καταποντιζεσθαι εκραξεν λεγων κυριε σωσον με (NA²⁷; no material variants)

[All]

xv. 20 ανιπτοις χερσιν...τοις αγιωτατοις εαυτους επεισαγουσι (Or II.8)

το δε ανιπτοις χερσιν φαγειν ου κοινοι τον ανθρωπον (NA²⁷; no variants)
[Cit]

xv. 22-28 πεντε δε και δεκατον, Χαναανιας πνευμ' εδιωξε
μητρι χαριζομενος πολλα λιταζομενη (Car Th 1.20= PG 489 19)
verse 22 χθες ησθα Χαναανια ψυχη (Or. XL. 33)

και ιδου γυνη Χαναανια (NA²⁷; no variants)
blib

[All]

xv. 23-7 (// Mk vii.28¹⁶³) ως εγκυπτει κατα την Χαναιαν και ζητει φιλανθρωοιαν
και ψιχας κυνος τροφην αγαν λιμωττοντος (Or. XXXIX.17)

και ιδου γυνη Χαναανια..(25) η δε ελθουσα προσεकुνει αυτω...
(27) η δε ειπεν ναι κυριε και γαρ τα κυναρια εσθιει απο των ψιχιων
των πιπτοντων.. (NA²⁷)

[All]

xvi. 17-19(// Mk viii.29; Lk ix.20) Καιτοιγε θερμοτερος των αλλων εις επιγνωσιν
Χριστου Πητρος και δια τουτο μακαριζομενος, και τα μεγαιστα πιστευομενος
(Or.XXVIII.19)

αποκριθεις δε Σιμων Πητρος ειπεν συ ει ο Χριστος..μακαριος ει, Σιμων
Βαριωνα.. (NA²⁷; I have included this reference here because the // do not have μακαριος)

xvi. 18η ογε Πητρου,
Πητρης αρραγεος, γενητης κληιδα λαχοντος (Car Th 2.1=PG 559.489)

..και Πητρον υστερον, το της Εκκλησιας ερεισμα¹⁶⁴ (Or.IX. 1)

Τι δηποτε ουν...οι της πετρας σειομεθα; (Or.XXII.4)

οι δε ειναι πετρα της πετρας εκεινης αξιοι εφ 'ης βεβηκαμεν και η λατρευομεν
(Or. XXVI. 9; given by BP but I think more correctly referring to I Cor x.4, where the rock is
not Peter, fundament of the church, but Christ himself)

ο μεν Πητρα καλειται και τους θεμελιους της εκκλησιας πιστευεται (Or
XXXII.18)

λεγω οτι συ ει Πητρος, και επι ταυτη τη πετρα οικοδομησω μου την εκκλησιαν
και πυλαι αδου ου κατισχυσουσιν αυτης (NA²⁷)

[All]

¹⁶³ Although the story is told in Mk vii, the Canaanite woman is there called Syrophoenecian; I have retained it as the allusion is thus definitely to Mt.

¹⁶⁴ See n.119. It is interesting and perhaps characteristic that Gregory here *avoids* the NT verbal play

xvi. 19 ... γενητης κληιδα λαχοντος (Car Th 2.1=PG 559.489)
 κλεις ουρανων βασιλειας (Or. XL.3)
 δια ταυτα τοι και κλεις ουρανων πιστευεται (Or.XLIII. 76)

δωσω σοι τας κλειδας της βασιλειας των ουρανων (NA²⁷; much variation, none material)

[All]

xvi. 21-22(// Mk viii.31-32; Lk ix.22) μηπου τον λογισμον οκλασης αιμα θεου και παθος ακουων και θανατον (Or XLV.19)

verse 21 (Or XL.30 and Or XL.33 are given by BP but refer to a different occasion)
 ηρξατο ο Ιησους δεικνυειν τοις μαθηταις αυτου οτι δει αυτον ...
 (22) και προσλαβομενος αυτον ο Πητρος ηρξατο επιτιμαν αυτω λεγων
 ιλεωσ σοι κυριε... (NA²⁷; although all three synoptics record this , only Mt mentions Peter's
 angry response; Gregory is definitely thinking of Mt's version therefore)

[All]

xvii. 14-20 οκτωκαιδεκατον δε, σεληναιης απο νουσου
 Ως ικετευσε πατηρ, λυσατο παιδα φιλον (Car Th 1.20= PG 490.25-6)

xvii. 24, 27 Διδωσι τελος αλλ εξ ιχθυος (Or.XXIX.20)
 verse 24 ..φορου παρεοντος..(Car His 2.2= PG 1478.15)
 verse 27 τελει και αυτος το διδραχμον, και ουχ υπερ εαυτου μονον,
 αλλα και Πητρου (Or XIX. 13)

(24)..ο διδασκολος υμων ου τελει διδραχμα..(27) και τον αναβαντα
 πρωτον ιχθυον αρον..(NA²⁷; Gregory summarises the story, and I have recorded the verbal
 echoes; but they are allusions of little textual use)

[All]

xviii. 4 οι ταπεινοι υπερ των ουρανιων (Or.VI. 2)
 οστις ουν ταπεινωσει εαυτον ως το παιδιον τουτο, ουτος εστιν ο μειζων εν τη
 βασιλεια των ουρανιων (NA²⁷).

?[All]

xviii. 20 και .. τρεις συνηγεμενοι εν ονοματι Κυριου (Or.XLII. 7)
 δυο η τρεις συνηγεμενοι εις το εμον ονομα (NA²⁷; variation in surrounding words, but
 none material)

[Ad]

xviii. 21-2 (// Lk xvii.4) επτακι πολλακι τοσσον Αναξ μειλισσετ' αλιτροις
 Ως λογιων επακουσα Θεου, και Πνευμ' εδιδαξε (Car His 2.3= PG 1489. 121)

Τι δε ο ερωτησας ει επτακις τω αδελφω συγχωρητεον πταισαντι;...τω γαρ

Τι δε ο ερωτησας ει επτακις τω αδελφω συγχωρητεον παισαντι;...τω γαρ επτακις το εβδομηκοντακις προστιθεται (Ep LXXVII.11)

Και τον μεν θεον παριεναι [παρειναι D αφιεναι Maur] κελευειν και τοις αμαρτανουσιν [αμαρτησασιν AWVT αμαρτανουσιν *in textu* αμαρτησασιν *tamquam varia lectio* mg.Q] εις ημας μη οτι επτακις αλλα και πολλακις τοσουτον ως του [το W] αφιεναι το αφιεσθαι προξενουντος (Or.XXII.15)

του εβδομηκοντακις επτα συγχωρουντος τα αμαρτηματα (Or. XXXIX.18)

ο δε αμαρτωλος ουχ επτακις μονον αλλα και εβδομηκοντακις επτα συγχωρουμενος (Or. XLI.3)

(21) κυριε ποσακις αμαρτησει εις εμε ο αδελφος μου και αφησω αυτω; εως επτακις; (22) λεγει αυτω ο Ιησους ου λεγω σοι εως επτακις αλλα εως εβδομηκοντακις (NA²⁷; Gregory clearly has Mt in mind as Lk does not use εβδομηκοντακις)

[Ad]

xviii. 23 –35 και πικρω θεραποντι χρεους περι, πικρον ανακτα (Car Th 1.24= PG 495.11)

Μη δ' αγαθου βασιληος εμοις παθεεσιν εοντος (Car Th 1.27= PG 505.86)

ει μηδεν οφλεις τω θεω τιμωριας

Μηδ' αυτος ισθι τοις οφλουσι συμπαθης (Car Th 2.33= PG 939.157)

ορας εν τω Ευαγγελιω, χρεωφειλετης εισαγεται¹⁶⁶ τις πολλων ταλαντων, και αφιεται του χρεους. προσαγεται γαρ αγαθω δεσποτη. Και συγχωρειται μεν, ου συγχωρει δε. Δουλος γαρ εστι και την προαιρεσιν. αλλ'ης ετυχε φιλανθρωπιας περι το πλειον, ταυτης ου μεταδιδωσι τω ομοδουλω περι το ελαττον ουδε ει μη τινι αλλω, τω της μεγαλοψυχιας επομενος υποδειγματι περι το αλλοτριον. και ο δεποτης αγανακτει. Και το εξης σιωπησομαι πλην αμεινον τω παντι προεισφερειν του εκεισε λογου [ελεου *unus regius*] την εντευθεν χρηστοτητα (Or XVII.11)

ου μιμησομεθα του Δεσποτου την ευσπλαγχνιαν (Or XIX.13)

verses 23-27 and 28-30, 31-34 Μνησθητι των μυριων ταλαντων, ων σοι Χριστος εχαρισατο...Και ταυτα τισι; τοις ομοδουλοις ο το πλειον παρατ ου Δεσποτου συγξωρηθεις (Or XL.31)

ο χρεωφειλετης εν τοις Ευαγγελιοις, ο μη συγχωρησας α συγκεχωρηται (Ep LXXVII.11)

[All]

¹⁶⁶ Sic . PG 35.978 n.44 says εισαγεται *Reg., hm, tres Colb.*, Or II. προσαγεται

οφειλετης πολλων ταλαντων N*; Or
οφειλετης μυριων ταλαντων N²; NA²⁷ *et rell*

[Cit]*

Oration XXXVII is the only extended example of Gregory's exegetical method. He keeps closely to the narrative order of Matthew's gospel; and in more than one place paraphrases several verses of text. In particular he offers an exposition-the nearest thing in his writings to commentary- of the first twelve verses of Mt xix¹⁶⁶, thus giving us a unique opportunity to reconstruct the text he used. The next section therefore requires our particular attention. The usual sign for a direct citation (underlining the actual words) is suspended for clarity; in addition, where there is more than one unit of variation in a single verse, I have divided the verses into a, b, c etc

xix. 1 Εις το ρητον του ευαγγελιου " οτε ετελεσεν ο Ιησους τους λογους τουτους" (Or.XXXVII. Title) = txt

Του αυτου εις το ρητον του ευαγγελιου το λεγομενον οτε ετελεσεν ο Ιησους τους λογους τουτους, μετηρεν απο της γαλιλαιας και ηλθεν εις τα ορια της ιουδαιας περαν του ιορδανου και ηκολουθησαν αυτω οχλοι πολλοι =V

εις το ρητον του ευαγγελιου το λεγομενον οτε ετελεσεν ο ιησους τους λογους τουτους, μετηρεν απο της γαλιλαιας και ηλθεν εις τα ορια της ιουδαιας περαν του ιορδανου = D

Του αυτου εις το ρητον του ευαγγελιου = P

εις το ρητον του ευαγγελιου= SCQZ [del S²]

εις το ρητον του ευαγγελιου εις το οτε ετελεσεν ο Ιησους τους λογους τουτους=A
inscriptio in euanida in B

οτε ετελεσεν ο Ιησους τους λογους τουτους μετηρεν απο της Γαλιλαιας και ηλθεν εις τα ορια της Ιουδαιας περαν του Ιορδανου (Or.XXXVII.2)

και εγενετο οτε ετελεσεν ο Ιησους τους λογους τουτους μετηρεν απο της Γαλιλαιας και ηλθεν εις τα ορια της Ιουδαιας περαν του Ιορδανου (2) και ηκολουθησαν αυτω οχλοι πολλοι (NA²⁷)
και εγενετο ελαλησεν D

[Cit]*

xix. 2 και ηκολουθησαν αυτω οχλοι πολλοι και εθεραπευσεν αυτους εκει (Or.XXXVII.3)

και ηκολουθησαν αυτω οχλοι πολλοι και εθεραπευσεν

¹⁶⁶ Mk also records this discourse in chapter ten; however Gregory was fairly certainly using Mt as verses not in Mk are included e.g. verse 6; and this is the consensus view.

αυτους εκει (NA²⁷)

και ηκολουθησαν αυτω οχλοι πολλοι και εθεραπευσεν
αυτους P²⁵ vid *pc*

[Cit]*

xix. 3-9 Ει και θεσμον εδωκε γαμηλιον Υιος ασαρκος (Car His 2.6= PG 1549.90)
[All]

xix. 3 a (// Mk x.2) ειτα δε; Προσηλθον αυτω φησιν οι Φαρισαιοι πειραζοντες
αυτον (Or.XXXVII.5)

και προσηλθον αυτω Φαρισαιοι πειραζοντες αυτον P²⁵ B C L W Δ Θ *f*^{1 13} 33 565
700; NA²⁷ . NB change from NA²⁶)

και προσηλθον αυτω οι Φαρισαιοι πειραζοντες αυτον Ξ D ℞; Or; *lac Nyssa et
Basil*)

[Cit]*

xix. 3 b (// Mk x.2) και λεγοντες (Or.XXXVII.5)
και λεγοντες (NA²⁷)
και λεγοντες αυτω D W Δ 33.

[Cit]*

xix. 3 c (// Mk x.2) ει εξεστιν ανθρωπω κατα πασαν αιτιαν απολυσαι
την γυναικα αυτου (Or.XXXVII.5; ει *om.* C)

ει εξεστιν ανθρωπω απολυσαι την γυναικα αυτου κατα πασαν αιτιαν; Ξ² C D W
Θ *f*^{1 13} 33 ℞; NA²⁷; note also Mk// ανδρι

ει εξεστιν απολυσαι την γυναικα αυτου κατα πασαν αιτιαν; Ξ* B L (700)
Gregory's word order not seen elsewhere

[Cit]*

xix 4 a (// Mk x.3) ο δε αποκριθεις ειπεν αυτοις (Or.XXXVII.5)

ο δε αποκριθεις ειπεν αυτοις (C W Θ *f*^{1,13} 33 ℞; // Mk x 3)

ο δε αποκριθεις ειπεν Ξ B D L 700; NA²⁷

[Cit]*

xix 4 b Ουκ ανεγνωτε οτι ποιησας [εξ αρχης BVQPZ Maur](Or.XXXVII.5)

Ουκ ανεγνωτε οτι ποιησας απ' αρχης Ξ C D (L) W *f*¹³ ℞

Ουκ ανεγνωτε οτι κτισας απ' αρχης . B Θ *f*¹ 700; Or. ; NA²⁷ ; note // Mk uses
κτισεως)

[Cit]*

xix. 4 c (// Mk x.6) αρρεν [αρσεν ASCD] και θηλυ εποιησεν αυτους
(Or.XXXVII.5)

αρσεν και θηλυ εποιησεν αυτους (NA²⁷ quoting Gen i. 27; so also LXX Hatch and Redpath p.650, and apparently always)

[Ad]

xix. 5 (// Mk x. 8) εσονται μεν ουν οι δυο φησιν [φησιν οι δυο S]
εις σαρκα μιαν (Or XXXVII.7)
εσονται οι δυο εις σαρκα μιαν (NA²⁷ quoting Gen ii. 24¹⁶⁷; no variants)

[Ad]

xix. 8 Απ' αρχης δε φησιν ου γεγονεν ουτως (Or XIV.25)
Απ' αρχης δε ου γεγονεν ουτως (NA²⁷; no variants)

[Cit]

xix. 9 (// Mk x.11) Χριστος δε ου κατα πασαν αιτιαν, αλλα συγχωρει μεν μονον χωριζεσθαι της πορνης (Or .XXXVII.8)
λεγω δε υμιν οτι ος αν απολυση την γυναικα αυτου μη επι πορνεια και γαμηση αλλην μοιχεται (NA²⁷; much variation, none material to this particular reference, but see note; and see above verse 3c for κατα πασαν αιτιαν)¹⁶⁸

[All]

xix. 10 Τι ουν οι Φαρισαιοι ; Ει ουτω φασιν [*sic* Maur; φησιν codd] εστιν η αιτια μετα της γυναικος ου συμφερει γαμησαι (Or. XXXVII..9)
το ου συμφερει γαμησαι (ibid. line 8)
τοτε καγω φθεγγομαι ου συμφερει γαμησαι (ibid.line 22)

Λεγουσιν αυτω οι μαθηται αυτου ει ουτως εστιν η αιτια του ανθρωπου μετα της γυναικος ου συμφερει γαμησαι (NA²⁷; it is very odd that Gregory thinks the disciples are Pharisees)

ει ουτως εστιν η αιτια του ανδρος μετα της γυναικος D.

[Cit]*

xix. 11 Ο δε ειπεν αυτοις Ου παντες χωρουσι τον λογον αλλ' οις δεδοται (Or.XXXVII. 11)

Ου παντες φησι χωρουσι τον λογον τουτον αλλ' οις δεδοται et το δεδοται (Or.XXXVII.13)

¹⁶⁷ Although this could come from the LXX I have not relegated it to the Appendix as Gregory is clearly continuing his exposition of Mt xix

¹⁶⁸ Gallay in SC 318 p.288 n.1 writes "Le mot πορνη signifie d'abord "prostituée"; mais il désigne aussi et c'est le sens dans ce passage- une femme qui se conduit mal...Grégoire ne cite pas ici le texte...Rappelons seulement le verset 9, particulièrement important pour l'argumentation:" je vous dis: celui qui renvoie sa femme sauf pour inconduite (porneia), et en épouse une autre, commet un adultère" C'est évidemment le terme πορνεια qui a fait choisir par Grégoire le mot πορνη"

κακει τω και ος δεδοται προσθες το τοις ουσιν αξιοις (Or.XXXVII. 15)

Ο δε ειπεν αυτοις Ου παντες χωρουσιν τον λογον τουτον αλλ' ος δεδοται
 Ν C D L W(Θ) f¹³ 33 R; NA²⁷ with square brackets)¹⁶⁹

Ο δε ειπεν αυτοις Ου παντες χωρουσιν τον λογον ος δεδοται B f¹; Or

[Cit]*

xix. 12 Εισι γαρ ευνουχοι οιτινες εκ κοιλιας μητρος ευνουχισθησαν και
 τα εξης (Or.XXXVII.16)

Εισι γαρ ευνουχοι, φησιν, οιτινες εκ κοιλιας μητρος εγεννηθησαν ουτως, και
 εισιν ευνουχοι οιτινες ευνουχισθησαν παρα των ανθρωπων, και εισιν
 ευνουχοι οιτινες ευνουχισαν εαυτους δια την βασιλειαν των ουρανων.
 ο δυναμενος χωρειν χωρειτω. (Or.XXXVII. 20)

και εισιν ευνουχοι οιτινες εαυτους ευνουχισαν δια την βασιλειαν των
 ουρανων. (Or.XXXVII. 21)

Εισιν γαρ ευνουχοι οιτινες εκ κοιλιας μητρος εγεννηθησαν ουτως, και εισιν
 ευνουχοι οιτινες ευνουχισθησαν υπο των ανθρωπων, και εισιν ευνουχοι
 οιτινες ευνουχισαν εαυτους δια την βασιλειαν των ουρανων. ο δυναμενος
 χωρειν χωρειτω. (NA²⁷; no variants)

[Cit]

Hereafter word-for-word citation is signalled by underlining as before

xix. 16-22 ορα το μειζον: ουδε τω νεω μαθειν
 χρηζοντι, πως αν του τελειου τις τυχοι
 αλλω το ακρον η μονω περιγραφει
 τω δειν απαντα τοις πενησι σκορπισαι...(Car Th 2.10= PG 721.567+)

xix. 21 (// Mk x.21; Lk xviii.22) ο δε τω πλουσιω το τελειον εν τουτω
 περιορισας (Or XIV.4)

Αλλ' ητοι παντα αποθετεον Χριστω ινα γνησιως ακολουθησωμεν αυτω (Or
 XIV.18)

και την του νεου τελειωσιν εν τω τα οντα δουναι πτωχοις ορισθειςαν τε και
 νομοθετηθειςαν (Or XIV.39)

¹⁶⁹ NA²⁷ gives Basil as a witness to its reading but puzzlingly there is no mention of this in Racine *ad loc.*

(Or XVIII. 21; this chapter describes the exemplary generosity to the poor shown by Gregory's parents, but there are no direct quotations)

και γυμνωθηση τοις πενησιν (Or XLV. 17)

εφη αυτω ο Ιησους, ει θελεις τελειος ειναι υπαγε πωλησον σου τα υπαρχοντα
καιδος [τοις] πτωχοις (NA²⁷; εφη =λεγει B Θ ^f13)

καιδος τοις πτωχοις B D Θ

καιδος πτωχοις....N C LW^f 13 33

[Ad]*

xix. 28 και ηξοντα μετα της εαυτου δοξης (Or XXXVIII. 16)

οταν καθιση ο υιος του ανθρωπου επι θρονου δοξης αυτου.. (NA²⁷; no material variants)

[All]

xx. 1-16 και πρωτοις πυματους μισθον εχοντας ισου (Car Th 1.24= PG 495.12)

Ες μεγαλην δε Θεοιο καλην εριθηλε 'αλων

Ηως μεν εβην, και πλειονα μοχθον ανετλην.

Μισθον δε υστατιοισιν ισον, και κυδος εχοιμι (Car Th 1.27= PG 501.32)

ουτι μεν εν πολυκαρπον αλων ορθριος ηλθον,

Εμπα δε των προτερων πλειονα μισθον εχω (Epitaph 60.3-4)

Ουδε γαρ τοις εν τω αμπελωνι προκεκμηκοσιν υπηρξε τι πλεον,
ισου του μισθου δοθεντος και τοις τελειουσις (Or.XL.20)

τι κωλυει σε και προεισελθοντα και καυσωθεντα μη βασκαινειν τοις
τελειουσις ινα αυτω τουτω πλεον εχης κτλ (Or XL.21)

[All]

xx. 10 Ουδε γαρ τοις εν τω αμπελωνι προκεκμηκοσιν υπηρξε τι πλεον,
ισου του μισθου δοθεντος και τοις τελειουσις (Or XL 20)

και ελθοντες οι πρωτοι ενομισαν οτι πλειον ληπονται .και ελαβον το ανα
δηναριον και αυτοι (NA²⁷; no material variants)

[All]

xx. 12 ουδε γαρ το αγαθον ακριτον ει και τοις εν τω αμπελωνι

προκεκμηκοσινεδοξε, και μη συνιεισι το εν τη ισοτητι ανισον (Or XVI.4)

..λεγοντες ουτοι οι εσχατοι μιαν ωραν εποιησαν και ισους ημιν αυτους
εποιησας....

verse 15 η ο οφθαλμος σου πονηρος εστιν οτι εγω αγαθος ειμι (NA²⁷; no material variants)

[All]

xx. 20-21 (cf Mk x 37-40) Ηιτησεν η μητηρ των υιων Ζεβεδαιου φιλοτεκνον
τι παθος παθουσα και το μετρον αγνοουσα των αιτουμενων...Ηιτησεν η μητηρ
εκεινων [εκεινη SCDP] ενα εκ δεξιων καθισαι και ενα εξ αριστερων
(Or.XXXVII. 14)

Τοτε προσηλθεν αυτω η μητηρ των υιων Ζεβεδαιου...και αιτουσα τι απ□αυτου
(21) ο δε ειπεν αυτη τι θελεις λεγει αυτω ειπε ινα καθισωσιν ουτοι οι δυο υιοι
μου εις εκ δεξιων σου και εις εξ ευωνυμων σου εν τη βασιλεια σου (NA²⁷ ; no
material variants; it is characteristic that Gregory substitutes αριστερος for ευωνυμος (left),
for which there is no ms evidence)

[Ad]

xx. 22-23 (// Mk x 35-40) Αλλα τι[ουν P del P²] ο Σωτηρ;
ερωτα [το BVQZP] πρωτον
ει το ποτηριον δυνανταιπειν ο αυτος πινειν ημελλεν[εμελλεν SCD].
Ως δε και τουτο ωμολογηθη και ο Σωτηρ εδεξατο τι φησι;Το μεν ποτηριον
πιονται το δε καθισαι [καθησαι S²] εκ δεξιων [μου Maur] και εξ [om. ACD corr D²]
αριστερων ουκ εστιν εμον, φησι, τουτο δουναι αλλ' οις δεδοται
(Or.XXXVII. 14)

verse 23 το "[μη] ...η δωρεισθαι "(Or XXIX. 18)

αποκριθεις δε ο Ιησους ειπεν ουκ οιδατε τι αιτεισθε. δυνασθε πειν
το ποτηριον ο εγω μελλω πινειν; λεγουσιν αυτω δυναμεθα
(23) λεγει αυτοις το μεν ποτηριον μου πιεσθε, το δε καθισαι εκ δεξιων μου
και εξ ευωνμων ουκ εστιν εμον [τουτο] δουναι αλλ' οις ητοιμασται
υπο του πατρος μου sic NA²⁷ ; with τουτο: C D W Δ 33 565
ουκ εστιν εμον δουναι N B L ⊕ f^{1.13} R
There are many other variants in these verses; but Gregory's allusion sheds light only on this
one: he seems to know the reading with τουτο)

[Cit]*

xxi. 10 Εκ μεν γαρ του βαπτισματος και του κηρυγματος ο των συντρεχοντων
σεισμος (Or.XL.29)
και εισελθοντος αυτου εις Ιεροσολυμα εσειεθη πασα η πολις..(NA²⁷ ; no material
variants)

[All]

xxi. 14 εικοστον δ' αυγας πορεν ομμασι, πηρα τ' ελυσε
γουνατα (Car Th 1.20= PG 490.29)
τυφλους δ' αυ χωλους τε ιησατο εγγυθι νηου (Car Th 1.21= PG 492. 17)

και προσηλθον αυτω τυφλοι και χωλοι εντω ιερω, και εθεραπευσεν αυτους
(NA²⁷)

χωλοι και τυφλοι C W Δ (565) R

[All]*

xxi. 15-16 πλην οσον ου παιδων ομιλος μονον το ευφημουν ην (Or XXI.29)
ιδοντες δε οι αρχιερειςκαι τους παιδας τους κραζοντας εν τω ιερω (NA²⁷; no
material variants)

[All]

xxi. 28-31 πεμπομενους θ' υιας ες αμπελον ουδεν ομοιους (Car Th 1.24= PG
496.13)

πεμπε πατηρ υιας ες αμπελον, ως κομειοιεν
τον προτερον, προτερον. οδθ αρα προφρων υπεδεκτο
ου μην εξετελεσσε πατρος ποθον, ωσπερ υπεστη.
Αυταρ ογ' ουχ υπεδεκτο, και εξετελεσσε εφετηνην
οπλοτεροςκτλ (Car Th 1.27= PG 501.36+)

et

xxi. 31 μη μελλετε προς την χαριν μη ληστης υμας προλαβη μη τελωνης,
μη πορνος (Or.XL.24)

οι δε τελωναι και αι πορναι επιστευσαν αυτω. Υμεις δε ιδοντες ουδε
μετεμεληθητε υστερον του πιστευσαι αυτω (NA²⁷; no material variants)

[All]

xxi. 33- 43 και τους κληρονομον ωσαμενους θανατω (Car Th 1.24= PG 496.14)
Κληρονομον δ' ολεσαιεν, οσοι πυρος εκτος αλωης (Car Th 1.27= PG 501.42)

xxi. 41 Ετολμησαν οι κακοι και κακως απολουμενοι..(Er CXXV.5)

Κακος κακως απολειται (Or.IV.98)

και απολειται κακος κακως (Or.XXVIII.2)

λεγουσιν αυτω κακους κακως απολεσει (NA²⁷)

[Ad]

xxii. 11+13 μη και του νυμφωνος εξω ριφω δεθεις χειρας και ποδας,
ως ουκ ενδεδυμενος ενδυμα γαμου (Or.II.77)

[Ad]

ουδεις γαρ εκει..ουδε των ρυπαρωσ αλλ' ου πυμφικως εστολισμενων
(Or.XL.46)

[All]

(11)..ο βασιλευς..ειδεν εκει ανθρωπον ουκ ενδεδυμενον ενδυμα γαμου
...(13) τοτε ο βασιλευς ειπεν τοις διακονοις δησαντες αυτου ποδας

και χειρας εκβαλετε αυτον εις το σκοτος το εξωτερον ..(NA²⁷; interesting variants but none on which Gregory's citation or allusion shed light).

xxii. 30 Αγγελικων μοναδων συνθρονε αζυγεων (Epigram 17)

Μεγα παρθενια και αζυγια και το μετ' αγγελων τεταχθαι και της μοναδικης φυσεως (Or XLIII.62)

ουτε γαμουσιν ουτε γαμιζονται, αλλ' ως αγγελοι εν τω ουρανω εισιν (NA²⁷; no material variants)

[All]

xxii. 38, 40 πρωτην των εντολων και μεγαστην, ως κεφαλαιον νομου και προφητων την αγαπην υπολαμβανειν..(Or.XIV.5)

Τι δε νομου και προφητων κεφαλαιον; ουκ αλλο η τουτο συγχωρησει ο ευαγγελιστης αποκρινασθαι (Or XXII. 4)

verse 40 η νομου και προφητων εστι μυστηριον ειτ' ουν κεφαλαιον (Or XXIV. 2)

αυτη εστιν η μεγαλη και πρωτη εντολη.....(40) εν ταυταις ταις δυσιν εντολαις ολος ο νομος κρεμαται και οι προφηται (NA²⁷)

[All]

xxiii. 7 και καλεισθαι υπο των ανθρωπων ραββι (Or II. 49)

φιλουσιν... καλεισθαι υπο των ανθρωπων ραββι ραββι D W f^{13a} 700 (all have ραββι twice; Basil)

φιλουσιν... καλεισθαι υπο των ανθρωπων ραββι N B L f¹ 33 vid 565; NA²⁷

[Cit]*

xxiii. 12 δια ταπεινωσιν υψωθεντες (Or XIV. 18)

και δεικνυσιν αριστην οδον υψωσεως την ταπεινωσιν (Or XXXVIII. 14)

Συ δε τα μεν ελαττουντα λεγεις τα υψουντα δε πρατρεχεις (Or XXXVIII. 15)

οστις δε υψωσει εαυτον ταπεινωθησεται και οστις ταπεινωσει εαυτον υψωθησεται (NA²⁷; no material variants)

[All]

xxiii. 13 αυτοι τε ουκ εισιοντες, και τους εισελθειν δυναμενους κωλυοντες (Or XIX. 9)

υμεις γαρ ουκ εισερχεθε ουδε τους εισερχομενους αφιετε εισελθειν (NA²⁷; no variants)

[All]

xxiii. 23 όσοι τε μικροίς ευσεβείς ενταλμασιν (DVS (Jungck)110.1161)
 ..οτι αποδεκατούτε το ηδυσμον και το ανηθον και το κυμινον και αφήκατε τα
 βαρυτερα του νομου (NA²⁷)

[All]

xxiii. 24 οδηγοι τυφλοι τον κωνωπα διυλιζοντες και την καμηλον
 καταπινοντες (Or.II.70)

οδηγοι τυφλοι διυλιζοντες τον κωνωπα, την δε καμηλον καταπινοντες
 N¹ B D* L

οδηγοι τυφλοι οι διυλιζοντες τον κωνωπα, την δε καμηλον καταπινοντες
 (*rell et NA²⁷*) NB word order

[Ad]*

xxiii. 25 παροψιδες καθαραι το φαινομενον (Or.II.70)
 ..οτι καθαριζετε το εξωθεν του ποτηριου και της παροψιδος (NA²⁷)
 [All]

xxiii. 27ταφον ψευστην μεροπεσσιν
 εμμεναι, ος μυδωσι νεκροις εντοσθεν οδωδωσ
 εκτοθεν αστραπτει κονιη καιχρωμασι τερπνοις (Car His 1.1= PG 1008.515)

τα χρωματ' αιωνων του ταφου, βδελυττομαι
 την ενδον οδμην των σεσηποτων μελων (Car His 1.12= PG 1169.41)

Τυμβος αιει πληρης μυδαλεων νεκρων (Car Th 2.15= PG 770. 68)

και ταφοι ρυπαροι τα ενδον μετ' ευπρεπειας της εξωθεν (Or.II.70)

ωσπερ των ταφων όσοι τα εξωθεν οντες ευτρεπεις και ωραιοι, μυδωσι νεκροις
 τα ενδον (Or XVI.2)

παρομοιαζετε ταφοις κεκονιαμενοις, οιτινες εξωθεν μεν φαινονται ωραιοι,
 εσωθεν δε γεμουσιν οστων νεκρων και πασης ακαθαρσιας.. (NA²⁷; there is much
 variation here but Gregory's allusions do not throw light on them)

[All]

xxiii. 33 γεννηματα εχιδνων, (Or.II.70)
 Οφεις, γεννηματα εχιδνων πως φυγητε απο της κρισεως ...;(NA²⁷)
 [Cit]

xxiii .37 (// Lk xiii. 34) και υπο τας αυτας αναπαυομενα περυγας (Or.VI.7)

και υπο τας σας αναπαυοονται περυγας (Or.VI.21)

ον τροπον ορνις επισυναγει τα νοσια αυτης υπο τας περυγας (NA²⁷; no material variants)

[All]

xxiv. 12 επειδη " επληθυνθη η ανομια" ..(Or.XXXIV.2)

και δια το πληθυνθηναι την ανομιαν...(NA²⁷; no variants)

[Ad]

xxiv. 31 την εσχατην σαλπιγγα (Or VII.2)

η μεγαλη φωνη και σαλπιγξ, το των λογων βασιλειον (Ep XLVI.2)

και αποστελει τους αγγελους αυτου μετα σαλπιγγος μεγαλης Ν L W Δ Θ f¹ 700; Eus; NA²⁷)

μετα σαλπιγγος φωνης μεγαλης B f¹³ 33 R

μετα σαλπιγγος και φωνης μεγαλης D lat

lac: Nyssa, Basil

[Cit]*

xxiv.45 ως αγαθον θεραποντα (Car Th 1.27= PG 503.64)

...τον πιστον θεραποντα (Ep LXXIX.1)

ο πιστος δουλος (NA²⁷)

[All]

The following are allusions to the story told in xxv.1-13, with few actual quotations. The words νυμφιος, φρονιμος, παρθενος, τας εαυτων λαμπαδας, are all in the text.

xxv. 1-13 ενθεν ακοιμητους εν δαιδεσσι κορας (Car Hist 1.24= PG 496.16)

ηνικα δ' αιθομεναις αγνων δεκας εν δαιδεσσι
παρθενoi εγρησουσαι, ακοιμητοις φαεσσι
νυμφιον ιμεροεντα Θεον δοκεωσιν ανακτα
ως λαμπραι γανοωντι υπαντησωσιν ιοντι (Car Th 1.27=PG 502.51+)

ηνικα δ' αιθομεναις αγνων δεκας εν δαιδεσσι
παρθενoi εγρησουσαι, ακοιμητοις φαεσσι

νυμφιον ιμεροεντα Θεον δοκεωσιν ανακτα
ως λαμπραι γανωωντι υπαντησωσιν ιοντι (Car Th 2.2=PG 608.378)

ηθεο κουραι τεω Θεου γαμον ουρανωσος
λαμπαδας αψαμεναι, θειου μιμηματα φωτος (Car Th 2.2=PG 631.680)

απτετωσας τω νυμφιω αι φρονιμοι και ιεραι παρθενοι τας εαυτων λαμπαδας
(Or V.30)

Αι λαμπαδες , ασπερ αναψεις της εκειθεν φωταγωγιας μυστηριον.
μεθ'ης απαντησομεν τω νυμφιω φαιδραι και παρθενοι ψυχαι, φαιδραις
λαμπασι της πιστεως (Or. XL.46)
το δεκρυπτον τω Θεω δεικνυς, ος μονος των καθαρων ψυχων εστι νυμφιος
και τας αγρυπνους εαυτω συνεισαγει ψυχας, εαν μετα λαμπρων των
λαμπαδων αυτω και δαψιλους της του ελαιου τροφης απαντησωσι; (Or
XLIII.62)

verses 1-12 Παρθενικας δε γυναικας, οσαι κλειουσιν Ανακτα
Νυμφιον,....

Αι Χριστον δοκεουσιν ακοιμητοις φαεσσιν
Ουτι μαραινομενας λαμπαδας αψαμεναι .. (Car His 2.1= PG 1467.225+)

[AII]

xxv. 8 ουκ ελαιον παρα των φρονιμων παρθενων, η των πωλουντων, ταις
εκλειπουσαις λαμπασι (Or XVI.9)
μηδε φαιος λυχνιοιο θανοι, ληγοντος ελαιου (Car His 2.4= PG 1520.201)
δοτε ημιν εκ του ελαιου υμων, οτι αι λαμπαδες ημων σβεννυνται (NA²⁷)

[AII]

xxv.12 Τις, ποθεν ο πλαστης; ερρε μοι, αλλοτριη
(Car Moralia 29 (Knecht) 20.46)
αμην λεγω υμιν, ουκ οιδα υμας (NA²⁷)

[AII]

xxv. 14-30 (cf // Lk xix 11-27)
ουδε μεν ουδε ταλαντον, ο μοι θεος εγγυαλιζε
πλειοτερην αλλοισι μετρων χαριν ευχομ' εγωγε
τουτο μενειν παλαμησιν εν ημετερησιν αεργον (Car Th 1.27= PG 506.101)

σοι δε θεος χειρεσσι φορων ενεθηκε ταλαντον (Car His 2.2= PG 1478.5)

προ των αποκειμενων μισθων τοις καμνουσι

κατα Θεον και το πιστευθεν ταλαντον απεργαζομενοις (Ep CLXXXIII.6; Gallay gives this for verses 14-15 only)

που το ταλαντον (Or. II.72)

και των ταλαντων την εργασιαν (Or.VI.9)

επεργασθητω το ταλαντον, αλλα μη συγχωσθητω (Or.XL.12)

All allusions to the story of the talents told in verses 15-30// Lk xix 11-27, (where however it is mnas not talents that are given) but few verbal congruences; in particular *εργασιαν*¹⁷⁰ does not appear though verse 16 has *ηργασατο*..

xxv.15 και και κυριον δουλοισι νεμοντ' ουκ ισα ταλαντα (Car Th 1.24= PG 496.17)

Και ω μεν εδωκεν πεντε ταλαντα, ω δε δυο, ω δε εν (NA²⁷)

[All]

xxv.18a ουκ ηνεγκας εν τη γη κατακεκρυφθαι και κατωρυχθαι το ταλαντον (Or.X.3)

μηδε καταχωννυειν το ταλαντον (Or.XXXII.1)

Ζητω γαρ...ου το ταλαντον μονον, αλλα και την εργασιαν. Μη τις κατακρυψας και καταχωσας το πιστευθεν [+ αυτω S₁DPC eras. S₂] (Or.XXVI. 5)

ο δε το εν λαβων απελθων ωρυξεν εν τη γη (-εν C²) C² D E W Δ Θ f^{1,13} R 565; Basil

ο δε το εν λαβων απελθων ωρυξεν την γην C* 700

ο δε το εν λαβων απελθων ωρυξεν γην N B L 33 et NA²

?[Cit]*

xxv. 18b και εκρυψεν το αργυριον του κυριου αυτου αυτου N B C D L 33 700 et NA²⁷

και απ εκρυψεν το αργυριον W Δ Θ Π Σ Ω f^{1,13} R 565

[Ad]*

¹⁷⁰ See n.1 on Calvet-Sebasti p.144 (tr. SG):“ for Gregory the image of the talent, linked with that of the lamp, generally means the spiritual gift which ordination to the priesthood confers, and which must appear in That Great Day; these parables are applied directly to himself at Or II.72; X.3; XXXII.1 where he explains: “I’m going to force myself as much as I can not to hide the spiritual gift that I have received, not to put the light under the bushel; not to bury the talent, which I have often heard you say when you reproach my lack of action and when you are exasperated by my silence.” See also Lecuyer, J. (1983) Le sacrement de l’ordination *Théologie Historique* 65.82.

τοτε ερει ο βασιλευς τοις δεξιων αυτου: δευτε οι ευλογημενοι του Πατρος μου κληρονομησατε την ετοιμασμενην υμιν βασιλειαν (NA²⁷; no variants; *et Basil*)

[Cit]

xv. 35 και ουδε ως ξενους ημας συνηγαγετε η συνηχθητε μεθ' ημων (Or III.2)

ουδε μετεδωκεν αρτου και τροφης ολιγης τω δεομενω, μαλλον δε Χριστω τω τρεφομενω δια των και μικρωσ τρεφομενων (Or XVI. 18)

Ει επτωχοτροφησατε, ει εξενοδοχησατε...(Or XXVI. 6)

αλλ' εαν μη παραθης αρτον μηδε ποτισης υδωρ ειτουν μαθητην Χριστου ειτε αλλον τινα μεχρι τουτων δυναμενος (Or XXXII 21)

επεινασα γαρ και εδωκατε μοι φαγειν, εδιψησα και εποτισατε με, ξενος ημην και συνηγαηετε με (NA²⁷)

[All]

xv. 41-46 αλλα φοβει με η αριστερα χειρ...ουχ οτι διηρπακασιν .. αλλ' οτι μη Χριστον δια των δεομενων τεθεραπευκασιν (Or XIV. 39)

οι δε τα φαυλα πραξαντες εις αναστασιν κρισεωσ ... (Or XVI. 9)

[All]

verse 41 Οιδα και πυρ ου καθαρτηριον αλλα και κολαστηριον.... το ητοιμασμενον τω διαβολω και τοις αγγελοις αυτου (Or.XL.36)

[Cit]*

πορευσθε απ'εμου κατηραμενοι εις το πυρ το αιωνιον ο ητοιμασεν ο πατηρ μου τω διαβολω και τοις αγγελοις αυτου D^{f1}; Ir^{lat}

πορευεσθε απ'εμου [οι] κατηραμενοι εις το πυρ το αιωνιον το ητοιμασμενον τω διαβολω και τοις αγγελοις αυτου P⁴⁵ & B L W Θ^{f13} 33. R; NA²⁷; *et Basil; Eus; Did*

xv.42 ουδε μετεδωκεν αρτου και τροφης ολιγης τω δεομενω, μαλλον δε Χριστω τω τρεφομενω δια των και μικρωσ τρεφομενων (Or XVI. 18)

αλλ' εαν μη παραθης αρτον μηδε ποτισης υδωρ ειτουν μαθητην Χριστου ειτε αλλον τινα μεχρι τουτων δυναμενος (Or XXXII 21)

επεινασα γαρ και ουκ εδωκατε μοι φαγειν, εδιψησα και ουκ εποτισατε με (NA²⁷)

[All]

xxv. 43 μη δοξητε μικρα το κοινον ωφελουντες μεγαλα ζημιουσθαι αυτοι, γυμνον, ο δε λεγεται μη αμφιεννυντες, αλλ' αποδυοντες (Ep XCVIII.4)

και ουδε ως ξενους ημας συνηγαγετε (Or.III.2)

ξενος ημην και ου συνηγαγετε με, γυμνος και ου περιβαλετε με (NA²⁷)
[All]

xxvi.15 (// Mk xiv.11; Lk xxii.5) και τον Θεον προδιδωσι τριακοντα αργυριων, το δεινοτατον (Or XXVI. 16)

πωλειται, και λιαν ευωνως, τριακοντα γαρ αργυριων (Or XXIX .20)

Ουτος [*sc.* φθονος] και Ιουδαν προδοτην ανεδιεξεν αργυριω μικρω κλαπεντα, τον αγκονης αξιον (Or.XXXVI.5)

τι θελετε μοι δουναι καγω υμιν παραδωσω αυτον; οι δε εστησαν αυτω τριακοντα αργυρια (NA²⁷)

τριακοντα στατηρας D lat; Eus

τριακοντα στατηρας αργυριου f¹

[Ad]*

xxvi .29 (// Mk xiv. 25) μικρον δε υστερον, τελωτερον και καθερωτερον ηνικα αν αυτο πινη καινον μεθ' ημων ο Λογος εν τη βασιλεια του πατρος (Or XLV.23)

οταν αυτο πιω μεθ' υμων καινον εν τη βασιλεια του πατρος μου P³⁷ D Θ 565; Ir^{lat}; Eriph

οταν αυτο πιω καινον μεθ' υμων εν τη βασιλεια του πατρος μου C L f¹33

αρτι εκ τουτου του γεννηματος της αμπελου εως της ημερας εκεινης οταν αυτο πινω μεθ' υμων καινον εν τη βασιλεια του πατρος μου *rell et* NA²⁷; the words μεθ' υμων are only in Mt)

[Ad]*

xxvi .31 (// Mk xiv.27) οι δε, το φιλανθρωποτατον, απο μακροθεν εστησαν και εν τη νυκτι ταυτη παντες εσκανδαλισθησαν (Or.XXVI.17)

Τοτε λεγει αυτοις ο Ιησους παντες υμεις σκανδαλισθησεσθε εν εμοι εν τη νυκτι ταυτη (NA²⁷; no variants.)¹⁷¹

[Cit]

¹⁷¹ See note on this same citation in Appendix I , p.264 there referenced to Lk xxiii.49

xxvi. 53 ω και ταις αγγελικαις παραταξεσι και λογω μονον αμυνεσθαι τους πονηρους ραδιον ην (Or IV.78)

[All]

ου τας λεγεωνας μονον των αγγελων παραιτησαμενος (Or XIV.2)

η δοκεις οτι ου δυναμαι παρακαλεσαι τον πατερα μου και παραστησει μοι αρτι πλειω δωδεκα λεγιωνας αγγελων; B D^c E W Ω^{f1}; NA²⁷; Basil.

λεγεωνων αγγελων Ν* C L Θ f³ 33 700; Didymus (Ehrman)

λεγεωνων αγγελους Ν² Δ 565

λεγειωνης αγγελων D* (*apud* Racine p.233)

[N.B. There is variation around πλειω but Gregory sheds no light on this]

[Ad]*

xxvii. 3, 9 δι'α ζηλοτυπει το γλωσσοκομον ο κλεπτης και τον Θεον προδιδωσι τριακοντα αργυριων, το δεινοτατον. (Or.XXVI 16)

xxvii. 3-5 και μετα Ιουδαν προδοτης (Or IV 68)

Ουτως και Ιουδαν προδοτην ανεδειξεν, αργυριω μικρω κλαπεντα, τον αγχονης αξιον (Or XXXVI.5)

..τα τριακοντα αργυρια.. (NA²⁷) See below also verse 26 etc

[All]

xxvii. 5-8 Και τις και πικριης και αιματος υστατοισιν
 Ημασιν, οι Χριστοιο κακοφρονες εξεκενωσαν
 Μισθον ατιμητοιο κακον και τυτθον εχοντες (Car His 1.13=
 PG 1232.61)

[All]

xxvii. 11 Ειστηκει δε οιον ο εμος Ιησους Πιλατου κρινοντος (Or XLIII.56)

ο δε Ιησους εσταθη εμπροσθεν του ηγεμονος Ν B C L Θ f¹ 33; NA²⁷

ο δε Ιησους εστη W f³g

[All]*

xxvii. 25 του σταυρου προς την εσχατην αυτους συνελαυνοντος (Or VI.17)

εισπραξις ουσα της κατα του Σωτηρος θρασυτητος (Or XLI. 17)

και αποκριθεις πας ο λαος ειπεν: Το αιμα αυτου εφ'
ημας και επι το τεκνα ημων (NA²⁷)

[All]

xxvii. 43 το δε εθαρσησε [εθαρρησε AP; εθαρρησεν D] (Ep CII. 27)

πεποιθεν επι τον θεον (NA²⁷; no material variants)

Gregory does not use the scriptural word, despite the το

[All]

xxvii. 51-52 (// Mk xv 38) και νηου ευρυ πετασμα ραγη.

Γαια δε παλλομενη, γαιης υπερ εσχισε πετρας,

Και νεκυες τυμβους λειψαν ανεργομενοι (Car Th 1.20= PG 490.34)

verses 52-3 νεκρων δ' εγερσις εισοδος τε εις πολιν (Car Th 2.34 = PG 960.214)

αλλα καταπετασμα πηγνυται αλλα πετραι σχιζονται, αλλα νεκροι
προεγειρονται (Or.XXIX.20)

σεισμοι γης δια το του πραγματος περιβοητον. Η μεν απο των ειδωλων επι τον νο
μον, η δε απο του νομου προς το Ευαγγελιον (Or.XXXI.25)

θεος σταυρουμενος ηλιος σκοτιομενος...καταπετασματα σχιζομενον,
γη σειομενη, πετραι υπερ της πετρας ρηγνυμεναι,
νεκροι ανισταμενοι (Or XLV. 29)

Και ιδου το καταπετασμα του ναου εσχισθη απ' ανωθεν εως κατω εις δυο και η
γη εσεισθη, και αι πετραι εσχισθησαν... και πολλα σωματα των κεκοιμενηωναγι
ων ηγερθησαυ (53) και...ηλθον εις την αγιαν πολιν . (NA²⁷; // make no mention of
this part of the story, the earthquake etc, except as below)

Mk xv. 38 και το καταπετασμα του ναου εσχισθη εις δυο απ' ανωθεν εως κατω

[All]

xxviii. 1-8 και εκ τυμβοιο θοροντα

ηματι εν τριτατω θερμοτεροισι ποθοις

Πρωται εθηησαντο, φιλοις τε ηγγειλαν εταιροις (Car His 2.1=PG 1469.251)

Αυταρ ογε τριτατω ενι ηματι τυμβον ανοιξας (Car Th 1.20=PG 491. 37)

[All]

xxviii. 1 (// Mk xvi. 1; cf Jn xk.1) καν Μαρια τις ης καν η αλλη Μαρια...(Or XLV. 24)

ηλθεν Μαριαμ η Μαγδαληνη και η αλλη Μαρια ..(N^{et} NA²⁷)

ηλθεν Μαρια και ..Μαρια B D W f¹ 13 33 R
Μαριαμ....και Μαριαμ LΔ Θ

[Ad]*

xxviii. 16-17 Αυθις εοισι φιλοις εν Γαλιλαι' εφανη (Car Th 1.20=PG 491.38)

οι δε ενδεκα μαθηται επορευθησαν εις την Γαλιλαιαν.....και ιδοντες αυτον προσεκυνησαν (NA²⁷)

[All]

xxviii. 19 Ξυνον δ' ανθρωποις σαοβροτον επλετο λουτρον (Car Th 1.9=PG 464.99)

Ει μεν γαρ ου προσκυνητον, πως εμε θεοι δια του βαπτισματος (Or XXXI.28)

συναριθμουμενον (Or XXXI.29)

Εις τι εβαπτισθην; εις Πατερα; καλως. Πλην Ιουδαιικον ετι. Εις υιον; καλως ουκετι Ιουδαιικον, ουπω τελειον. Εις το αγιον Πνευμα; υπερευγε, τουτο τελειον.. (Or XXXIII.17)

οταν δε το Πατρος και Υιου και αγιου Πνευματος ονομα τας τρεις ιδιοτητας (Or.XXXIV.13)

αλλ' εν πνευματι (Or.XXXIX.17)

Βαπτισω σε μαθευτων εις ονομα Πατρος και Υιου και αγιου Πνευματος (Or XL.45)

Το πνευμα το αγιον... αει Πατρι και Υιω συντεταγμενον (Or XLI.9)

πιστευομεν εις Πατερα και Υιον και Πνευμα αγιον ομοουσια τε και ομοδοξια (Or XLII.16)

Βαπτιζοντες αυτους εις το ονομα του πατρος και του υιου και του αγιου πνευματος (NA²⁷; no material variants)

[All]

xxviii. 20 Εσομαι μεθ' υμων εως της συντελειας του αιωνος (Οτ.ΧΧΧ.4)
και ιδου εγω μεθ' υμων ειμι πασας τας ημερας εως της συντελειας του αιωνος
NA²⁷

...ειμι μεθ' υμων πασας τας ημερας εως της συντελειας του αιωνος
N D

[Ad]*

Chapter Five The Text of Mark's Gospel in the works of Gregory of Nazianzus

[Title: [Ματθαιος μεν εγραψεν Εβραιοις θαυματα Χριστου
Μαρκου δ' Ιταλιη, Λουκας Αχηαιδι]
Πασι δ' Ιωαννης, κηρυξ μεγας ουρανοφοιτης (Car Th 1.12=PG 474.33)]

Παραβολαι Χριστου κατα Μαρκον (Car Th 1.25= PG 496. title)

i. 10 (// Mt iii.16; Lk iii.22; cf Jn i. 32) το πνευμα συγγενεια ματυρουμενη (Car Th 2.34= PG 960.201)

βαπτίζεται, μαρτυρει (Or XXXI.29)

[οψει] σχιζομενους τους ουρανους και υπο του συγγενους πνευματος μαρτυρουμενον (Or.XXXVIII.16)

Αλλα και ανεισιν Ιησους εκ του υδατος ...και ορα σχιζομενους τους ουρανους..Και το Πνευμα μαρτυρει την θεοτητα..και εξ ουρανων φωνη. Εκειθεν γαρ ο μαρτυρουμενος ...και ως περιστερα. τιμα γαρ το σωμα, επει και τουτο τη θεωσει θεος σωματικως ορωμενη (Or.XXXIX.16)

Συνταφωμεν ουν Χριστω δια του βαπτισματος ινα και συναναστωμεν (Or XL.9)

και ευθυς αναβαινων εκ του υδατος ειδεν σχιζομενους τους ουρανους και το Πνευμα ως περιστεραν καταβαινον εις αυτον (NA²⁷; Mt and Lk have ανοιγνυμι; Mt has απο του υδατος, and ωσει περιστερα.. So on balance I think Gregory has Mark in mind, though the word σωματικω is suggested perhaps by Lk; see below)

[All]

Mt iii. 16 Βαπτισθεις δε ο Ιησους ευθυς ανεβη απο του υδατος. και ιδου ηνεωχθησαν [αυτω] οι ουρανοι .και ειδεν [το] πνευμα [του] θεου καταβαινον ωσει περιστεραν και ερχομενον επ' αυτον.(17) και ιδου φωνη εκ των ουρανων λεγουσα... (NA²⁷; much variation at this Christologically critical spot)

Lk iii 21-2 ανεωξθηναι τον ουρανον (22) και καταβηναι το πνευμα το αγιον σωματικω ειδει ως [ωσει pc] περιστεραν επ' [εις D] αυτον] και φωνη εξ ουρανου

i. 13 (// Mt iv.2; Lk iv.2) ως κε φυγοιμι βροτων βιον, η τιν' ερημον Ναιεταειν θηρεσσιν ομεστιος (οι γαρ εασι πιστεροι μεροπων) ..(Car His 1.32= PG 1301.3)

θηρεσι και σκπελοισιν ομιλων, οιος απ' αλλων (Car His 1.45= PG 1363.141)
πειραζομενος υπο του σατανα και ην μετα των θηριων .και οι αγγελοι διηκουν
αυτω (NA²⁷)

[All]

i. 23-26 δαιμων.../ ειξε λογω Χριστου (Car Th 1.21= PG 491.3) This little poem lists the
miracles recounted in Mark; see also below i.30, i. 45 and many others.

i. 30-31 και πυρετος.../ ειξε λογω Χριστου (Car Th 1.21= PG 491.3)

i. 40-45 (// Mt viii.2-3; Lk v.13; xvii. 12-14) και λεπρη.../ ειξε λογω Χριστου (Car
Th 1.21= PG 491.3)

ii. 1-12 (// Mt ix. 2-7; Lk v. 17-25) και παραλυσις
ειξε λογω Χριστου (Car Th 1.21= PG 491.3) (see above i. 30,45 etc)

iii. 17 οι του Ζεβεδαιου το μεγαλοφωνον ο και βροντης υιους αυτους
προσηγορευειν (Or.XVIII .24)

Μετα Ιωαννου βροντησον, του υιου της βροντης (Or..XXIV.13)

Πετρον λαβε μοι και Ανδρεαν και τους υιους της βροντης (Or XLI.14)

και υιος βροντης ουκ ονομαζεται (Or.XLIII. 76)

και Ιακωβον τον του Ζεβεδαιου και Ιωαννην τον αδελφον του Ιακωβου
και επεθηκεν ονομα[τα] Βοανηργες ο εστιν υιοι βροντης (NA²⁷)

[All]*

iv. 3-8 επι γαιαν ενα σπορον ουτι ομοιον
και τον ζιζανιων σπερματι συμφεα (Car Th 1.25= PG 496.2)

**The following is from the fragmentary¹⁷² little poem which lists the parables in
Mark:**

iv. 14 επειδη σπειρει μεν ο σπειρων τον λογον επι πασαν διανοιαν (Or XXVII. 2)
ο σπειρων τον λογον σπειρει (NA²⁷)

[Cit]

iv. 26-29 τους μεν γαρ αρτι των ακανθων ημερουν
οιδ' ωμαλιζονθ' οισ δ' εβαλλετο σπορος (DVS (Jungck) 114.1263)
ουτως εστιν η βασιλεια του Θεου ως ανθρωπος βαλη τον σπορον επι της γης
(NA²⁷)

[All]

¹⁷² See note at PG 37.496

iv. 35-41 και ανεμων ληξεν μενος ηδε θαλασσης (Car Th 1.21= PG 491.5)

iv. 39 τις ειπε τη θαλασση Σιγα,[*om.Q*; σιωπα BWVΤXSν] πεφιμωσο (Or IV.13)
 νυν δε επιτιμα ζαλαις (Or.XXXVII.2; λαιλαψ is word in verse 37 for storm)
 ειπεν τη θαλασση σιωπα, πεφιμωσο (NA²⁷)

[Ad]

v. 1-20 ηε κατα σκοπελων, ηε συων αγελην,
 Ως λεγεωνα παειθεν ατασθαλον (Car His 1.55= PG 1400.8+)

The following are all from the little poem which lists the miracles recounted in Mark; see also above i. 30, i. 45 etc:

verses 1-16 και λεγεωνυποειξε (Car Th 1.21= PG 491.6)

v. 20-24 και θυγατρι ζωην πορ' Ιαειρου (Car Th 1.21= PG 491.7)

v. 25-34 (// Mt xi.20-22; Lk viii.44) και αιματοεσσιν επαυσε/ πηγην (Car Th 1.21= PG 491.6)

v. 35-43 και θυγατρι ζωην πορ' Ιαειρου (Car Th 1.21= PG 491.7)

vi 35-44 πεντε δ' αρ' εξ αρτων πολλοι ετραφεν (Car Th 1.21= PG 491.8)

vi. 47-51 ενθεν εδησε
 Ποντον επιστειβων (Car Th 1.21= PG 491.8)

vii. 25-28 (// Mt xv.22-27) Μετεπειτα δε πνευμ' εδιωξε
 Φοινισσης (Car Th 1.21= PG 491.9)

η δε γυνη ην Ελληνις Συροφοινικισσα τω γενει (NA²⁷)

vii. 31-37 Τυριοισι τερας και Σιδνιοισι
 κωφον τ' ου λαλεον. (Car Th 1.21= PG 491.10)
 verses 32-35 Ει κωφος ησθα και αλαλος, ο Λογος ενηξησατω σοι (Or XL.34)
 Και φερουσιν αυτω κωφον και μογιλαλον..(NA²⁷)

[All]

vii. 35 και δεσμον ελυσε/ Γλωσσης (Car Th 1.21= PG 492.13)

δεσμα τε γλωσσης/ ρηξειας (Car His 1.1= PG 1014.589)
 Των μεν λυοις την γλωσσαν, ω Θεου λογε
 Οσοι λαλουσιν ενδικα (Car Th 1.12= PG 1185.258)¹⁷³

¹⁷³ BP also gives Car Th 1.22= PG 493.14; however this is from list of *Lukan* miracles

και ελυθη ο δεσμος της γλωσσης αυτου και ελαλει ορθως (NA²⁷)

[All]

viii. 1-9 Θρεψεν παλιν επτ' ακολοισιν
Ανδρων χιλιαδας (Car Th 1.21= PG 492.11)

[All]

Three more from the list of miracles:

viii. 22-26 και τυφλος ιδεν φαιος (Car Th 1.21= PG 492.12)

ix. 2-8 και μορφης απεπεμψε σελας (Car Th 1.21= PG 492.13)

ix. 17-29 και δεσμον ελυσε/ γλωσσης (Car Th 1.21= PG 492.13)

ix. 23 ουδεν γαρ απιστον τοις πιστοις (Ep XLI.7)
παντα δυνατα τω πιστευοντι (NA²⁷)

[All]

ix. 43 Πηγη παφλαγυσ' ενθεν ασβεστου πυρος
σκωληξ εκειθεν εσθιων αιδιως (Car Mor 8 (Werhahn 1953 28.195= PG 663.
194-5)

εις την γεενναν, εις το πυρ το ασβεστον (NA²⁷; Gregory knows the verses but his
allusion throws no light on the variation)

[All]

ix. 48 πυρ βρομεον σκοτος αινον αποπρθι φωτος εουσι
σκωληξ (Car Th 2. 15= PG 773.99)

σκωληξ δε, πυρ τε, τηξις υλικου παθους (Car Th 2. 34= PG 964.261)

Πηγη παφλαγυσ' ενθεν ασβεστου πυρος
σκωληξ εκειθεν εσθιων αιδιως (Car Mor 8 (Werhahn 1953 28.195= PG 663.
194-5)

και το τουτων ετι φοβερωτερον ο τω ακοιμητω σκωληκι συντετακται,
μη σβεννυμενον (Or.XL.36)

οπου ο σκωληξ αυτων ου τελευτα και το πυρ ου σβεννυται (NA²⁷, quoting Is.
lxvi.24 ο γαρ σκωληξ αυτων ου τελευτησει, το πυρ αυτων ου σβεσθησεται LXX ; no
material variants; see above verse 43)

[All]

x. 46-52 Βαρτιμαιος τε φαοσδε
 Τυφλος εξ Ιεριχουντος εσεδρακεν (Car Th 1.21= PG 492.14)
 See below xi.13-14 and 20

xi. 12 (// Mt xxi.17-18).. θεψει τον ιησουν απο Βηθανιας επανερχομενον
 (Or.XXXII.30)
 ..εξελθοντων αυτων απο Βηθανιας (NA²⁷; there is no mention of where Jesus is
 returning from in Mt)

xi. 13-14 ως δε ακαρπον
 ευρε συκην χατεων νεκραν εθηκε λογω (Car Th 1.21= PG 492.15)

verse 12 επεινασεν (13) και ισων συκην απο μακροθεν..και ελθων επ' αυτην
 ουδεν ευρεν ει μη φυλλα ... (14) και ειπεν αυτη μηκετι εις τον αιωνα
 εκ σου μηδεις καρπον φαγοι (NA²⁷)

[All]

xi. 20 ως δε ακαρπον
 ευρε συκην χατεων νεκραν εθηκε λογω (Car Th 1.21= PG 492.15)
 ειδον την συκην εξηραμμενην (NA²⁷)

xii. 1-11 κληρονομον τε θανονθ' υπο χερσιν αθεσμοις (Car Th 1.25=PG 496.4)

xiv. 51-2 καν εν σινδονι τις φευγη περιστελει (Or.XXXIII.14)
 και νεανισκος τις συνηκολουθει αυτω περιβεβλημενος σινδονα επι γυμνου
 και κρατουσιν αυτον (52) ο δε καταλιπων την σινδονα γυμνος εφυγεν (NA²⁷)

[All]

xvi. 17 η φοβουμενος γε την δυναμιν της προσηγοριας ωσπερ οι δαιμονες (Or IV.
 76)
 εν τω ονοματι μου δαιμονια εκβαλουσιν (NA²⁷)

[All]

Chapter Six The Text of Luke's Gospel in the works of Gregory of Nazianzus

[Title: [Ματθαιος μεν εγραψεν Εβραιοις θαυματα Χριστου
Μαρκου δ' Ιταλιη, Λουκας Αχηαιδι]
Πασι δ' Ιωαννης, κηρυξ μεγας ουρανοφοιτης (Car Th 1.12=PG 474,33)]

i. 5 επει προδρομοιο γενελθην
Αγγελλων.....
Μητερας αμφοτερας ογ' ανηγαγεν ες μεγαν Ααρων (Car Th 1.18= PG 484.40-42)
και γυνη αυτω εκ των θυγατερων Ααρων (NA²⁷)

[All]

i. 11-17 Μαρτυς Ιωαννοιο πατηρ μεγας, ουτι παροιθε
Σπερμηνας φιλον υια τον ενδοθι δεξατο νηου
Τον Χριστου μεγαλοιο προαγγελον ημεριοισι (Car Th 2.1= PG 553.419+)

i.17 κατασκευαζοντι κυριω λαον περιουσιον (Or.XXXVIII.14)
ετοιμασαι κυριω λαον κατεσκευασμενον (NA²⁷)

[All]

i. 20 Τω μεν γαρ Ζαχαρια λυει την σιωπην γεννηθεις ο Ιωαννης (Or.VI.7)
και ιδου εση σιωπων και μη δυναμενος λαλησαι αχρι ης ημερας γενηται
ταυτα (NA²⁷)

[All]

i. 26-27 μνηστης διωλισθησε γυναικος (Car Th 2.1=PG 547 335)
Σουσαννη Μαριαμ και Ανναις, ερμα γυναικων (Epitaph 69)
προς παρθενον εμνηστευμενην ανδρι ω ονομα Ιωσηφ εξ οικου Δαυιδ και το
ονομα της παρθενου Μαριαμ (NA²⁷)

[All]

i. 32 Δαβιδ γενος .(Car Th 1.2=PG 406.62)

το γεννωμενον αγιον υιον υπιστου κληθηναι (Or.XXX.3)

ουτος εσται μεγας και υιος υπιστου κληθησεται...
.(35) διο και το γεννωμενον αγιον κληθησεται υιος θεου ..
τον θρονον Δαυιδ του πατρος αυτου (NA²⁷)

[Ad]

i. 33 και μην ακουεις της βασιλειας μη ειναι περας (Or.XXX.4; τελος D harmonising with περας in margin)

και της βασιλειας αυτου ουκ εστιν τελος (NA²⁷)

[All]

i. 35 see above (32) το γεννωμενον αγιον υιον υψιστου +κληθηναι (Or.XXX.3)

i. 34-35 μητρος, παρθενικης δε (Car Th 1.2=PG 406.64)

βροτωθεις /Παρθενικης δια μητρος (Car Th 1.9=PG 460.42)

ανυμφεα μητερα (Car Th 1.9=PG 462.68)

Εν γαρ αγνη παρθενω (Car Th 1.10=PG 467.21)

Τις η Θεου γεννησις εκ της Παρθενου; (Car Th 1.10=PG 468.49)

το πνευμ' επηλθε παρθενω καθαρισιον (Car Th 1.10=PG 469.53)

παρθενικης γαρ εην παις, εκ Μαριης δε (Car Th 1.18=PG 483.38+)

σεμνοις εν σπλαγχανοισιν απειρογαμοιο γυναικος
σαρκωθεις (Car Th 2.1=PG 533.147)

και Χριστος αγνης δαι μητρος οδευσας (Car Th 2.1=PG 537.197)

παρθενικης απο γαστρος (Car Th 2.1=PG 554.423)

Και Χριστος Μαριης μεν (Car Th 2.1=PG 575.693)

Θεος καθαρης δια μητρος οδευσας (Car His 2.7=PG 1569.227)

παρθενου μητρος τοκος (Car Th 2.10=PG 745.897)

Εκ παρθενου δε (Car Th 2.34=PG 959.193)

εξ ου θεου πεφηνε μητηρ παρθενος (Car Moralia 8 (Werhahn) 22.24)

δια τουτο γεννησις και παρθενος..η γεννησις υπερ της πλασεως,
η παρθενος υπερ της γυναικος (Or II.24)

και Ιησους αυτος εκ παρθενου γεννωμενος (Or XIV.3)

εκ παρθενου γενναται (Or XLIII.62)

γυναικες ωσπερ Χριστον και τεκουσαι προτερον (Or XXIV. 17)

εγεννηθη μεν, αλλα και εγεγεννητο εκ γυναικος μεν αλλα και παρθενου...
Απατωρ εντευθεν αλλα και αμητωρ εκειθεν (Or XXIX. 19)

ως αμητωρ το υπερ ημας και απατωρ το καθ' ημας (Or XXX.21)

γενναται Χριστος, προτρεχει (το πνευμα) (Or XXXI. 29)

Χριστος εκ παρθενου (Or XXXVIII. 1)

κυηθεις μεν εκ της παρθενου (Or XXXVIII. 13)

αλλα και παρθενεια γεννησις και ατιμια τω και τιμης απασης υψηλοτερω (Or XXXIX. 13)

εκ της Παρθενου προελθοντα Μαρίας αρρητως και αρυπαρως (Or XLI.45)

παρθενος , γεννησις... (Or XLI.5)

κυηθεις μεν εκ της παρθενου (Or XLV.9)

πως εσται.....πνευμα αγιον επελευσεται επι σε διο και το γεννωμενον αγιον
κληθησεται υιος θεου (NA²⁷)

[AII]

i. 41, 44 Εκυοφορηθη μεν, αλλ' εγνωσθη προφητη και αυτω κυοφορουμενω
και προσκιρτωντι το Λογου.. (Or.XXIX.19)

ο προσκιρτησας απο γαστρος τω εν γαστρι προσκυνηθεντι (Or.XXXIX.15)

νυνη δε μοι δεξαι την κυησιν και προσκιρτησον ει τοι και μη ως Ιωαννης απο
γαστρος (Or.XXXVIII.17)

ου και προεσκιρτησεν εν γαστρι (Or XLIII. 75)

(41) εσκιρτησεν¹⁷⁵ το βρεφος εν τη κοιλια αυτης

(44) εσκιρτησεν εν αγαλλιασει το βρεφος εν τη κοιλια μου. (NA²⁷)

[AII]

i. 52 ο καθαιρων δυναστας απο θρονων (Or.IV.12)

καθειλεν δυναστας απο θρονων (NA²⁷)

[Ad]

¹⁷⁵ An unusual and interesting word, which appears in LXX but in NT only here and at Lk vi.23;
Gregory's prefix suggests deliberate variation

i. 53 και διατρεφει αυτους εν λιμω και ψυχας πεινωσας
 επιπλησιν αγαθων (Or.XLIII 35)
 πεινωντας ενεπλησεν αγαθων (NA²⁷)

[All]

i. 69 Δια τουτο ηγερθη κερας σωτηριας ημιν ηδη κειμενοις (Or.XXI.7)
 και ηγειρεν κερας σωτηριας ημιν..(NA²⁷)

[Ad]

i. 78 Ος σπλαγκνοισιν εοισι θεου μεγαν οικτον εφελκει (Car Th 2.17= PG 783.29)
 Απεκλεισαμεν τους οικτιρμους σου,...και σπλαγχνα ελεους θεου ημων (Or XVI.
 12)[NB ε instead of α; however PG does have printing errors; at 35.1060 line 7 ανθρωπος for
 instance]

και τοσουτον επισκεφθηται ανατολη εξ υψους (Or.XXX.3)

δια σπλαγχνα ελεους θεου πατρος ημων (Or XLV.12)

δια σπλαγχνα ελεους θεου ημων εν οισ επισκεψεται ημας
ανατολη εξ υψους (NA²⁷; no material variants; επεσκεψατο N² C D et plurimi ; R)

[Cit] [Ad]

i. 79 ο και ημας καθημενους [-οις A; καθεζομενους QB¹⁷⁵]
εν σκοτει και σκια θανατου φωτισας (Or.V.29)

ωστε και "τοις εν σκοτω [*sic*, but σκοτει PC] και σκια θανατου καθημενοις"
 λυθηται την νυκτα της αγωνιας (Or.XXXIII.11)

επιφαναι τοις εν σκοτει και σκια θανατου καθημενοις (NA²⁷)

[Cit]

i. 80 ερημιαι χαμεναι (Car Th 2.2= PG 593.189)

Ιωαννου την ερημον (Or.X.1)

η ερημος Ιωαννου (Or XIV.4)

και Ιωαννης τη ερημω (Or.XXVI.7)

το παιδιον ..ην εν ταις ερημοις εως ημερας αναδειξεως αυτου (NA²⁷)

[All]

¹⁷⁵ Gregory's copyist appears to be harmonising to NT txt; or should one say correcting?

ii. 1-7.....φορου παρειντος, εμιχθη

Ηνικα Καισαρ ολην γαιαν απεγραφετο (Car His 2.1= PG 1475. 337)

Συν Χριστω γραφεις, συν Χριστω ταλαντευεις συν τη κεφαλη δοκιμαζεις.
μετα του λογου λογιζη...το μεν τασσειν φορους, το δε απογραφεσθαι (Or XIX.
13)¹⁷⁶

verses 1-3 .. η δ' απογραφη

Της θειας αυθις εγγραφης ειχε τυπον(Car Th 2.34= PG 959.194)

ii. 1 Εξηλθε γαρ δογμα, φησι, παρα Καισαρος Αυγουστου, του απογραφεσθαι
πασαν την οικουμενην (Or XIX.12)

[Cit]

οι τ' εισαγοντες ηλικα Καισαρος θεον (DVS (Jungck) 110.1182)

Αυγουστου βασιλης επει φορος εγραφε παντας
...(cont below)(Car Th 1.18= PG 484.52)

και την απογραφην αιδεσθητι, δι' ην εις ουρανους απεγραφης (Or XXXVIII.17)
[All]

εγενετο δε εν ταις ημεραις εκειναις εξηλθεν δογμα παρα Καισαρος Αυγουστου
απογραφεσθαι πασαν την οικουμενην (NA²⁷)

ii. 3-7 Αλλοι μεν τ' αλλησιν ενι πτολιεσσι γραφοντο
Πατρωαις Δαυιδ δε φιλον πεδον αιψα κιχανον
Βηθλεεμ

Αμφοτεροι, μνηστη τε φιλη, και κεδνος Ιωσηφ
γραφομενοι. φρητρης γαρ ιης εσαν (Car Th 1.18=PG 485.53)

verse 4 δια τουτο φατην και Βηθλεεμ... (Or II.24)

[All]

verses 4-5 Ανεβη δε και Ιωσηφ εν Βηθλεεμ συν Μαριαμ τη εμνηστευμενη
αυτω γυναικι [PG 35 1057 note 17 ad loc "Sic Reg.c. Deest in ed"] απογραψασθαι
δια το ειναι αυτον εξ οικου και πατριας Δαυιδ (Or XIX.12)

[Cit]*

και επορευοντο παντες απογραφεσθαι, εκαστος εις την εαυτου πολιν
(4) Ανεβη δε και Ιωσηφεις την πολιν Δαυιδ ητις καλειται Βηθλεεμ
δια το ειναι αυτον εξ οικου και πατριας Δαυιδ (5) απογραψασθαι συν Μαριαμ
τη εμνηστευμενη αυτω ουση εγκυω Ν Β C NA²⁷; Δαβιδ IGNTP

¹⁷⁶ This *Oratio ad Iulianum Tributorum Exaequatorem* has much play on decrees and taxation, as Gregory was at pains to treat the subject with maximum flourish; but there are no quotations.

(4) Ανεβη..εις την πολιν Δαυειδ ητις καλειται Βηθλεεμ

(5) απογραφεσθαι συν Μαρια τη εμνηστευμενη αυτω ουση εγκυω
δια το ειναι αυτον εξ οικου και πατριας Δαυειδ D

(5) συν Μαρια[μ] τη μεμνηστευμενη αυτω γυναικι ουση εγκυω A 579 D ^{corr}

(5) συν Μαριαμ τη εμνηστευμενη αυτω γυναικι ουση εγκυω C
(εμνηστευμενη C³)

ii. 7, 12, 16 Και φατνη μεν εδεκτο (Car Th 1.2=PG 406.65)

..... Ωδ' ενι φατνη

Μητηρ παρθενικη κοσμου τεκε παντος ανακτα (Car Th 1.18= PG 485.57)

η σπαργανωσις (Car Th 2.34= PG 959.196)

Εν φατνη μεν ετεθη (Or.XXIX.19; ανεκλιθη QBWVTS^{pp})

Και την φατνην προσκυνησον (Or.XXXVIII.17)

μετα της φατνης ατιμασθησομαι (Or XXXIII.10)

φατνη (Or XLI.5)

[AII]

(7) και ανεκλινεν αυτον εν φατνη [εν τη φατνη ^f 13 33 R]

(12) ευρησετε βρεφος ενσπαργανωμενον και κειμενον εν φατνη

(12) ευρησετε βρεφος ενσπαργανωμενον εν φατνη D N*

.. (16) το βρεφος κειμενον εν τη φατνη (NA²⁷)

ii. 8-9 και ποιμενες δοξαν ορωντες επι τω αμνω και ποιμενι (Or II.24)

Και ποιμενες ησαν εν τη χωρα (NA²⁷)

[AII]

ii. 9 και μετα ποιμενων περιελαμφθημεν και μετα αγγελου εδοξασαμεν
(Or.XXXIX.14)

φως το τους ποιμενας περιαστρεψαυ (Or.XL.6)

νυν ποιμενες περιαστραπτονται (Or XIX.12)

και αγγελος κυριου επεστη αυτοις και δοξα κυριου περιλαμψεν αυτους (NA²⁷)

[AII]

ii. 11 οτι και ο Σωτηρ εν απογραφη τικτεται (Or XIX.12)
 οτι ετεχθη υμιν σημερον σωτηρ ος εστιν Χριστος κυριος (NA²⁷)
 [All]

ii. 12 see above verse 7
 και κειμενον εν φατνη (NA²⁷)

ii. 13-14 Πασα μεν ουρανη στρατη γηθησεν ιοντι (Epitaph 119. 9)

το δε υπο αγγελων εδοξασθη (Ep CII.25)

Δια τουτο αγγελοι δοξαζοντες τον ουρανιον, ειτα επιγειον (Or II. 24)

νυν αγγελοι χαιρουσι (Or XIX.12)

Εν φατνη μεν ετεθη, αλλ' υπ' αγγελων εδοξασθη (Or XXIX. 19)

μετα αγγελων υμνησον (Or.XXXVIII.17)

μετα αγγελου εδοξασαμεν (Or.XXXIX.14)

αγγελοι δοξαζοντες (Or XLI. 5)

verse13 ουρανη μεν υμνους κατεπεμπε χορειη (Car Th 1.9= PG 461.61)

οι δε ανυμνουں, οπερ και προτερον...το δοξα εν υψιστοις θεω, και επι γης ειρηνη, εν ανθρωποις ευδοκια (Or XLV.1) [NB IGNTF p. 40 mistakenly has XLV. 2]

και εξαιφνης εγενετο συν τω αγγελω πληθος στρατιας ουρανιου
 αιουντων τον θεον και λεγοντων

δοξα εν υψιστοις θεω,

και επι γης ειρηνη,

εν ανθρωποις ευδοκιας (N* B* D W ; Or^{Pt}; Gr Nyss^{ed}; NA²⁷)

εν ανθρωποις ευδοκια (N² B² L Θ f¹; 13 R; Or^{Pt}; Gr Nyss^m; IGNTF)

[Cit]*

ii. 15-16 και ποιμενες δοξαν ορωντες επι τω αμνω (Or XXIX. 19)

ποιμενες προστρεχοντες (Or XLI.5)

οι ποιμενες.....ηλθαν σπευσαντες (NA²⁷)

[All]

ii. 20 μετα ποιμενων δοξασον (Or.XXXVIII. 17,18)
και υπεστρεψαν οι ποιμενες δοξαζοντες και αιουνουντες τον θεον (NA²⁷)
[All]

ii. 21, 22 καθηρατο δ' εινεκ' εμειο (Car Th 1.9= PG 462 69; see note *ad loc.* in PG)

Αγνισθητι, περιτμηθητι, περιελου το απο γενεσεως καλυμμα (Or.XXXVIII. 18)

Ο μεν αυτοκαθαρσις ην και ουκ εδειτο καθαρσεως αλλα σοι καθαιρεται (Or XL.29)

Και οτε επλησθησαν ημεραι οκτω του περιτεμνειν αυτον.....(22) Και οτε επλησθησαν αι ημεραι του καθαρισμου αυτων (NA²⁷; no material variants αυτου instead of αυτων D pc)

[All]

ii. 25,28 μετα Συμεων ενηγκαλισταμεθα (Or.XXXIX.14)
και ιδου ανθρωπος ην ..ω ονομα Συμεων...(28) και αυτος εδεξατο αυτο εις τας
αγκαλας και ευλογησεν τον θεον (NA²⁷; no material variants; αγκαλας αυτου D)

[All]

ii. 34 εις Χριστος. αλλ' εις πτωσιν κειται και αναστασιν (Or XVII.7)
ιδου ουτος κειται εις πτωσιν και αναστασιν πολλων (NA²⁷; no variants)

[Ad]

ii. 36,38 Αννα, σ' υια φιλον και τεκες ευξαμενη (Epitaph 68)

Σουσαννη Μαριαμ και Ανναις, ερμα γυναικων (Epitaph 69)

και μετα Αννης ανθρωμολογησαμεθα , της γεραιας και σωφρονος
(Or.XXXIX.14)

Και ην Αννα προφητις...(38) και αυτη τη ωρα επιστασα ανθρωμολογειτο τω Θεω
(NA²⁷)

[All]

ii. 46 ..την ερωτησιν.. (Or.XXIX.18)

ευρον αυτον..καθεζομενον εν μεσω των διδασκαλων και επερωτωντα αυτους
(NA²⁷).

[All]

ii. 51, 52 ..την υποταγην...την προκοπην. (Or.XXIX.18)

(52) το γαρ ηργομενον η προκοπτον η τελειουμενον ου Θεου
(Ep Cl.24)

και επι Θεου και επι ανθρωπων (Testament PG 37.393B, 3-4)
[All]

Εκεινος τε γαρ προεκοπτε, φησιν, ωσπερ ηλικια ουτω δη [δε AQWVTSD]
και σοφια και χαριτι, ου τω ταυτα λαμβανειν αυξησιν – τι γαρ
του απ αρχης τελειου γενοιτ' αν τελεωτερον [τελειοτερον BSD];
αλλα τω κατα μικρον ταυτα παραγυμνεσθαι και παρεκφαινεσθαι (Or.XLIII.38)

[Ad]*

και καταβη μετ αυτων....και ην υποτασσομενος αυτοις..(52) και Ιησους
προεκοπτεν εν τη σοφια και ηλικια και χαριτι παρα Θεω και ανθρωποις
N L; NA²⁷

προεκοπτεν τη σοφια και ηλικια και χαριτι B W

προεκοπτεν σοφια και ηλικια και χαριτι A C D f¹ 13 R

προεκοπτεν ηλικια και σοφια και χαριτι Nyssa

iii.11 Ος ουδε διπλουν ειασε κεκτησθαι ρακος (Car Th 2.10=PG 719.548)

ο εχων δυο ξιτωναςμεταδοτω τω μη εχοντι (NA²⁷)

[All]

iii. 14 Αρκεισθε τοις ιδιοις οψωνιοις οι στρατιωται και μηδεν
υπερ το δια τεταγμενον απαιτειτε.(Or XIX.11)

επηρωτων δε αυτον και στρατευομενοι λεγοντες τι ποιησωμεν και ημεις; και
ειπεν αυτοις....και αρκεισθε τοις οψωνιοις υμας (NA²⁷)

[Ad]

iii. 23-38Λουκας τε φεριστος

....αυταρ ο τηνδε βιβλοισ ενεθηκε γενελθην (Car Th 1.18= PG 480,1+)

Εμπαλι μεν γενεην Λουκας μεγας ηγαγε μυθω
Εις Αδαμ εκ Χριστοιο (Car Th 1.18= PG 485,60+)

Εξ Αβρααμ μεν μεχρι Δαυιδ, ως εφην
 Ενθεν δε Λουκα την ιερατικην παρεις
 Σποραν..(Car Th 1.18= PG 487,90)

..τον νεον Αδαμ ελθειν..απο του παλαιου και του υπο την
 αμαρτιαν Αδαμ εβδομηκοστον εβδομον αριθμουμενον κατα την του Λουκα
 γενεαλογιαν αναποδιζουσαν. (Or XLI.4)

iii. 23 Τριακονταετης ων (Or.XXXIX.14)

Αλλα Χριστος, φησι, τριακονταετης βαπτιζεται (Or.XL.29)

Και αυτος ην Ιησους αρχομενος ωσει ετων τριακοντα (NA²⁷)
 [All]

iii. 31 Δαυιδαι Σολομων τε Ναθαν τ' εσαν .(Car Th 1.18= PG 481.9)
 ..του Ναθαν του Δαυιδ (NA²⁷)

[All]

iii. 34-38 ..τον νεον Αδαμ ελθειν..απο του παλαιου και του υπο την
 αμαρτιαν Αδαμ εβδομηκοστον εβδομον αριθμουμενον κατα την του Λουκα
 γενεαλογιαν αναποδιζουσαν. (Or XLI.4)

Υιος δε ανθρωπου και δια τον Αδαμ...του μεν ως προπατορος (Or XXX.21)
 του Ενως του Σηθ του Αδαμ του θεου (NA²⁷)

[All]

iv. 30 και ουτω διαφευγε τους λιθαζοντας, διελθων δια μεσου αυτων
 (Or.XXXI.1)

ληση τους βαλλοντας, ευ οιδα, φευξη και δια μεσου αυτων, ως θεος
 (Or.XXXVIII.18)

αυτος δε διελθων δια μεσου αυτων επορευετο (NA²⁷; no variants)
 [Cit])

**The next are one-word references from two little poems one listing miracles and
 the other parables recounted in Luke.**

iv. 33-35 δαιμων (Car Th 1.22= PG 492.3)

δαιμων (Car Th 1.25= PG 497.6)

ην ανθρωπος εχων πνευμα δαιμονιου ακαρθαρτου (NA²⁷)

iv. 38-39 και πυρετος (Car Th 1.22= PG 492.3)

και πυρετος (Car Th 1.25= PG 497.6)

επετιμησεν τω πυρετω και αφηκεν αυτην (NA²⁷)

[All]

ν. 4-9 τον δε ουκ ενεγκοντα την του Σωτηρος επιστασιαν τε και ενεργειαν ην επι τη αλεια τοις συμπλευουσιν επεδειξατο, και δια τουτο θαυμαζοντα μεν αποπεμποντα δε του πλοιου, και την αιτιαν προστιθεντα οτι μη ειη αξιος θειας επι φανειας και ομιλιας (Or IX. 1)

τον δε και τον φαινομενον Χριστον τω πλοιω μη προσιεμενον και δια τουτο αποπεμπομενον (Or.XXVIII.19)

verses 4-7 και αγρη (Car Th 1.25= PG 497.6)

χαλασατε τα δικτυα υμων εις αγραν (5) και αποκριθεις Σιμων ειπεν, επιστατα.. ιδων δε Σιμων Πετρος προσεπεσεν τοις γονασιν Ιησου λεγων εξελθε απ 'εμου οτι ανηρ αμαρτωλος ειμι, κυριε (NA²⁷; no material variants but see below:

(5) και αποκριθεις Σιμων ειπεν αυτω, διδασκαλε....D

[All]*

ν. 8 η ως Πετρος αποπεμψασθαι του πλοιου τον Ιησουν ως ουκ αξιοι τοιαυτης επιδημιας (Or.XX.4)

τον δε και τον φαινομενον Χριστον τω πλοιω μη προσιεμενον, και δια τουτο αποπεμπομενον (Or XXVIII.19)

η ως Πετρος του πλοιου τον Ιησουν αποπεμψασθαιως ως ουκ αξιοι τοιαυτης επιδημιας (Or.XXXIX.9)

ιδων δε Σιμων Πετρος προσεπεσεν τοις γονασιν Ιησου λεγων εξελθε απ 'εμου οτι ανηρ αμαρτωλος ειμι, κυριε (NA²⁷; no material variants)

[All]

ν. 12-13 (cf xvii. 12-14; // Mt viii.2-3; Mk i.40-42) Καθαιρει δε λεπρας (Or.XXX.11)

verses 12-14 και λεπρη (Car Th 1.22= PG 492.3)

λεπρα (Car Th 1.25= PG 497.6)

..θελω καθαρισθητι και ευθεως η λεπρα απηλθεν απ αυτου (NA²⁷)

[All]

ν. 16 τας μεν πραξεις τοις οχλοις τας ευχας δε τη σχολη και ταις ερημαις ως τα πολλα προσενεμεν (Or.XXVI.7)

αυτος δε ην υποχωρων εν ταις ερημοις και προσευχομενος (NA²⁷; see below also vi 12)

[All]

v. 18-25 και παραλυσις
Ειξε λογω (Car Th 1.22= PG 492.3)

λυσις τε (Car Th 1.25= PG 497.6)

και ιδου ανδρες φεροντες επι κλινης ανθρωπον ος ην παραλελυμενος.(NA²⁷)

[All]

vii. 2-10 Ειθ' εκατονταρχιο λελυμενον ηδρασε παιδα (Car Th 1.22= PG 492.5)
εκατοναρχου δε τινος δουλος κακως εχων ημελλεν τελευταν....και ευρον τον
δουλον υγαινοντα. (NA²⁷)

[All]

vii. 11-15 χηρη τ' εκ νεκυων εν Ναιμ υια πορε (CarTh 1.22= PG 493.6)

verses 12-15 χηρης παις (Car His 1.19= PG 1279.97)

..επορευθη εις πολιν καλουμενην Ναιν....και ιδου εξεκομιζετο τεθνηκως
μονογενης υιος τη μητρι αυτου και αυτη ην χηρα (NA²⁷)

[All]

vii 13 Δακρυει, αλλα παυει δακρυον (Or.XXIX.20)

..και ειπεν αυτη μη κλαιε (NA²⁷ cf viii.52; xxiii.25)

?[All]

vii. 36-50 (// Mt xxvi. 7; Mk xiv.3; cf Jn xii. 3)

την δε μυρω χρισασαν αγνους ποδας ηγνισε μυθω (Car Th 1.22=PG 493.7)

και ιδου γυνη ητις...κατεφιλει τους ποδας αυτου και ηλειφεν τω μυρω. (NA²⁷)

[All]

vii. 38 (// Mt xxvi .7; Mk xiv. 3; cf Jn xii.3) και δακρυσι τουτο πλουσιοις
ωσπερ τις παλαι τους ποδας Χριστου καταβρεχουσα (Or VIII. 18)

μηδε μυροις ως Μαρια (Or XIV.40) For the identification with Mary who anointed Jesus' feet with the precious nard, referred to by Gregory here, see Jn xii.3. Mt and Mk have her anointing his head; see below.

και ιδου γυνη ητις...και στασα οπισω παρα τους ποδας αυτου κλαιουσα τοις
δακρυσιν ηρξατο βρεχειν τους ποδας αυτου (NA²⁷)

[All]

Mt προσηλθεν αυτω γυνη εχισα αλαβαστρον μυρου βαρυτιμου

και κατεχεεν επι της κεφαλης..

Mk ηλθεν γυνη εχυσια αλαβαστρον μυρου ναρδου πιστικης πολυτελους, συντριψασα την αλαβαστρον κατεχεεν αυτου τησ κεφαλης.

vii. 41-42 Εαν χρεωφειλετην λαβης προσπιπτοντα Μνησθητι των μυριων ταλαντων ων σοι Χριστος εχαρισατο (Or XL. 31)
δυο χρεοφειλεται ησαν δανιστη τινι...(42) μη εχοντων αυτων αποδουναι αμφοτεροις εχαρισατο (NA²⁷)

[All]

vii. 42-3 και ει τω πλειον αγαπησαντι πλεον οφειλεται (Or.III.7)
verses 41-43 και του παθοντος ευ πλεον, και τω πλεον στεργοντος.... (Car Th 1.26=PG 497.3)

ο εις ωφειλεν δηναρια...(42)..τις ουν αυτων πλειον αγαπησει (NA²⁷)
[All]

viii. 5-8 (// Mt xiii. 1-9; Mk iv.1-9) ... ειτα του σπορου εις τεσσαρας φυσεις πεσοντος γης (Car Th 1.26= PG 497.4)
(From list of Lukan parables.)

[All]

viii. 41-42 and 49-56 και Ιαειροιο θυγατρα ηγαγεν ες ζωην (Car Th 1.22=PG 493.9)
(From list of Lukan miracles).

[All]

viii. 52 Δακρυει, αλλα παυει δακρυον (Or.XXIX.20)
..ο δε ειπεν μη κλαιετε.. (NA²⁷ cf vii 13; xxiii.25)

[All]

ix. 1 (// Mt.x.1; Mkvi.7) τας δυναμεις ετελουν (Or.XXXI.26)

και δαιμονας απελαυνοντα, τα μεν δι' εαυτου,τα δε δια των μαθητων (Or.XXXVIII.16)

Δηλοι δε η πρωτη των νοσων και πνευματων καθαρσις (Or.XLI.11)

εδωκεν αυτοις δυναμιν και εξουσιαν (NA²⁷ ; no material variants; Gregory probably had Lk in mind as // do not use δυναμιν)

[All]

ix. 12-17(// Mt xiv. 13-21; Mk vi 32-44; and cf Jn vi.1-15)
Πεντε δ' αρ' εξ ακολων

και δυο ιχθυδιων εν ερημω πεντε ποτ' ανδρων
θρεψεν χιλιαδας (Car Th 1.22=PG 493.10+)

...εν ερημω...(NA²⁷)
(From list of Lukan miracles).

[All]

ix. 38-42 δαιμονα τηλυγετοιο πικρον αποεργαθε παιδος (Car Th 1.22=PG 493.13)
(From list of Lukan miracles).

[All]

ix. 54-55 Πυρ Σοδομιτικον αιτουσιν οι μαθηται κατα των αγωντων τον Ιησουν,
ο δε απαξιοι την αδικησιν.(Ep LXXVII.10)

καν πυρ αιτησης Σοδομιτικον επι τους αγωντας (Or.XXXIII.14)

ιδοντες δε οι μαθηται ...ειπαν κυριε θελεις ειπωμεν πυρ καταβηναι
απο του ουρανου και αναλωσαι αυτους (NA²⁷)

[All]

x. 17 Ως εγωγε αιδουμαι μεν τας του Λογου προσηγοριαςας και δαιμονες
ενετραπησαν (Or XXXIV.11)

Υπεστρψαν δε οι εβδομηκοντα...λεγοντες κυριε και τα δαιμονια υποτασεται
ημιν εν τω οναματι σου. (NA²⁷)

?[All]

x. 18 ο πρωτιστος Εωσφορος....
Και πεσεν ενθαδ' ατιμος..(Car Th 1.7=PG 443. 59)

Αλλ' ου μουνος ολισθεν, επει δε μιν ωλεσεν υβρις
Καππεσε συν πλεονεσσι (Car Th I.7=PG 444. 67)

ος και συντριψει τον Σαταναν εν ταχει υπο τους ποδας ημων, ειτε ως
αστραπην εκ του ουρανου πεσοντα δια την παλαιαν λαμπροτητα
(Or.XXIII.14¹⁷⁷)

και ως αστραπην ορα πιπτοντα τον αρχηγον των δαιμονων (Or.XXIX.20)

εως αν βλεπη προς ουρανον επειγομενους ημας οθεν αυτος εκπεπτωκεν (Or.XL.1
6)

τον σαταναν εκ του ουρανου ως αστραπην πεσοντα B; Or
τον σαταναν ως αστραπην πεσοντα εκ του ουρανου P⁷⁵
ειπεν δε αυτοις εθεωρουν τον σαταναν ως αστραπην εκ του ουρανου πεσοντα

¹⁷⁷ See *ad loc* SC 370 p.311 n.2

(NA²⁷ ; Nyssa Bas *et rell*)

[Cit]*

x. 19 ουχι πατησιν σκορπιων ελπιζομεν (Car His 1.89=PG 1443.18)

τις επανω οφεων και σκορπιων πατειν εδωρησατο (Or. IV.13)

τουτο δωσει ημιν οιδ' οτι, ο δους...περιπατειν επανω οφεων και σκορπιων
(Or.XXIII. 14¹⁷⁸)

ο δε φευγων Αιγυπτον τε και τα Αιγυπτια υποδε δεσθω, της τε αλλης ασφαλειας
ενεκα και της προς τους σκορπιους και τους οφεις ους και πολλους Αιγυπτος
τρεφει, ωστε μη βλαπτεσθαι.. (Or XLV.19)

οτι επι την ασπιδα σε και τον βασιλισκον επιβησομαι και περιπατησω επανω
οφεων και σκορπιων (Or XL.10; quoting Ps XCI 13 LXX)

ιδου διδωμι υμιν την εξουσιαν του πατειν επανω οφεων και σκορπιων P⁴⁵A C³D
Θ f^{13 33} R Nyssa

ιδου δεδωκα υμιν την εξουσιαν του πατειν επανω οφεων και σκορπιων P⁷⁵ N B L
C* W f¹ 700; Or ; NA²⁷

[Cit]

x. 20 ..και συ γραφη βιβλον ες ουρανην
Εσθλην, εσθλα γραφων (Car His 2.1=PG 1475.342)

φειδεο, και συ γραφη ουρανιας σελισι (Car His 2.2=PG 1478.10)

Συ δ' εμοιγε και ουρανιας σελιδεσσιν
Ως νυν ημετερησι, συν ημετεροισι γραφειης (Car His 2.7=PG 1577.333)

Και την απογραφην αιδεσθητι δι' ην εις ουρανους απεγραφης (Or XXXVIII.17)

χαιρετε δε οτι τα ονοματα υμων εγγεγραπται εν τοις ουρανοις (NA²⁷)

[All]

x. 25 και νομικοι πυθανομενοι περιτελειοτητος..(Or.XXXVII.5)
και ιδου νομικος τις ανεστη εκπειραζων αυτον λεγων ...(NA²⁷)

[All]

x. 30 επειθ' οδοιπορου
Λησταις πεσοντος. (Car Th 1.26=PG 497.5)

¹⁷⁸ See previous note

ει δε τοσουτον σε κατετραυματισε τυχον ο των ημετερων ψυχων ληστης και τυραννυς η απο Ιερουσαλημ εις Ιεριχω καταβαινοντα, η και αλλοθι που λαβων.... (Οτ XIV. 37)

πλην σωζει τον απο Ιερουσαλημ καταβαινοντα και λησταις περιπεσοντα (Οτ.XXIX.20)

verses 29-37 Ει δε τυπειην
ληισταις, μεγαλης κατιων απο Χριστοπολης (Car Th 1.27=PG 504.75)

verses 30-37 Οιον δ' εξ ιερης Σολυμων κατιοντα ποληος
Ιεριχους πτολιεθρον επι κλυτον, ως ενεπουσι
Φωρες εδηλησαντο κακοι λοχοωντες οδιτην
Οι μεν τον πληγησιν αικελιησι τεμοντες
Ειματα τ' εκδυσαντες α μιν σκεπε, νηλει θυμω
λειψαν αποψυχοντα . θοως δ' ενεκυρσαν οδιται
λευιτης ιερους τε, λιπον τε ε νηλει θυμω
και που Σαμαρων τις επηλυθεν, ος σφ' ελεηρε.
Και μιν αγων κατεδησε, και ελκεσι φαρμακ' ελειπε
Και μισθον κομεοντι ..(Car His 1.1=PG 997. 367+)

..ον λειψαν ιερης ...
ελκεα τ' ευ καταδησον, αγων επι πανδοκον οικον (Car His 1.1=PG 999.387+)

ανθρωπος τις κατεβαινεν απο Ιερουσαλημ ...και λησταις περιεπεσεν οι και εκδυσαντες αυτον.. (NA²⁷)

[All]

x. 34 Αρρωστος προκειαι και τραυματιας; την σην υγειαν αιδεσθητι
και τα τραυματα ων σε Χριστος ηλευθερωσεν (Οτ XL.31)
και προσελθων κατεδησεν τα τραυματα αυτου (NA²⁷)

[All]

x. 38-42 καλον θεωρια και καλον πραξις, η μεν...η δε, Χριστον υποδεχομενη
και θεραπουσα (Οτ XIV.4)
Γυνη τις ονοματι Μαρθα υπεδεξατο αυτον...η δε Μαρθα περιεσπατο περι
πολλην διακονιαν (NA²⁷)

[All]

x. 42 εθειλιν φιλοσοφειν και της κρειττονος ειναι μεριδος (Ερ XVI.8)
Μαριαμ γαρ την αγαθην μεριδα εξελεξατο (NA²⁷)

[All]

xi. 5-8 Ειτ' αωρι προς θυρας
ελθων τις αιτει, κ'ου πονηρα λαμβανει. (Car Th 1.26=PG 497. 6)

xi. 20 δακτυλος θεου (Or.XXXI.29)
ει δε εν δακτυλω θεου εγω εκβαλλω τα δαιμονια.. (NA²⁷; no material variants)

[All]

xii. 12 το διδασκον (Or XXXI. 29)
το γαρ αγιον πνευμα διδαξει υμας..(NA²⁷)

[All]

xii. 16-21 Και ματην τις ελπισι
Καρπων γεγηθεν, αγνοων οι στησεται (Car Th 1.26=PG 497.9)

Ει δε και αποθηκας οικοδομησαιμι εκ των μαμωνα θησαυριζων, και μαμωνα
ταυτη τη νυκτι την ψυχην απαιτηθειην λογον υφεξων ων κακως εθησαυρισα
(Or XIV.18)
και τας μεν πληρων , τας δε καθαιρων, ινα τοις μελλουσι καρποις οικοδομηση
μειζονας, αγνοων οτι των ελπιδων προαναρπαζεται (Or XVI. 18)

verse 20 Ον η παρουσα νυξ ισως εξει νεκρον
Μεσων αναρπαξασα των ποθουμενων (Car Th 2.28=PG 862.80)

(18) τουτο ποιησω καθελω μου τας αποθηκας και μειζονας οικοδομησω..
(20) ειπεν δε αυτω ο θεος αφρων ταυτη τη νυκτι την ψυχην σου απαιτουσιν
απο σου (21)...θησαυριζων..(NA²⁷; there are variants, but Gregory's adaptation sheds no
light on them)

[All]

xii. 32 ..και το " βραχυ" διαπτυνοντες “ποιμνιον” (Or..XXXIII.1; punctuation editorial)
ου φοβουμαι το “μικρον ποιμνιον” (Or..XXXIII.15)
Μη φοβου, το μικρον ποιμνιον (NA²⁷)

[Cit]

xii. 35 εστωσαν ημων αι οσφυες περιεζωσμεναι (Or.XL.40)
εστωσαν υμων αι οσφυες περιεζωσμεναι NA²⁷ quoting Exod. xii 11
LXX υμων αι οσφυες περιεζωσμεναι .

εστω υμων..η οσφυς περιεσωσμενη D

[Cit]*

xii. 35-48 Εκ δε γαμων παλινορσος αναξ εμος ευτ' αν επελθη,

Εξαπινης δοκεουσι, και ου δοκεουσιν επιστας
Ευροι μ' εν δοκεουσι, κτλ (Car Th 2.2=PG 609.397)

verses 35-40 Εκ των γαμων δ' ηκοντι γρηγορητεον
Χριστω (Car Th 1.26=PG 498.11)

xii. 36 Εκ δε γαμων παλινορσος αναξ εμος ευτ' αν επελθη,
Εξαπινης δοκεουσι, και ου δοκεουσιν επιστας
Ευροι μ' εν δοκεουσι, .. (Car Th 1.27=PG 503.62)

xii. 41-48 καλως τε τη θεραπεια χρηστεον (Car Th 1.26=PG 498.12)

[All]

xii. 42 (// Mt xxiv 45) διδοναι κατα καιρον εκαστω του λογου
το σιτομετριον (Or.Π.35)

[Cit]*

ως αριστης οικοδομου των τοιουτων και πιστοτατης (Or XVIII. 21)

[All]

και ειπεν ο κυριος τις αρα εστιν ο πιστος οικονομος ο φρονιμος, ον
καταστησαιο κυριος επι της θεραπειας αυτου του διδοναι εν καιρω [το]
σιτομετριον N L W Θ f³³ R; NA²⁷

του διαδιδοναι εν καιρω σιτομετριον P⁷⁵

του διδοναι εν καιρω σιτομετριον B D f³

του διαδουναι εν καιρω το σιτομετριον N*

του δουναι C W Θ 700

xii. 46 (// Mt xviii 51) Θαυμαστον ει μη τη ρομφαια τμηθησεται
και το μερος αυτου μετα των απιστων τεθησεται (Or.XXXIV.9)

και διχοτομησει αυτον και το μερος αυτου μετα των απιστων θησει (NA²⁷; no
variants)

[Cit]

Mt xxiv. 51 και διχοτομησει αυτον και το μερος αυτου
μετα των υποκριωτην θησει

xii. 47 τυχον εσονται των ου σφοδρα κατακρινομενων ουδε πολλας
δερομενων (Or.Π.40)
..δαρησεται πολλας (NA²⁷)

[All]

xii. 49 ουδε πυρ βαλλεται και αναπτεται (Or.XXXII.4)

πυρ ακουεις ,ουκ αισθητος ων, αλλ' οτι την κουφην και μοχθηραν
ανακαθαιρεις υλην (Or XXXVII. 4)

οιδα γαρ και πυρ καθαρτηριον, ο Χριστος ηλθε βαλαιν επι την γην (Or.XL.36
twice)

παρα του πυρ ελθοντος βαλαιν επι της γης (Or XLV. 16)

πυρ ηλθον βαλαιν εις την γην.. P⁴⁵ D 565; IGNTP

πυρ ηλθον βαλαιν επι την γην.. B L W Θ; NA²⁷ *et rell.*

[Cit]*

xiii. 11-13 ην τε πνευμ' επεδησεν (Car His 1.19=PG 1278.95)

.... ως χαναναια

γυρον εχουσα δεμας; αλλ' αναειρε μ' Αναξ (Car His 1. 50=PG 1390 75)

..... ως δε παλαι

Εβραιην στυγερη νουσω κλιναντα γυναικα (Car Th 1.22=PG 493.14)

xiii. 11 ψυχη και δια τας αμαρτιας συγκυπτουσα (Or.XL.33)

..και ιδου γυνη πνευμα εχουσα ασθενειας....και ην συγκυπτουσα .(NA²⁷; no
material variants)

[All]

xiii. 20-21 Ναπυ, ζυμη τε και πενητες εν γαμου. (Car Th 1.26=PG 498.14)

ομοια εστιν ζυμη, ην λαβουσα γυνη ενεκρυσεν...(NA²⁷)

[All]

xiii. 32 την τελειωσιν (Or XXIX. 18)

και τη τριτη τελειουμαι (NA²⁷)

[All]

xiv. 2-4 Ναι μην και υδερου ογκον απεσκεδασε (Car Th 1.22=PG 493.16)

Και ιδου ανθρωπος τις ην υδρωπικος εμπροσθεν αυτου... (NA²⁷)

[All]

xiv. 11 Ουκ επαρσιν καταβαλλουσαν (Οτ.ΧΧVII.7)

Αλλ' ινα και μεχρι τουτων το ταπεινον επιδειξηται , τυπων ημας εις ταπεινωσιν την υψους προξενον (Οτ. ΧΧΧVII.1)

και δεικνυσιν αριστην οδον υψωσεως την ταπεινωσιν (Οτ.ΧΧΧVIII.14)

οτι πας ο υψων εαυτον ταπεινωθησεται και ο ταπεινων εαυτον υψωθησεται (NA²⁷)

[All]

xiv. 21-24 και πενητες εν γαμω (Car Th 1.26=PG 498.14)

[All]

xiv. 28-30 ωσπερ γε και πυργον οικοδομειν ουκ αλλω τινι προσηκεν η ος εχει τα προς αματισμον ηκουσαμεν (Οτ II. 101)

τι πυργον οικοδομεις, τα προς απαρτισμον ουκ εχων; (Οτ.ΧΧΧII.27)

τις γαρ εξ υμων θελων πυργον οικοδομησαι ουχι πρωτον καθισας ψηφιζει την δαπανην, ει εχει εις απαρτισμον;(NA²⁷)

[All]

xv. 1-2 Εκεινο δε πως κατηγορεις, οτι και μετα τελωνων εσθιει, και παρα τελωνωαις, και μαθητευει τελωνας... (Οτ XLV. 26)

Ησαν δε αυτω εγγιζοντες παντες οι τελωναι και αμαρτωλοι...(2) και διεγογγυζον οι τε Φαρισαιοι..λεγοντες οτι ουτος αμαρτωλους προσδεχεται και συνεσθιει αυτοις. (NA²⁷)

[All]

xv. 5 αιρομενον τ' ωμοις πλαζομενον προβατον (Car Th 1.24= PG 495.10)

και ευρων επι των ωμων ανελαβεν (Οτ.ΧΧΧVIII.14)

και ευρων επιτιθησιν επι των ωμων αυτου χαιρων (NA²⁷)

[Ad]

xv. 8-9 Οτι λυχνον ηψε, την εαυτου σαρκα, και την οικιαν εσαρωσε,.
...και την δραχμην εζητησε... και συγκαλει τας φιλας αυτω δυναμεις επι τη της δραχμης ευρεσει και κοινωνους ποιειται της ευφροσυνης (Οτ.ΧΧΧVIII.14)

(verse 8) προσαρώσαντες (Or.XL.22)

Οτι λυχνον ηψε την εαυτου σαρκα, και την οικιαν εσαρωσε,
...και την δραχμην εζητησε.... και συγκαλει τας φιλας αυτω δυναμεις επι τη
της δραχμης ευρεσει και κοινωνους ποιειται της ευφροσυνης (Or XLV.26)
[Ad]

verses 8-10 Χαρα τε δραχμης ευρησει, και θρεμματος (Car Th 1.26=PG 498.15)
Δραχμην τε, προβατον τε παιν τ' απο παντ' ολεσαντα
Ευρων την μεν εραζε, το δ' ουρεσι, τον δ' υπο ποσσιν
οικτρον υποστρψαντα πατρωιδον ες δομον (Car Th 1.27=PG 504.82)

Αυθις αριθμησειας εν υιασι, θρεμμασι, δραχμαις (Car Th 1.27=PG 505.85)
[All]

Η τις γυνη δραχμας εξουσα δεκα εαν απολεση δραχμην μιαν, ουχι απτει
λυχνον και σαροι την οικιαν και ζητει επιμελωσ εως ου ευρη; (9) και ευρουσα
συγκαλει τας φιλας και γειτονας λεγουσα συγχαρητε μοι οτι ευρον την
δραχμην ην απωλεσα (NA²⁷; no material variants)

xv. 11-32 Ουκ αιεις υιηα νεωτερον, ως απο πατρος
Πλαγχθη .. κτλ (Car His 2.3=PG 1487.105)

Πατηρ τε παιδων τω πεσοντι συμπαθης (Car Th 1.26=PG 498.16)

.....παιν τ' απο παντ' ολεσαντα
Ευρων (Car Th 1.27=PG 504.82)

Αυθις αριθμησειας εν υιασι, θρεμμασι, δραχμαις (Car Th 1.27=PG 505.85)

[All]

xv. 20 Τις δ' επι παιδι βαλεν δακρυον οπλοτερω (Car His 1.46=PG 1381.44)
....ειδεν αυτον ο πατηρ αυτου και εσπλαγχνισθη και δραμων επεπεσεν επι τον
τραχηλον αυτου.. (NA²⁷)

[All]

xv. 31 Παντα οσα εχεις εμα εστι (Θεου γαρ φωνην ποιησομαι το
προοιμιον) (Ep CLXVIII.1)

Εστω δη και τα εμα σα (Ep CLXVIII.2)

ημετερα γαρ ειναι τα σα και βουλομεθα και ευχομεθα (Ep CCV..2)

τεκνον, συ παντοτε μετ'εμου ει, και παντα τα εμα σα εστιν (NA²⁷)
[Ad]

xvi. 1-8 Ειτ' οικονομος τι των χρεων χαριζεται

Κλεπτων προθυμως (Car Th 1.26=PG 498.17; from list of parables in Lk)

Ως κεν χρηιζων ποτ' ες υστερον αλκαρ εχοιμι (Car Th 1.27=PG 505.88)

[All]

xvi. 5 Εαν χρεωφειλετην λαβης προσπιπτοντα..(Or XL. 31)

και προσκαλεσαμενος ενα εκαστον των χρεοφειλετων¹⁷⁹ του κυριου..(NA²⁷)

[All]

xvi. 9 Ει δη μετασταιημεν, δεξαιο κακειθεν ημας ταις σεαυτου σκηναις
(Or.XLIII 82)

Κτησωμεθα ημιν αυτοις φιλους εκ του μαμμωνα της αδικιας , ιν' οταν
εκλιπωμεν, αντιλαβωμεν εν καιρω κρισεως (Or XLV.20)

Και εγω υμιν λεγω, εαυτοις ποιησατε φιλους εκ του μαμμωνα της αδικιας, ινα
οταν εκλιπη δεξωνται υμας εις τας αιωνιους σκηνας (NA²⁷)

φιλους εκ του αδικου μαμωνα D

[Cit]*

The Parable of the Rich Man and Lazarus

Luke's story exercised a strong appeal for Gregory and he alludes to it many times. Sometimes citing phrases, he more often weaves together vocabulary drawn from different parts of the story to compose his own version. Echoes of Mt xxv. 35 *et circa* can also be heard. For this reason the references are not listed verse by verse or in small groups of verses - BP's attempt to do this results in duplication and confuses rather than elucidates- but as references to the whole pericope. As was noted earlier, this exemplifies the difficulty for the text critic in making use of Gregory's witness to the gospel text and its development.

xvi. 19-31 Λαζαρος και Πλουσιος (Car Th 1.26=PG 498.18)

Λαζαρος ενθαδ' εοιμι (Car Th 1.27=PG 505.90)

η τινα παρ πυλεωνα βεβλημενος....

Ανδρος υπερφιαλοιο, πενης και Λαζαρος αλλος (Car Th 2.2=PG 589. 138+)

¹⁷⁹ This is a rare non-classical word and only in Lk in NT (so A & M; L&S gives Cic ad Atticum, and spells it χρεω- adding " in ms sometimes χρεο-"; it also comes twice in LXX in Job and Proverbs)

κελομαι δε και ενθαδε χασμα μεγιστον
Εσταμεν (Car Th 2.5=PG 642.8)

ειπου και δεησονται τυχον
Οικτου βραχειας ρανιδος εις ψυξιν φλογος (Car Th 2.28=PG 882.363)

Ο πλουσιος σε πειθετω και Λαζαρος
ο μεν μονου διδοουτω γε του τρυφαν δικας
αλλου καμνοντος και τροφη και τραυμασιν,
Ωθει γαρ ουν κακεινος ως συ Λαζαρον)(Car Th 2.28=PG 882.365+]

.....πεμψον εμοιγε
δακτυλω ικμαλεω ξηρην φλογι Λαζαρον ωκα
γλωσσαν αναψυξοντα,χαιος δε με μηκετ' ερυκοι,
μηδ' Αβρααμ μεγαλων κολπων αποτηλοθι βαλλοι
πλουσιον εν παθεεσσι (Car His 1.1=PG 1013.577-9)

χασμα (Car His 1. 55=PG 1399.3- in a list of things feared)

Δεοικα δε

...το χασμα...του πλουσιου.
Τις Αβρααμ δωσει με τοις κολποις φερων (Car His 1. 89=PG 1445.36)

Λαζαρος εν προθυροις (Car His 2.2=PG 1478.14)

Λαζαρος ως τις εκεινος,υπερφιαλοιο τραπεζης (Car His 2.3=PG 1490,150+)

η ποθεουσα // Των Αβρααμ κολπων, ως ταχος αντιασαι (Epitaph 90)
Ως Αβρααμ κολποισι τεοις υποδεχνυσο (Epitaph 111)

Συ δε ημιν ουρανους εμβατευοις, ω θεια και ιερα κεφαλη, και
εν κολποις Αβρααμ,... αναπαυσαιο και αγγελων εποπτευοις χορειαν ...
(Or.VII.17)

..αλλα κεισονται προ των ημετερων θυρων, εκλυομενοι και λιμωττοντες (Or
XIV.16)

ως δε και πλουτον αδικον αποπεμπεσθαι, δ' ον καμνει δικαιως ο εν τη φλογι
πλουσιος και προσαιτει ρανιδα μικραν αναψυξεως και πενιαν επαινειν
ευχαριστον και φιλοσοφον, μεθ' ης Λαζαρος σωζεται, και πλουτει την
εν κολποις Αβρααμ αναπαυσιν (Or XIV.34)

ου μεταμελεια πλουσιου φλογι τηκομενου (Or XVI.9)
εν κολποις Αβρααμ, αντι της εντευθεν ευσπλαγχιας, αναπαυσωμεθα
μη παριωμεν τον δεομενον ημων, μεχρι και των απο τραπεζης ψιχιων και μη
παραδραμωμεν τον ηλκωμενον και βεβλημενον εν τοις

ημετεροις πυλωσιν..... μη φιλοι και αδελφοι γενωμεθα
της του πλουσιου μεριδος μηδε οδυνηθωμεν εν τη φλογι, μηδε τω χασματι
διαστωμεν απο οσιων, μηδε δεηθωμεν Λαζαρου του πενητος. ακρω δακτυλω
καταψυξαι την γλωσσαν ημων φλεγομενην...
(Οτ.XIX.11)

γλωσσαν πιεζομενην, ωσπερ εδειτο Λαζαρου του πενητος ο καμνος εν τη
φλογι πλουσιος και τι της ενταυθα τρυφης αντιλαβων και περιοραν
Λαζαρον πεινωντα και ηλκωμενον , το εκειθεν δεισθαι Λαζαρου και
μη τυγχανειν (Οτ XXVI. 6)

Μη παριδης τον σον Λαζαρον ενταυθα, μη σε ποιηση
τον εκειθεν πλουσιον (Οτ.XXXVI.12)

Αρτου δεομενος η ποματος, Λαζαρος ισως αλλος τοις σοις πυλωσι
προσερριμμενος (Οτ.XL.31)

..και χασμα μεγα και αδιαβατον ου τον πλουσιον του Λαζαρου μονον και των ο
ρεκτων Αβρααμ κολπων διειργον (Οτ.XLI.12)

(20) πτωχος δε τις ονοματι Λαζαρος ...ειλκωμενος (21) και
επιθυμων χορτασθηναι απο των πιπτοντων απο της τραπεζης
του πλουσιου ...(22) εγενετο δε αποθανειν τον πτωχον και απενεχθηναι
αυτον υπο των αγγελων εις τον κολπον Αβρααμ...(23) και...ορα
Αβρααμ απο μακροθεν και Λαζαρον εν τοις κολποις αυτου
[αναπαυομενον D] (24) και αυτος [ie πλουσιος 19] φωνησας ειπεν..
.πεμψον Λαζαρον ινα βαψη το ακρον του δακτυλου αυτου υδατος
και καταψυξη την γλωσσαν μου, οτι οδυνωμαι εν τη φλογι ταυτη
(26) και ..μεταξυ ημων και υμων χασμα μεγα εστηρικται οπως οι θελοντες
διαβηναι ενθεν προς υμας μη δυνωνται. (NA²⁷; no material variants)

xvii. 11-19 Και λεπρος εκαθηρε δεκα, των εις Σαμαρειτης (Car Th 1.22=PG 493.17)
[All]

xvii. 14 καθαιρει δε λεπρας (Οτ.XXX.11)

Ει λεπραν εβρυες...δειξον εμοι τω ιερω σου την καθαρσιν (Οτ.XL.34)

και ιδων ειπεν αυτοις πορευθεντες επιδειξατε εαυτους τοις ιερευσιν . και
εγενετο εν τω υπαγειν αυτους εκαθαρισθησαν (NA²⁷)

[All]

xvii. 15-19 Γενου μη των εννεα των αχαριστων αλλα τον δεκατον μιμησαι
και γαρ ει Σαμαρειτης ην αλλα των αλλων ευγνωμονεστερος (Οτ.XL.34)

εις δε εξ αυτων, ιδων οτι ιαθη...(16) επεσεν επι προσωπον παρα τους ποδας αυτου ευχαριστων αυτω και αυτοΣ ην Σαμαριτης. (17) αποκριθεις δε ο Ιησους ειπεν ουχι οι δεκα εκαθαρισθησαν οι δε εννεα που; (NA²⁷; no material variants)

[All]

xviii. 1-8 χηρην δ' ειποτ' εμειο παρα προθυμοις μογεουσαν
Απρηκτον πεμψαιμι (Car Th 1.27=PG 505,94)

verses 1-5 Εκειθε χηρας αξιωσις ευτονος (Car Th 1.26=PG 498.19)

το μεν γαρ φιλανθρωπων τη χηρα και ο αδικος εν τω Ευαγγελιω κριτης
εχαρισατο , αλλα μετα πολλην ικεσιαν και προσεδρειαν (Er CLXXXVI.4)

κριτης τις ην εν τινι πολει....χηρα δε ην (NA²⁷)

[All]

xviii. 9-14 ειην μη μεγαλαυχος, επει κακος ειμι τελωνης (Car Th 1.27=PG 505.92)

Εκ μονης πλεον εσχε Φαρισσαιοιο τελωνης
Της χθαμαλοφροσυνης (Car Th 2.17= PG 784.39)

πυνθανομ' ως δυο φωτε, μεγα πνειων Φαρισαιος
Ως γε Θεω παντων προφερεστατος, ηδε τελωνης
Κερδεσιν ουχ οσιοισι τετρυμενος ενδοθεν ητορ
Εις ιερον αναβαντες .ο μεν τα εκαστ' αγορευε
Νηστειας δεκατας τε νομου, παρεμετρεε δ' αυτον
Ανδρασι γε προτεροισι, λογοις δ' αθεριζε τελωνην.
Αυταρ ο δακρυχεων και στηθεα χερσι πατασσων
Ουδ' αντην μεγαλοιο Θεου θρονον ουρανον ευρυν
Εισορων, λευσσων δε κατ' ουδεος ομμασι δουλοις
Τηλοθεν εστηκως δε λιταζετο "Ιλαος ειης
Ιλαθι σω θεραποντι.." (Car His 1.1= PG 999.393+)

Ειτ' αυ Τελωνης, και Φαρισσαιου τυφος (Car Th 1.26=PG 498.20)

ος φθεγγεται τας του τελων ου φωνας εν τω ιερω
και δικαιουται παρα τον μεγαλαυχον Φαρισαιον (Or.XXXIX.17,18)

και τον τελωνην εν υψωσεν η ταπεινωσις ουδεν αλλο μαρτυρηθεντα (Or.XL.19)

και του μεν Φαρισσαιου καταγινωσκειν και διηγεισθαι την εξ ογκου
ταπεινωσιν (Or XLIII.64)

(10) Ανθρωποι δυο ανεβησαν εις το ιερον προσευξασθαι, ο εις Φαρισαιος και

ο ετερος τελωνης (11) ο Φαρισαιος σταθεις..(13) ο δε τελωνης μακροθεν εστως..
 (14) λεγω υμιν κατεβη ουτος δεδικαιωμενος ..παρ' εκεινον (NA²⁷)
 [All]

xviii. 13 δεχεται γαρ και του τελωνου την ταπεινωσιν (Or XIII.1)
 δεχεται και του τελωνου την ταπεινωσιν (Or.XIX.8)
 Ουκ επαρσιν καταβαλλουσαν (Or.XXVII.7)
 .. ο δε τελωνης μακροθεν εστως ουκ ηθελεν ουδε οφθαλμους ειεπαραι εις τον ουρανον.(14) ο δε ταπεινωθησεται εαυτον υψωθησεται (NA²⁷)

xviii. 14a ος φθεγγεται τας του τελων ου φωνας εν τω ιερω
 και δικαιουται παρα τον μεγαλαυχον Φαρισαιον (Or.XXXIX.17,18)
 λεγω υμιν κατεβη ουτος δεδικαιωμενος εις τον οικον αυτου παρ' εκεινον
 Ἔ B (=εαυτου) L f¹ ; Or; NA²⁷)

δεδικαιωμενος εις τον οικον αυτου η εκεινος IGNTP; ηπερ εκεινος Bas

δεδικαιωμενος εις τον οικον ε αυτου μαλλον παρ' εκεινον τον Φαρισαιον D
 [All]*

xviii. 14b Ουκ επαρσιν καταβαλλουσαν (Or.XXVII.7)

Αλλ' ινα και μεχρι τουτων το ταπεινον επιδειξηται τυπων ημας εις ταπεινωσιν
 την υψους προξενον (Or.XXXVII.1)

και δεικνυσιν αριστην οδον υψωσεως την ταπεινωσιν (Or.XXXVIII.14)

μονον μη..υψωθεις αμετρα καταπεσης εν τω επαρθηναι (Or.XL.34)

οτι πας ο υψων εαυτον ταπεινωθησεται ο δε ταπεινων εαυτον υψωθησεται
 (NA²⁷)

[All]

xviii. 35-43 (// Mt xx 29-34; Mk x 46-52)

Τυφλω εξ Ιεριχους φως πορεν εινοδιω (Car Th 1.22=PG 493.18)
 εγενετο δε εν τω εγγιζειν αυτον εις Ιεριχω τυφλος τις εκαθητο παρα την οδον
 επαιτων (NA²⁷)

[All]

xix. 2-10 γενου Ζαχαιος (Car His 1.12=PG 1199.457+)

Και πειθετω Ζακχαιος, ος πλουτων κακως
 Οικτω πενητων των τι ηδικημενων
 Πλουτει το πενεσθαι (Car Th 2.10=PG 722. 576)

Τρεις βιβλοισι τεησι μεγακλεεσεισι τελωναι.....

Ζακχαιος επι τοισιν (Car His1.19=PG 1278.93)

γενου Ζαχαιος, ο χθες τελωνης, και σημερον μεγαλοψυχος (Or.XL.31)

[All]

xix. 2-4 Οταν δε Ιησουν θεασωμαι, καιτοι μικρος ων την πνευματικον ηλικιαν ως ο Ζακχαιος εκεινος, και υπερ την συκομοραιαν αρθω...(Or.XX.4) [συκομοραιαν Q₂m et scholia Eliae Cretensis ut legitur in PG 36 799A3: συκομοραιαν VT συκομορεαν AQ₁BW ; συκομορεαν Maur.]

Οταν δε Ιησουν θεασηται, καιτοι μικρος ων την πνευματικον ηλικιαν ως ο Ζακχαιος εκεινος, και υπερ την συκομοραιαν αρθη (Or.XXXIX.9; NB sycamore seems to have no variant spelling here; but S Ppd RO Ve Vp D E Z have υπο]

και ιδου ανηρ ονοματι καλουμενος [om.D] Ζακχαιος.. (2) και εξητει ιδειν τον Ιησουν...και ουκ εδυνατο..οτι τη ηλικια μικρος ην (4) και προδραμων... ανεβη επι συκομορεαν (NA²⁷ ; no variant spelling of sycamore recorded) επι συκομοραιαν IGNTP

[All]*

xix. 7 πως ου κατηγορεις οτι και μετα τελωνων εσθιει και παρα τελωναις και μαθητευει τελωνας ..Τι τουτο; Την των αμαρτωλων σωτηριαν (Or XXXVIII. 14) ..λεγοντες οτι παρα αμαρτωλω ανδρι εισηλθεν καταλυσαι (NA²⁷; no material variants)

[All])

xix 8 γενου Ζαχαιος (Car His 1.12=PG 1199.457+)

και μαρτυρει Ζακχαιος ...ο μεν τη εισοδω Χριστου μικρου παντα καρποφορησας (Or XIV.4)

και λαμβανετω την σωτηριαν και καρποφορειτω τα τελεωτερα, σκορπιζων και διαχεων καλως α κακως ετελεωνησεν (Or XXXIX. 9)

σταθεις δε Ζακχαιος ειπεν προς τον κυριον ιδου τα ημισια μου των υπαρχοντων, κυριε, τοις πτωχοις διδωμι και ει τινος τι εσυκοφαντησα αποδιδωμι τετραπλουν (NA²⁷; much variation here, none material)

[All]

xix. 9 "Σημερον σωτηρια τω οικω τουτω" (Or.XX.4)

"Σημερον σωτηρια τω οικω τουτω" (Or.XXXIX.9)

ειπεν δε προς αυτον ο Ιησους οτι σημερον σωτηρια τω οικω τουτω εγενετο

(NA²⁷; IGNTP)

σημερον σωτηρια εν τω οικω τουτω εγενετο D

[Cit]*

xix. 11-27 (// Mt xxv 14-30) και μνων μερισμος, ισαριθμος τοις δεκα
κακοι γεωργοι και φονεις του δεσποτου (Car Th 1.26=PG 498.21)

ηε μναν φυσικοιο λογου χαριν ισονεμητον (Car Th 1.27=PG 506.104)

xix. 13 και μνων μερισμος, ισαριθμος τοις δεκα
κακοι γεωργοι και φονεις του δεσποτου (Car Th 1.26=PG 498.21)

πραγματευσωμεθα τον καιρον (Or XVII.11)

και ειπεν προς αυτους πραγματευεσθε εν ω ερχομαι (NA²⁷)

[All]

xix. 41 και υπερ των σταυρουντων αυτον αφιεναι δακρυον (Or IV. 78)

και ως ηγγισεν ιδων την πολιν εκλαυσεν επ' αυτην (NA²⁷)

[All]

xix. 47 διδαξον εν τω ιερω (Or.XXXVIII.18)
και ην διδασκων το καθ'ημεραν εν τω ιερω (NA²⁷)

[All]

xx. 18 (//?Mt xxi.44) η κατα αντα ανεμον λικμησις (Or.XXI.22)
εφ' ον δ'αν πεση, λικμησει αυτον (NA²⁷)

[All]

xxi. 2 (// Mk xii.42) δεχεται....και τα δυο λεπτα της χηρας (Or XIX.8)

δεχεται γαρ....και τα δυο λεπτα της χηρας (Or.XIII.1)

ειδεν δε τινα χηραν πενιχραν βαλλουσαν εκει λεπτα δυο N B L 33; NA²⁷; Mk

βαλουσαν εκει λεπτα δυο Θ

βαλλουσαν εκει δυο λεπτα A D W f¹ 13 R ; IGNTP

[Ad]*

xxi. 19 ου κτησομεθα τας εαυτων ψυχας δια της ημεροτητος (Or XIX. 13)
εν τη υπομονη υμων κτησασθε τας ψυχας υμων (NA²⁷)

[All]

xxi. 34 μηδε ταις βιωτικαις μεριμναις συμπιγνοιτο υμιν ο λογος (Or III.8)
προσεχετε δε εαυτοις μηποτε βαρηθωσιν υμων αι καρδιαι εν...μεριμναις
βιωτικαις (NA²⁷)

[All]

xxii.15 Παλιν μυσταγωγει το Πασχα τους μαθητας εν υπερωω και μετα [το A Vp
Ald Maur] δειπνον και προ μιας του παθειν (Or.XL.30)

επιθυμια επιθυμησα τουτο το πασχα φαγειν μεθυμων προ του με παθειν (NA²⁷ ;
υπερωος is not used in Gospels, but in Acts Abbott-Smith p 459)

[Ad]

xxii. 37 ει κακεινος μετα ανομων λογισθη δια σε (Or XLV.24)
λεγω γαρ υμιν οτι τουτο το γεγραμμενον δει τελεσθηναι εν εμοι το και μετα
ανομων λογισθη (NA²⁷)

[Cit]

xxii .44. και αγωνιας και θρομβων και προσευχης (Or.XXX. 16)
ηγωνιασε (Or.XXXVIII.15)
το αγωνιαν (Or XXIX. 18)
και ηγωνιασε (Or XLV. 27)
και το ηγωνιασε (Ep CII. 27)

και εγενετο εν αγωνια εκτενεστερον προσηυχετο και εγενετο ο ιδρωσ αυτου
ωσει θρομβοι αιματος (verses 43-44 have double square brackets in NA²⁷ because *om.*
P⁷⁵ N¹ B W f⁴³ ; in N* N² (c. †) D L Θ R ; IGNTP. See also // Mt xxvi .39 app.)

[All]*

xxiii. 9 αν Ηρωδη προσαχθης μηδε αποκριθης τα πλειω (Or.XXXVIII.18)
ουδεν απεκρινατο αυτω (NA²⁷)

[All]

xxiii. 28 Δακρυει, αλλα παυει δακρυον (Or.XXIX.20)
.Ιησους ειπεν θυγατερες Ιερουσαλημ, μη κλαιετε.. (NA²⁷ cf vii 13; viii.52)

[All]

xxiii. 39-43 Ληστων δ' ο μεν σεσωστο πιστευσας, Αδαμ (Car Th 2.34=PG 960. 210)
μη ληστης υμας προλαβη (Or XL.24)

[All]

xxiii. 43 Ως αν παλιν δεξη με των φυτων εσω

Χριστω συνεισελθοντα ληστην εκ ξυλου (Car His 1.63=PG 1406.8)

αλλα σωζει και ληστην συσταυρουμενον (Or.XXIX.20)

καν ληστην λαβη δια κακια κρεμαμενον, εις τος παραδεισον εισαξει δια χρηστοτητα (Or.XXXIII.14)

μη ληστος υμας προλαβη (Or XL.24)

εις τον παραδεισον εισελθε μετα Ιησου (Or XLV. 24)

αμην λεγω σοι σημερον μετ' εμου εση εν τω παραδεισω (NA²⁷; no material variants)

[All]

xxiii. 46 και Εις χειρας σου παραθησομαι το πνευμα μου τελευταιον ειπων (Or XLIII.79)

εις χειρας σου παρατιθεμαι το πνευμα μου (P⁷⁵ & B C W Θ 33; NA²⁷; quoting Ps xxxxi.6)

εις χειρας σου παρατιθημι το πνευμα μου D^f

εις χειρας σου παραθησομαι το πνευμα μου L f¹³ R; IGNTP

[Cit]*

xxiv. 5 και ο φησιν Ησαιας, " εκζητειςθαι τα ζωντα εν τοις νεκροις" (Or XXXI. 10)

ειπαν προς αυτας τι ζητειτε τον ζωντα μετα των νεκρων (NA²⁷; ?alluding to Is viii.19=LXX (H&R p.941) τι εκζητουσι περι των ζωντων τους νεκρους)

[Ad]

xxiv. 10 Καν μαρια τις ης καν η αλλη Μαρια...καν Ιωαννα (Or XLV.24)] ησαν δε η Μαγδαληνη Μαρια και Ιωαννα και Μαριαμ η Ιακωβου.. (NA²⁷; no material variants)

[All]

xxiv. 13-51 Ηδ' ως εκ νεκυων οισι φιλοισι φανη (Car Th 1.22=PG 494.20)

xxiv. 32 τις μηπω τοις αγνοις και πεπυρωμενοις του Θεου λογιους καιεις την καρδιαν εν τω διανοιγηναι αυτω τας γραφας (Or.II. 96)

και ειπαν προς αλληλους ουχι η καρδια ημων καιομενη ην [εν ημιν] ως ελαλει ημιν εν τη οδω ως διηνοιγεν ημιν τας γραφας (NA²⁷)

και ειπαν προς αλληλους ουχι η καρδια ημων καιομενη ην ως ελαλει ημιν εν τη οδω ως διηνοιγεν ημιν τας γραφας P⁷⁵ B

και ειπαν προς αλληλους ουχι η καρδια ην ημων κεκαλιμμενοι ως ελαλει D

[A11]*

xxiv. 39 που δε και το ψηλαφηθηναι αυτον μετα την αναστασιν; (Ep CI. 28)
ψηλαφησατε με και ιδετε (NA²⁷; no material variants)

[A11]

xxiv. 49 εορταζομεν..και προθεσμιαν επαγγελιας (Or XLI.5)
αποστελλω την επαγγελιαν (NA²⁷; no material variants)

?[A11]

xxiv. 50-51 και τις ανηρ θειοιο κατ' ουρεος, ενθεν αερθη,
Χριστος (Car His 2.1=PG 1457. 75)

xxiv. 51 (// [Mk xvi. 19]) αυθις δε προς ουρανον ενθεν αερθεις (Car Th 1.36=PG
519.15)

και ανεβη (Ep CII.27)

αλλ εις ουρανους ανεισιν (Or.XXIX.20)

οταν ιδωσιν εις ουρανον ανερχομενον (Or XXXVIII. 2)

και ανειληφθη ...και ανεληλυθεναι (Or.XXXVIII.15)

ειτα και ανερχομενον (Or.XXXVIII.16)

ανερχομενος (Or XLI.5)

καν εις ουρανους ανη, συνανελθε (Or XLV. 25)

και ανεφερετο εις τον ουρανον (NA²⁷)

[A11]*

Chapter Seven The Text of John's Gospel in the works of Gregory of Nazianzus

NOTE: The Gospel of John presents a particular challenge for the present project, since it is the source of many titles of Jesus which the Church made much use of in its early controversies. Such one-word allusions are very frequent throughout Gregory's writings, as well as in the lists of titles¹⁸⁰ (see also Bernardi's *Note Complémentaire SC* 247 p.256-7). They are of little use to the text critic; however lest any reader find me wanting, I have included them, seeking to arrange them for greatest clarity and usefulness to the text critic

[Title: [Ματθαιος μεν εγραψεν Εβραιοις θαυματα Χριστου
Μαρκου δ' Ιταλιη, Λουκας Αχαιδι
Πασι δ' Ιωαννης, κηρυξ μεγας ουρανοφοιτης (Car Th 1.12=PG 474.33)]

i. 1

References to the word λογος only:

λογος (Or. XXVIII.13; Or. XXX.20)

(Epitaph 1)

(Car His 1.1=PG 1016.627)

(Car His 2.7=PG 1569.230)

(Car Th 2.2=PG 623.567)

(Car His 2.5= PG 1522.6)

in phrases:

Θεον Λογον (Car His 1.45= PG 1356.43)

ω Θεου Λογε (Car His 1.66 = PG 1407.1)

Θεου Λογε (Car His 1.87= PG 1434,21)

και γαρ Θεος εστι Λογος (Car His 2.4= PG 1519.182)

μεγαλοιο Θεου λογος (Car His 2.7= PG 1556.75)

Χριστος δε Λογοιο (Car His 2.7=PG 1565.183)

ω κοσμον μεγαλοιο Θεου Λογος αιεν ελίσσει (Car His 2.7=PG 1574. 303)

Θεου Λογον αιεν εοντα (Car Th 1.11=PG 470.1)

Ην Θεος (Car Th 2.2=PG 471.7)

[Ad]

¹⁸⁰ For instance at Or.II.98: του Θεου του υιου, της εικονος, του Λογου, της σοφιας, της αληθειας, του φωτος, της ζωης, της δυναμεως, της ατιμιδος, της απορριας, του απαυγασματος, του ποιητου, του βασιλεως, της κεφαλης, του νομου, της οδου, της θυρας, του θεμελιου, της πετρας, του μαργαριτου, της ειρηνης, της δικαιοσυνης, του αγιασμου, της απολυτρωσεως, του ανθρωπου, του δουλου, του ποιμενος, του αμνου, του αρχιερεως, του θυματος, του πρωτοτοκου προ κτισεως, του πρωτοτοκου εκ των νεκρων, της αναστασεως; τις(τουτων των ονοματων... κτλ

The list is of course derived from various scriptural sources- φως, comes from Jn i.9; λογος Jn i.1. .

οι του Λογου αλογιας εκτος (Or VI. 4)
 και οι του Λογου τοσαυτης εσμεν σιγης...(Or XXII.4)
 αλλα Λογος εστι (Or. XXIX.20)
 Λογος ακουεις και υπερ λογον ει (Or. XXXVII.4)

Ωμοσα τον Λογον αυτον, ο μοι Θεος εστι μεγαistos
 Εξ αρχης αρχη..(Car His 1.2= PG 1017. 1+)
 αυτος γαρ παντεσσιν οδος και ριζα και αρχη (Car Th 2.1=PG 524.22)
 εξ αρχης (Ep CCII. 10; perhaps *cit* I Jn 1.1)
 απ 'αρχης (Or.XXIX.2, 9 twice

[Ad]

Εν αρχη ην αναιτιως (Or XXIX. 19)
 τον εν αρχη τε οντα και προς τον Θεον οντα και Θεον Λογον (Or. XXXIV.13)
 “Εν αρχη ην και προς Θεον ην και Θεος ην” (Or. XXXVII.2)
εν αρχη ην ο Λογος, και ο Λογος ην προς τον Θεον, και Θεος ην
ο Λογος (Or. XXIX.17)

[Cit]

εν αρχη ην ο Λογος, και ο Λογος ην προς τον Θεον, και Θεος ην
ο Λογος (NA²⁷)

i. 3 ην ποτε ην οτε κοσμον επηξατο νου Λογος αιπυς
 εσπομενος μεγαποιο νοω Πατρος ου πριν εοντα
 Ειπεν οδ' εκτετελεστο οσον θελεν. ως δε τα παντα
 Κοσμος εην γαια τε και ουρανος ηδε θαλασσα (Car Th 1.8=PG 451.55+)

ο του Θεου Λογος τε και κτισης ολων (Car Th 1.10=PG 466,14)

Και την φθαρεισαν εικονα κτισν παλιν
 Εγγινεθ' ημιν (Car Th 1.10=PG 467.20)

δημιοεργε οντων (Car His 1.38=PG 1326.11)
 κοσμοθετης (Car Th 1.1=PG 401.38)

το δια [του AS^{ac}D P C] Χριστου γεγονεναι τα παντα (Ep CI.31)

πως γαρ οιον τε τον πεπονηκοτα τους λογους αγνοειν ων
 πεπονηκεν (Or. XXX.20)

ως συντηρητικος των γενομενων (Or.XXX.20 line 17)[wrongly ref'd. as i.13]

το παντα δια του Υιου γεγοναι (Or.XXXI.12)

παντα γαρ οσα γεγονεν (Or. XXXI.12)

Ταξει τα παντα διεκοσμηθη, και διακοσμησας Λογος (Or XXXII. 7)

παντα δι' αυτου εγενετο, και χωρις αυτου εγενετο ουδε εν ο γεγονεν (NA²⁷; last four words show much variation, and text changed since NA²⁶; but Gregory's allusions shed no light on this crux)

[All]

i. 4 References to the word φως or ζωη only:

(Car His 1.25=PG 1285.7)

(Car His 2.5=PG 1521..3)

(Car His 2.7=PG 1574.300)

(Or XXX.20 p.268)

a whole chapter of examples of light (Or XL.6)

ζωη, πνοη μου, φως, κρατος. σωτηρια (DVS (Jungck) 62.183)

ζωη δε οτι φως (Or XXX.20 p. 270)

in phrases:

Εκ τουδε φως εγεννητον (Car His 1.14=PG 1248. 40)

φαος μεροπων (Car His 1.22=PG 1281.1)

βροτων φαος (Car His 1.46=PG 1381.49)

ημετερος φως (Car Th 1.11=PG 471.7)

το φως των ανθρωπων (NA²⁷)

[All]

i. 5 και σκοτος υπερ του φωτος (Or II.25)

ινα φωτι καταλαμβανηται φως (Or XXVIII.1)

εκ φωτος του Πατρος φως καταλαμβανοντες τον υιον εν φωτι τω Πνευματι (Or. XXXI.3)

ο γαρ διωξας το φαινον εν τη σκοτια φως ου κατελαβεν (Or XLV.13)

[All]

Ει γαρ το φως.... εν τη σκοτια φαινον (Or.XXX.6)

[Ad]

το φως εν τη σκοτια φαινει....και υπο της σκοτιας διωκεται μεν,
ου καταλαμβανεται δε (Or.XXXIX.2)

[Cit]

και το φως εν τη σκοτια φαινει και η σκοτια αυτο ου κατελαβεν (NA²⁷)

i. 6-8 Φωτος Ιωαννην εριηχεα προδρομον ακρου (Car Th 2.1=PG 546.324)

Τις φωτος ακρου προτρεχων λυχνος μεγας (Car Th 2.10=PG 719.543)

Λογου και Φωτος προδρομος (Or VI.7)

τον προ του φωτος λυχνον, τν προ του Λογου φωνη...Ιωαννην τον πανυ (Or XXI.3)

Οτι τω προδρομω λυχνω το φως ακολουθει τπ υπερλαμπρον, και τη φωνη ο Λογος (Or XXXVIII. 14)

Τις Ιησου προδρομος;; Ιωαννης, ως φωνη λογου και ως λυχνος φωτος (Or XLIII.75)

οτι τω προδρομω λυχνω, το φως ακολουθει το υπερλαμπρον, λαι τη φωνη ο Λογος...κατασκευαζοντι Κυριω λαον περιουσιον και προκαθαιροντι επι το Πνευμα δια του υδατος (Or XLV. 26)

[All]

i. 9 ην το φως το αληθινον ο φωτιζει παντα ανθρωπον ερχομενον εις τον κοσμον (Or.XXXI.3)

του αληθινου φωτος του φωτιζοντος παντα ανθρωπον ερχομενον εις τον κοσμον (Or.XXXIX.1)

αυτη του αληθινου φωτος του φωτιζοντος παντα ανθρωπον ερχομενον εις τον κοσμον (Or.XL.24)

[Cit]

υπερ φως ει και φως ονομαζη (Or.XXXVII.4)

τω αληθινω φωτι σημειουμενα (Or.XXXIX.2)

φως γαρ τον ανθρωπον ονομαζουσι δια την του εν υμιν λογου δυναμιν (Or XL.5)
Τι μεν το αληθινον φως (Or XL 37)

[All]

ην το φως το αληθινον ο φωτιζει παντα ανθρωπον ερχομενον εις τον κοσμον
(NA²⁷)

i. 11 και χαρις τω εις τα ιδια ελθοντι αλλοτριως (Or.XXXIX.14)

υποδεξαι..τον δια σε ξενιτευσαντα, και ταυτα εν τοις ιδιοις (Or.XL.31)

τον δε ανθρωπω Θεον αγνοησαντες (Or VI.17)

εις τα ιδια ηλθεν και οι ιδιοι αυτον ου παρελαβον (NA²⁷)
[All]

i. 13 νοσφι γαμου και πατρος επει χρεος ηε γενεσθαι (Car Th 2.1=PG 537.199)

Ουκ οιη μεροπεσσιν ιη δειλοισι γενεθλη,
Ερχομενη σαρκων τε και αιματος (Car His 2.3=PG 1498. 260)

Και γαρ εκ πατρος μονου/ το πρωτον(Car Th 2.34=PG 959.193)

τοις κατα Θεον γεννωμενοις (Or. I.2)

παρα Θεον γεγονως (Or.XXXVII.17)

οι ουκ εξ αιματων ουδε εκ θεληματος σαρκος ουδε εκ θεληματος ανδρος αλλ' εκ
Θεου εγεννηθησαν (NA²⁷)

[All]

i. 14a ο Λογος σαρξ εγενετο και εσκηνωσεν εν ημιν (Ep Cl. 56)

το ουν ο Λογος σαρξ εγενετο (Ep Cl. 61)

Υπερ ανδρος σαρξ εγενετο; (Or XXXVII.7)
[Cit]

τους μητε σαρκωθεντας ημιν ποποτε (DVS (Jungck) 86.681)

και Χριστος γαρ απ'ουρανιου αστεροεντος
Σαρκι συν ανδρομεη γαιαν επερχομενον (Car His 2.1=PG 1469.248)

υιος εσθλου
μονογενους μεγαλοιο Πατηρ μεγας (Car Th 1.1=PG 400.28)

Σαρκωθεις (Car Th 1.9=PG 460. 47)

εκ δ'αρα σαρκος (Car Th 1.9=PG 462. 67)

Σαρκωθεις (Car Th 2.1=PG 533.148)

Χριστου, ος επτωχευσε και σαρκος παχος (Car Th 2.10=PG 720.558)

Τις δε και ο λογος αυτοις της ενανθρωπησεως (Ep Cl. 50)

Και αμα ουκ αλλως οιον τε ην του Θεου δηλωθηναι περι ημας αγαπην η εκ
του μνημονευθηναι την σαρκα και οτι δι' ημας κατεβη (Ep Cl. 60)

τω σαρκωθεντι δι ημας Λογω (Or.XXVIII.3)

πασχει Θεος γενομενος ανθρωπος, και πτωχευει τω σαρξ παγηναι (Or XLIV.4)
και σαρκωθεντι (Or XXIX.18)

την δε, τη σαρκωσει (Or XL.2)

ωσπερ και σαρκα φορει (Or XL. 29)

Αλλα τον σαρκωθεντα δι' ημας Λογον ψηλαφωντες (Or XL.38)
[All]

και ο λογος σαρξ εγενετο και εσκηνωσεν εν ημιν και εθεασαμεθα την δοξαν
αυτου, δοξαν ως μονογενους παρα πατρος ... (NA²⁷)

i. 14b υιος εσθλου
μονογενους μεγαλοιο Πατηρ μεγας Car Th 1.1=PG 400,28)
μονογενης δε (Or.XXX. 20)
εις γαρ ο μονογενης (Or. XXXI.9)

Και εθεασαμεθα την δοξαν αυτου , δοξαν ως μονογενους παρα πατρος (NA²⁷)
[All]

i. 18 μη επικτηκτον ειναι την σαρκα κατ'οικονομιαν υπο του μονογενου
υιου (Ep CII.10)
μονογενης δε,..λογος δε ..αλλα.. και το εξαγγελτικον (Or.XXX. 20)

Παυσαι ουν και τον Πατερα κακως τιμων κατα του Μονογενους (Or XXXI. 12)
[All]

ο μονογενης Υιος ο ων εις τον κολπον του Πατρος, εκεινος εξηγησατο
(Or.XXIX.17)

[Cit]*

μονογενης θεος ο ων εις τον κολπον του Πατρος, εκεινος εξηγησατο P⁶⁶ N* B C*
L; Or^{pt} Did (Ehrman) Cl^{pt} Cl^{ex} Nyssa^{pt} ; NA²⁷

ο μονογενης θεος ο ων εις τον κολπον του Πατρος, εκεινος εξηγησατο P⁷⁵ N¹ 33

ο μονογενης υιος ο ων εις τον κολπον του Πατρος, εκεινος εξηγησατο C³ Θ f¹,¹³
R; Or^{pt} Nyssa^{pt}

i. 27 Τι δε ο σφαιρωτηρ του υποδηματος ον ου λυεις ο βαπτιζων Ιησουν
(Or.XXXIX.15)

ο οπισω μου ερχομενος ου ουκ ειμι εγω αξιος ινα λυσω αυτου τον ιμαντα
του υποδηματος (NA²⁷; no material variants)

[All]

i. 29 το δακρυον αμαρτις [κατακλυσμος] κοσμου (Or. IV. 71; κατακλυσμος is
is marginal gloss cf Or. Con.Cels.vi.58¹⁸¹)

[All]

ο τον κοσμον καθαιρων της αμαρτιας (Or XIV.4)

ο παντος αιρων την αμαρτιαν του κοσμου (Or XIV.14)

ο αιρων την αμαρτιαν του κοσμου (Or. XXX.5)

ου γαρ δη αυτος εδειτο καθαρσεως ο αιρων την αμαρτιαν του κοσμου
(Or.XXXVIII.16)

Ιδε ο αμνος του θεου ο αιρων την αμαρτιαν του κοσμου
(NA²⁷)

[Cit]

i. 36 αμνε (Car His 1.1=PG 1016. 629)

και ποιμενες δοξαν ορωντες επι τω αμνω και ποιμενι (Or II.24)
του αμνου (Or II. 98)

ο αμνος (Or.XXXIX.16)

ιδε ο αμνος του θεου (NA²⁷)

[All]

ii. 1-11 Μιμησομαι Χριστον.. ος και θαυματουργει γαμω και τιμα συζυγιαν
τη παρουσια (Or.XL 18)

ην γαμος, οινοχοοι δ' εκερων εξ υδατος οινον (Car Th 1.23=PG 494.3)

ii. 2 ουτε κεκλημεθα προς τους γαμους (Ep CCXXXII.2)

εκληθη δε και ο Ιησους και οι μαθηται αυτου εις τον γαμον (NA²⁷; no material
variants)

[All]

¹⁸¹ Or. Con. Cels.vi.58 reads η δ εν τω κατακλυσμω διαφθορα των ανθρωπων καθαρσιον
εστι της γης; see Bernardi (1983) SC 309 n.2 p.185, and Introduction to this volume ch 5 p.76.

ii. 9 ο το υδωρ εις οινον μεταβαλων (Or.XXIX.20)

υδωρ τ'εις οινον αμειψε (Car Th 1.2=PG 407.69)

και το γενεσθαι οινον το υδωρ (Ep CCXXXII.2)

..το υδωρ οινον γεγενομενον (NA²⁷)

[All]

ii. 11 και των σημειων αρχομενος (Or.XXXIX.14)

η των σημειων επιδειξις και τα θαυματα τω ευαγγελιω προσαγοντα (Or.XL.29)

ταυτην εποιησεν αρχην των σημειων Ο Ιησους (NA²⁷; no material variants)

[All]

ii. 15 καθαιρει μεν γε το ιερον..ινα και τουτο των Χριστου μιμησεται
πλην οσον ου φραγγελιω πλεκτω, λογω δε πιθανω τουτο εργαζεται (Or. XXI.31)

τους θεοκαπηλους απελασον (Or.XXXVIII.18)

και ποιησας [ως P^{66,75} ε' α'] φραγγελιον εκ σχοινιων παντας εξεβαλεν
εκ του ιερου.. (NA²⁷; no material variants)

italics

[All]

ii. 17 και μετ' εκεινον οι λεγοντες.....και ο ζηλος του οικου σου
καταφραγεται με (Or XIV.3)

εμνησθησαν οι μαθηται αυτου οτι γεγραμμενον εστιν ο ζηλος του οικου σου
καταφραγεται με (NA²⁷; quoting Ps lxviii. 9)

[Cit]

ii. 19, 20ναω ναον αγνον εγειρων (Car His 2.7=PG 1565.182+)

ναος προσφατος ο αυθημερον λυομενος και τριημερος ανισταμενος (Or XLIV.2)

λυσατε τον ναον τουτον και εν τρισιν ημεραις εγερω αυτον, (20) ειπαν
ουν οι Ιουδαιοι τεσσερακοντα και εξ ετεσιν οικοδομηθη ο ναος ουτος και συ
εν τρισιν ημεραις εγερεις αυτον; (NA²⁷; no material variants)

[All]

ii. 25 αυτος γαρ εγινωσκε τι ην εν τω ανθρωπω (Ep.CII.12)

αυτος γαρ εγινωσκεν τι ην εν τω ανθρωπω (NA²⁷)

[Cit]

iii. 1-2 ως Νικοδημος ο εξ ημισειας φιλοχριστος (Or XIV. 40)

iii. 3, 7 γεγονως ανωθεν (Or XXI. 2)

καιρος αναγεννησεως, γεννηθωμεν ανωθεν (Or XXXIX.2)

το Μηδενα δυνασθαι την βασιλειαν ιδειν η λαβειν, ος τις μη ανωθεν
εγεννηθη Πνευματι (Or XLI. 14)

εαν μη τις γεννηθη ανωθεν ου δυναται ιδειν την βασιλειαν του θεου (NA²⁷)
[All]

iii. 4 και δευτερου βιου κρηπιδα (Or VIII. 20)

ως το μη δυνασθαι τον αυτον γεννηθηναι δευτερον (Or.XXX.10)

Και ταυτα ουκ ουσης δευτερας αναγεννησεως (Or. XL.8)

μη δυναται εις την κοιλιαν της μητρος αυτου δευτερον εισελθειν και
γεννηθηναι (NA²⁷)

[All]

iii. 5,6,8επειτα δε Πνευματος αγνου

Ευτε λοεσσαμενοισι δι'υδατος ηλυθεν αιγλη (Car His 2.3=PG 1499.263)

Και το μεν της αναγεννησεως ειχεν εκ του Πνευματος (Or VIII. 20)

Προσεισι μεν τη δι' υδατος [ν/ τη του υδατος]¹⁸² αναγεννησει και πνευματος, δι'
ης ομολογουμεν θεω την του κατα Χριστον ανθρωπου μορφωσιν τε και
τελειωσιν (Or XVIII.13)

Πνευμα.. το ανακτιζον δια βαπτισματος (Or.XXXI. 29¹⁸³)

και παρα μεν του Πνευματος ημιν η αναγεννησις (Or.XXXI.28)

διττη και η καθαρσις δι'υδατος τε φημι και Πνευματος (Or.XL.8)

Προβαλου το υδωρ, προβαλου το πνευμα .(Or XL.10)

[All]*

¹⁸² PG does not say which mss have this reading. However it does not bear on the NT text.

¹⁸³ Ανακτιζω is not in NT and L&S give only Strabo. Bauer gives Josephus also.

verse 5 και πειθετω σε το Μηδενα δυνασθαι την βασιλειαν ιδειν
η λαβειν ος τις μη ανωθεν εγεννηθη Πνευματι (Or.XLI.14)
[Cit]*

εαν μη τις γεννηθη εξ υδατος και πνευματος, ου δυναται εισελθειν εις την
βασιλειαν των ουρανων Ν* pc

εαν μη τις γεννηθη εξ υδατος και πνευματος, ου δυναται εισελθειν εις την
βασιλειαν του θεου (NA²⁷ *et rell*; Nyssa¹⁸⁴)

.. (6) το γεγεννημενον εκ το πνευματος πνευμα εστιν... (8) ουτως εστιν
πας ο γεννημενος εκ του πνευματος (NA²⁷)

iii. 8 Πνευμα..το πνεον οπου θελει και οσον (Or.XXXI.29)
Μηδε την εξουσιαν αιδη του Πνευματος εφ' ους θελει και ηνικα
και οσον πνεοντος; (Or.XXXIV.14)
Πνει γαρ οπου θελει και εφθους βουλεται..(Or XLI. 5)

το πνευμα οπου θελει πνει.. (NA²⁷)

[Ad]

iii. 10 ου των κατω μονον, αλλ' ηδη και των ποιμενων οι διδασκαλοι
του Ισραηλ οντες, ταυτα ηγνοησαν. (Or. XXVI. 15)
απεκριθη Ιησους και ειπεν αυτω συ ει ο διδασκαλος του Ισραηλ και ταυτα ου
γιγνωσκεις (NA²⁷)

[All]

iii. 13 Εκειθεν [i.e. εξ ουρανων] ο μαρτυρουμενος (Or XXXIX.16)

ουδεις αναβεβηκεν εις τον ουρανον, ει μη ο εκ του ουρανου
καταβας, ο Υιος του ανθρωπου (Ep CI.30)

ουδεις αναβεβηκεν εις τον ουρανον, ει μη ο [om.Maur] εκ του ουρανου
καταβας, ο Υιος του ανθρωπου (Ep CCII.11)

και ουδεις αναβεβηκεν εις τον ουρανον, ει μη ο εκ του ουρανου
καταβας, ο υιος του ανθρωπου. ο ων [ορ ος ην] εν τω ουρανω. Θ¹ 13 R cf line up at
Jn i.1

και ουδεις αναβεβηκεν εις τον ουρανον, ει μη ο εκ του ουρανου
καταβας, ο υιος του ανθρωπου P⁶⁶; Ν Β Λ W^s 33; NA²⁷)

[Cit]*

¹⁸⁴ Brooks gives this reading an {A} to indicate maximum confidence that this reading was indeed
“what stood in Gregory’s [of Nyssa] NT ms or mss.” (p.21)

iii. 14 Δια τουτο υψος κατα του πτωματος (Or II.25)
και υπερ του υψωθεντος (Or VI. 3)
και υψωσεως (Or XXX. 16)

ουτως υψωθηναι δει τον υιον του ανθρωπου (NA²⁷)
[All]

iii. 16 μη επικτηκτον ειναι την σαρκα κατ'οικονομιαν υπο του μονογενου υιου (Er CCII.10)
ουτως γαρ αγαπησεν ο θεος τον κοσμον, ωστε τον υιον τον μονογενη εδωκεν
(NA²⁷; no material variants; αυτου after υιον in P⁶³ N² et al; txt P^{66,75} N*)
[All]

iii. 18 μη επικτηκτον ειναι την σαρκα κατ'οικονομιαν υπο του μονογενου υιου (Er CCII.10)
ηδη παρα του κρινοντος αυτους λογου οι μη πιστευσαντες κατεκριθησαν (Or XVI.9)
ο δε μη πιστευων ηδη κεκριται οτι μη πεπιστευεν εις το ονομα του μονογενους υιου του θεου (NA²⁷; for phrase του μονογενους υιου see above also)
[All]

iii. 21προς φως ερχομενος (Car His 1.45=PG 1358,74)
ο δε ποιων την αληθειαν ερχεται προς το φως (NA²⁷)
[All]

iii. 29 ο φιλος τω νυμφιω (Or.XXXIX.15)
[Ad]
τον καθαρων νυμφαγωγον και νυμφιον (Or.XL.18)
[All]
ο εξων την νυμφην νυμφιος εστιν. ο δε φιλος του νυμφιου....(NA²⁷)

iii. 34 μετρουν, ου μετρουμενον (Or.XXXI.29)
ου γαρ εκ μετρου διδωσιν ο Θεος το Πνευμα (Or. XXX. 12)
ου γαρ εκ μετρου διδωσιν ο Θεος το Πνευμα C² D Θ f³ R
ου γαρ εκ μετρου διδωσιν το πνευμα P^{66,75} N B² C* L f¹ 33 565; Or;
NA²⁷
ου γαρ εκ μετρου διδωσιν B*
[Cit]*

iii. 35 το δεδωκε (Or XXIX. 18)
και παντα δεδωκεν εν τη χειρι αυτου (NA²⁷)
[All]

iv. 6 γουνα καμεν (Car Th 1.2=PG 407.73)

εκοπιασε (Ep.CII.24; in a one-word list of human frailty)

το κοπιαν (Or. XXIX.18) εκοπιασεν (Or.XXIX.20; also both in lists of human frailty)

εκοπιασε (Or.XXXVIII.15, as above)

ταχα και κοπια ινα και τον κοπον αγιαση (Or.XXXVII.2)

επει και εκοπιασε.. (Or XLV.27)

ο ουν Ιησους κεκοπιακως..εκαθεζετο (NA²⁷)

[All]

iv. 7 μακαριος ον αιτει πομα Χριστος ως την Σαμαριτην εκεινην (Or.XL27)

ερχεται γυνη εκ της Σαμαρειας....λεγει αυτη ο Ιησους δος μοι πειν...

(9) πως παρ' εμου πειν αιτεις.. (NA²⁷)

[All]

iv. 14 και διδωσι πηγην υδατος αλλομενου εις ζωην αιωνιον (Or.XL27)

αλλα το υδωρ ο δωσω αυτω γενησεται εν αυτω πηγη υδατος αλλομενου εις ζωην αιωνιον (NA²⁷; quoting Is lviii.11¹⁸⁵)

[Cit]

iv. 24 πνευμα.. αι προσηγοριαι της πρωτης φυσεως; (Or.XXVIII.13)

Πνευμα γαρ, φησιν, ο Θεος, και τους προσκυνουντας αυτον εν πνευματι και αληθεια δει προσκυνειν (Or.XXXI.12)

Πνευμα γαρ ο Θεος, και τους προσκυνουντας εν πνευματι
αληθειας προσκυνειν δει N* D*

Πνευμα γαρ ο Θεος, και τους προσκυνουντας αυτον εν πνευματι και αληθεια δει προσκυνειν (P^{66 75} N² B C D¹ L^f 565; NA²⁷ NB change from NA²⁶)

[Cit]*

iv. 35 οι δ' ηδρυνοντο, οι δε λευκοι προς θερος (DVS (Jungck) 116.1267)

..και θεασασθε τας χωρας οτι λευκαι εισιν προς θερισμον (NA²⁷)

[All]

iv. 46-53 Ειπε και υιος ανουσος εην καμνων βασιλισκου (Car Th 1.23=PG 494.4)

¹⁸⁵ This is Gregory's second reference to Isaiah in this chapter; at line 22 ff chapter Iv. is quoted directly from LXX, with the formula "... φησι" Ησαιας διακελευται σοι.. This must make the NT provenance of this citation a little more doubtful; but against this is the absence- here- of introductory formula. See above p.27

The Healing at the Pool v. 1-15

Verse 4 is missing in the papyri, the majuscules \aleph B, also D, as well as others. Metzger (1994) pronounces it a gloss, not only because of its absence from these “earliest and best” (p.179) witnesses but also because of asterisks and obeli in many other Greek witnesses, no fewer than four hapax legomena and a “rather wide diversity of variant forms in which the verse was transmitted” (ibid.), though this argument applies to the whole pericope. **Gregory probably knew it, as he mentions the angel;** but we cannot know whether as a marginal addendum or as part of the continuous text.

v. 2,4 ... Την κολυμβηθραν εχω

Που δ' αγγελος μοι; δευρο φαρμασσοις υδωρ (Car His 1.89=PG 1443.7)

Και Σιλοαμ ρευματα (Car His 1.12=PG 1214. 664)

[All]*

v. 5-9 Τρεις δ' αρα λυσιμελεις, ο δε λεκτριος, ος τ' επι πηγη... (Car His 1.19=PG 1278. 94)

v. 7 Χθες επι κλινης ερριψο παρειμενος και λελυμεος και ουκ ειχες
ανθρωπον, ινα οταν ταραχθη το υδωρ, βαλη σε εις την κολυμβηθραν (Or.XL33)

κυριε, ανθρωπον ουκ εχω, ινα οταν ταραχθη το υδωρ, βαλη με
εις την κολυμβηθραν (NA²⁷; no material variants)

[Cit]

v. 8-9 ηρθης απο κραβαττου , μαλλον δε ηρας τον κραβαττον ..(Or.XL33
Gregory's copyists had difficulty deciding how many βs there are in κραβαττος (and also what case ending it should have; see SC 358, p.274, apparatus) . L&S give both spellings.)

Ειπε, λεχος δ' αναιρειν, ος ου φυγε δεσμα λοετροις.(Car Th 1.23=PG 494.5)

λεγει αυτω ο Ιησους εγειρε τον κραβαττον σου και περιπατει (9) και
ευθεως...και ηρεν τον κραβαττον αυτου και περιπατει (NA²⁷; no material variants)

[All]

v. 14 Ιδου υγιης γεγονας μηκετι αμαρτανε ινα μη χειρον τι σοι γενηται
(Or.XL33; σοι τι B Ald. σοι *tantum* A)

και ιδου υγιης γεγονας (Or.XIV.37)

Ιδε υγιης γεγονας μηκετι αμαρτανε ινα μη χειρον σοι τι γενηται (B; NA²⁷;
Harmonising in all directions!)

Ιδε υγιης γεγονας μηκετι αμαρτανε ινα μη χειρον τι σοι γενηται \aleph D W Θ $f^{1,13}$ 33
565 \mathfrak{R}

[Cit]*

v. 17 ουδε γαρ εστιν απρηκτος εμοι Θεος, ουδ' ατελεστος (Car Th 1.4=PG 420.6)

?[All]

και τουτο αν ειη το εως αρτι και τον πατερα εργαζεσθαι, και τον υιον
(Or.XXX.11¹⁸⁶)

[Ad]

ο πατηρ μου εως αρτι εργαζεται καγω εργαζομαι (NA²⁷)

v. 18 και Ιουδαιων αγνωμονεστερε! Εκεινοι την του Υιου προσηγοριαν
ομοτιμιας φωνην ενομισαν,... Συ δε ουτε την ισοτητα δεχη (Or XXXVIII.15)

εζητουν αυτον οι Ιουδαιοι αποκτειναι,οτι...ιδιον ελεγεν τον θεον ισον εαυτον
ποιων τω θεω (NA²⁷)

[All]

v. 19a (30) το μη δυνασθαι αφ' εαυτου τι ποιειν (Or.XXIX.18)

το μη δυνασθαι τον υιον αφ' εαυτου ποιειν μηδεν (Or.XXX.10)

ουτως αδυνατον ..ποιειν τι τον Υιον ων ου ποιει ο Πατηρ... (Or.XXX.11)

(19) ου δυναται ο υιος του ανθρωπου ποιειν τι ουδεν.....D
ου δυναται ο υιος του ανθρωπου ποιειν αφ' εαυτου ουδεν f¹³
ου δυναται ο υιος του ανθρωπου ποιειν ουδε εν P⁶⁶ f¹
ου δυναται ο υιος ποιειν αφ' εαυτου ουδεν (NA²⁷ ; *et rel*)

(30) ου δυναμαι εγω ποιειν απ' εμαυτου ουδεν (NA²⁷; ουδε εν P⁶⁶)

[Ad]*

v. 19bεαν εαν μη τι βλεπει τον πατερα ποιουντα (Or.XXX.10)

~ Βλεπει δε τον Πατερα ποιουντα-πως;- και ουτω ποιει (Or.XXX.11)

αν μη τι βλεπη τον πατερα ποιουντα; NB

εαν μη τι βλεπη τον πατερα ποιουντα;...P^{66 75} D L W Θ f¹³ 33 R ; NA²⁷

[Cit]*

v. 19c το απερ υπο του πατρος γινεται, ταυτα και τον υιον ομοιως ποιειν
(Or.XXX.11)

~ ... α γαρ αν εκεινος ποιη ταυτα και ο υιος ποιει ομοιως ND

~ ... α γαρ αν εκεινος ποιη ταυτα και ο υιος ομοιως ποιει NA²⁷

[Ad]*

¹⁸⁶ The first four words refer to the formula a few lines previously, introducing a citation of verse 19:
Ουτω γαρ εγω δεχομαι το απερ= this would be how I at any rate would understand the text.

v. 21 ζωοποιει δε (Or.XXIX.20)

ους Χριστου μονου εγειραι, του ζωοποιουντος τους νεκρους κατα την αυτου δυναμιν (Or XLI. 8)

ωσπερ γαρ ο πατηρ εγειρει τους νεκρους και ζωοποιει, ουτως και ο υιος ους θελει ζωοποιει (NA²⁷; Nyssa)

[All]

v. 22, 26, 27 Ως και Χριστος αριστος εμου βιοτοιο δικαστης (Car Th 1.5=PG 427.43)

πεμπτον λεγεσθω το λαμβανειν αυτον ζωην, η κρισιν,..η εξουσιαν πασης σαρκος (Or.XXX.9)

(22) ουδε γαρ ο πατηρ κρινει ουδενα αλλα την κρισιν πασαν δεδωκεν τω υιω..

(26) ωσπερ ο πατηρ εχει ζωην εν εαυτω ουτως και τω υιω εδωκεν ζωην εχειν εν εαυτω (27) και εξουσιαν εδωκεν αυτω κρισιν ποιειν.. P^{66 75} N² B L; Nyssa; NA²⁷

(26) ωσπερ ο πατηρ εχει ζωην εν εαυτω N* D

εδωκεν και τω υιω ζωην D Θ f¹³ 33 R

και τω υιω ζωην εδωκεν W

(27) και εξουσιαν εδωκεν αυτω και κρισιν ποιειν.. D Θ f¹³ R

[All]*

v. 29 Αναστησονται γαρ ουτοι φησιν εις αναστασιν ζωης και ουτοι εις αναστασιν κρισεως (Or XIV.31)

οι τα αγαθα ποιησαντες εις αναστασιν ζωης, της εν χριστω νυν κρυπτομενης.....
οι δε τα φαυλα πραξαντες εις αναστασιν κρισεως (Or.XVI.9)

και εκπορευσονται οι τα αγαθα ποιησαντες εις αναστασιν ζωης και οι δε τα φαυλα πραξαντες εις αναστασιν κρισεως P⁷⁵ N² D L Θ f¹³ 33 R; NA²⁷

οι τα φαυλα πραξαντες P⁶⁶ B

και οι τα φαυλα πραξαντες P⁶⁶* W

[Cit]*

v. 30 see verse 19

v. 35 Αυταρ επει μεγαλοιο φαους εριλαμπει λυχνω (Car Th 1.9=PG 462.72)

Τις φωτος ακρου προτρεχων λυχνον μεγας (Car Th 2.10=PG 719.543)

προδρομος (Or VI. 7)

τον προ φωτος λυχνον (Or. XXI. 3)

τον δευτερον Χριστου λυχνον και προδρομον (Or XXV. 11)

τω προδρομω λυχνω το φως ακολουθει (Or.XXXVIII.14)

ο λυχνος τω Ηλιω φησιν (Or.XXXIX. 15)

και ως λυχνος φωτος (Or XLIII. 75)

..ω και ευηγγελισθη και εγεννηθη φωνη και λυχνος, Λογου και Φωτος (Or XLV. 26)

εκεινος ην ο λυχνος ο καιομενος και φαινων (NA²⁷)
[All]

v. 36 το απεσταλται (Or XXIX.18)

..οτι ο πατηρ με απεσταλκεν (NA²⁷)

vi. 18 Αυτος και πελαγους επεβησαο σοις δε ποδεσσιν

Οιδμα πεσεν χαλεποισι βιαζομενον ανεμοισιν (Car Th 1.36=PG 519.17)

Αλλα τι τοτε; – φθεγγομαι γαρ ηδεως και τα ρηματα της

Γραφης– Ανεμου μεγαλου πνεοντος, διηγειρετο τε και επωρυετο (Or.XXVI.8)

η τε θαλασσα ανεμου μεγαλου πνεοντος διεγειρετο (NA²⁷)

[Cit]

vi. 27 τουτον γαρ εσφραγισεν ο θεος (Or.XXIX.17)

[Cit]

Σφραγισμ' αναρχου (Car His 1.14=PG 1248.41)

Εικων αθανατοιο πατρος και σφραγισ αναρχου (Car His 1. 38=PG 1326.7)

και ως καθαρα του Πατρος σφραγισ (Or.XXX. 20)

η μη κινουμενη σφραγισ (Or.XXXVIII.13)

Ταυτα μετα της του λογου τροφης και της τελεωτερας ευεργεσιας και

διαδοσεως, της οντως ουρανιου και υψηλης, ειπερ αρτος αγγελων¹⁸⁷

λογος ω ψυχαι τρεφονται και ποτιζονται, Θεον πεινωσαι και ζητουσαι

τροφην ου ρεουσαν ουδε απιουσαν, αλλ' αιει μενουσαν (Or XLIII.36)

[All]

εργαζεσθε μη την βρωσιν την απολλυμενην αλλα την βρωσιν την μενουσαν
εις ζωην αιωνιον, ην ο υιος του ανθρωπου υμιν δωσει τουτον γαρ ο πατηρ
εσφραγισεν ο θεος (NA²⁷; no material variants)

¹⁸⁷ Is this the earliest reference to *panis angelicus*? See also below for Jn vi.41 in Or xvi.20.

vi. 32-33. καθαπερ Ιησους υστερον, ο αληθινος αρτος και της αληθινης ζωης αιτιος .. (Or XIV.1)
ο πατηρ μου διδωσιν υμιν τον αρτον εκ του ουρανου τον αληθινον and then as below (NA²⁷)

[All]

vi. 33 Αιτησαι την σωματικην τροφην, αιτησαι προ ταυτης και αγγελικην εξ ουρανου καταβαινουσαν (Or XVI. 20)

ο αρτος ο εκ του ουρανου καταβαινων και ζων διδους τω κοσμω (Or.XXXIV.1)

τον λογον αντιθες τον σωτικον ος εστιν εξ ουρανου πεμπομενος αρτος και τω κοσμω το ζην χαριζομενος (Or.XL.10)

ο γαρ αρτος του θεου εστιν ο καταβαινων εκ του ουρανου και ζων διδους τω κοσμω (NA²⁷; ο του θεου N D)

[Cit]

vi. 35 του της ζωης αρτου (Or.XXXIX.17)

αρτος αγγελων λογος ω ψυχαι τρεφονται και ποτιζονται (Or XLIII.36)
ειμι ο αρτος της ζωης (NA²⁷)

[All]

vi. 38a το καταβεβηκεναι εκ του ουρανου τον υιον... (Or. XXX.12, line1)
παρα του κατεληλυθοτος (Or. XXX.12, line 3)

οτι καταβεβηκα απο του ουρανου P⁶⁶ B L W Θ f¹³ 33; Did; NA²⁷
οτι καταβεβηκα εκ του ουρανου N D f¹ R

[Ad]*

vi. 38b ουχ ινα ποιη το θελημα το εαυτου, αλλα το του πεμψαντος (Or. XXX.12, line1)

[Ad]*

ουχ ινα ποιω το θελημα το εμον (Or. XXX.12, l. 17-18)

[Cit]*

ουχ ινα ποιω το θελημα το εμον αλλα το θελημα του πεμψαντος με (B NA²⁷)

ουχ ινα ποιησω το θελημα το εμον N

ουχ ινα ποιησω το θελημα το εμον αλλα το θελημα του πεμψαντος με πατρος D

vi. 40 τι γαρ φησι το θελημα του Πατρος; ινα πας ο πιστευων εις τον υιον σωζεται και τυγχανη της τελευταιας αναστασεως.. (Or.XXX. 12)[see also xi. 25,26 below]

τουτο γαρ εστιν το θελημα του πατρος μου ινα πας ο θεωρων και πιστευων εις αυτον εχη ζων αιωνιον, και αναστησω αυτον εγω [εν] τη εσχατη ημερα (NA²⁷; the first five words not in P⁶⁶ *; and there is further variation in the last part of the verse, which Gregory does not cite)

[Cit]*

vi. 41 Αιτησαι την σωματικην τροφην, αιτησαι προ ταυτης και αγγελικην εξ ουρανου καταβαινουσαν (Or XVI. 20)
ο αρτος ο καταβας εκ του ουρανου (NA²⁷)

[All]

vi. 45 παντων διδακτων αντι του διδακτους ειναι Θεου, ως φησιν η επαγγελια (Or. II. 8)
εστιν γεγραμμενον εν τοις προφηταις; και εσονται παντες διδακτοι Θεου (NA²⁷ quoting Is. liv. 13)

[Ad])

vi. 48, 51 καθαπερ Ιησους υστερον, ο αληθινος αρτος και της αληθινης Ζωης αιτιος (Or XIV. 1)
αλλα αρτος εστι ζωτικος και ουρανιος (Or. XXIX. 20)

του της ζωης αρτου (Or XXXIX. 17)

(48) εγω ειμι ο αρτος της ζωης.... (51) εγω ειμι ο αρτος ο ζων ο εκ του ουρανου καταβας (NA²⁷)¹⁸⁸

[All]

vi. 57 το εγω ζω δια τον πατερα (Or. XXX. 11)
καγω ζω δια τον πατερα NA²⁷

καγω ζω δια τον πατερα μου P⁷⁵
εγω γαρ φησι ζω Nyssa

[Cit]*

vi. 60 Τραχυς τουτοις ο λογος φαινεται (Or. XXXVII. 9)
σκληρος εστιν ο λογος ουτος (NA²⁷; the word order varies here and Gregory's bringing the adjective to the beginning of the sentence may allude to it)¹⁸⁹

[All]

¹⁸⁸ This passage also makes reference to Moses in the wilderness, as does Jesus, but there are no verbal overlaps.

¹⁸⁹ Τραχυς is unusual in the NT, only in Lk, quoting LXX at iii 5 and v. l. at Acts xxvii. 29, where it is used non-metaphorically. Its use here is an example of Gregory's *variation exprès*.

vi. 62 τότε επιστευσουσιν όταν ιδώσιν εις ουρανόν ανερχομενον
(Or.XXXVIII.2)

εάν ουν θεωρητε τον υιον ανθρωπον αναβαινοντα...~(NA²⁷; no material variants)
[All]

vi. 63 ζωτικον (Or. XXXI.29)

εις ην ου το γραμμα εισαγει το πεζον, αλλα το ζωοποιουν Πνευμα
(Or.XLII.11)¹⁹⁰

ζωη και ζωοποιον (Or.XLI.9)

το πνευμα εστιν το ζωοποιουν (NA²⁷)

[All]

vii. 7 το ου δυναται ο κοσμος μη μισειν υμας (Or XXX. 10; μη om. TSD Maur.
?harmonising to NT txt?)

ου δυναται ο κοσμος μισειν υμας (NA²⁷)

[All]

vii. 18 και πασαν τω Πατρι την δοξαν εν απασιν αναπεμποντος (Or XXXII. 18)
ο δε ζητων την δοξαν του πεμψαντος αυτον ουτος αληθης εστιν (NA²⁷)

[All]

vii. 37,38 εδιψησεν, αλλ' εβοησεν εαν τις διψα ερχεσθω προς με και πινετω
αλλα και πηγαζειν υπεσχετο τους πιστευοντας (Or.XXIX.20; πηγασειν D)

ειστηκει ο Ιησους και εκραξεν λεγων εαν τις διψα ερχεσθω προς με
και πινετω (38) ο πιστευων εις εμε καθως ειπεν η γραφη, ποταμοι
εκ της κοιλιας αυτου ρευσουσιν υδατος ζωντος NA²⁷ -ζεν P⁶⁶ & D

Ει τις διψα W; Did; Nyssa 6/7 citations¹⁹¹
ερχεσθω προς εμε P⁷⁵ B, om. P⁶⁶ * & * D
ερχεσθω προς με Nyssa *et rell*

[Cit]*

vii. 42 Εκ σπερματος Δαβιδ ονομαζεται (Or XXXVII.7)
εκ του σπερματος Δαβιδ P⁶⁶ D f¹ 13 565

εκ του σπερματος Δαυιδ..... ερχεται ο Χριστος (NA²⁷ *et rell*)

[Cit]*

¹⁹⁰ Surely what is referred to here is not Jn but II Cor iii.6 : το γαρ γραμμα αποκτεννει, το δε πνευμα ζωοποιει; noteworthyly it is not listed in BP under John. I have included it because the SC editor- here Moreschini- has done so.

¹⁹¹ See *ad loc* Brooks p.121.

viii. 12 (see also ix.5; xii. 46) Χριστου φωτοδοταο (Car Th 1.9=PG 464.93)
 οι του Φωτος ως εν ημερα ευσημονευοντες (Or VI. 4)¹⁹²
 και οι του φωτος εσκοτισμεθα (Or XXII.4)
 φως δε (Or.XXX. 20, line 30)
 Ζωη δε, οτι φως (Or.XXX.20, line 33)
 υπερ φως ει και φως ονομαζη (Or.XXXVII.4)
 το εκ του φωτος φως (Or.XXXVIII.13)¹⁹³

[All]

εγω ειμι το φως του κοσμου (Or.XXIX.17)
εγω ειμι το φως του κοσμου (Or.XXXIX.2; this line is lacking in A)

[Cit]

ο Ιησους λεγων εγω ειμι το φως του κοσμου (NA²⁷)

viii. 15-16 μη δυνασθαι...κρινειν (Or.XXIX.18)
 εγω ου κρινω ουδενα (16) και εαν κρινω δε εγω η κρισις η εμη αληθινη
 εστιν, οτι μονος ουκ ειμι αλλ' εγω και ο πεμψας (NA²⁷; no material variants)
 [All]

viii. 28a υπερ του υψωθεντος επι το ξυλον κατενηνεγμεθα (Or VI.3)
 οταν υψωσητε τον υιον του ανθρωπου..(NA²⁷)
 [All]

viii. 28b μη δυνασθαι αφ' εαυτου τι ποιειν (Or.XXIX.18)
και απ' εμαυτου ποιω ουδεν (NA²⁷; ουδε εν P⁶⁶)

[All]

viii. 29 και τα αρεστα αυτω παντοτε πεποιηκεναι (Or.XXX. 16)
 ουκ αφηκεν με μονον, οτι εγω τα αρεστα αυτω ποιω παντοτε (NA²⁷; no material
 variants)

[Ad]

viii. 44 πρωτω τε δευτερω τε ανθρωποκτονοις (DVS (Jungck) 114.1263)
 ανδροφονε (Car His 1.55=PG 1399.4)
 απελθε, δυσμενες, βροτοκτονε (Car His 1.59=PG 1403.1)
 ειξον ω βροτοκτονε (Car His 1.60=PG 1404.10)
 και κακιης πρωτος βροτος ανδροφονοιο (Car Th 1.4=PG 419.49)
 Δαιμονες ανδροφονοιο κακου βασιληος οπηδοι (Car Th 1.7=PG 444. 74+)
 Τις δ'η χολωδης φυσις; ο βροτοκτονος (Car Th 2.25=PG 848.518+)

¹⁹² cf Rom xiii.3

¹⁹³ This sounds somewhat credal.

ουδε γαρ ειχε φυσιν... η τον Πονηρον την μισανθρωπιαν,
απαρχης ανθρωποκτονον τυγχανοντα (Or.IV.62)

[All]

τουτο ενεργει ως ανθρωποκτονος απ' αρχης (Or VI. 13)
εκεινος ανθρωποκτονος ην απ' αρχης (Or XVII.9)

εκεινος ανθρωποκτονος ην απ' αρχης .(NA²⁷)

[Cit]

viii. 48 τουτον μεν Σαμαριτην ακουοντα (Or .IV.78)

Σαμαρειτης ακουει και δαιμονων (Or..XXIX.20)

καν Σαμαρ ειτης ακουση, καν δαιμοναν εγκληθη (Or. XXVI.12)

η και Σαμαρειτην αποκαλεις (Or. XXXVIII.15)

Η και Σαμαρειτην αποκαλεις (Or XLV. 27)

ου καλως λεγομεν ημεις οτι Σαμαριτης ει συ και δαιμονιον εχεις (NA²⁷; no material variants)¹⁹⁴

[All]

viii. 54 δοξαζομενου τε και αντιδοξαζοντος ως τον Πατερα και υπο του
 Πατρος (Or XLI. 13)

εστιν ο πατηρ μου ο δοξαζων με (NA²⁷)

[All]

ix. 1, 6 Τυφλον δ' εκ γενετης ιησατο, πηλον αλειψας (CarTh 1.23=PG 494.8)
 και παραγων ειδεν ανθρωπον τυφλον εκ γενετης ..(verse 6) και επεχρισεν
 αυτου τον πηλον ... (NA²⁷)

[All]

ix. 4 τουτο και νυξ εστι (Or XL.37)

[All]

ερχεται νυξ οτε ουδεις δυναται εργασασθαι (Or.XL.24)

[Cit]

ερχεται νυξ οτε ουδεις δυναται εργασασθαι (NA²⁷)

ix. 5 (see viii.12; xii 46)

οταν εν τω κοσμω ω φως ειμι του κοσμου. (NA²⁷)

ix. 7 Χωρις.....και Σιλοαμ ρευματα (Car His 1.12=PG 1214. 663)

υπαγε νιψαι εις την κολυμβηθραν του Σιλοαμ (NA²⁷)

[All]

¹⁹⁴ It is interesting that all Gregory's allusions have ακουω which is not in any extant witness; one cannot be at all sure what weight to give this, For it is not uncommon in patristic Greek for ακουω to be used as a passive of λεγω. See also n.144

The Good Shepherd x. 1-18

Gregory loved Jesus' discourse in Jn x ; doubtless his perception of his father's (Or I.7) and his own lifelong role as pastor commended it to him. He made very frequent reference to all parts of the discourse, combining them with each other and with other NT allusions to shepherds¹⁹⁶ and their flocks to great literary and rhetorical effect. Unravelling this wondrous tapestry for text-critical purposes is challenging, assigning references to particular verses sometimes arbitrary, but wherever Gregory's use bears on significant variation in Jn's text this is indicated as clearly as possible.

x. 1-12 (Or XXXIII.15 passim; this and the next chapter in Or XXXIII have much about shepherding, and all direct citations etc are listed under appropriate verses; Or I. 7 likewise)

verses 1-5

ως ουδε νυν ημας απολελοιπεν ο ποιμην ο καλος, ο τιθεις την ψυχην υπερ των προβατων; αλλα και παρεστι και ποιμινει και οδηγει και γινωσκει τα ιδια και γινωσκεται υπο των ιδιων ...και προπολεμων της ποιμνης κατα των λυκων και ουδενι συγχωρων δια της αυλης υπερβαινοντι ληστρικως τε και επιβουλως ξενη φωνη κατασυρειν και διαλεπτειν ψυχας τη αληθεια καλως ηγμενας (Or.XVIII.4)

x. 1 Βουλομεθα μαθειν τις η καινοτομια περι την εκκλησιαν, ιν' εξη παντι βουλομενω και παραπορευομενοι κατα το γεγραμμενον διασπαν την ποιμνην καλως ηγμενην και συλαγωγειν κλοπιμαιοις εφοδοις, μαλλον δε ληστρικοις και παραλογοις διδαγμασιν (Ep. CI.2)

Τι γαρ θησαυριζειν λησταις και κλεπταις (Ep LXI.7)

ο δια της αυλης υπερβαινων ληστης (Or XXV.11)

Δεδοικα δε τους ληστας καλ κλεπτας, μη δια της αυλης υπερβαντες (Or XXVI. 3)

Στενη μοι η μανδρα, πλην λυκοις ανεπιβατος, πλην ου παραδεχομενη ληστην ουδε υπερβαινομενη κλεπταις και ξενοις (Or.XXXIII.15)

ο μη εισερχομενος δια της θυρας εις την αυλην των προβατων αλλα αναβαινων αλλαχοθεν εκεινος κλεπτης εστιν και ληστης (NA²⁷; cf also verse 8, and λυκοι are at verse 12)

[All]

¹⁹⁶ I have however striven to keep *Christmas* shepherds out of the Johannine fold: for instance I have omitted Or II.24 given by BP at Jn x.ii which refers to those watching their flocks by night.

κ. 3 και επομενοι καλουντι ποιμενικως (Or I. 7)
 και καλων κατ' ονομα και εισαγων αυτα....(Or XIX.9)
 ταυτα καλω κατ' ονομα (Or..XXXIII.16)

..και τα ιδια προβατα φωνει κατ' ονομα P⁶⁶P⁷⁵ N B D L W f¹ 33 565; NA²⁷
 καλει κατ' ονομα Θ f¹³ R

[Cit]*

κ. 4 .και γινωσκων τους ιδιους και γινωσκομενος υπο των ιδιων (Or XV. 12)
 και εντευθεν οδηγων (Or XXX. 21)
 ..και ακολουθουσι μοι (Or..XXXIII.16)

..και τα προβατα αυτω ακολουθει (NA²⁷)

[All]

κ. 5 αλλοτριω δε ου μη ακολουθησωσιν, αλλα φευξονται απ' αυτου
 (Or.XXXIII.16)

αλλοτριω δε ου μη ακολουθησουσιν, αλλα φευξονται απ' αυτου
 B D 700; NA²⁷ ;

αλλοτριω δε ου μη ακολουθησωσιν P^{6vid} P⁶⁶P⁷⁵ N W Θ f¹ 13 33 R

[Cit]*

κ. 7, 9 της θυρας (Or II.98)
 οι της Θυρας παντες εντος (Or VI.4)
 θυρα δε, ως εισαγωγευς (Or.XXX.21)
 θυρα, δια την εισαγωγην (Or.XXXVII.4)

(7) εγω ειμι η θυρα των προβατων (NA²⁷ ο ποιμην P⁷⁵]

(9) εγω ειμι η θυρα (NA²⁷)

[All]

κ. 8,10 Δεδοικα δε τους ληστας και κλεπτας μη δια της αυλης υπερβαντες
 ...ωστε θυσαι και αποκτειναι και απολεσαι, ..(Or. XXVI.3)

[Ad]

Βουλομεθα μαθειν τις η καινοτομια περι την εκκλησιαν, ιν' εξη παντι
 βουλομενω και παραπορευομενοι κατα το γεγραμμενον διασπαν την ποιμνην
 καλως ηγμενην και συλαγωγειν κλοπιμαιοις εφοδοις, μαλλον δε ληστρικοις
 και παραλογοις διδαγμασιν (Ep. CI.2)

(8) Τι γαρ θησαυριζειν λησταις και κλεπταις (Ep LXI.7)

(10) κλωψ (Car His 1.55= PG 1399.3)

ωη τυραννιω και κλοπη προσερχεται (Car His 1.59=PG 1403,6)

παντες οσοι ηλθον ..κλεπται εισιν και λησται...(10) ο κλεπτης ουκ ερχεται

ει μη ινα κλεψη και θυση και απολεση (NA²⁷)

[All]

κ. 11, 14, 15 Ποιμην (Car His 1.1=PG 1016. 629)

του ποιμενος (Or II 98)

Ποιμην δε (Or.XXX.21)

ο ποιμην ο καλος, ο τιθεις την ψυχην υπερ των προβατων (Or.I.6)

και τοσουτον ενταυθα το εργον τω αγαθω ποιμενι , τω γνωστως γνωσομενω ψυχας ποιμνιου (Or II 34)¹⁹⁶

ουτε προς ημων ταυτα, του Χριστου θρεμματων ,του αγαθου ποιμενος , του το πλανωμενον επιστρεφοντος, και το απολωλος εκζητουντος, και το ασθενες ενισχυοντος (Or XIV.15)¹⁹⁷

ως ουδε νυν ημας απολελοιπεν ο ποιμην ο καλος, ο τιθεις την ψυχην υπερ των προβατων (Or.XVIII.4)

και διαφθειρωμεν υπερ ων εθηκε την ψυχην ο ποιμην ο καλος. (Or XIX.9)

ο ποιμην ο καλος,ο τιθεις την ψυχην υπερ των προβατων (Or.XXXVIII.14)

τουτο ευαγγελιζεται μοι” ο ποιμην ο καλος” δι’ον ” εγω τιθημι την ψυχην υπερ των προβατων” (Or..XXXIII.15)

οτι επι το πλανωμενον ηλθεν ο Ποιμην ο καλος, ο τιθεις την ψυχην υπερ των προβατων (Or XLV. 26)

(11) ο ποιμην ο καλος, την ψυχην αυτου διδωσιν υπερ των προβατων P⁴⁵ N* D lat

ο ποιμην ο καλος, την ψυχην αυτου τιθησιν υπερ των προβατων (NA²⁷ *et rell;* *et Nyssa vid.* . See Brooks p.124-5)

(14) εγω ειμι ο ποιμην ο καλος (15).....και την ψυχην μου διδωμι υπερ των προβατων. P⁴⁵ P⁶⁶ N* D W

(15).....και την ψυχην μου τιθημι υπερ των προβατων. (NA²⁷ *et rell;* *et Nyssa vid.* See above)

[Cit]*

* There can be little doubt that the text known to Gregory read τιθημι and not διδωμι (8/8 citations).

¹⁹⁶ See next note: the last words are cited from Proverbs xxvii.23=LXX γνωστως επιγνωση ψυχας ποιμνιου σου

¹⁹⁷ This is a good example of Gregory’s weaving Scriptural references together; here he adds in the lost sheep story from Mt xviii.12; Luke xv. 4, 8

x. 8, 10, 12 και μη προεσθαι τοις λυκοις το ποιμνιον (DVS (Jungck) 106.1077)

Κεκμηκα λυκοις δηλημοσι ποιμνης (Car His 1.13=PG 1238.141)

οι και το καλον ποιμνιον
ωσπερ λυκοι βαρεις....(Car His 1.30= PG 1297. 183)

Βουλομεθα μαθειν τις η καινοτομια περι την εκκλησιαν, ιν' εξη παντι
βουλομενω και παραπορευομενοι κατα το γεγραμμενον διασπαν την ποιμνην κα
λωσ ηγμενην και συλαγωγειν κλοπιμαιοις εφοδοις, μαλλον δε ληστρικοις
και παραλογοις διδαγμασιν (Ep. Cl.2)

ουκ εν σκευεσι ποιμενος απειρου ποιμανοντος ουδε καταφθειροντος τα
προβατα της νομης ουδε προιεμενου τοις λυκοις και τοις κρημνοις (Or VI 4)

και τοις αρπαξι των ψυχων λυκοις επινοουντα θηρατρα (Or VI.9)

θηρας ελαυνουσαν, μανδραν συναγουσαν (Or IX. 3)

πως πολεμητεον τοις λυκοις και πως τοις ποιμεσιν ου πολεμητεον, και
μαλιστα εν τω νυν καιρω οτε ποιμενες ηφρονευσαντο και διεσπειραν τα
προβατα της νομης (Or IX. 6)¹⁹⁹

Συ... και το ιερον τουτο ποιμνιον ποιμαιοις η συμποιμιοις
τα τε αλλα ευθυνων ως οιον τε προς το βελτιστον και τους βαρεις λυκους
αποπεμπομενος (Or.XXIV.19)

ο της αληθειας προδοτης, ο των λυκων ποιμην, ο δια της αυλης
υπερβαινων ληστης (Or.XXV.11)

δεδοικα δε τους ληστας και κλεπτας μη δια της αυλης υπερβαντες η αναιδεια
συλησωσιν η δι' απατης κλεψωσιν ωστε θυσαι και αποκτειναι και απολεσαι
(Or XXVI. 3)

παντες οσοι ηλθον [προ εμου] κλεπται εισιν και λησται ..(10) ο κλεπτης
ουκ ερχεται ει μη ινα κλεψη και θυση και απολεση...(12) ο μισθωτος
αυτου και ουκ ων ποιμην...θεωρει τον λυκον ερχομενον..(NA²⁷)

[AII]

x. 14 οτι “γινωσκω τα εμα και γινωσκομαι υπο των εμων”(Or.XXXIII.15)
[Cit]*

¹⁹⁹ The whole of this chapter of Or IX is a pastoral metaphor. It is yet another example of the tightly-woven eclecticism so characteristic of Gregory's use of scripture.

γινωσκοντες καλως τον ποιμενα και γινωσκομενοι (Οτ I.7)
 και γινωσκων τους ιδιους, και γινωσκομενος υπο των ιδιων (Οτ.XV.12)
 και διαφθειρωμεν υπερ ων εθηκε την ψυχην ο ποιμην ο καλος, ο γινωσκων τα
 ιδια, και γινωσκομενος υπο των ιδιων, και καλων κατ' ονομα και εισαγων
 αυτα....(Οτ XIX.9)

[Ad]*

και γινωσκω τα εμα και γινωσκομαι υπο των εμων Θ *f*^{1,13} R *et alii*
 και γινωσκω τα εμα και γινωσκουσι με τα εμα P^{45(c)} P⁶⁶ P⁷⁵ vid N B D L W; NA²⁷

*That the reading Gregory knew uses the passive voice is attested by the participial adaptations as well as the direct citation.

x. 16 οι του προβατου και του ποιμενος πραοι και της αυτης μανδρας
 και ποιμενος ενος (Οτ VI.4)
 αλλα ποιμανινει τον Ισραηλ, νυν δε και πασαν την οικουμενην (Οτ.XXIX.20)

και αλλα προβατα εχω α ουκ εστιν εκ της αυλης ταυτης.....και γενησονται
 μια ποιμνη, εις ποιμην (NA²⁷)

[All]

x. 17-18.. και ζωης δευτερον αντιασεν (Car His 1.45=PG 1355.30)
 παραδιδωσι την ψυχην, αλλ' εξουσιαν εχει παλιν λαβειν αυτην (Οτ XXIX. 20)

.. εγω τιθημι την ψυχην ινα παλιν λαβω αυτην. (18) . Εξουσιαν εχω
 θειναι αυτην, και εξουσιαν εχω παλιν λαβειν αυτην (NA²⁷)

[Cit]

x. 18 [see also xii. 49] το εντεταλται (Οτ.XXIX.18)
 περι του εντεταλθαι (Οτ.XXX. 16)
 ταυτην την εντολην ελαβον παρα του πατρος μου (NA²⁷)

[All]

x. 22a Εγενετο δε τα Εγκαινια εν Ιεροσολυμοις, και χειμων ην (Οτ XLIV.2)¹⁹⁹;

Εγενετο δε τα Εγκαινια P⁶⁶⁸ N D Θ *f*¹³ R; δε *deest in f*¹

Εγενετο τοτε P^{66c}, P⁷⁵ B L W 33; NA²⁷

22b...εν τοις Ιεροσολυμοις P^{66c}, B L W Θ 33; NA²⁷

....εν Ιεροσολυμοις, P⁴⁵-N D *f*¹³ R

¹⁹⁹ PG has a note here: " και χειμων Sic quatuor Regg, Pass. Comb. et Joan. x.22. Deest και in ed".
 Another example perhaps of Gregory's copyist harmonising to the NT text

22c και χειμων ην f^{13} \mathfrak{R}

χειμων δε ην P^{45}

χειμων ην P^{66}, P^{75} \aleph B D L W Θ 33 565; NA²⁷

[Cit]*

x. 27 Τα προβατα τα εμα της φωνης μου ακουει (Or.XXXIII.15)

Τα προβατα τα εμα της φωνης μου ακουει P^{75} D f^d \mathfrak{R}

Τα προβατα τα εμα της φωνης μου ακουουσιν. P^{66} \aleph B L W Θ f^{13} 33; Or; Did; NA²⁷
[Cit]*

x. 30 ο γ' υιος

οιον και μουνιο μονωτατος. εις εν ιοντε

Πνευματι συν μεγαλω (Car Th 2.1=PG 524. 27)

Οταν μεν "Εγω και ο Πατηρ εν εσμεν" αναγινωσκης ..(Or.XXXIV.13)

Εγω και ο πατηρ μου εν εσμεν W* Δ

Εγω και ο πατηρ εν εσμεν NA²⁷ *et rell*

[Cit]*

x. 31,39 λιθαζεται, αλλ' ουχ αλισκεται (Or. XXIX.20)

Φερει και νυν λιθαζομενος (Or.XXXVII.4)

λιθασθητι, αν τουτο δεη παθειν ληση τους βαλλοντας ευ οιδα φευξη και δια
μεσου αυτων ως θεος . Ο Λογος ου γαρ λιθαζεται (Or.XXXVIII.18)

λιθαζομενος δι'ημας (Or.XLI.5)

Εβαστασαν παλιν λιθους οι Ιουδαιοι ινα λιθασωσιν αυτον (39)....και
εξηλθεν εκ της χειρος αυτων (NA²⁷; no material variants; cf viii.59)

[All]

x. 34 επειδη της αρετης αθλον Θεον γενεσθαι (Ep CLXXVIII.11)

υιον γενεσθαι θεου, συγκληρονομον Χριστου, τολμησας ειπω, και θεον αυτον;
(Or XIV. 23)

ημεις.....θεοι δια Τριαδος προσκυνουμενης (Or XXXIII.15)

Θεοι γενεσθε τοις υφ' υμας (Or XXXVI.11)

ουκ εστιν γεγραμμενον εν τω νομω υμων οτι *εγω ειπα θεοι εστε* (NA²⁷; no material variants)

[All]

x. 36 το ηγιασεν.(Or.XXIX.18)
ον ο πατηρ ηγιασεν (NA²⁷)

[Cit]

xi. 1-44 Λαζαρος εν νεκυεσσιν εγω νεος, αλλα βοησον,
Εργεο, και ζητω σοισι λογοισι νεκυς (Car His 1.50=PG 1390. 69)

Ως Λαζαρον με τετραραημερον, ταφων
Εξηγαγες βοησας
Ανισταμ', οιδ' επτηξαν.. (Car His 1.68=PG 1415.77)

xi. 17, 39 Ως Λαζαρον με τετραραημερον, ταφων
Εξηγαγες βοησας
Ανισταμ', οιδ' επτηξαν.. (Car His 1.68=PG 1415.77)

και τον τετραημερον νεκρον εγειρειν (Ep CII.25)

ο Λαζαρον μεν τετραημερον , σε δε τετραετη ζωοποιων (Or XXV.14)
..και προηλθες ου τετραημενος νεκρος, αλλα πολυημερος .. (Or XI. 33]

ο Ιησους ευρεν αυτον τεσσαρας ηδη ημερας εχοντα εν τω μνημειω
(39) τεταρταιος εστιν (NA²⁷; no material variants, mostly word order)

[All]

xi. 25 ζωη , πνοη μου.φως, κρατος, σωτηρια (DVS (Jungck 62. 183)
Και ζωη καθαρη, και βιος εκ νεκυων (Car His 1.46=PG 1380.38)

της ζωης (Or.II.98)[see above i. 9 and below xiv .6]
αναστασις δε, ως εντευθεν ημας απανιστων (Or.XXX.20 x2)[see above vi. 39,40]

η πηγη της ζωης (Or.XXXVIII.13)

εγω ειμι η αναστασις και η ζωη (NA²⁷)

?[Cit] [All]

xi. 34 και το μεν που τεθεικατε [τεθηκατε A D] Λαζαρον ημετερον ειναι λεγοντες
(Ep CII.25)

ερωτα που τεθειται Λαζαρος, ανθρωπος γαρ ην; (Or XXIX.20)

και ειπεν που τεθεικατε αυτον; (NA²⁷; no variants)

[Cit]

xi. 35 το δακρυσεν (Or..XXIX.18) δακρυσει (ibid.20)

ταχα και δακρυσει (Or XXXVII.2)

και εδακρυσεν (Or.XXXVIII.15)

εδακρυσεν ο Ιησους (NA²⁷)

και εδακρυσεν ο Ιησους Ν* D Θ f¹³

[Cit]*

xi. 43-44 ...εκ δε ταφοιο

Λαζαρος ημιδικτος.(Car His 1.19=PG 1279.97)

...και Λαζαρος εγρετο τυμβου (Car Th 1.23=PG 494.9)

το δε Λαζαρε, δευρο εξω βοαν (Ep CII.26)

.. αλλ' εγειρει Λαζαρον. Θεος γαρ ην (Or XXIX.20)

Λαζαρε δευρο εξω, ηκουας της μεγαλης φωνης εν ταφω κειμενος..
(Or.XL.33)

(43) φωνη μεγαλη εκραυγασεν, Λαζαρε δευρο εξω (44) εξηλθεν ο τεθνηκως δεδεμενος .(NA²⁷; no material variants; και εξηλθεν.Ν pl; και ευθυσ D)

[Cit]

xi. 52 τα τεκνα του Θεου τα[om.AQVTD Maur.] διεσκορπισμενα συνηγμενα εις εν
(Or VI 7)

αλλα ινα και τα τεκνα του θεου τα διεσκορπισμενα συναγαγη εις εν (NA²⁷ et rell)

τα εσκορπισμενα P⁴⁵ P⁶⁶, D 700

τα διεσπαρμενα 0250

[Cit]*

xii. 3 μηδε μυροις, ως η Μαρια (Or XIV.40)

Η ουν Μαριαμ λαβουσα λιτραν μυρουναρδου πιστικης πολυτιμου B 33 565;
NA²⁷

Μαρια P⁶⁶ Ν D L W Θ 0250 f¹³ 98

[All]*

xii. 6 Αιδουμαι δε και το Χριστου γλωσσοκομον (Or XIV.39)

δι'α ζηλοτυπει το γλωσσοκομον ο κλεπτης και τον Θεον προδιδωσι τριακοντα αργυριων, το δεινοτατον. (Or XXVI 16)

ειπεν [(4)Ιουδας ο Ισκαριωτης...ο μελλων αυτον παραδιδοναι] δε τουτο ουχ οτι ..., αλλ' οτι κλεπτης ην και το γλωσσοκομον εχων...(NA²⁷)

[AII]

xii. 22 Βουλεται τι Φιλιππος ειπειν, και ου θαρρει μονος αλλα και Ανδρεαν προσπαραλαμβανει (Or XXXII.18)

ερχεται ο Φιλιππος και λεγει τω Ανδρεα, ερχεται Ανδρεας και Φιλιππος και λεγουσιν τω Ιησου (NA²⁷)

[AII]

xii. 29 και ακοη σαθρα βροντης ηχον.. (Or XLI. 6)

ο ουν οχλος ο εστως και ακουσας ελεγεν βροντην γεγονεναι (NA²⁷; no material variation)

[AII]

xii. 32 ανηλθεν ιν' ελκυση προς εαυτον ημας κατω κειμενους (Or I.5)

ου μαλλον τι τους τοτε μαθητας εκ του τοπου της Ιουδαιας απαγοντος, αλλα και τους υστερον απαντας εντευθεν απανισταντος, και προς εαυτον υψουμενον ελκοντος, ως η υποσχεσις (Or XIX.6)

καγω εαν υψωθω εκ της γης παντας ελκυσω προς εμαυτον (NA²⁷; no material variants)

[AII]

xii. 35a και δεξασθε τον φωτισμον εως καιρος (Or.XL.24)

περιπατειτε ως το φως εχετε B D L W Θ 565; NA²⁷

περιπατειτε εως το φως εχετε P⁶⁶ Ξ 0250 f¹³ 33 R

[AII]*

xii. 35b. ινα μη σκοτια υμας καταδιωξη και καταλαβη χωρισασα του φωτισματος (Or.XL.24)

ινα μη η σκοτια υμας καταλαβη \aleph^2 L D Θ f^1 565

ινα μη σκοτια υμας καταλαβη NA²⁷ *et rell*

[Cit]*

xii. 36 τελειου φωτος γεννηματα (Or XXXIX.2)

Ει δε και υιος φωτος (Or XI.1)

..πιστευετε εις το φως, ινα υιοι φωτος γενεσθε (NA²⁷)

[AII]

xii. 46 (see *supra* i. 9; viii. 12) υπερ φως ει και φως ονομαζη (Or.XXXVII.4)
εγω φως εις τον κοσμον εληλυθα. (NA²⁷)

[AII]

xii. 48 ηδη παρα του κρινοντος αυτους λογου οι μη πιστευσαντες
κατεκριθησαν (Or XVI.9)

ο αθετων εμε και μη λαμβανων τα ρηματα μου εχει τον κρινιντα αυτον.
ο λογος ον ελαλησα εκεινος κρινει αυτον..(NA²⁷)

[AII]

xii. 49 το εντεταλται (Or.XXIX.18) περι του εντεταλθαι (Or.XXX. 16)

αλλ'ο πεμψας με πατηρ αυτος μοι εντολην δεδωκεν...(50)

και οιδα οτι η εντολη αυτου ζωη...(NA²⁷; no material variants)

[AII]

xiii. 4-5 Και ..υπολαμβανεις χειρονα, οτι λεντιω διαζωννυται και νιπτει
τους ποδας των μαθητων (Or.XXXVIII.14)

και Χριστον υπονιπτοντα και καθαιροντα δεχεσθαι (Or.XL.39)

επειτα την του Χριστου διακονιαν μιμουμενος, ος και λεντιω διαζυνναμενος
ουκ απηξιου νιπτειν τους ποδας των μαθητων (Or XLIII.35)

και νιπτοντα τους ποδας των μαθητων (Or XLIII.64)

δια ταυτα υπολαμβανεις χειρονα οτι λεντιω διαζωννυται, και νιπτει τους ποδας των μαθητων (Or XLV. 26)

αλλα και των μαθητων νιπτων τους ποδας εν δουλικω τω σχηματι (Or XIV.4)
και λαβων λεντιον διεζωσεν εαυτον (5) ..και ηρξατο νιπτειν τους ποδας των μαθητων (NA²⁷; no variants)

[Cit]

xiii. 9 η ως Πετρος μη τους ποδας μονον καθαρθησομενος.(Or.XXXIX.15)²⁰⁰

μη τους ποδας μονον .P⁶⁶

μονον τους ποδας D

κυριε, μη τους ποδας μου μονον αλλα και τας χειρας και την κεφαλην (NA²⁷; *et rell*)

[Cit]*

xiii. 10 και Χριστον υπονιπτοντα και καθαιροντα δεχεσθαι (Or.XL.39)
αλλ' εστιν καθαρως ολος και υμεις καθαροι εστε.. (NA²⁷)

[All]

xiii. 24 Χρηζει πυθεσθαι Πετρος, και Ιωαννην προβαλλεται δια νευματος
(Or.XXXII.18)

νευει ουν τουτω Σιμων Πετρος πυθεσθαι τις αν ειη περι ου ειπεν . P^{66c(* illeg)}

νευει ουν τουτω Σιμων Πετρος και λεγει αυτω ειπε τις εστιν B

πυθεσθαι τις αν ειη ουτος περι ου ελεγεν, και λεγει αυτω ειπε τις εστιν N

.....πυθεσθαι τις αν ειη περι ου λεγει . W Θ f¹³ R; NA²⁷

.....πυθεσθαι τις αν ειη ουτος περι ου λεγει D

[All]*

xiii. 25 ο δε αγαπαται πλεον και επι το στήθος του Ιησου αναπαυεται
(Or.XXXII.18)

και επι το στήθος Ιησου κειμενος (Or XLIII. 76)

(23) εις εκ των μαθητων...ον ηγαπα ο Ιησους...(25) αναπεσων ουν
εκεινος ουτως επι το στήθος του Ιησου λεγει αυτω.. (NA²⁷; no material variants)

[All]

xiii. 34 ο την καινην εντολην δους εν τω τοσουτον αγαπαν αλληλους
οσον και αγαπημεθα (Or XI.7)

²⁰⁰ This was a reference that BP failed to pick up.

Εντολην καινην διδωμι υμιν, ινα αγαπατε αλληλους , καθως ηγαπησα υμας
ινα και υμεις αγαπατε αλληλους (NA²⁷)

[Ad]

xiv. 2 Πολλαι γαρ πολλων εισι μοναι βιοτων (Car Th 2.17=PG 783. 24)

τουτων εκαστον μια τις σωτηριας οδος και προς τινα των μονων παντως
φερουσα των αιωνιων και μακαριων (Or.XIV.5)

ινα ..πασας τας εκειθεν μονας κλωσωμεν (Or XIX.7)

ποτερον πολλαι μοναι παρα τω θεω, οπερ ακουεις, η μια (Or.XXVII.8 x2)

τινος εκαστος τιμης και μονης αξιος (Or.XXX.4)

και πολλας ειναι μονας παρα τω Θεω (Or.XXXII.33)

εν τη οικια του πατρος μου μοναι πολλαι εισιν (NA²⁷)

[All]

xiv. 6 Εψευσαμην σε,την αληθειαν, ..(Car His 1.25=PG 1285.1)

και ζωη καθαρη (Car His 1.46= PG 1380.38)

...και ενπαντεσιν οδος ιθεια τετυξαι (Car Th 1.36=PG 518.2)

Αυτος γαρ παντεσιν οδος...(Car Th 2.1=PG 524.22))

ζωη , πνοη μου, φως κρατος, σωρηρια (DVS (Jungck) 62.183)

Παντα ταυτα..... τοις προς την αληθειαν βλεπουσι κατα το Ευαγγελιον γινεται
(Er CCXXXVIII.2)

της αληθειας (Or.II.98) [see above i. 9]

οι της αληθειας το αυτο φρονουντες....οι της οδου παντες ευθυπορουντες (Or
VI.4)

που θησεις την αυτοαληθειαν; (Or XXX. 13)

αληθεια δε (Or.XXX. 20 line19) ζωη (Or.XXX. 20 line 33) οδος (Or. XXX.21)

οδος οτι ευθυπορουμεν (Or.XXXVII.4)

[All]

οδος, αληθεια, ζωη... εγω ειμι η οδος και η αληθεια και η ζωη (Or.XXIX.17)

[Cit]

λεγει αυτω [ο] Ιησους εγω ειμι η οδος και η αληθεια και η ζωη (NA²⁷)

xiv. 9 ο γαρ νενοηκως, φησι, τον υιον –τουτο γαρ εστι το εωρακως–
νενοηκε το πατερα (Or.XXX.20)

εωρακως εμε εωρακεν τον πατερα NA²⁷ *et rell*

εωρακεν και τον πατερα. P⁷⁵; I^{lat}

[Ad]*

xiv. 16-17 αληθινον και αληθειαν και πνευμα της αληθειας (Or.XXIII. 11)²⁰¹

ην το φως.. ο αλλος Παρακλητος (Or.XXXI.3)

ερωτησω, φησι, τον πατερα και αλλον παρακλητον πεμψει υμιν, το
Πνευμα της αληθειας (Or.XXXI.26)

και προσετι γε αλλον Παρακλητον οιον αλλον θεον ονομαζοντες (Or.XXXI. 30)

και "τον αλλον Παρακλητον" (Or.XXXIV.13)

[Cit]

Πνευμα... αληθειας (Or.XXXI.29)

Πνευμα... αληθειας (Or.XLI.9)

εκεινο προς ημας κατελθειν ερχομενον μεν ως Κυριον, πεμπομενον δε ως ουκ
αντιθεον (Or.XLI.11; cf verse 26 ο πεμψει and xvi 7 πεμψω)

δια τουτο μετα Χριστον μεν, ινα Παρακλητος ημιν μη λειπη. Αλλος δε ινα συ
την ισοτιμιαν ενθυμηθης. Το γαρ αλλος, αλλος εγω καθισταται (Or.XLI.12)

Επηγγελθη...υπο δε Ιησου.....συνδιαιωμισειν (Or XLI. 13)

[All]

καγω ερωτησω τον πατερα και αλλον παρακλητον δωσει υμιν, ινα μεθ'
υμων εις τον αιωνα η.(17) το πνευμα της αληθειας (NA²⁷ cf xvi. 13=
οταν δε ελθη εκεινος, το πνευμα της αληθειας, ; no material variants)

xiv. 23 Ος μεν γαρ ηγαπησε, και στερχθησεται

Ος δ' ηγαπηται, και ενοικον λαμβανει (Car Th 2.10=PG 751.980)

²⁰¹ The whole of this chapter (Or XXIII ch. 11) is a justly acclaimed statement of Nicene Trinitarian dogma.

οταν δε “Προς αυτον ελευσομεθα, και μονην παρ’ αυτω ποιησομεθα”
(Or.XXXIV.13)²⁰²

το SPCD corr S²; ελευσωμεθα ACPDZ corr P²; μονην ex emend.S² ποιησωμεν PCD ποιησωμεθα ASZ corr P² Z²

και εισοικισθεντα σοι δια της χαριτος (Or XL. 31)

προς αυτον εισελευσομεθα και μονην παρ’ αυτω ποιησομεθα P⁶⁶

προς αυτον ελευσομαι και μονην παρ’ αυτω ποιησομαι D

προς αυτον ελευσομεθα και μονην παρ’ αυτω ποιησομεν Θ R

προς αυτον ελευσομεθα και μονην παρ’ αυτω ποιησομεθα NA²⁷
[Cit]*²⁰³

xiv. 24 το τον λογον τον [om. W] ακουομενον μη ειναι του υιου,
του πατρος δε (Or.XXX. 12)

και ο λογος ον ακουετε ουκ εστιν εμος αλλα του πεμψαντος με πατρος (NA²⁷ ;
και ο λογος ο εμος ον ακουετε D

[Ad]

xiv. 26 πεμψει μεν, εν δε τω ονοματι μου (Or.XXXI.26)

[Ad]

και παλιν παντα διδαχθησεσθαι ημας υπο του πνεματος (Or. XXXI.27)
Πνευμα...το διδασκον (Or..XXXI.29)

[All]

ο δε παρακλητος το πνευμα το αγιον ο πεμψει ο πατηρ εν τω ονοματι μου
εκεινος υμας διδαξει παντα και υπομνησει υμας παντα α ειπον υμιν εγω
NA²⁷ et rell

το πνευμα το αγιον ο πεμψει υμιν ο πατηρ P^{66c}

xiv. 27 Ειρηνη φιλη..ο νυν εδωκα τω λαω και αντελαβον (Or.XXII.1)

αιδεσθωμεν το δωρον του ειρηνικου, την ειρηνην, ην ενθενδε
απιων αφηκεν ημιν ωσπερ αλλο τι εξιτηριον (Or.XXII.16)²⁰⁴

Ειρηνην αφημι υμιν, ειρηνην την εμην διδωμι υμιν..(NA²⁷)

[All]

xiv. 28 το μειζων (Or.XXIX.18)

²⁰² This citation of Gregory’s has been subject to a good deal of correction by his copyists. The SC editor, here Moreschini, has plumped for the same wording as NA²⁷. The apparatus (p.222, SC 318) is reproduced beneath the citation for clarity.

²⁰³ But see previous note

²⁰⁴ For εξιτηριον see Mossay’s interesting footnote on p.256 of SC 270 .

Τριτον αριθμει το μειζων (Or.XXX.7)
 ταυτα μεν ουν ημιν ειρησθω προς τους το μειζον κομπαζοντας (Or.XXX.7)

Θελω τον Πατερα μειζω ειπειν (Or XL.43)

..οτι ο πατηρ μου μειζων μου εστιν Ν* 2D 2 Θ 0250 f¹³ R

..οτι ο πατηρ μειζων μου εστιν Ν¹ B D* L 33 565 ; Ir^{lati}; NA²⁷
 [All]

xiv. 30 του κοσμοκρατορος (Or I.4)
 ο του κοσμου αρχων (NA²⁷)

[All]

xiv. 31a το εντεταλται [εντεταλκεν C] (Or XXIX 18)

Ελειπετο περι του εντεταλθαι...και τα αρεστα αυτω παντοτε πεποιηκεναι (Or XXX. 16)

και καθως εντολην εδωκεν [δεδ- 33] μοι ο πατηρ, ουτως ποιω P⁷⁵ vid B L 0250 33 565

και καθως μοι ενειλαιτο ο πατηρ, ουτως ποιω D

και καθως ενειλαιτο μοι ο πατηρ, ουτως ποιω. Ν Θ f¹³ R
 [All]*

xiv. 31b οις ο κυριος και Σωτηρ ημων διακελευεται τι λεγων εγειρεσθε, αγωμεν εντευθεν (Or XIV. 21)

εγειρεσθε, αγωμεν εντευθεν, ηκουσατε του Σωτηρος λεγοντος (Or XIX.6)
εγειρεσθε, αγωμεν εντευθεν (Or.XL.25)

εγειρεσθε, αγωμεν εντευθεν
 (NA²⁷)

[Cit]

xv. 1 Υμεις δε ..το εμον γεωργιον, η αμπελος η εμη (Or III. 7)

[All]

οτι εστραφη εις πικραν εμοι η αμπελος η αληθινη (Or VI.3)

[Cit]

Εγω ειμι η αμπελος η αληθινη και ο πατηρ μου ο γεωργος εστιν (NA²⁷)

xv. 2 Και ζημιου τι, τουτο κερδος πολλακις,

ωσπερ καθαιρειν φυτον εις ευκαρπιαν (Car Th 2.33=PG 939.154)

..και παν το καρπον φερων καθαιρει αυτο ινα καρπον πλειονα φερη (NA²⁷)

[All]

xv. 5 πιστον φυτευμα, κλημα τιμιωτατον (DVS (Jungck) 82.591)
 εγω ειμι η αμπελος, υμεις τα κληματα (6) το κλημα (NA²⁷)
 [All]

xv. 10 ..περι του ..τετηρηκεναι τας εντολας (Or.XXX. 16)
 καθως εγω τας εντολας του πατρος μου ετηρηκα (NA²⁷; no material variants)
 [All]

xv. 15 και σοφια τον φοβον υπερβασα και εις την αγαπην αναβιβασα,
 Θεου φιλους και υιους αντι δουλων εργαζεται (Or.XXI.6)

πηνικα οτ' αν τω δουλευσαι καλως τη Τριαδι, υπερ την δουλειαν γενηται..
 (Or.XXIII. 11)

ουκετι λεγω υμας δουλους ...υμας δε ειρηκα φιλους (NA²⁷)
 [All]

xv. 26 Πνευμα θ' ο πατροθενεισι, νοου φαος ημετεροιο (Car His1.1=PG 1017.630)
 Πατροθεν ερχομενον (Car Th 1.3=PG 408.7)
 Πνευματι συν μεγαλω, το ρα πατροθεν εισιν ομοιον (Car Th 2.1=PG 524.28)

πνευμα...αληθειας (Or.XXXI.29)
 πνευμα..αληθειας (Or XLI.9)

[All]

το αγγενητον εισαγομεν, και το γεννητον, και το εκ του πατρος
 εκπορευομενον, ως που φησιν αυτος ο Θεος και Λογος (Or.XXIX.2²⁰⁵)

Πνευμα αγιον αληθως το πνευμα, προιον μεν εκ του Πατρος, ουχ υικως δε,
 ουδε γαρ γεννητως, αλλ' εκπορευτως ...(line 20) εκπεπορευται.(Or XXXIX. 12)
 [Ad]

Ει μη την φωνην εκεινην των σων εξειλες ευαγγελιων δια την τριτην σου
 Διαθηκην "το πνευμα το αγιον, ο παρα του Πατρος εκπορευεται" (Or.XXXI.8²⁰⁶ ;
 [Cit]

το πνευμα της αληθειας ο παρα του πατρος εκπορευεται (NA²⁷; no variants)
 See also above xiv. 16-7 and below xvi. 13

²⁰⁵ This "citation" is interestingly both from memory (που) and ominously wrong (εκ for παρα) !

²⁰⁶ See also Gallay's introduction SC 250 p.51ff, where Gregory's Trinitarian doctrine here expounded is set out in its orthodox Nicene form; see also his footnote to the Trinitarian formula at Or XXXI.3, p. 280, where he rightly characterises Gregory's use of scripture as "pas innocent". The entry in Abbott-Smith for Διαθηκη is interesting; and in this regard also see Kinzig and Vincent 1999.

xvi. 2 και ηγεισθαι λατρειαν εισφερειν [προσφερειν W] Θεω [τω Θεω Maur] (Or.XXXII.4.)

και ηγεισθαι [ηγεισθαι Z Maur ηγεισθε *rell*] Χριστω λατρειαν εισφερειν (Or.XXXIV.6)

αλλ' ερχεται ωρα ινα πας ο αποκτεινας υμας [*om.* B] δοξη λατρειαν προσφερειν τω θεω (NA²⁷)

[Ad]

xvi. 7 Ειτα Πεμψω το οικειον αξιωμα (Or..XXXI. 26)

εκεινο προς ημας κατελθειν...πεμπομενον δε (Or XLI.11)

Εαν δε πορευθω πεμψω αυτον προς υμας (NA²⁷; the whole phrase appears to be missing from P⁶⁶)

? [Cit]

xvi. 12 ουδε αλλα τινα τυχον η ταυτα ην α μη δυνασθαι νυν βασταχθηναι (Or.XXVIII.20)

α μη δυνασθαι τοτε βασταχθηναι τοις μαθητοις ελεγετο (Or.XXXI.27)

Ετι πολλα εχω υμιν λεγειν αλλ' ου δυνασθε βασταζειν αρτι (NA²⁷; no material variants)

[All]

xvi. 13 αληθινον και αληθειαν και πνευμα της αληθειας (Or.XXIII. 11)

πνευμα..αληθειας (Or XLI.9)

πνευμα..αληθειας (Or XXXI. 29)

οταν δε ελθη εκεινος, το πνευμα της αληθειας,.. (NA²⁷)

See also above xiv. 16-7 and xv. 26

xvi. 14 δι' ου Πατηρ γινωσκεται και Υιος δοξαζεται (Or.XLI.9)

δοξαζομενου και αντιδοξαζοντος (Or.XLI.13)

εκεινος εμε δοξασει (NA²⁷)

[All]

xvi. 15 Παντα οσα εχεις εμα εστι (Θεου γαρ φωνην ποιησομαι το προοιμιον) (Ep CLXVIII.1+)

ημετερα γαρ ειναι τα σα και βουλομεθα και ευχομεθα (Ep CCV. 2)

[All]

παντα γαρ οσα εχει ο πατηρ του υιου εστιν (Or.XXX.11)

Ει δε παντα οσα εξει ο Πατηρ, του Υιου εστι .. (Or.XXXIV.10)

Παντα οσα ο πατηρ του Υιου πλην αγεννησιας; παντα οσα ο υιος, του Πνευματος, πλην γεννησεως (Or XLI.9)

παντα οσα εχει ο πατηρ εμα εστιν NA²⁷ *et rell*

P⁶⁶ N* omit whole verse

[Cit]*

xvi. 33 Χριστου... του τον κοσμον και ποιησαντος και νικησαντος (Or XVIII. 17)
αλλα θαρρειν διακελευται ως κοσμον νενικηκως (Or.XXIX.20)

Χριστω τω τον κοσμον νικησαντι (Or.XXXIII.4)

Αλλα θαρσειτε! μετα Χριστου γαρ η νικη του τον κοσμον νικησαντος (Or VII.13)
αλλα θαρσειτε, εγω νενικηκα τον κοσμον (NA²⁷; no variants in this part of the
verse)

[Cit] [Ad]

xvii. 1 δοξαζομενος τε και δοξαζων (Or XV.12)
δοξασον σου τον υιον, ινα ο υιος δοξαση σε (NA²⁷)

[Ad]

xvii. 2 καθως εδωκας αυτω εξουσιαν πασης σαρκος (Ep.CI.57)

πεμπτον λεγεσθω το...εξουσιαν πασης σαρκος (Or.XXX.9)

καθως εδωκας αυτω εξουσιαν πασης σαρκος (NA²⁷)

[Cit]

xvii. 3a Ογδοον εστιν αυτοις το ινα γινωσκωσι [γινωσκωσιν BW] σε τον μονον αληθινον Θεον.. (Or.XXX. 13 line 1)

Αλλ' οιμαι το μεν ινα γινωσκωσι [γινωσκωσιν BW] σε τον μονον[om. Q] αληθινον Θεον. (Or.XXX. 13 lines 13 and 16)

ινα γινωσκουσι σε τον μονον αληθινον Θεον D L W Δ 33

αυτη δε εστιν η αιωνιος ζωη ινα γινωσκωσιν σε τον μονον αληθινον θεον NA²⁷;
et rell

xvii. 3b και ον απεστειλας Ιησουν Χριστον (Or.XXX. 13 line 1)

και ον απεστειλας Ιησουν Χριστον (Or.XXX. 13 lines 13 and 16)

και ον απεπεμψας Ιησουν Χριστον P⁶⁶vid

και ον απεστειλας Ιησουν Χριστον εις τον κοσμον D

και ον απεστειλας Ιησουν Χριστον NA²⁷; *et rell*

[Cit]*

xvii. 10 Παντα γαρ οσα εχει ο πατηρ, του Υιου εστιν; ως εμπαλιν τα του υιου του πατρος (Or XXX.11)

ομολογουμενος τε και ομολογων, δοξαζομενος τε και δοξαζων (Or XV.12) και τα εμα παντα σα εστιν και τα σα εμα, και δεδοξασμαι εν αυτοις (NA²⁷; no material variants)

[All]

xvii. 12 Προσθες και αλλην φωνην δεσποτικην και μαλα οικειαν, Ους δεδωκας [δεδωκεν QWV] μοι εφυλαξα και ουκ απωλεσα εξ αυτων ουδενα (Or VI. 21)

εγω ετηρουν αυτους εν τω ονοματι σου ους δεδωκας μοι και εφυλαξα και ουδεις εξ αυτων απωλετο C³D Θ f^{1,13} R

εγω ετηρουν αυτους εν τω ονοματι σου και εφυλαξα P^{66*} N*

εγω ετηρουν αυτους εν τω ονοματι σου ω δεδωκας μοι και εφυλαξα και ουδεις εξ αυτων απωλετο N² B C* L W 33; NA²⁷

[Cit]*

But see below also xviii.9; it seems impossible to know to which of these Gregory refers.

xvii. 16 ων ουχ ο κοσμος και ων ο κοσμος (Or VIII. 5) εκ του κοσμου ουκ εισιν ..(NA²⁷)

[All]

xvii. 21 εν ειναι παντας (Or.I.7) ινα παντες εν ωσι (NA²⁷)

[Ad]

xviii. 9 το δεδωκε (Or.XXIX.18)?

Προσθες και αλλην φωνην δεσποτικην και μαλα οικειαν, Ους δεδωκας [δεδωκεν QWV] μοι εφυλαξα και ουκ απωλεσα εξ αυτων ουδενα (Or VI. 21)

ειπεν οτι ους εδωκας μοι ουκ απωλεσα εξ αυτων ουδενα P⁶⁶ D Θ 0250

ειπεν οτι ους δεδωκας μοι ουκ απωλεσα (NA²⁷ *et rell*)

[Cit]*

xviii. 10-11 ..αχρις ωτιου πεπληγοτος

Το χρηστον οιδε Μαλχος (Car Th 2.25=PG 830. 242)

Τεμνει Μαλχου το ωτιον Πετρος.....Ιησους δε αποκαθαριστησι (Ep LXXVII.10)

καν μαχαιρα [om VWQZ] Μαλχου τεμης [τεμνης A Maur] το ωτιον δια ζηλον,
αγανακτησαι και αποκαταστησει (Or.XXXIII.14)

Σιμων ουν Πετρος εξων μαχαιραν ειλκυσεν αυτην και επαισεν τον του
αρχιερωσ δουλον και απεκοψεν αυτου το ωταριον το δεξιον. ην δε ονομα
..Μαλχος (11) ειπεν ουν ο Ιησους.. βαλε την μαχαιραν εις την θηκην .NA²⁷ 207

το ωτιον αυτου P⁶⁶ vid

αυτου το ωτιον C²D f¹ 13 R ;

και απεκοψεν αυτου το ωταριον το δεξιον.P⁶⁰ N B C* L W (but see xviii 26 το
ωτιον)

[All]

xviii. 22 δεξαι ραπισματα (Or.XXXVIII.18)

εις ..εδωκεν ραπισμα τω Ιησου. (NA²⁷)

[All]

xviii. 24 (cf xi 47-53 and // Mt xxvi. 57, 59; Lk xxii 54-5 and 66)

ειτε το Καιαφα συνεδριον, ω Χριστος κατακρινεται (Or.XXI.22)²⁰⁸

απεστειλεν ουν αυτον ο Αννας δεδεμενον προς Καιαφαν τον αρχιερα NA²⁷;
[All]

xix. 3 ποσον μερος ταυτα των εμπτυσματων Χριστου και ραπισματων
(Or.XXXIII.14)

Ραπισματα ηνεγκεν, εμπτυσματων ηνεσχετο, χολης εγευσατο...(Or.XXXVII.4)

..και εδιδοσαν αυτω ραπισματα (NA²⁷)

[All]

xix. 5 Ανθρωπος και Υιος ανθρωπου (Ep CI.56)

²⁰⁷ cf xviii 26; Lk xx. 50; Mt xxvi.51; Mk xiv. 47; all use word μαχαιρα ; the name Malchus is only in John; Mt also calls ear ωτιον but only Lk restores it (ιασατο xxii 51).

²⁰⁸ Another example of Gregory's weaving together of different accounts: Caiaphas is not named in Lk, only here; the word συνεδριον appears in the synoptics, not Jn; there is no κατακρινω here either.

ης εργον ανθρωπον ακουσαι το χριον (Or XXX. 21)

ενος ου τιμωμαι παντα του ακανθινου στεφανου (Or.XXXIII.14)

εξηλθεν ουν [ο] Ιησους εξω φορων τον ακανθινον στεφανον και το πορφυριον
ματιον. και λεγει αυτοις ιδου ο ανθρωπος (NA²⁷)

[All]

xix. 17 και ευρων επι των ωμων ανελαβεν, εφ' ων και το ξυλον.(Or XXXVIII. 14)

και βασταζων εαυτω τον σταυρον εξηλθεν.. (NA²⁷)

These words are omitted in P⁶⁶* but NA²⁷'s reading is attested in P⁶⁰ & et al. All the synoptics have Simon of Cyrene carrying the cross. Gregory clearly knew a text where Jesus carried his own cross but his allusion sheds no light on the further variation in the verse.

[All]*

xix. 22 ο γεγραφα, γεγραφα (Or.XL.44)

απεκριθη ο Πιλατος ο γεγραφα, γεγραφα (NA²⁷)

[Cit]

xix. 23 Και τον ατμητον και υφαντον δι' ολου χιτωνα κατατεμων ο Πονηρος
ολον εαυτου πεποιητο (Or VI.1)

ην δε ο χιτων αραφος εκ των ανωθεν υφαντος δι'ολου (NA²⁷)

[Cit]

xix. 28 και εδιψησεν (Ep CII. 24; om. D^{ac})

Εδιψησεν (Or.XXIX.20)

εδιψησε (Or.XXXVIII.15)

επει και εδιψε ..(Or XLV. 27)

Μετα τουτο.. ο Ιησους.... λεγει, διψω.(NA²⁷)

[Ad]

xix. 31-33 εω γαρ λεγειν, οτι μηδε, κατα την ιστοριαν, του Ιησου συνετριβη,
και τοι γε του θανατου τοις σταυρωταις επισπευδομενου, δια το Σαββατον (Or
XLV. 16)

..ινα μη μεινη επι του σταυρου τα σωματα εν τω σαββατω (NA²⁷)

[All]

xix. 34 Πλευρας δε ρευσαν αιμα και υδωρ αμα (Car Th 2.34 = PG 961.216)

Χριστον προσαγω σοι και τα απαθου παθη, και τον σταυρον και τους
ηλους οις ελυθην εγω της αμαρτιας , και το αιμα...(Or XVII.12)

καταπετασματα σχιζομενον, αιμα και υδωρ της πλευρας χεομενον (Or XLV.29)

αλλα' εις των στρατιωτων λογχη αυτου την πλευραν ενυξεν και εξηλθεν ευθυσ
αιμα και υδωρ (NA²⁷; no material variants)

[Cit]

xi. 37 η οφθησεσθαι ποτε υπο των εκκεντησαντων (Er CI.28)

ινα και οφθη υπο των εκκεντησαντων (Or XL. 45)

και παλιν ετερα γραφη λεγει οψονται εις ον εξεκεντησαν (NA²⁷)

[All]

xx. 3-4 (// Lk xxiv.12)²⁰⁹ ως επι τον ταφον και την αναστασιν...σπευδωμεν,
συντρεχοντες, αντιτρεχοντες (Or.XL.25)

και ηρχοντο εις το μνημειον (4) ετρεχον δε.. (NA²⁷)

[All]

xx. 6-7 αλλ' αποσπαργανουται τα της ταφης ανισταμενος (Or.XXIX.19)

και θεωρει τα οθονια κειμενα (7) και το σπουδαριον, ο ην της κεφαλης αυτου,
ου μετα των οθονιων κειμενον αλλα χωρις εντετυλιγμενον εις ενα τοπον NA²⁷

[All]

xx. 17a Και ανελεηλυθεναι παλιν (Or XXXVIII. 15)

τη πρωτη T[sic=surelyX?]ριστον ασπασθαι (Or XLV. 24:)

[All]

Αν ακουσης Μη μου απτου πορω στηθι (Or XLV. 24)

[Cit]*

λεγει αυτη [ο] Ιησους μη μου απτου , ουπω γαρ αναβεβηκα προς τον πατερα
[μου]..... NA²⁷

λεγει αυτη Ιησους μη απτου μου B

xx. 17b το θεος μου και θεος υμων (Or.XXIX.18)

τεταρτον το "θεον μου και θεον υμων" (Or.XXX.7)

..αναβαινω προς τον πατερα μου και πατερα υμων, και θεον μου και θεον
υμων (NA²⁷; no variants)

[Cit]

²⁰⁹ In this verse in Luke Peter εδραμεν rather than any compound of τρεχω . There is no way of knowing which of the Gospels Gregory had in mind! D's Lk omits the verse altogether.

xx. 21 το απεσταλται (Or.XXIX.18)
καθως απεσταλκεν με ο πατηρ, ... (NA²⁷)

[All]

xx. 22 κατα την διπλην του εμφυσηματος δυναμιν, και πνοην (Or.XXX. 20)

εμφυσωμενον (Or.XXXI. 26)
το εμφυσημα (Or.XXXI. 30)
και το μετα την οικονομιαν εμφυσημα (Or.XLI.11)

και τουτο ενεφυσησεν και λεγει αυτοις λαβετε πνευμα αγιον (NA²⁷)

[All]

xx. 24-29 καν ως Θωμας απολειφθης των μαθητων συνηγμενων, οισ Χριστος εμφανιζεται οταν ιδης μη απιστησης (Or XLV. 24)

xx. 25 της ανειμενης αι τοις ηλοις δεθεισαι (Or II.25)

Συ χειρα κατα της υπερ σου ηλωθεισης τε και δια σε; (Or IV. 68)

Χριστον προσαγω σοι και την Χριστου κενωσιν την υπερ ημων, και τα απαθου παθη, και τον σταυρον και τους ηλους οισ ελυθην εγω της αμαρτιας (Or XVII.12)

Εαν μη ιδω εν ταις ξερσιν αυτου τον τυπον των ηλων κια βαλω τον δακτυλον μου εις ψον τυπον των ηλων(NA²⁷)

[All]

xx. 27 αλλα τον σαρκωθεντα δι'ημας λογον ψηλαφοντες ως αξιον και Θωμαν κατα τουτο μιμωμενοι (Or XL.38)

ειτα λεγει τω Θωμα..... φερε τον χειρα σου και βαλε εις την πλευραν μου (NA²⁷)

[All]

xx. 28 ως αυτοι λεγουσι μαλλον δε τον Κυριον ημων και Θεον (Ep CI. 12)
απεκριθη Θωμας και ειπεν αυτω ο κυριος μου και ο θεος μου (NA²⁷)

[Ad]

xxi. 15-17 Ουδε Πετρον τον μεγαν; Ιησους δε εδεξατο και τω τρισσω της ερωτησεως και της ομολογιας το τρισσον της αρνησεως εθεραπευσεν (Or XXXIX. 18)

[All]

xxi. 20 ο δε αγαπαται πλεον και επι το στήθος του Ιησου αναπαυεται (Or XXXII. 18]
τον μαθητην ον ηγαπα ο Ιησους ακολουθουντα, ος και ανεπεσεν εν τω δειπνω
επι το στήθος αυτου (NA²⁷)

[Cit]

xxi. 25 Παυρα δ' Ιωαννου δηεις ιερη ενι βιβλω
θαυματα δη, πολλους δε λογους Χριστοιο ανακτος (Car Th 1.23=PG
494, 1-2)

Και α μηδ 'αν αυτον δυνηθηναι χωρησαι τον κατω κοσμον
Ιωαννης ο του λογου προδρομος η μεγαλη της αληθειας φωνη διωριζετο
(Or.XXVIII.20)²¹⁰

Εστιν δε και αλλα πολλα α εποιησεν ο Ιησους ατινα εαν γραφηται καθ' εν,
ουδ 'αυτον οιμαι τον κοσμον χωρησαι τα γραφομενα βιβλια Ν¹ Β ΝΑ²⁷

This whole verse omitted by Ν*; other minor variants immaterial.

[All]

²¹⁰ This muddling of Johns is interesting! Gallay says optimistically *ad loc* (SC 250 p.142 n1) " Jean l'Évangéliste est appelé ici "précurseur" en tant qu'il a préparé l'annonce du verbe par le Prologue de son Évangile. D'ailleurs Grégoire n'ignore pas que le titre de "Précurseur" est donné à Jean-Baptiste, puisqu'il appelle ce dernier Λογου και φωτος προδρομος (Or. VI.7). The title φωνη is also usually ascribed to the Baptist. There is something similar in Car 2.10 (=PG 719.546f) which has perturbed de Billy; see note ad loc in PG.

Chapter Eight Gregory's contribution to Understanding the Development of the Gospel Text

Mapping the development of the NT text has traditionally attempted to follow the rivers of transmission to their source. Enough evidence to do this with assurance probably no longer exists; but putting together a picture of the surrounding landscape, precise in some parts, impressionistic in others, remains a challenge to NT scholarship. Within the scope of the contribution of the church Fathers to this understanding, this study of the use of Gospel citation by Gregory of Nazianzus has shown both the importance and the limitations of this contribution. As we have seen, reared in a Christian home, educated in both Christian and pagan centres of learning, Gregory had so deep a knowledge of scripture that its language permeated all his. He used its vocabulary and imagery with virtuosic flexibility on the one hand to inform theological argument and on the other to give authority to homily. In poetry, it mingled with classical allusion, and was freely rewritten in Ionic forms. He sometimes cites Gospel texts word for word, but rarely *in extenso*; most "citations" are an amalgam which cannot be pinned to a single identifiable source. In addition he uses his own classically-shaped language to Atticize the occasional roughness in NT Greek.²¹¹ Unlike other Fathers he has left no commentaries; and I found no instance where his attention is taken by textual variation: the "letter" of scripture simply held no interest for him.

To draw in details on our larger map from this rich resource requires that we focus down to what are surprisingly few pieces of clear-cut evidence²¹².

²¹¹ This seems the likeliest explanation for his singular readings in the examples below:

Mt iv. 5-6 (// Lk iv. 9) Εαν δια κενοδοξιας επιβουλευση σοι-και γαρ εκεινω, αναγαγων επι το του ιερου πτερυγιον και βαλε σεαυτον κατω λεγων, εις επιδειξιν της θεοτητος, μη κατενεχθης δια της επαρσεως (Or.XL.10)

Τοτε παραλαμβανει αυτον ο διαβολος ...και εστησεν αυτον το πτερυγιον του ιερου (6) και λεγει αυτω, βαλε σεαυτον κατω NA²⁷; C* Θ εντευθεν inserted harmonising to Lk. Αναγαγων also echoes ηγαγεν from Lk (see below); Gregory's Atticised word-order is not found in any of the mss for either Gospel, nor in Nyssa or Basil.]

²¹² The numbers given in Table I are the maximum; as we have seen here distinctions between the categories are fuzzy, so "Citation" includes some one-word references and a few which I have thought doubtful enough to mark with a ?

Table 1

	Total	Matthew	Mark	Luke	John
Cit	136	46	10	17	63
Cit*	57	18		9	30
Ad*	16	8		2	6
All*	24	8	1	7	8

Key: see p.53

Although Gregory cites, adapts and alludes to the Gospels many times in his works, when we apply the criteria set out on p.51, there are 136 citations whose source it is possible to determine with at least moderate certainty. These are word for word the same as the text that is printed in NA²⁷; a further 57 have affinities with a variety of manuscripts; by examining these, we may discern a pattern of readings that will establish the type of text with which Gregory was familiar. In addition where adaptations and allusions are clearly suggestive of a particular reading in the mss, this less firm evidence may add its lighter weight to a tendency.

Three further points may be observed from Table 1: first, it seems Gregory was more likely to quote the fourth Gospel *verbatim* than the synoptics; as well as his natural sympathy with its general approach its prime importance for Christological debate is doubtless the reason, and in spite of his protestations, exact wording would be key to these issues.

Secondly, of these citations from John's Gospel almost half have a bearing on variant readings.

Thirdly, we have noted already that Gregory wrote no commentaries; the impression that this limits his usefulness to this project is supported by our findings. Of the eighteen citations of Matthew's Gospel which bear on variant readings in the NT text, as many as nine are from the exegesis of Mt xix.1-12 in Or XXXVII. Detailed exposition, such as commentary, is without doubt the best source of direct citation.

The best recent summary of the literature on the methodology of textual analysis to determine the textual affinities of patristic citation is that of Osburn (2004), chapter 3, pp.169-180. The special difficulties encountered by earlier studies in this

field are set out and developments in method to counteract them are explained on pp.181 ff.

Notwithstanding these refinements, the results from previous studies in this series have been mixed. However with regard to Gregory, there is in addition to these *caveats* an insuperable difficulty: because of the freedom with which he habitually treats the text, one must be cautious in placing weight upon his readings. We have frequently found instances where he alters or embellishes the text and some where he quotes from memory²¹⁵; thus we can seldom be certain whether in any particular instance he is citing accurately what he reads or not.

A third cause for hesitation lies in the loss of material if one confines study to what is firm enough for quantitative analysis. Appendix I contains a large number of references to the Gospels which are of indeterminate source; yet many are word -for-word citations and some suggest interesting readings. In addition , as we shall see below, there are some *allusions* which bear witness to various strands in the mss tradition and whose loss would mean that basic work would need to be redone if later developments in textual analysis succeed in solving the difficulties of small numbers and fuzzy definitions. The following is an example :

Jn x.14 οτι “γινωσκω τα εμα και γινωσκομαι υπο των εμων” (Or.XXXIII.15)

[Cit]*

γινωσκοντες καλως τον ποιμενα και γινωσκομενοι (Or I.7)
 και γινωσκων τους ιδιους, και γινωσκομενος υπο των ιδιων (Or.XV.12)
 και διαφθειρωμεν υπερ ων εθηκε την ψυχην ο ποιμην ο καλος, ο γινωσκων τα
 ιδια, και γινωσκομενος υπο των ιδιων, και καλων κατ' ονομα και εισαγων
 αυτα....(Or XIX.9)

[Ad]*

και γινωσκω τα εμα και γινωσκομαι υπο των εμων Θ f^{1.13} R *et alii*
 και γινωσκω τα εμα και γινωσκουσι με τα εμα P^{45(c)} P⁶⁶ P⁷⁵ vid N B D L W; NA²⁷

That the reading Gregory knew uses the passive voice is supported by the three participial adaptations as well as the direct citation in Or XXXIII. We would lose this support if too strict a requirement that only verbatim citation be used were applied.

The loss of material would moreover limit the usefulness of this resource to more qualitative study, to literary and historical work on Gregory's use of Scripture.

For these three reasons I have decided not to undertake quantitative analysis at this

²¹⁵ See for instance *supra* footnote 201

stage.

The complete gathering and clear presentation of Gregory's use of the Gospel texts may be of greater interest and usefulness to future scholarship, given its special characteristics. This is the main contribution made by this study. In addition however qualitative analysis of those references to the Gospels in Gregory's writing which are known to us *in variant forms* may yield something of interest. Of course to pick out only these references will not enable us to make firm statements about the place of the text Gregory used in the manuscript tradition, for it ignores a large part of the evidence—all those citations and references which accord with it, as Metzger (1992, p.179), following Colwell (1969) points out. But if a pattern is to be discerned, this will be suggestive of textual affinities that may be added to other evidence in the gradual building up our picture of the development of the gospel text.

Gregory's references are considered in four groups:

1. Or xxxvii –exegesis of Mt xix. 1-12
2. Other verbatim citation which usually bear on minor variations, including word order, the spelling of transliterations from other languages, for example, of Hebrew proper names, and different forms (case, tense etc) of words,
3. Knowledge of variant readings shown in other ways than direct verbal citation
4. D

Table 2

verse	D	κ	B	C	f ^A	f ^{A3}	W	℞
1	x							
3a	*	*	x					*
4a		*	x	*	*	*	*	
4b	*	*	x	*		*	*	*
10	x	x	x	x	x	x	x	x

Key: * =agrees x =does not agree

1. Commentary is the best source of direct quotation; yet as we have seen even here Gregory's witness should be treated with caution (see p. 34). There is further confusion when Mt xix. 11 is quoted once with τούτων at Or XXXVII. 11, and once without in

chapter 13. His word order when he quotes verse 3 in chapter 5 is unique. Otherwise the pattern of agreement (shown above in Table 2) is mixed and gives little clear indication of the text he had in view (or in mind) when composing his oration.

2. Most of Gregory's references which support variant readings in the Gospel text bear on minor variations and include the spelling of proper names transliterated from the Hebrew as well as two nouns, *λεγειων* (imported from Latin) and *συκομορος* whose spelling may not have been fixed. Word order, the adding or subtracting of prepositional prefixes, the use of the article, different tenses or parts of verbs or cases of nouns all fall into this category. When these references were tabulated no clear pattern could be discerned; there was perhaps a slight tendency towards agreement with mss of Byzantine type, and disagreement with the papyri and B; agreement with *corrections* to *ℵ* and C was striking, (for these observations, see also below, *Jn xvi.15 and xxi. 25*, p.182) and this merits further study; the relationship to D is also discussed below (p.183).

3. There are five places²¹⁴ where Gregory shows that he knows a particular event or reading that does not appear in all mss as follows:

Mt v. 20 πολυ περιειναι δεον την αρετην ως διατεταγμεθα ει τι δεοιμεθα της των ουρανων βασιλειας (Or. II. 70)
 Λεγω γαρ υμιν οτι εαν μη περισσευση υμων η δικαιοσυνη πλειον των γραμματων και Φαρισαιων ου μη εισελθητε εις την βασιλειαν των ουρανων.

NA²⁷ *et* Basil; whole verse *om.* D

[All]*

In the next, verses 43 and 44 are missing from a widely diverse spread of witnesses;^{f13} with whom Gregory quite often agrees have transferred them to Mt; Metzger (1994) finds that this “strongly suggests that they are no part of the original text of Luke” (p.151). But they are known to many of the Fathers, clearly including our Gregory.

²¹⁴ In addition BP considers that Or IV. 78 refers to Lk xxiii. 34, as follows:

και λογω μονον αμυνεσθαι τους πονηρους ραδιον ην, αλλ' ημερωσ πανυ και πραωσ τους υβριζοντασ αποπεμπεσθαι και υπερ των σταυροντων αυτον αφιεναι δακρυον...(Or IV.78) I think it far from certain that it refers to this doubtful verse, which is missing in P⁴⁵ and has double square brackets in NA²⁷. I have put it in Appendix II

Lk xxii .44..και αγωνιας και θρομβων και προσευχης (Or.XXX. 16)
 ηγωνιασε (Or.XXXVIII.15)
 το αγωνιαν (Or XXIX. 18)
 και ηγωνιασε (Or XLV. 27)
 και το ηγωνιασε (Ep CII. 27)

και εγενετο εν αγωνια εκτενεστερον προσηυχετο και εγενετο ο ιδρωσ αυτου
 ωσει θρομβοι αιματος (verses 43-44 have double square brackets in NA²⁷ because
om. P⁷⁵ Ɱ¹ B W f⁴³ ; in Ɱ* Ɱ² (c. †) D L Θ ϩ ; IGNTP. See also // Mt xxvi .39 and
 apparatus)

[All]*

In the following, verse 4 is missing in the papyri, the majuscules Ɱ B, also D, as well as others. Metzger (1994) pronounces it a gloss, not only because of its absence from these “earliest and best” (p.179) witnesses but also because of asterisks and obeli in many other Greek witnesses, no fewer than four hapax legomena and a “rather wide diversity of variant forms in which the verse was transmitted” (ibid.), though this argument applies to the whole pericope. Gregory probably knew it, as he mentions the angel; but we cannot know whether as a marginal addendum or as part of the continuous text.

Jn v. 2,4 ...Την κολυμβηθραν εχω
 Που δ' αγγελος μοι; δευρο φαρμασσοις υδωρ (Car His 1.89=PG 1443.7)
 Και Σιλοαμ ρευματα (Car His 1.12=PG 1214. 664)

[All]*

Gregory clearly knew a text which has this verse:

Jn xvi. 15 Παντα οσα εχεις εμα εστι (Θεου γαρ φωνην ποιησομαι το
 προοιμιον) (Ep CLXVIII.1+)
 ημετερα γαρ ειναι τα σα και βουλομεθα και ευχομεθα (Ep CCV. 2)

[All]

παντα γαρ οσα εχει ο πατηρ του υιου εστιν (Or.XXX.11)

Ει δε παντα οσα εχει ο Πατηρ, του Υιου εστι .. (Or.XXXIV.10)

Παντα οσα ο πατηρ του Υιου πλην αγεννησιας; παντα οσα ο υιος,
 του Πνευματος, πλην γεννησεως (Or XLI.9)

παντα οσα εχει ο πατηρ εμα εστιν NA²⁷ *et rell*

P⁶⁶ N* omit whole verse

[Cit]*

And although this is not a verbatim citation, his text of Jn surely ended with this verse:

Jn xxi. 25 Παυρα δ' Ιωαννου δηεις ιερη ενι βιβλω
θαυματα δη, πολλους δε λογους Χριστοιο ανακτος (Car Th 1.23=PG
494. 1-2)

Και α μηδ 'αν αυτον δυνηθηναι χωρησαι τον κατω κοσμον
Ιωαννης ο του λογου προδρομος η μεγαλη της αληθειας φωνη διωριζετο
(Or.XXVIII.20)

Εστιν δε και αλλα πολλα α εποιησεν ο Ιησους ατινα εαν γραφηται καθ' εν,
ουδ 'αυτον οιμαι τον κοσμον χωρησαι τα γραφομενα βιβλια N¹ B NA²⁷
This whole verse omitted by N*; other minor variants immaterial.

[All]

4. Finally as we would expect, Gregory is probably not acquainted with the predecessors of Codex Bezae. There is no instance of his support for a singular D reading, but more than once he supports witnesses against such readings, as in the following:

Lk xix. 9 "Σημερον σωτηρια τω οικω τουτω" (Or.XX.4)
"Σημερον σωτηρια τω οικω τουτω" (Or.XXXIX.9)

ειπεν δε προς αυτον ο Ιησους οτι σημερον σωτηρια τω οικω τουτω εγενετο
(NA²⁷)
σημερον σωτηρια εν τω οικω τουτω εγενετο D

He refers to **Jn x 11 (14)** no fewer than eight times, always using the Johannine word *τιθημι* instead of *διδωμι* which is attested by the papyri, N* and D. The account at the end of Luke's Gospel of the ascension is missing from D but we cannot know whether Gregory's references to it come from the Gospel text or not.

By the fourth century, in a Christian Empire, the text of the Gospels had become relatively settled; whatever its detailed features the text known to Gregory was broadly what we know today. However variant readings give evidence of traditions developing before the text was settled. This study has gathered together all Gregory's references to

the Gospels to detect affinities with the precursors of existing mss; but we have found that his way of using Scripture gives little firm evidence. As we would expect, it seems probable that he did not know the forerunners of Codex Bezae; but he did know of readings and stories not found in all mss. Some of this evidence would have been missed had strict criteria for inclusion been applied. Given Gregory's richly allusive use of Scripture, a freer interpretative method has yielded much of interest.

Bibliography

Abbott-Smith, G. (3rd edn 1936, p/b edn 1999) A Manual Greek Lexicon of the New Testament. Edinburgh, T&T Clark.

B.L.Daniels and M.J.Suggs (eds.) Studies in the History and the Text of the NT (Clark Festschrift) Salt Lake City, University of Utah Press, (=Studies & Documents 29)

Aland, K. ed (8th corr. edn 1987) Synopsis of the Four Gospels. Stuttgart, German Bible Society.

Allenbach, J. et al (1991) see Biblica Patristica.

American and British Committees of the International Greek New Testament Project, eds. (1984) The New Testament in Greek. The Gospel according to Luke. 2 Vols. Oxford, Clarendon Press

Anthologia Graeca or Palatina= see Greek Anthology

Athanassiadi, P. (p/b edn. 1992) Julian; an Intellectual Biography. London, Routledge.

Bauer, W. (1958) A Greek-English lexicon of the NT and other Early Christian Literature (ET of Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des neuen-Testaments und der übrigen urchristlichen Litteratur). Cambridge, CUP

Beker, J.C. (1993) "Echoes and Intertextuality: on the role of Scripture in Paul's theology". In: Evans, C.A. and Sanders, J.A. (eds.) Paul and the Scriptures of Israel. Sheffield, JSOT.

Bénoit, A. (1876, repr 1973) S Grégoire de Nazianze. Sa vie, ses oeuvres et son époque. Marseille (repr. Hildesheim).

Bénoit, A. and Prigent, P. eds (1971) La Bible et les Pères. Paris, Presses Universitaires de France.

Bernardi, J. (1968) La Prédication des Pères Cappadociens. Le prédicateur et son auditoire. Paris, Éditions du Cerf.

Bernardi, J. (1978) Grégoire de Nazianze: Discours 1-3. SC 247. Paris, Éditions du Cerf.

Bernardi, J. (1983) Grégoire de Nazianze: Discours 4-5 (Contre Julien). SC 309. Paris, Éditions du Cerf.

Bernardi, J. (1984) "Nouvelles perspectives sur la famille de Grégoire de Nazianze" Vig Chr 38. pp 352-359.

Bernardi, J. (1992) Grégoire de Nazianze: Discours 42-43. SC 384. Paris, Éditions du Cerf.

Bernardi, J. (1995) Saint Grégoire de Nazianze: le théologien et son temps. Initiations aux Pères de l'Église. Paris, Éditions du Cerf

Biblica Patristica (1991) Index des citations et allusions bibliques dans la littérature patristique 5 . Paris, Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique.

de Billy, J. (1575) Gregorii Nazianzeni opuscula quaedam. Paris.

de Billy, J (1583) Gregorii Nazianzeni opera omnia. Paris.

Bowersock, G.W. (1978, repr 1980) Julian the Apostate. Cambridge, Mass. Harvard University Press

Bowersock, G.W. (1989) Hellenism in Late Antiquity. Cambridge, CUP.

Brooks, J.A.(1991) The New Testament Text of Gregory of Nyssa SBLNTGF 2. Atlanta, Scholars Press.

Brown, P. (1978) The Making of Late Antiquity. Cambridge, Mass., Harvard Univ. Press.

Calvet-Sebasti, M-A. (1995) Grégoire de Nazianze: Discours 6-12. SC 405. Paris, Éditions du Cerf.

Cary, M. (1960) A History of Rome. London, Macmillan

Clavis Patrum Graecorum , see Geerard.

Colwell, E.C. (1969) Studies in Methodology in Textual Criticism of the New Testament. NTTS 9. Grand Rapids, Eerdmans.

Coulie, B.R.R. (1983) "Méthode d'amplification par citation d'auteurs dans les discours iv et v de Grégoire de Nazianze". In: In Mossay, J. (ed) II. [Deuxième] Symposium Nazianzenum. Paderborn, Ferdinand Schoningh 41-6.

Coulie, B.R.R. (1987) "L'édition de la version arménienne des Discours de S. Grégoire de Nazianze. État des recherches". In: Livingstone, E.(ed.) (1989) Studia Patristica XXII. Leuven , Peeters Press pp.3-8

Demoen, K. (1996) "Pagan and biblical exempla in Gregory Nazianzen". Corpus Christianorum Lingua Patrum II. Brepols, Turnhout.

Duplacy, J. and Suggs, M.J. (1971) "Les citations grecques et la critique du texte du Nouveau Testament : le passé, le présent et l'avenir". In: Benoît, A. and Prigent, P. eds (1971) pp.187-213.

Ehrman, B.D. (1986) Didymus the Blind and the Text of the Gospels. SBLNTGF 1. Atlanta: Scholars Press.

Ehrman, B.D., Fee, G.D. and Holmes, M.W. (1992) The Text of the Fourth Gospel in the Writings of Origen. I. Text and Apparatus. SBLNTGF 3. Atlanta: Scholars Press.

Ehrman, B.D. and Holmes, M.W. (1995) The Text of the New Testament in Contemporary Research. SD 46. Grand Rapids, Eerdmans.

Elliott, J.K. (1993) The Apocryphal New Testament. Oxford, Clarendon Press

Elliott, J..K. (1996) The Apocryphal Jesus Oxford, OUP

Engelbrecht, A. ed (1910) Tyranii Rufini orationum Gregorii Nazianzeni novem interpretatio. CSEL 46. Vienna, apud C. Geroldi Filium Bibliopolam Academiae

Epp, E.J. and Fee, G.D. (1993) Studies in the Theory and Method of NT Textual Criticism. SD 45. Grand Rapids, Eerdmans.

Fee, G.D. (1971) "The Text of John in Origen and Cyril of Alexandria: a Contribution to Methodology in the Recovery and Analysis of Patristic Citations." Biblica 52 pp.357-94.

Fee, G.D. (1971) "The Text of the *Jerusalem Bible*: a critique of the Use of Patristic Citations in New Testament Textual Criticism". JBL xc. pp.163-73.

Fee, G.D. (1982) "Origen's Text of the New Testament and the Text of Egypt" NTS. 28. pp.348-364

Fee, G.D. (1995) "The Use of the Greek Fathers for New Testament Textual Criticism". In: Ehrman, B.D. and Holmes, M.W. (1995) ch.12. pp.191-207.

Festugière, A.F. (1959) Antioche païenne et chrétienne. Paris, Éditions de Boccard

Fishbane, M. (1985) Biblical Interpretation in Ancient Israel. Oxford, OUP.

Foster, P. (2004) "The Use of Writings that later formed the New Testament in the Epistles of Ignatius". Paper given at Oxford Colloquium: The New Testament in the Apostolic Fathers.

Fowden, G (1986) The Egyptian Hermes. Cambridge, CUP

Gallay, P. (1941) Grégoire de Nazianze: Poemes et Lettres choisies. Lyon, Paris.

Gallay, P. (1943) La vie de Saint Grégoire de Nazianze . Lyon, Paris.

Gallay, P. (1957) Les Manuscrits des Lettres de S. Grégoire de Nazianze. Paris, Société d'édition "Les Belles Lettres".

Gallay, P. (1964, 1967) Saint Grégoire de Nazianze. Lettres (two vols.) Paris, Société d'édition "Les Belles Lettres".

- Gallay, P. and Jourjon, M.(1974, repr. 1998) S. Grégoire de Nazianze: Lettres théologiques. SC 208. Paris, Editions du Cerf.
- Gallay, P. and Jourjon, M. (1978) S. Grégoire de Nazianze: Discours théologiques 27-31. SC 250. Paris; Editions du Cerf.
- Garsoian, N., Matthews, T., Thomson, R. eds. (1982) East of Byzantium. Dumbarton Oaks Symposium . Washington, D.C.
- Gaudemet, J. (1958) L'Église dans l'Empire Romain (IVe-Ve s). Paris, Sirey
- Geer, T.C.(1980) The Text of Acts in Epiphanius. M Th. Thesis, Harding Graduate School of Religion, Memphis, TN.
- Geer, T.C. Jr. (1995) "Analysing and categorizing NT Greek manuscripts: Colwell Revisited." In: Ehrman, B.D. and Holmes, M.W. (1995) ch.14 pp.253-267.
- Geerard, M. (1974) Corpus Christianorum. Clavis Patrum Graecorum Vol II ab Athanasio ad Chrysostomum. Brepols, Turnhout pp.179- 209.
- Greek Anthology ed. and trans Paton, W.R.(1917) Loeb edn Vol II. London, Heinemann
- Gregg, R.C. (1975) Consolation Philosophy; Greek and Christian Paideia in Basil and the two Gregories. Philadelphia Patristic foundation, Patristic monograph 3.
- De Hamel, C. (2001) The Book: a History of the Bible. London, Phaidon Press.
- Hanson, R.P.C. (1988) The Search for the Christian doctrine of God: the Arian Controversy 318-381. Edinburgh, T & T Clark.
- Huck, A.(9th edn. revised H.Lietzmann; Eng. edn. F.L.Cross 1935) Synopsis of the First Three Gospels. New York, American Bible Society.
- Hürth, X. (1907) De Gregorii Nazianzeni orationibus funeribus. Strasbourg, Argentorati: K.J. Truebner.
- Jones, A.H.M. (1964) The Later Roman Empire 2 vols. Oxford, Blackwell.
- Jaeger, W. (1961) Early Christianity and Greek Paideia. London, OUP.
- Jungck, C. (1974) Gregor von Nazianz: De Vita Sua. Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag.
- Kinzig, W and Vincent, M (1999) "Recent Research on the Origin of the Creed" JTS 50 pp. 535-59
- Klijn, A.F. J. (1965) "Some remarks on the Quotations of the gospels in Gregory of Nyssa's *De instituto Christiano* and Makarius' *Epistula magna*". Vig Chr 19 pp. 164-8

Knecht, A. (1972) Gregor von Nazianz, gegen die Putzsucht der Frauen. Heidelberg, C. Winter.

Koester, H. (1989) "The Text of the Synoptic Gospels in the Second Century". In: Petersen, W.L. ed. Gospel Traditions in the Second Century: Origins, Recensions, Text and Transmission. Paris, University of Notre Dame Press.

Kugel, J.L. and Greer, R.A. (1986) Early Biblical Interpretation. Library of Early Christianity 3. Philadelphia, Westminster Press.

Kurmann, A. (1988) "Gregor von Nazianze: Oratio 4 gegen Julian- Ein Kommentar." Schweizer Beiträge zur Altertumswissenschaft 19.

McGuckin, J. (1986) trans. and ed. Gregory Nazianzen; Selected Poems. Oxford, SLG Press

McGuckin, J. (2001) Saint Gregory of Nazianzus. An Intellectual Biography. New York, S. Vladimir's Seminary Press.

Masson, M.P. (1984) "Le discours 35 de Grégoire de Nazianze. Questions d'authenticité". Pallas 31

Metzger, B.M. (1963) "S. Jerome's Explicit References to Variant Readings in manuscripts of the New Testament". In: Birdsall, J.N. and Thomson, R.W. eds. Biblical and Patristic Studies in memory of Robert Pierce Casey. Freiburg im Breisgau. pp.88-103; and repr in: Metzger, B.M. (1980) New Testament Studies: Philological, Versional, and Patristic. NTTS 10. Leiden, Brill, pp.199-210.

Metzger, B.M. (1971) "Patristic Evidence and the Textual Criticism of the New Testament". NTS 17 pp.379-400. Also repr. as chapter 11 in: Metzger, B.M. (1980) as above pp.167-188.

Metzger, B.M. (1977) The Early Versions of the New Testament: their Origin, Transmission and Limitations. Oxford, OUP

Metzger, B.M. (3rd edn. 1992) The Text of the New Testament. Oxford, OUP

Metzger, B.M. (2nd edn. 1994) A Textual Commentary on the Greek New Testament Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft/ German Bible Society.

Misier, A. (1903) "Origine de l'édition de Bâle de Grégoire de Nazianze." Revue de Philologie 27. pp.125-138.

Moreschini, C. (1974) Il Platonismo cristiano di Gregorio Nazianzeno ASNSP Series III. IV 4 pp 1347-92

Moreschini, C. (1986) "Gregorio Nazianzeno: I Cinque Discorsi Teologici." Collana di testi patristici, 58. Rome

Moreschini, C. and Gallay, P. (1985) S. Grégoire de Nazianze: Discours 32-37. SC 318 Paris, Éditions du Cerf.

Moreschini, C. and Gallay, P. (1990) S. Grégoire de Nazianze: Discours 38-41. SC 358 Paris, Éditions du Cerf.

Mossay, J. (1964) "La date de l'*Oratio II* de Grégoire de Nazianze et celle de son ordination." Le Muséon LXXVII pp175-186.

Mossay, J. (1977) "Gregor von Nazianz in Konstantinopel (379-381A.D.)" Byzantion 47 pp 223-238

Mossay, J. (1980) S Grégoire de Nazianze: Discours 20-23. SC 270. Paris, Éditions du Cerf.

Mossay, J. (1981) S. Grégoire de Nazianze: Discours 24-26. SC 284 Paris, Éditions du Cerf.

Nautin, P. (1961) "La date du '*De Viris Inlustribus*' de Jerome, de la mort de Cyrille de Jerusalem, et celle de Grégoire de Nazianze." RHE 56 pp 33-35.

Noret, J (1983) "Grégoire de Nazianze, l'auteur le plus cité après la Bible, dans la littérature ecclésiastique byzantine." In Mossay, J. (ed) II. [Deuxième] Symposium Nazianzenum. Paderborn, Ferdinand Schoningh pp 259-266.

Norris, F.W. (1985) "The Authenticity of Gregory Nazianzen's *Five Theological Orations*". Vig Chr 39 pp.331-9.

Norris, F.W. (1990) Faith gives fullness to Reasoning. The Five Theological Orations of Gregory Nazianzen Introduction and commentary; trans by Lionel Wickham and Frederick Williams. Suppl. to Vig Chr XIII. Leiden, Brill.

Oldfather, W.A. trans. (1966-7) Epictetus: the Discourses as reported by Arrian, the Manual, and Fragments. 2 vols Loeb Classical Library; Camb., Mass., Harvard Univ Press.

Osburn, C.D. (2004) The Text of the Apostolos in Epiphanius of Salamis SBLGNTF 6. Atlanta, Scholars Press

Pollard, T.E (1959) "The Exegesis of Scripture and the Arian controversy" Bulletin of the John Rylands Library 41.pp 414-429

Quasten, J. (1960) Patrology III. The Golden Age of Greek Patristic Literature: From the Council of Nicaea to the Council of Chalcedon. Chapter III pp.236-254. Utrecht, Spectrum/ Westminster, Maryland, Newman Press.

- Robinson, J.A. (1893) The Philocalia of Origen. Cambridge, CUP
- Ruether, R.R. (1969) Gregory of Nazianzus, Rhetor and Philosopher. Oxford, Clarendon Press.
- Schoedel, W.R. and Wilken, R.L. eds, (1979) "Early Christian Literature and the Classical Intellectual Tradition". Théologie historique 53. Paris, Éditions Beauchesne.
- Sicherl, M., Mossay, J., and Lafontaine, G. (1979) "Vers une Édition critique de Grégoire de Nazianze". RHE 74. pp.626-640
- Simonetti, M (1994) Biblical Interpretation in the Early Church. Edinburgh, T&T Clark
- Somers, V. (1997) Histoire des collections complètes des Discours de Grégoire de Nazianze. Publications de l'Institut Orientaliste de Louvain 48. Louvain, Université Catholique de Louvain, Institut Orientaliste.
- Suggs, M.J. (1957/8) "The Use of Patristic Evidence in the Search for a Primitive New Testament Text." NTS 4 pp. 139-47.
- Szymusiak, J. (1966) "Pour une chronologie des discours de S. Grégoire de Nazianze." Vig Chr 20. pp183-199.
- Tanner, N.P. (1990) Decrees of the Ecumenical Councils. Vol I London, Sheed and Ward
- Thesaurus Linguae Graecae (1992) C-D Rom, University of California, Irvine (CA).
- Van Dam, R.(1986) "Emperor, Bishops, and Friends in Late Antique Cappadocia" JTS NS 37 pp 53-68
- Von Soden, H.F. (1911) Die Schriften des neuen Testaments in ihrer ältesten erreichbaren Textgestalt. 2 vols Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht
- Werhahn, H. (1953) Gregorii Nazianzeni Συγκρισις Βιων. (Klassisch-philologische Studien 15) Wiesbaden.
- Westcott, B..F. and Hort, F.J..A. (1882) The New Testament in the Original Greek. Vol. II Introduction, and Appendix.
- White, C (1992) Christian Friendship in the Fourth Century. Cambridge, CUP
- Williams, R.D. (1987) Arius: Heresy and Tradition. London, SCM
- Young, F.M. (1997) Biblical Exegesis and the Formation of Christian Culture. Cambridge, CUP.
- Zamagni, C (2003) "Citations Patristiques et Texte du Nouveau Testament: un État de la Question." Hénoch XXV pp.47-58

Appendix I

The quotations listed here are all of indeterminate source: they could have been derived either from any of the Gospels, without sufficient evidence to swing the balance in favour of one of the four; or from the LXX. Where there is enough evidence (from the context for instance, or use of unusual vocabulary) to support a decision in favour of one of the four, even references with parallels have been retained in the text. Where the support is weaker, I have listed the references here in the Appendix under the Gospel having the stronger claim (for example references to the ascension are listed under Luke, although similar vocabulary appears in the longer ending of Mark). However, most of these indeterminate references to the Synoptic gospels are listed under Mt; this is an artefact of Mt's being first, and is of no particular significance.

Matthew

i. 23 ανυμφεα μητερα (Car Th 1.9=PG 462.68)

ωδ' ενι φατνη

Μητηρ παρθενικη κοσμου τεκε παντος ανακτα (Car Th. 1.18= PG 485.57)

Σεμνοις εν σπλαγχνοισιν απειρογαμοιο γυναικος
σαρκωθεις (Car Th.2.1= PG 533.147)

Εγεννηθη εκ γυναικος μεν, αλλα και παρθενου (Or. XXIX.19)

αλλα και εκ παρθενου γενναται (Or. XXXVII.7)

ως αμητωρ το υπερ ημας και απατωρ το καθ' ημας (Or XXX.21)

εκ παρθενου γενναται (Or XLIII.62)

Παρθενος, γεννησις (Or XLI.5)

ιδου η παρθενος εν γαστρι εξει (NA²⁷ quoting Is vii.14)

iii.1-6 (// Mk i. 2-6; Lk iii.1-6; cf Jn i.19-23)

Ιωαννης ο μεγας της αληθειας κηρυξ, η προδρομος του Λογου φωνη (Or XIX.11)

και την ερημιαν απαζεται μετα Ηλιου και Ιωαννου (Or XLIII.29)

νεκρωσας τα μελη τα επι της γης και την Ιωαννου ζωνην μιμουμενος του

ερημικου, και προδρομου και μεγαλου της αληθειας κηρυκος (Or XLV. 18)

iii.1 (// Mk i.3; Lk iii 2; cf Jn i.23) του προδρομου το κτημα, την ερημιαν (DVS (Jungck) 68.294)

ειθε γενοιο ημιν Ιωαννης ο Βαπτιστης (Ep XCIX)

περιενοουν....Ιωαννου την ερημον (Or.X.1)

και Ιωαννης τη ερημω (Or XXVI.7)

ηπατα με και η ερημος Ιωαννου (Or.XXXIII.10)

μικρου και ως Ιωαννης ευαγγελιζομαι, ει και μη προδρομος, αλλ' απο της ερημιας (Or. XXXIX.14)

Τις Ιησους προδρομος; Ιωαννης, ως φωνη λογου και ως λυχνου φως.....ινα κηρυξη κακει τον ερχομενον.. ..και ουτος Χριστου κηρυξ (Or.XLIII.75)²¹⁵

και την Ιωαννου ζωνην μιμουμενος του ερημικου, και προδρομου, και μεγαλου της αληθειας κηρυκος (Or XLV.18)

παραγινεται Ιωαννης ο βαπτιστης κηρυσσων εν τη ερημω (NA²⁷)

Mk i.3 *φωνη βοωντος εν τη ερημω* (4) εγενετο Ιωαννης [ο] βαπτιζων εν τη ερημω (NA²⁷)

Lk iii.2 εγενετο ρημα θεου επι Ιωαννην...εν τη ερημω (NA²⁷)

iii. 2 (// Mk i. 4; Lk iii.2; cf Jn i.23).

εβαπτισε και Ιωαννης, ουκετι μεν Ιουδαιικως, ου γαρ εν υδατι μονον αλλα και εις μετανοιαν (Or. XXXIX.17) [Not recorded in BP]

λεγων μετανοιετε.. (NA²⁷)

Mk i.4 κηρυσσων βαπτισμα μετανοιας εις αφεσιν αμαρτιων (NA²⁷)

Lk iii.2 κηρυσσων βαπτισμα μετανοιας εις αφεσιν αμαρτιων (NA²⁷)

iii. 3 (// Mk i.4; Lk iii 4; cf Jn i.23) και εγεννηθη φωνη (Or.VI.7)

Ιωαννης ο μεγας της αληθειας κηρυξ, η προδρομος του Λογου φωνη (Or XIX.11)

την προ του Λογου φωνην τον προ του Μεσιτου μεσιτην,μεσιτην παλαιας διαθηκης και νεας Ιωαννου τον πανυ (Or XXI.3)

και α μηδ' αν αυτον δυνηθηπαι χωρησαι τον κατω κοσμον Ιωαννης ο του λογου προδρομος, η μεγαλη της αληθειας φωνη (Or XXVIII.20)

φωνη βοωντος εν τη ερημω καταγγελομενος (Or.XXIX.20)

Ως Ιωαννης γινομαι φωνη βοωντος εν τω ερημω (Or.XXXVII.4)

²¹⁵ The whole of chapter 75 of Or XLIII is about John the Baptist; he is called both προδρομος and κηρυξ more than once; though these words are not used of him in the NT²¹⁵, but they are obviously based on NT language. I wonder whether they came from Gregory himself perhaps? The idea that he was the φωνη του Λογου was *just* the sort of thing Gregory loved!

Ιωαννης βοατω Ετοιμασατε την οδον κυριου (Or.XXXVIII. 2)
η φωνη τω Λογω (Or.XXXIX.15)

και την Ιωαννου ζωνην μιμουμενος του ερημικου, και προδρομου, και
 μεγαλου της αληθειας κηρυκος (Or XLV.18)
 τη φωνη ο λογος (Or XLV.26)

φωνη βοωντος εν τη ερημω ετοιμασατε την οδον κυριου (NA²⁷ quoting Is xl.3; first
 line of this 3-line quote is missing in sy^s)

[Cit]

Mk i. 3 φωνη βοωντος εν τη ερημω ετοιμασατε την οδον κυριου

Lk iii 4 φωνη βοωντος εν τη ερημω ετοιμασατε την οδον κυριου

Cf Jn i.23 εφη εγω Φωνη βοωντος εν τη ερημω ευθυνατε την οδον κυριου

iii. 4 (// Mk i.6) Ακρις Ιωαννου δε τροφη και κρηιον ηεν
 Αγριον, υψιλοφων δε τριχες εσθημα καμηλων,
 Και δομος ουρανος ευρυς ερημαιαι τε χαμευναι (Car Th 2.2= PG 593. 187)
 το δ' εσθος η καμηλων
 τριχες, νομω δικαιος (Car His 1.88= PG 1439.105)
 ερημον ωκει, και ξενην ειχε τροφην .
 καμηλιον δ' εσθημα δερματος στροφη
 Εσφιγγετ' (Car Th 2.10= PG 719.546)
 η ξενην τροφην (DVS (Jungck) 68.293)

Ιωαννης θριξι καμηλου σκεπομενος..(Or XIV.4)

και Ιουδας σημερον....ο χθες Ηλιαω η Ιωαννης η τις αλλος των μετα Χριστου
 τεταγμενων και την αυτην ζωνην περικειμενων...(Or XXII. 5)

μετα της τροφης εκεινης και της ζωνης και του εσθηματος (Or. XXXIII.10)

ο της ερημιας και ατροφος (Or XXXIX.15. This whole chapter is about John the Baptist)

Και ουτος ερημον ωκησε και τουτω τριχινον εσθημα ειχον την πυκτες, αγνοουμ
 ενον ουκ επι δεικνυμενον, και ουτος την ισην τροφην αγαπησε ..(Or XLIII.75)

αυτος δε ο Ιωαννης ειχεν το ενδυμα αυτου απο τριχων καμηλου και ζωνην
 δερματινην περι την οσφον αυτου, η δε τροφη ην αυτου ακριδες και μελι αγριον
 (NA²⁷; no variants, except Basil εκ τριχων (cj Racine p.44)

[All]

Mk i.6 και ην ο Ιωαννης επεδευμενος τριχας καμηλου και ζωνην
 δερματινην περι τον οσφυν αυτου και εσθιων ακριδας και μελι αγριον

iii.10 (// Lk iii.9) αξινη, οτι ακαρπον εκκοπτεις συκην επι πολυ μακροθυμιας
 και οτι τας ριζας εκτεμνεις της πονηριας (Or.XXXVII.4)

τι δε το πυρ; η του κουφου δαπανη καιζεσις του πνευματος. Τι δε η αξινη; της αθεραπευτου ψυχης η εκτομη και μετα την κοπρον (Or.XXXIX.15)

ηδη δε η αξινη προς την ριζαν των δενδρων κειται παν ουν δενρον μη ποιουν καρπον καλον εκκοπτεται και εις πυρ βαλλεται (NA²⁷)

[All]

Lk iii. 9 ηδη δε η αξινη προς την ριζαν των δενδρων κειται παν ουν δενρον μη ποιουν καρπον καλον εκκοπτεται και εις πυρ βαλλεται

iii. 11a (// Mk i. 8; Lk iii.16; cf Jn i..26) Πνευματος αεναοιο (Car Th 1.9= PG 462.78) τον δευτερον Χριστου λυχνον και προδρομον (Or XXV 11)²¹⁶

και προκαθαιροντι επι το πνευμα δια του υδατος (Or.XXXVIII. 14)

τι δε το πυρ; (Or XXXIX.15)

..ουπω δε ολον πνευματικως ου γαρ προστιθησι το "εν Πνευματι". Βαπτιζει και Ιησους, αλλ' εν πνευματι (Or.XXXIX.17)

Τυχον εκει τω πυρι βαπτισθησονται (Or XXXIX.19)

η καθαρσις δι' υδατος τε φημι και πνευματος (Or XL.8)

και ου συγχωρει μοι το βαπτισμα τελειουν με δια του πνευματος (Or XL.43)

ινα κηρυξη κακει τον ερχομενον (Or XLIII.75)

και προκαθαιροντι επι το πνευμα δια του υδατος (Or XLV.26)

εγω μεν υμας βαπτιζω εν υδατι εις μετανοιαν,.....αυτος

υμας βαπτισει εν πνευματι αγιω και πυρι (NA²⁷; αγιω om. Cl Tert)

[All]*

Mk i. 8 εγω εβαπτισα υμας υδατι, ο δε βαπτισει υμας εν πνευματι αγιω

Lk iii.16 εγω μεν υδατι βαπτιζω υμας. ερχεται δε ο ισχυροτερος... αυτος υμας βαπτισει εν πνευματι αγιω και πυρι

cf Jn i..26-7, 33 εγω βαπτιζω εν υδατι...ουτος εστιν ο βαπτιζων εν πνευματι αγιω

iii. 11b (// Mk i. 7; Lk iii.16; cf Jn i..27)

Τι δε ο σφαιρωτηρ του υποδηματος ον ου λυεις ο βαπτιζων Ιησουν (Or.XXXIX.15)

ο δε οπισω μου ερχομενος ισχυροτερος μου εστιν, ου ουκ ειμι ικανος τα υποδηματα βαστασαι (NA²⁷)

Mk i. 7 ερχεται ο ισχυροτερος μου οπισω μου , ου ουκ ειμι ικανος κυψας λυσαι τον ιμαντα των υποδηματων αυτου

Lk iii.16 ερχεται δε ο ισχυροτερος μου ου ουκ ειμι ικανος

²¹⁶ The προδρομος here is Athanasius!

λυσαι τον ιμαντα των υποδηματων αυτου

Jn i..27 ο δε οπισω μου ερχομενος ου ουκ ειμι αξιος ινα λυσω αυτου τον ιμαντα του υποδηματος

iii. 12 (// Lk iii.17) πηγη παφλαζουσ' ενθεν ασβεστου πυρος (Car moralia 8 (Werhahn) 28.194)

η πτυον γεωργικον (Or..XXI.7)

πτυον, οτι ανακαθαιρεις την αλω οσον κουφον και ανεμιαιον αποπεμπομενον, οσον πληρες επι τας αποθηκας τας ανω εναποτιθεσαι (Or.XXXVII.4)

τι δε το πτυον; η καθαρσις. Τι δε το πυρ; η του κουφου δαπανη και η ζεσις του πνευματος (Or.XXXIX.15)

ου το πτυον εν τη χειρι αυτου, και διακαθαιρει την αλωνα αυτου και συναξει τον σιτον αυτου εις την αποθηκην (NA²⁷; much harmonising going on here)

[All]

Lk iii.17 ου το πτυον εν τη χειρι αυτου, και διακαθαιρει την αλωνα αυτου και συναγαγειν τον σιτον εις την αποθηκην

iii. 13-17 (// Mk i. 9-11; Lk iii.21-22; cf Jn 1. 29-34).

λουσατο αλλ' εκαθηρεν αμαρταδας, αλλ' εβοηθη

Πνευματι βρονταιης φωνης υπο υιος Αναρχου (CarTh 1.2= PG 407.70)

το λουτρον ην καθαρσις υδατων εμων

το πνευμα συγγενεια ματυρουμενη (Car Th 2.34= PG 960.200)

Δια τουτο Ιησους βαπτιζομενος και ανωθεν μαρτυρουμενος (Or II.24)

Χριστος βαπτιζεται...Βαπτιζεται Ιησους (Or XXXIX. 14 x 2, *et passim*)

και [η] εξ ουρανων φωνη εκειθεν γαρ ο μαρτυρουμενος και ως περιστερα τιμα γαρ το σωμα, επει και τουτο τη θεωσει Θεος σωματικως ορωμενη (Or.XXXIX.16)

την δε τη σαρκωσει και τω βαπτισματι οπερ αυτος εβαπτισατο (Or XL.2)

βαπτιζομενος, μαρτυρουμενος (Or XLI.5)

και ειδεν [το] πνευμα [του] θεου καταβαινον ωσει περιστεραν και ερχομενον επ' αυτον,(17) και ιδου φωνη εκ των ουρανων.. (NA²⁷; much variation at this Christologically critical spot)

[All]

[In addition, the following refer to Baptism and/or occur in proof text lists, but are probably not of any *textual* use :

βαπτιζεται, μαρτυρει (Or XXXI.29); εβαπτισθη (Or XXIX.20)

το Χριστου βαπτισμα (Or XXXIX.20) βαπτιζομενος, μαρτυρουμενος (Or XLI.5)

See also Mk Lk and Jn ad loc.]

Mk i. 9 ..ηλθεν Ιησους απο Ναζαρετ [Ναζαρατ Α Ρ] της Γαλιλαιας και εβαπτισθη εις τον Ιορδανην υπο Ιωαννου

Lk iii. 21 Εγενετο δε εν τω βαπτισθηναι απαντα τον λαον και Ιησου βαπτισθεντος και προσευχομενου ανεωχθηναι τον ουρανον

iii. 16 (// Mk i 10; Lk iii.22; cf Jn i. 32) το πνευμα συγγενεια ματυρουμενη (Car Th 2.34= PG 960.201)

βαπτίζεται, μαρτυρει (Or XXXI.29)

και σχιζομενους τους ουρανους και υπο του συγγενους Πνευματος μαρτυρομενον (Or XXXVIII.16)

Αλλα και ανεισιν Ιησους εκ του υδατος...και ορα σχιζομενους τους ουρανους,.. Και το Πνευμα μαρτυρει την θεοτητα..και η εξ ουρανων φωνη. Εκειθεν γαρ ο μαρτυρουμενος ...και ως περιστερα. τιμα γαρ το σωμα, επει και τουτο τη θεωσει θεος σωματικως ορωμενη (Or.XXXIX.16)

Συνταφωμεν ουν Χριστω δια του βαπτισματος ινα και συναναστωμεν (Or XL.9)

Βαπτισθεις δε ο Ιησους ευθυς ανεβη απο του υδατος. και ιδου ηνεωχθησαν [αυτω] οι ουρανοι .και ειδεν [το] πνευμα [του] θεου καταβαινον ωσει περιστεραν NA²⁷ ; Mk has εκ του υδατος, and both // ως περιστερα. Ευθυς ανεβη has variants, but Gregory does not use this word

On balance I think Gregory may have Mark in mind and Luke for the second half of the verse; but it is impossible to be sure.

iii. 17 (// Mki.11; Lk iii.22; Jn i.3) ουκετι παις αγαπητος (Car Th 2.1= PG 524.25)

Υιος , οτι Πατρος (Or.XXXVII.4)

και εξ ουρανων φωνη (Or.XXXIX.16)

και ιδου φωνη εκ των ουρανων λεγουσα ουτος εστιν ο υιος μου ο αγαπητος, εν ω ευδοκησα. (NA²⁷)

Mk i. 11 και φωνη εγενετο εκ των ουρανων συ ει ο υιος μου ο αγαπητος, εν σοι ευδοκησα

Lk iii. 22 και φωνην εξ ουρανων γενεσθαι συ ει ο υιος μου ο αγαπητος, εν σοι ευδοκησα

iv. 1-11 (// Mk i. 12,13; Lk iv.1-13) υπερσχεθε δ' ως αδαμαστος

πειραστην τρισσοισι παλαισμασιν (Car Th 1.2= PG 406. 67+)

και τον πειραστην ενικησε και ετρεψεν (Ep CII.25)

και πειραζομενος (Or II.24)

του πονηρου λεγω και του πειραστου (Or.XXX.6)

Εαν σοι προσβαλη μετα το βαπτισμα ο του φωτος διωκτης και πειραστης....(Or XL.10. This whole chapter is about the temptation and individual allusions/citations come under their several verses)
πειραζομενος (Or XLI.5)

iv. 1 (// Mki.13; Lkiv.2) επειρασθη (Ep CII.24)
επειρασθη, ινα νικησωμεν (Or I.5)
και Ιησους αυτος νηστευων και πειραζομενος και νικων τον πειραζομενον (Or XIV.3)
και πειραν προσαγει (Or.XXIV.9)
Επειρασθη ως ανθρωπος, αλλ' ενικησεν ως Θεος (Or.XXIX.20)
πειραζεται, αναγει (Or.XXXI.29)
[οψει]και πειραζομενον και νικωντα τον πειραζοντα και υπο αγγελων υπηρετουμενον (Or.XXXVIII.16)

τοτε ο Ιησους ανηχθη ...πειρασθηναι (NA²⁷; the use of the Aorist Passive suggests Mt)

Mk i.13 και η ν εν τη ερημω τεσσαρακοντα ημερας πειραζομενος
υπο του σατανα, και ην μετα των θηριων

Lk iv.1-2 Ιησους...ηγετο εν τω πνευματι εν τη ερημω (2) ημερας τεσσαρακοντα
πειραζομενος υπο του διαβολου. (NA²⁷)

iv. 2 (// Lk iv.2) Εικοσι δ' αυ νυκτας τε και ηματα μιμνον απαστοι
Πολλακι, της Χριστου ημισυ καρτειης (Car His 2.1=PG 1456.64)
Εκ τετταρακοντ' αστιας νυχθημερων (Car Th 2.10= PG 726.638)
Αλειψις η νηστεια προς εχθρου παλην (Car Th 2.34= PG 960 202)

και επεινησε (Ep CII.24)
το πεινην (Or XXIX.18)
επεινησεν (Or XXIX.20)
και επεινασε (Or.XXXVIII.15)
Εαν προσβαλη την χρειαντο πεινην επιθεμενος (Or XL.10)
οιον ενηστευσε μικρον προ της πειρας ..Και ο μεν νηστευει τεσσαρακοντα
ημερας (Or.XL.30)
και επεινησε (Or XLV.27)

και νηστευσας ημερας τεσσαρακοντα και τεσσαρακοντα νυκτας
υστερον επεινασεν (NA²⁷)

Lk iv 2 ημερας τεσσαρακοντα πειραζομενος υπο του διαβολου. Και ουκ εφαγεν
ουδεν..και..επεινασεν (NA²⁷)
πειραζομενος παρα του σατανα D

iv. 4 (// Lk iv 4) Αλλά και Γραφών εμπειρος ο ληστής. Εκείθεν το γεγραπται περι του αρτου (Οτ.ΧΛ.10)

ο δε αποκριθεις ειπεν γεγραπται ουκ επ' αρτω μονω ζησεται ανθρωπος (NA²⁷)

Lk iv 4 αποκριθη προς αυτον ο Ιησους γεγραπται οτι ουκ επ' αρτω μονω ζησεται ο ανθρωπος (NA²⁷)

iv. 5-6 (// Lk iv. 9) Εαν δια κενοδοξιας επιβουλευση σοι—και γαρ εκεινω, αναγαγων επι το του ιερου πτερυγιον και βαλε σεαυτον κατω λεγων, εις επιδειξιν της θεοτητος, μη κατενεχθης δια της επαρσεως (Οτ.ΧΛ.10)

Τοτε παραλαμβανει αυτον ο διαβολος ...και εστησεν αυτον το πτερυγιον του ιερου (6) και λεγει αυτω, βαλε σεαυτον κατω NA²⁷; C* Θ εντευθεν inserted harmonising to Lk Αναγαγων also echoes ηγαγεν from Lk (see below); Gregory's Atticised word-order is not found in any of the mss for either Gospel, nor in Nyssa or Basil.

Lk iv. 9 Ηγαγεν δε αυτον ..και εστησεν επι το πτερυγιον του ιερου και ειπεν αυτω, ει υιος ει του θεου, βαλε σεαυτον εντευθεν κατω

[Cit]

iv. 6 (// Lk iv. 10)

εντευθεν το Γεγραπται περι των αγγελων. γεγραπται γαρ, φησιν, οτι τοις αγγελοις αυτου εντελειται περι σου και επι χειρων αρουσι σε (Οτ.ΧΛ.10)

γεγραπται οτι τοις αγγελοις αυτου εντελειται περι σου και επι χειρων αρουσιν σε μηποτε προσκοψης προς λιθον τον ποδα σου (NA²⁷; no variants)

Lk iv 10-11 γεγραπται γαρ οτι τοις αγγελοις αυτου εντελειται περι σου του διαφυλαξαι σε (11) και επι χειρων αρουσιν σε

[Cit]

iv. 8-9 (// Lk iv. 5,7) εαν εξ απληστιας καταπαλαιη σε, πασας υποδεικνυων τας βασιλειας, ως αυτω διαφερουσας...απαιτων την προσκυνησιν (Οτ.ΧΛ.10)

και δεικνυσιν αυτω πασας τας βασιλειας του κοσμου και την δοξαν αυτων (9) και ειπεν αυτω ταυτα σοι παντα δωσω εαν πεσων προσκυνησης μοι (NA²⁷)

Lk iv. 5,7 εδειξεν αυτω πασας τας βασιλειας της οικκουμενης ..(7) συ ουν αν προσκυνησης ενωπιον εμου εσται σου πασα

[All]

iv. 11 (// Mk i.13)[οψει]και πειραζομενον και νικωντα τον πειραζοντα και υπο αγγελων υπηρετουμενον (Οτ.ΧΧΧVΙΙΙ.16)

τοτε αφησιν αυτον ο διαβολος και ιδου αγγελοι προσηλθον και διηκουνουν αυτω (NA²⁷)

Mk i. 13 και οι αγγελοι διηκουνουν αυτω

iv. 18 (// Mk i.16; Lk v.2) Αλλ' τλωναι χ' αλιεις ηξουσι μοι
ευαγγελισται, και πενητες εν λογω (Car His 1.12= PG 1180.192)

Οι των αλιεων μαθηται και των απαιδευτων (Or V.25)
ιδωμεν οια και παρ' ημιν οι αλιεις και αγροικοι φθεγγονται (Or V.30)
ο των αλιεων μαθητης και διδασκαλος (Or XXVII.1)
ο τους αλιεις προελομενος Ιησους και αυτος σαγηνευει (Or XXXVII.1)
Προσοισω σοι και τους αλιεις (Or.XXXIII.10)
εαν αλιεας λαβη, σαγηνευει Χριστω...Πετρον λαβε μοι και Ανδρεαν (Or. XLI.14)

verses 18-20 Αλλοι παρηκαν συγγενεσιν αλειαδας,
καλουμενοι Θεω προς αλειαν κρειττονα (Car Th 2.10 = PG 720.555
και μεθ' ης αλιεις την οικουμενην ολην τοις Ευαγγελιου δεσμοις
εσαγηνευσαν (Or XVI.2)
την αλογιαν ην ηγαπησα αν και αυτος, ευ ιστε, αλιευς ων....(Or XXXVI.4)

ησαν γαρ αλιεις (NA²⁷)

Mk i. 16 ησαν γαρ αλιεις

Lk v. 2 οι δε αλιεις απ' αυτων αποβαντες

iv. 19 (// Mk i.17; Lk v.10) Ανθρωπων αλιηες εον λινον αμφις εθηκαν (Car Th 1.27= PG 500.26)

δευτε οπισω μου, και ποιησω υμας αλιεις ανθρωπων. (NA²⁷)
ποιησω υμας γενεσθαι αλιεις Ν¹ D 33

Mk i. 17 δευτε οπισω μου, και ποιησω υμας γενεσθαι αλιεις ανθρωπων.

Lk v. 10 απο του νυν ανθρωπους εση ζωγων

iv. 24-5 (// Mk iii.7-8; Lk vi.17-18)

το κερυγμα, την συνδρομην του πληθος, τα θαυματα (Or XL.29)
και περιηγεν...διδασκων..και κηρυσσων το ευαγγελιον..(25) και ηκολουθησαν αυτω οχλοι πολλοι (NA²⁷)

Mk iii.7-8 και πολυ πληθος ..ηκολουθησεν

Lk vi.17-18 και πληθος πολυ του λαου

v. 15 (// Mk iv. 21; Lk viii.16; see also Lk xi.33)

(Car Th 1.27= PG 503.71+= not relevant, simply the word λυχνια; Gregory's prayer for himself.

..τον λυχνον επι την λυχνιαν δημοσιευσαν (Ep XLV.1)

το Μεχρι τινος υπο τω μοδιω τον λυχνον κρυσομεν (Ep LVIII.8)

και ιν' ειπω τι των ημετερων, το υπο τω μοδιω φως επι της λυχνιας
εδημοσιευσα (Ep CLXIV.1)

Πηνικα ο λυχνος επι την λυχνιαν (Or.II.72)

ημεις δε μη τον Θεον γεραιρωμεν ..αλλα ψυχης καθαροτητι και διανοιας
φαιδροτητι και λυχνοις τοις ολον το σωμα φωτιζουσι της Εκκλησις θειοις λεγω
θεωρημασι και νοημασιν επι τε την ιεραν λυχνιαν εγειρομενοις και πασαν
την οικουμενην καταλαμπουσι (Or V.35)

ον θησει μετ' ολιγον επι την λυχνιαν (Or.VI.9)

ουκ ηνεγκας επι πολυ τον λυχνον τω μοδιω περικαλυπτεσθαι (Or.X.3)

Μεχρι γαρ τινος τω μοδιω τον λυχνον περικαλυπωνεν ...δεον επι την λυχνιαν
ηδη τιθεναι (Or.XII.6) [in v.14 the word is κρυβηναι; Lk uses καλυπτω]

παρρηζεται δε η τριας παλιν, επι την λυχνιαν τεθεισα και λαμπρω τω φωτι της
μιας θεοτητος ταις παντων ψυχαις εναστραπουσα (Or. XXI.31)

μηδ' υπο τον μοδιον τιθεναι τον λυχνον (Or..XXXII.1)

ουδε καιουσιν λυχνον και τιθεασιν αυτον υπο τον μοδιον αλλ' επι την
λυχνιαν (NA²⁷)

Mk iv. 21 Μητι ερχεται ο λυχνος ινα υπο τον μοδιον τεθη η υπο την κλινην;
ουχ ινα επι την λυχνιαν τεθη;

Lk viii.16 ουδεις δε λυχνον αψας καλυπτει αυτον..αλλ' επι λυχνιας τιθησιν
επι την λυχνιαν N D; επιτιθησιν W 33 R]

Lk xi. 33 ουδεις λυχνον αψας εις κρυπτην τιθησιν ουδε υπο τον μοδιον
αλλ' επι την λυχνιαν (so NA²⁷ but there is a great deal of variation here due to
harmonization)

v. 18 (// Lk xvi 17)Ημεις δε οι και μεχρι της τυχουσης κεραιας και γραμμης
του πνευματος την ακριβειαν ελκοντες.. (Or II.105)

εως αν παρελθη ο ουρανος και η γη ιωτα εν η μια κεραια ου μη παρελθη του
νομου (NA²⁷; no material variant ; Θ f¹³ 565 add και των προφητων)

Lk xvi 17 ευκοπωτερον δε εστιν τον ουρανον και την γην παρελθεν η του νομου μιαν κεραιαν πεσειν

v. 21 ου φονευσεις εκεινος [ο νομος] συ δε , ουδε αντιπληξεις αλλα και σεαυτον εμπαραξεις τω παιοντι (Or XLV.17)

ηκουσατε οτι ερρηθη τοις αρχαιοις ου φονευεις. ος δ'αν φονευση ενοχος εσται τη κρισει. (NA²⁷; no variants, but could be LXX at Ex xx.13)

[Cit]

v. 27 ου μοιχευσεις, [μ.σης Sav.²¹⁷] φησιν ο νομος (Or XLV.17)
ηκουσατε οτι ερρηθη ου μοιχευσεις (NA²⁷ et LXX at Ex xx.13)

[Cit]

v. 39-40 (// Lk vi. 29) Παιη παρειαν; πως δε την αλλην εας ακαρπων (Car Th 2.25= PG 836.327)

..κακου δε μη αντιδιδοναι μηδενι [μηδε ΒΙΩΝΤΧν] εξειναι κακον, μηδε την παρειαν παιομενους φειδεσθαι [φειδεσθαι ταυτης αλλα και την ετεραν ADPCRO] της ετερας, αλλα και ταυτην εμπαραχειν τω παιοντι και τον χιτωνα τω ιματιω προσαποδυεσθαι (Or.IV. 97)

Που ..το λοιδορουμενους ευφημειν, βλασφημουμενους παρακαλειν, διωκομενους υποχωρειν ..(Or IV.124)

Την δεξιαν ραπισθηται [+ σιαγονα Β Maur R] παρεξει και την ετεραν [αριστεραν DPC et forsā S₁] (Or..XXVI.12)

ο περιατυχενιον ρακος σφεδονασθαι προσεταττεν. Ο δε Προσαποδυσομαι σοι φησιν ει βουλει και τον χιτωνιον (Or XLIII. 57)

συ δε, ουδε αντιπληξεις, αλλα και σεαυτον εμπαραξεις τω παιοντι (Or XLV.17)

εγω δε λεγω υμιν μη αντιστηναι τω πονηρω; αλλ οστις σε ραπιζει εις την δεξιαν σιαγονα [σου], στρεψον αυτω και την αλλην; (40) και τω θελοντι σοι κριθηναι και τον χιτωνα σου λαβειν, αφες αυτω και το ιματιον (NA²⁷; there are several variants in the second half of 39: -σει D L Θ ϩ ; επι same line up. In addition the word order varies, with only B and Eusebius giving what NA print. It is almost as if Gregory has changed every word *exprès* or at least amalgamated Mt and Lk)

Lk vi. 29 τω τυπτοντι σε επι την σιαγονα παρεχε και την αλλην, και απο αιροντος σου το ιματιον και τον χιτωνα μη κωλυσης

[Ad]

v. 44 (// Lk vi. 28,35) και υπερευχεσθαι των αδικουντων και τα καλλιστα

²¹⁷ See PG 35 p.11 and 31. The reading presumably is from the 1610 printed edition in Henry Savile's library.

βουλεσθαι [βουλευεσθαι D] τοις διωκουσι (Or.IV. 97; Bernardi gives also ch 124 for this reference (see also above verses 39-40), but apart from general sentiments in keeping with the Sermon on the Mount there are no verbal echoes that I can see)

αλλ' ελιθαζετο μεν, υπερ δε των λιθαζοντων ηυχετο ως Χριστου μαθητης (Or XVIII.24)

διαβληθησεται; προσευξεται (Or XXVI.12)

και προσευχεσθε υπερ των διωκοντων υμας (NA²⁷; a host of variants here, but suffice it to say that Gregory uses both compounds of ευχομαι, and of διωκω)

Lk vi. 28 ευλογειτε τους καταρωμενους υμας, προσευχεσθε
περι των επηρεαζοντων υμας

Verse 35 πλην αγαπατε τους εχθρους υμων

[Ad]

vi. 12 (// Lk xi.4) και συγχωρησωμεν τα εις ημας, ινα και αυτοι τυχωμεν
συγχωρησεως (Ep LXXVII.6)

Ουκ αφεσει βουλεται τν αφεσιν πραγματευσεσθαι; (Ep LXXVII.11)

και συγχωρησωμεν ινα συγχωρηθωμεν (Ep LXXVIII.5)

Συγχωρησωμευ[sic, I think misprint for ν]ινα συγχωρηθωμεν. Αφωμεν ινα αιτησωμεν αφεσιν (Or XVII.11)

και αφες ημιν τα οφειληματα ημων, ως και ημεις αφηκαμεν τοις οφειλεταις
ημων (NA²⁷)

και αφες ημιν την οφειλην Did; τα παραπτωματα Or; τα οφειληματα *rell*;
αφιομεν D L W Δ 565; αφιεμεν N¹ f¹³ 700 R Basil; Did; αφηκαμεν N* B f¹ NA²⁷

Lk xi. 4 και αφες ημιν της αμαρτιας ημων, και γαρ αυτοι αφιομεν παντι
οφειλοντι ημιν

[Ad]

vi. 22 (// Lk xi 34) Λυχνος μεν γαρ του σωματος εστιν οφθαλμος, ως ηκουσαμεν
(Ep XLI.4)

Ο λυχνος του σωματος εστιν ο οφθαλμος (NA²⁷)

Lk xi 34 Ο λυχνος του σωματος εστιν ο οφθαλμος σου

[Ad]

vi. 24 (// Lk xvi.13) ει γαρ λεγοιμι Θεον και Μαμωναν "δυο κυριους"
εις εν αριθμουμενος .. (Or. XXXI.18)

Ει δε και αποθηκας οικοδομησαιμι εκ των μαμωνα θησαυριζων, και μαμωνα
ταυτη τη νυκτι την ψυχην απαιτηθειην λογον υφεξων ων κακως εθαυρισα (Or
XIV.18)

Ουδεις δυναται δυσι κυριοις δουλευειν..ου δυνασθε θεω δουλευειν και μαμωνα (NA²⁷; a few mss have harmonized Mt to Lk)

Lk xvi.13 Ουδεις οικετης δυναται δυσι κυριοις δουλευειν....ου δυνασθε θεω δουλευειν και μαμωνα

vi. 26 (// Lk xii. 24) Πτηνων, εφημεριω τε κ' ασπορω τροφη (Car Th 2.10= PG 699.261)

Μετα των ορνεων τραφησεται οις ο βιος ασπορος και ανηροτος (Or.XXVI.12) αλλα προς τα κρινα βλεπειν και τα πτηνα οις ατεχνον το καλλος και σχεδιος η τροφη.. (Or.XLIII. 61)

οι με περουσιν εις βιον τε και φυσιν εμβλεψατε εις τα πετεινα του ουρανου ..και ο πατηρ υμων ο ουρανιος τρεφει αυτα (NA²⁷; no material variants)

Lk xii. 24 κατανοησατε τους κορακας οτι ου σπειρουσιν ουδε θεριζουσιν, ...και ο θεος τρεφει αυτους

[All]

vi. 28-9 (// Lk xii. 27) κρινων τε καλλει ευ μαλ' ημφιεσμενων (Car Th 2.10= PG 699.262)

αλλα προς τα κρινα βλεπειν και τα πτηνα οις ατεχνον το καλλος και σχεδιος η τροφη.. (Or.XLIII. 61)

καταμαθετε τα κρινα του αγρου...(NA²⁷; no material variants)

Lk xii. 27 κατανοησατε τα κρινα...

[All]

vii.1 (// Lk vi. 37)..μη ταχυς ειναι εις κρισιν, υπο της Γραφης νενουτεθημαι (Or. XI.3; NT here referred to as Scripture)

κρινη και αυτος ο κρινων [και κρινη και αυτος A] (Or.XXXII.30; 20 given by ed)[Not in BP]

Μη κρινετε ινα μη κριθητε (NA²⁷)

Lk vi. 37 και μη κρινετε και ου μη κριθητε

[All]

vii. 2 (// Mk iv.24; Lk vi. 38) μετρα θεου μετροισιν ισαζεται ημετεροισιν (Car His 2.1=PG 1475.329)

ω γαρ μετρω μετρουμεν, αντιμετρεισθαι γινωσκομεν (Or.V. 37)
 ουκ εσομεθα χρηστοι τοις ομοδουλοις ινα τοιουτου τυχωμεν και αυτοι του
 κυριου μετρουντος, ως αν μετρησωμεν; (Or XIX. 13)
 ουτω δοκιμαζε τον αδελφον σου ως και αυτος εν τοις μετροις κρινομενος
 (Or. XXXII.30)) [Not in BP]
 οιδα γαρ..ως αν μετρησω μετρηθησομενος (Or.XXXIX.18)

και εν ω μετρω μετρειτε μετρηθησεται υμιν (NA²⁷; αντιμετρηθησεται Θ *f*¹³)

Mk iv.24 και εν ω μετρω μετρειτε μετρηθησεται υμιν

Lk vi. 38 ω γαρ μετρω μετρειτε αντιμετρηθησεται υμιν

[Ad/All]

vii. 3-5 (// Lk vi. 41,42) οι ταις δοκοις τυφλωττοντες και τα καρφη προφεροντες..
 α μητε λυπει...μητε χαλεπον..αποφυσηθηναι της οψεως (Or.XXIII. 2)
 Ει τις δοκος εν ημιν, ει τι καρφος, ανακαθαιρωμεν ινα και τα των αλλων οραν
 δυναμεθα (Or.XL.38)

τι δε βλεπεις το καρφος το εν τω οφθαλαμω του αδελφου σου, την δε εν τω σω
 οφθαλαμω δοκον ου κατανοεις; (NA²⁷; no material variants)

Lk vi. 41 τι δε βλεπεις το καρφος το εν τω οφθαλαμω του αδελφου σου,
 την δε δοκον την εν τω ιδιω οφθαλαμω ου κατανοεις;

[All]

vii. 9-10 (// Lk xi. 11) Απρηκτον πεμψαιμι και ει λιθον η οφιν αινον
 Αντ' αρτοιο φιλοιο και ιχθυος ηδυβοροιο
 Εχθρα φιλοφρενων παλμης απο τηςδ' ορεγοιμι
 τοιων αντιτυχοιμι θεου παρα. (Car Th 1.27= PG 505.95)

η τις εστιν εξ υμων ανθρωπος, ον αιτησει ο υιος αυτου αρτον, μη λιθον επιδωσει
 αυτω; (10) η και ιχθυον αιτησει μη οφιν επιδωει (NA²⁷; no material variants)

Lk xi. 11 τινα δε εξ υμων τον πατερα αιτησει ο υιος ιχθυον, και αντι ιχθυος
 οφιν αυτω επιδωσει

[All]

vii. 11 (// Lk xi. 13) Σοι δε Θεος οπασειε τατ' ελδεαι οστις αριστος
 χειρ' ορεγειν τεκεεσσι, και οισ δατεεσθαι αμεινον. (Car His 2.4= PG 1518. 169)
 ει ουν υμεις πονηροι οντες οιδατε δοματα αγαθα διδοναι τοις τεκνοις υμων,
 ποσω μαλλον ο πατηρ υμων ο εν τοις ουρανοις δωσει αγαθα τοις αιτουσιν
 αυτον (NA²⁷; no material variants)

Lk xi. 13 ει ουν υμεις πονηροι υπαρχοντες οιδατε δοματα αγαθα διδοναιτοις τεκνοις υμων ποσω ω μαλλον ο πατηρ ο εξ ουρανου δωσει πνευμα αγιον τοις αιτουσιν αυτον (NA²⁷; no material variants)

[All]

vii.12 (// Lk vi 31) τοιουτος ισθι τοις φιλοις και τοις πελας οιους σεαυτω τουσδε τυγχανειν θελεις (Car Th 2.33= PG 940. 174+) ορος μεν φιλιας [φιλοσοφιας S^{sc}PCRO] αυτος εκαστος και το τα αυτα βουλεσθαι τοις πλησιον α και σφισιν αυτοις (Or. IV.123)

παντα ουν (*om. N*) οσα εαν θελητε ινα ποιωσιν υμιν οι ανθρωποι ουτως και υμεις ποιειτε αυτοις (NA²⁷; no material variants. The Golden Rule.)

Lk vi 31 και καθως θελετε ινα ποιωσιν υμιν οι ανθρωποι ποιειτε αυτοις ομοιως

[All]

vii. 13-4 (// Lk xiii. 24) Δοιαι γαρ τε πυλαι θνητοις στυγερου θανατοιο (Car His 1.1 =PG 972.37)

η λεπτη χωρειν εισοδος ου δυναται (Car His 1.44= PG 1353.50) και δια στενης οδου και πυλης επι το πλατος αγωντι της εκειθεν μακαριοτητος (Or XIV.5)

vii. 13 (// Lk xiii. 24) Πολλαι μεν εισιν αι παρεξοδοι λιαν της απλανους τε και τεταγμενης οδου πασαι φερουσαι προς βυθους απωλειας. (DVS (Jungck) 110.1148) οδος γαρ αμφικρημνος, ης εξω πεσειν πεσειν προδηλως εστιν εις Αιδου πυλας (DVS (Jungck) 114.1248)

ος με δια στεινης τε και αργαλεης επι λεπτην τεινων ατραπιτοιο πυλην συν αρειονι πομπη Ουτι βατην πολλοισι (Car His 1.1 =PG 1004.461) Ευρειην δ' οδον εισιν (Car His 1.45= PG 1359.81)

Στεινην γαρ αταρπον
Παυροισιν μεροπων ενθαδ' οδευομενην
οιδε διεξελαιουσι, και αργαλεον πυλεωνα (Car His 2.1=PG 1459. 111)

και δια της στενης ως πλατειας υπο του Πνευματος οδηγουμενοι (Or.III.8)

Ειθε [τα C] παντα τω πνευματι δαπανησαιμι, την στενην και ολιγοις [οδον add. D] βατην οδευσας, μη την πλατην και ανετον (Or.VII.23.)

Οταν ακουσης μιαν οδον ειναι, και ταυτην στενην; (Or.XXVII.8) κανταυθα παρεξομαι πλατειας οδους (Or XXVII.10)

Εισέλθατε δια της στενης πυλης οτι πλατεια η πυλη και ευρυχωρος η οδος η απαγουσα εις την απωλειαν και πολλοι εισιν οι εισερχομενοι δι' αυτης (NA²⁷; no material variants)

[All]

vii. 14 (// Lk xiii. 24) Στεινη μεν πυλεωνος οδος θειοιο τετυκται (Car Th 2.17= PG 785.55)

Επαινω και την στενην και τεθλιμμενην οδον (Ep IV.5)
ος στυφελην ηλθες οδον βιοτου,/ Αμβροτον, αιπηεσαν, ατερπεα (Epitaph 127)

τι στενη η πυλη και τεθλιμμενη η οδος η απαγουσα εις την ζωην και ολιγοι εισιν οι ευρισκοντες αυτην (NA²⁷; no material variants)

Lk xiii. 24 αγωνιζεσθε εισελθειν δια της στενης θυρας οτι πολλοι, λεγω υμιν, ζητησουσιν εισελθειν και ουκ ισχυσουσιν

[All]

vii. 16, 20 and xii.33 (// Lk vi. 44) ιν' εκ του καρπου το δενδρον δειχθη...(Or.XXVI.5)

ως εκ των καρπων το δενδρον γινωσκεσθαι (Or.XXVIII.11)

αρα γε απο των καρπων αυτων επιγνωσεσθε αυτους (NA²⁷; δενδρον is in verse 16; no material variants)

Lk vi. 44 Εκαστον γαρ δενδρον εκ του ιδιου καρπου γινωσκεται, ου γαρ εξ ακανθων συλλεγουσιν συκα ουδε εκ βατου σταφυλην τρυγωσιν

[All]

vii. 24 (// Lk vi.48) οι σπαρεντες ουκ επι την στερεαν πετραν και ασειστον, αλλ' επι την ξηραν τε και αγονον (Or.IV.11.)

οστις ωκοδομησεν αυτου την οικιαν επι την πετραν (NA²⁷)

Gregory here is using a combination of parables, the Sower, as an example of "bad" stones [Mt xiii. 5 and 20-1; // Mk iv. 5-6; Lk viii. 6, where the word actually is τα πετρωδη and the seed, echoing Gregory's word, εξηρανθη. Cf also line 8 δια το μη εχειν βαθος γης; see below xiii. 5-6], and what Bernardi has given as reference here, the Building upon the Rock as an example of "good" stones).

Lk vi. 48 ομοιος εστιν ανθρωπω οικοδομουντι οικιαν ος..εθηκεν θεμελιον επι την πετραν

? [All]

vii. 26-7 (// Lk vi.49) οικον επι ψαμμου κειμενον αδρανεος (Car Th 1.24= PG 495.2)

Δειδω μη βιοτοιο θεμειλιον εν ψαμαθοισι
Βαλλομενος (Car Th 1. 27= PG 498.1)

Δειδω μη βιοτοιο θεμειλιον εν ψαμαθοισι
Βαλλομενος (Car Th 2.2= PG 607. 371)

η τω κατα της ψαμμου τεθεντι θεμελιω, μηδε ολιγον αντισχοντι
προς την βροχην και τα πνευματα (Or II.73; wrongly referenced as Or II.33)

και πας ο ακουων μου..και μη ποιων αυτους ομοιωθησεται ανδρι μωρω, οστιςωκ
οδομησεν αυτου τν οικιαν επι την αμμον (27) και κατεβη η βροχη
και ηλθον οι ποταμοι και επνευσαν οι ανεμοι και προσεκοψαν τη οικια εκεινη
(NA²⁷; no material variants)

The μωρος builds his house επι την αμμον and it is ανεμοι, not πνευματα which blow on
it. Lk has closer words at vi.48 but no mention of sand or of winds]

Lk vi.49 ο δε ακουσας και μη ποιησας ομοιος εστιν ανθρωπω οικοδομησαντι
οικιαν ..χωρις θεμελιου

[All]

viii. 2-3 (// Mki.40; Lkn.13; xvii. 12-14) Τις λεπρους εκαθηρε (Car His 1.46= PG 1381.47)

πρωτον μεν λεπροιο πικρην απεσεισατο νουσον (Car Th 1.20 = PG 488.3)
και λεπρην ελασειας ατερπεα (Car His 1.1= PG 1013. 587)

ουδε λεπρα τις ψυχης η αφη σημασιας... δειται [δείτε in Or II ["mendose"] says PG 35.907 n.25] δε Χριστου θεραπευοντος [θεραπευσοντος *nonnulli* *ibid.*.n.26] (Or XIV.37)²¹⁸
Καθαιρει δε λεπρας (Or.XXX.11)

και ιδου λεπρος προσελθων ...θελω καθαρισθητι. Και ευθεως εκαθαρισθη
αυτου η λεπρα (NA²⁷; no material variants)

Mk i.40 και ερχεται προς αυτον λεπρος....θελω καθαρισθητι.
Και ευθυς απηλθεν απ' αυτου η λεπρα και εκαθαρισθη

Lk v.13 και ιδου ανηρ πληρης λεπρας...θελω καθαρισθητι.
Και ευθεως η λεπρα απηλθεν απ' αυτου

Lk xvii. 12-14 απηντησαν δεκα λεπροι ανδρες...και εγενετο εν τω υπαγειν
αυτους εκαθαρισθησαν

[All]

²¹⁸ PG 35.907 has a footnote to this, which I reproduce here for interest: Η αφη, etc "significationis tactus;" id est "macula lapram significans" seu "macula quae ad tactum suspicionem ingerat leprae" Augustinus quaest.41 "tactum" vocat ipsam lepram. Unde iuxta Nobilium, nonnulli vocem αφη, non "tactum" sed "maculam" interpretati sunt.

viii. 5-13 (// Lk vii.1-10; cf Jn iv. 46-54) παρετοις δε μενος και γουνατ' επηξεν (Car Th 1.2 = PG 407.73)

ειθ' εκατονταρχου παιδος επηξε μελη (Car Th 1.20= PG 488.4)

και του εκατοναρχου δε οταν ακουω εν τοις Ευαγγελιοις, την μεν δυναμιν απαιτουντος, την δε παρουσιαν παραιτουμενου, ως ου χωρουσης αυτου της στεγης θειον αξιωμα τε και μεγαθος (Οτ IX.2)

η ως ο εκατοναρχος ...τη οικια δε τον θεραπευτην ουκ εισδεξασθαι δια δειλιαν επαινουμενην (Οτ.XXXIX.9)

..προσηλθεν αυτω εκατοναρχος ...και ιαθη ο παις (NA²⁷; χιλιαρχος Eus.)

[All]*

viii. 14-15 (// Mk i. 30-31; Lk iv. 38-39)

το τριτον αυ Πετρου εκυρης φλογα εσβεσε χειρα (Car Th 1.20= PG 488.5)

και ελθων ο Ιησους εις την οικιαν Πετρου ειδεν την πενθεραν αυτου... πυρεσσουσαν (15) και ηψατο της χειρος αυτης (NA²⁷; no variants)

[All]

viii. 16 (// Mk i.34; Lk iv.40) και απελαυνει δαιμονας (Οτ XXIX.20)

και δαιμονων και νοσων απαλλαττει (Οτ. XXX.11)

και δαιμονας απελαυντα, τα μεν δι' αυτου, τα δε δια των μαθητων (Οτ..XXXVIII.16)

και εξεβαλεν τα πνευματα λογω και παντας τους κακους εθεραπευσεν (NA²⁷; no variants)

Mk i. 34 και δαιμονια πολλα εξεβαλεν

Lk iv. 41 εξηρχετο δε και δαιμονια απο πολλων...

[All]

viii. 17 αλλ' ως δια του ταυτα δεξασθαι τας ανομιας ημων αναλαβοντος και τας νοσους βαστασαντος (Ερ CI.61)

τον τας ασθειας ημων λαβοντα[αναλαβοντα PCv] και τας νοσους βαστασαντα (Οτ.Π.55)

και τας ασθειας ημων βαστασαντος (Οτ XIV 15)

Χριστου μαθητης ει... τας ασθειας ημων βαστασαντος (Οτ XXXII.30)

του τας ασθειας ημων λαβοντος και τας νοσους βαστασαντος (Οτ XXXIX.18)

την σην υγειαν αιδεσθητι και τα τραυματα, ων σε Χριστος ηλευθερωσεν (Οτ XL.31)

και τας ασθενειας ημων βαστασαντα (Or XLII.13)

και τας νοσους εβαστασεν (Or XLV.13)

αυτος τας ασθενειας ημων ελαβεν

και τας νοσους εβαστασεν (quoting Is. liii. 4, italicised in NA²⁷; no variants)

viii. 20 (// Lk ix.58) Οτι μεν γαρ πανταχου της Γραφης ανθρωπος

και Υιος ανθρωπου προσαγορευεται .(Ep CI.56)

Υιος δε ανθρωπου (Or XXX. 21)

ο δε υιος του ανθρωπου..(NA²⁷; no variants)

Lk ix.58 ο δε υιος ανθρωπου..

[Cit]

viii. 22 (// Lk ix.60) ων τοις νεκροις οι νεκροι χαριζονται (Or XL.15)

αφες τους νεκρους θαψαι τους εαυτων νεκρους (NA²⁷: not the same meaning but a sort of phonetic parallel or echo, a usage which is characteristic of Gregory)

Lk ix. 60 αφες τους νεκρους θαψαι τους εαυτων νεκρους

[All]

viii. 23 (// Lk viii. 22) νυν δε εις πλοιον μεταβαινει (Or XXXVII.2)

και εμβαντι αυτω εις το πλοιον ηκολουθησαν αυτω Ν*² L W Θ Ϻ
το om. Ν B C f¹ 13 33 565; and

Lk viii. 22 και αυτος ενεβη εις πλοιον

viii. 24 (// Mk iv.38; Lk viii. 23) και νυν μαθητης εν σαλω τινασσε μοι

τον υπνον η πεζευε, και στητω φοβος (DVS (Jungck) 62.200-1)

ο πλους εν νυκτι...Χριστος καθευδει (Ep LXXX.2)

τε και υπνωσε (Ep CII.24)

το υπνουν (Or. XXIX.18, 20)

ταχα και υπνον δεχεται ινα και υπνον ευλογηση (Or.XXXVII. 2)

αυτος δε καθευδεν (NA²⁷; no variants)

Mk iv.38 και αυτος ην εν τη πρυμνη...καθευδων

Lk viii. 23 αφυπνωσεν

viii. 23-7 (// Mk iv.35-41; Lk viii. 22-25)

κυματα και ανεμων μενος ηυνασας, ως κε μαθητας

Εκ πελαγους ερυσειας ορινομενους υπ' αηταις (Car His 1.1= PG 970.11)

..... στορεσαις δε θαλασσαν

Δειμαλεην (Car His 1.1= PG 1014. 591)

και σαλος αιψα πεσοι (Car His 1.46= PG 1381.50)

ποντος ανω σοι δ' υπνος επι γλυκυς. Αλλα ταχιστα

εγρεο, και στητω σοισι λογοισι σαλος (Car His 1.50= PG 1391.77)

Επιστατ α, κλυδων με δεινος αμφεπει.

τον σον μαθητην. εξεγειραι, πριν θανω (Car His 1.69 = PG 1417.1+)

Ος και μαθητας εκ ζαλης ερρυσατο (Car His 1.83= PG 1430. 26)

Ως βροτος υπνον εδεκτο, και ως θεος ευνασε ποντον (Car Th 1.2= PG 407.72)

τετρατον οιδμα μεγα ευνασι και ανεμους (Car Th 1.20= PG 488.6)

ην οτε Χριστος ιαυεν εφ' ολκαδος εμφυτον υπνον

Τετρηχει δε θαλασσα κυδοιμοτοκοισιν αηταις (Car Th 1.28= PG 506. 1+)

viii. 24-6 τοις εαυτου μαθηταις ουτως εν καιρω βαπτιζομενοις επεστη
ινα και το πελαγος ημερωση και τους κινδυνευοντας περισωρηται (Ep XLIV.3)

viii. 25 (// Mk iv.38; Lk viii. 24) Επιστατ α, κλυδων με δεινος αμφεπει.

...εξεγειραι, πριν θανω (Car His 1.69 = PG 1417.1+)

Επιστατ α, κλυδων με δεινος αμφεπει. (Car Th 2.25= PG 817. 62)

κυριε σωσον, απολλυμεθα (NA²⁷; no variants)

Mk iv.38 διδασκαλε, ου μελει σου οτι απολλυμεθα

Lk viii. 24 Επιστατ α, επιστατ α, απολλυμεθα

[All]

viii. 26 (// Mk iv.39; Lk viii. 24) και στησεν ανεμους (Car Th 1.22=PG 493.8)

Εργεο, και στητω σοισι λογοισι σαλος (Epitaph 119.16)

αλλ' επιτιμα πνευμασιν (Or.XXIX.20)

ος και πνευμασιν επιτιμα (Or.XXIV. 10)

τοτε εγερθεις επετιμησεν τοις ανεμοις και τη θαλασση (NA²⁷; no variants)
all // use ανεμος)

Mk iv.39 και διεγερθεις επετιμησεν τω ανεμω

Lk viii. 24 ο δε διεγερθεις επετιμησεν τω ανεμω και τω κλυδωνι

[All]

viii. 28-34 (// Mk v. 1-20; Lk viii. 26-39) ηε συων αγελην (Car His 1.55= PG 1400.8)
των σων συων πληρωσον εισελθων βαθη (Car His 1. 56= PG 1401.4)
Δαιμονας ηκε συεασσι το πεμπτον (Car Th 1.20= PG 489.7)
και στησεν ...λεγεωνα μεγαν (Car Th 1.22=PG 493. 8)

ω πνευματων λεγεων, κακον συνθετον
Χριστος σε βουλεθ'....

Ος και πονηρων πνευματων λυσιν φερει
Παθων τε, τοις καλουσιν αυτον εκτενωσ,
ουτος σε βουλετ' ενθεν ως ταχος φυγειν
των σων συων πληρωσον εισελθων βαθη (Car Th 2.25= PG 850. 532-540)

ειπε, και εκμηνειε συων αγελην λεγεωνος
πνευμα και εν πελαγεσσι πεσοιο (Car His 1.1= PG 1013.585)
η λεγεωνα μεγαν (Car His 1.44= PG 1352.38)

Lk viii. 26-39 Χριστος αναξ κελεται σε φυγειν ες λαιτμα θαλασσης
Ηε κατα σκοπελων ηε συων αγελην
Ως λεγεωνα παροιθεν ατασθλον. (Car His 1.55=PG 1400.8+)

viii. 29 (// Mk v. 7; Lk viii. 28) Συ δε ουδε την ισοτητα δεχη, ουδε ομολογεις
την θεοτητα (Οτ XLV.27)

και ιδου εκραξαν λεγοντες τι ημιν και σοι υιε του θεου; (NA²⁷ ; no material variants)

Mk v. 7 κραξας φωνη μεγαλη λεγει τι εμοι και σοι, Ιησου υιε του θεου

Lk viii. 28 ανακραξας....και φωνη μεγαλη ειπεν τι εμοι και σοι,
Ιησου υιε του θεου

[All]

viii. 32 (// Mk v. 9, 13; Lk viii. 30, 33) και κρημνους, ως λεγεων, ποθει (Car His 1.45= PG 1365.168)

..και λεγεωνα πνευματων τω βυθω διδωσι (Οτ. XXIV. 10)

Ου πολυ το εν μεσω και δευτερα ζαλη κατα της Εκκλησιας εγειρεται..

ο λεγεων των πνευματων (Οτ. XXV. 8)

και εις την αγαλην των χοιρων απεπεμψαμεθα τον πολυν λεγεωνα

κατα βυθου[βυθου= in profundum Ruf; βυθων AQBWVT] χωρησαντα (Οτ. XXVII.7)

και λεγεωνα πνευματων βυθιζει (Or XXIX.20)
 εμπνιγεται τη καθαρσει, καθαπερ ο λεγων τη θαλασση (Or XL.35)

και ιδου ωρμησεν πασα η αγελη [χοιρων (30)] ..εις την θαλασσαν. (NA²⁷; no material variants; for the name legion see Mk // Lk below)

Mk v. 9, 13 λεγιων ονομα μοι...(13) και ωρμησεν η αγελη κατα του κρημνου
 εις την θαλασσαν
 λεγων \aleph^2 B² W Θ f^1 13 \mathfrak{R}

Lk viii. 30, 33 ο δε ειπεν λεγιων οτι δαιμονια πολλα (33) και ωρμησεν η αγελη
 [χοιρων (32)] κατα του κρημνου εις την λιμνην

λεγων P⁷⁵ \aleph^2 B² D², all these having λεγιων in first hand; and C W Θ f^1 13 \mathfrak{R}

ix. 2,5, 6 (// Mk ii. 5,7, 9,10; Lk v. 20, 21,23, 24; cf Jn v.1-7, 8-9)
 αλλα αμαρτιας ελυσεν (Or. XXIX.20)

Τρεις δ' αρα λυσιμελεις, ο τε λεκτριος...(Car His 1.19= PG 1278.94)

Μελων τε πηξιν μη λαβοι παρειμενος; (Car His 1.12= PG 1181.213)

Λυσιμελης νεος ειμι ο λεκτριος, αλλα βοησον

πηγνυσο και κλινην βησομαι υψι φερων (Car His 1.50= PG 1390.71)

παρετοις δε μενος και γουνατ' επηξεν (Car Th 1.2= 407.73)

Εκτον, εην κλινην ηρε βαρυς μελεσιν (Car Th 1.20= PG 489.8)

verse 2

Χθες επι κλινης ερριψω παρειμενος και λελυμενος ...ηρθης απο κραβαττου (Or XL.33; this surely refers to the paralytic in Jn's gospel, and indeed the SC editor- here Moreschini- refers it to Jn as the next passage mentions the troubling of the water and there is much talk of κραβαττον; κλινη is Matthew's word)

και ιδου προσφερον αυτω παραλυτικον επι κλινης βεβλημενον..... αφιενται σου
 αι αμαρτιαι .. (NA²⁷; all use αφιεναι in various forms)

[All]

ix. 6 (// Mk ii 10; Lk v.24) Υιος δε ανθρωπου (Or.XXX.21; see Gallay's footnote *ad loc.* " Dans le texte des évangiles il y a l'article του devant ανθρωπου. L'absence d'article a peut-être été inspirée à Grégoire par les textes d'Ezéchiel ii.3; xii 2.,22; xiii.2) de Daniel (vii.13; viii.17) et de l'Apocalypse (i.13) ou il n'y a pas l'article" SC 250 , p.272, n.1)
 ο υιος του ανθρωπου (NA²⁷)

Mk ii 10 ο υιος του ανθρωπου

Lk v.24 ο υιος του ανθρωπου

ix. 9-13 (// Mk ii.13-17; Lk v.27-32) Αλλ' οι τελωναι χ' αλιεις ηξουσι μοι
 Ευαγγελισται (Car His 1.12= PG 1180.192)
 Ματθαιος ην τελωνης, αλλα τιμιος (Car His 1.12= PG 1182.220)

Τρεις βιβλοισι τησι μεγακλεες εισι τελωναι,

Ματθαιος τε μεγας (Car His 1.19= PG 1278.92)

Τις χαιρων καθαροισιν, εκας βαλεν ουδε τελωνας; (Car His 1. 46= PG 1381.45)
 σος λογος εστιν ακος (Car His 1. 50= PG 1390.68)

Εξ ιατρων παρειμι τουτω κερδανας (Car His 1. 89= PG 1443.4)

Ουδε γαρ αρτεμεουσι τα φαρμακα τοις δ' υπο νουσου

Τειρομενοις επαγουσιν ακεστορες (Car His 2.3= PG 1486.91)

πως ου κατηγορεις οτι και μετα τελωνων εσθιει και παρα τελωναις
 και μαθητευει τελωνας (Or.XXXVIII. 14)

Φησι Ματθαιος, ο χθες τελωνης και σημερον ευαγγελιστης (Or. XLI. 14)

και τελωναις συνεσθιοντα (Or XLIII. 64)

Εκεινο δε πως ου κατηγορεις, οτι και μετα τελωνων εσθιει

και παρα τελωναις, και μαθητευει, ινα και αυτος τι κερδανη; (Or XLV. 26)

..ειδεν ανθρωπον καθημενον επι το τελωνιον, Μαθθαιον λεγομενον...

(11) και ιδοντες οι Φαρισαιοι ελεγον τοις μαθηταις αυτου δια τι μετα των
 τελωνων και αμαρταλων εσθιει ο διδασκαλος υμων...

(12) ου χρειαν εχουσιν οι ισχυοντες ιατρου αλλ' οι κακως εχοντες (NA²⁷; no
 material variants)

Mk ii. 14-17

και παραγων ειδεν Λευιν τον του Αλφαιου καθημενον επι το τελωνιον...

(16) και οι γραμματεις των φαρισαιοων ιδοντες οτι εσθιει
 μετα των αμαρταλων και τελωνων ελεγον τοις μαθηταις αυτου
 οτι μετα των τελωνων και αμαρταλων εσθιει;...

Lk v. 27, 30 και εθεασατο τελωνην ονοματι Λευιν καθημενον επι το τελωνιον..

(30) και εγογγυζον οι Φαρισαιοι και οι γραμματεις αυτων..λεγοντες δια τι
 μετα των τελωνων και αμαρτωλων εσθιετε και πινετε; NA²⁷; there is a huge amount
 of harmonising variation; for example D has Marcan wording at verse 27:

Και ελθων παλιν παρα την θαλασσαν τον επακολυθουντα αυτω οχλον
 εδιδασκεν. Και παραγων ειδεν Λευι τον του Αλφαιου D

ix. 13 (// Mk ii.17; Lk v.32)

του μη δικαιοις ελθοντος αλλ' αμαρτωλοις εις μετανοιαν (Or.XXXIX.18)
 [Ad]*

αλλ επειδη ελεον θελει και ου θυσιαν ο παντων Δεσποτης (Or.XIV.40)
 [Ad]

ουδενι γαρ ουτω των παντων ως ελεω Θεος θεραπευεται οτι μηδε οικειοτερον
 αλλο τουτου Θεω, ου ελεος και αληθεια προπορευονται.(Or XIV.5.
 προπορευεται in Or II says Gallay) [All]

και τον θελητην του ελεους τοις δακρυσιν ελκοντες (Or XVI.6)

ταχα δε υπερ τουτων και πλεον, οσω και μειζονος χρηζομεν της φιλανθρωπιας
 (Or XLV.14)

[All]

ελεος θελω και ου θυσιαν. ου γαρ ηλθον καλεσαι δικαιους αλλα
αμαρτωλους Ν B D W Δ f¹ 33 565; NA²⁷
... αμαρτωλους εις μετανοιαν C L Θ f¹³ R

Mk ii.17 ουκ ηλθον καλεσι δικαιους αλλα αμαρτωλους

Lk v.32 ουκ εληλυθα καλεσι δικαιους αλλα αμαρτωλους εις μετανοιαν NA²⁷

αλλα ασεβεις Ν*

LXX Hos vi.6 διοτι ελεος θελω η θυσιαν

ix. 15 (// Mk ii.19; Lk v.34; cf Jn iii.29) Ου δυνανται οι υιοι
του νυμφωνος νηστευειν εφ' οσον ενδημος ο νυμφιος (Or.XXX.10)
και τω νυμφαγωγω ο νυμφιος (Or.XXXVIII.14)
ο φιλος τω νυμφιω (Or. XXXIX.15)
Μιμησομαι Χριστον τον καθαρον νυμφαγωγον και νυμφιον (Or XL.18)

(verse14) δια τι ημεις και οι Φαρισαιοι νηστευειν, οι δε μαθηται
ου νηστεουσιν;(15) και ειπεν αυτοις ο Ιησους μη δυνανται οι υιοι
του νυμφωνος πενθειν εφ' οσον μετ' αυτων εστιν ο νυμφιος; (NA²⁷)

μη δυνανται οι υιοι του νυμφιου νηστευειν D, ?harmonising to // Mk and Lk, whence
indeed Gregory's allusion may come; see below.

Mk ii. 19 και ειπεν αυτοις ο Ιησους μη δυνανται οι υιοι
του νυμφωνος εν ω ο νυμφιος μετ' αυτων εστιν νηστευειν;
οσον χρονον εχουσιν τον νυμφιον μετ' αυτων, ου δυνανται νηστευειν.

Lk v. 34 ο δε Ιησους ειπεν προς αυτους μη δυνασθε τους υιους
του νυμφωνος εν ω ο νυμφιος μετ' αυτων εστιν ποιησαι νηστευσαι;

Δυνανται οι υιοι ... εφ' οσον εχουσιν τον νυμφιον μεθ' εαυτων ... νηστευειν D

(There is harmonising variation in both of the //s; also signs of interference by Marcion; see *ad loc.* As far as Gregory is concerned it is impossible as so often to determine to which gospel or which ms he refers.)

ix. 20-21 (// Mk v.25-34; Lk viii. 43-48)

Ειπε, και αιματοεσσα ρυσις ληξειε ταχιστα (Car His 1.1= PG 1013.584)
των καθαρων Χριστου δραξαμενοη θυσανων (Car His 1.46= PG 1379.26)
Σων κλεπτω θυσανων παλαμαις ακος, αλλα ρεεθρον
Αιματος ισχε ταχος σαρξι μαραινομεναις (Car His 1. 50= PG 1390.73)
Ευσθενων Χριστου δραξαμεναι θυσανων (Car His 2.1= PG 1468.240)

Εβδομον, Αψαμενης πηγην σχεθεν αιμοροουσης (Car Th 1.20= PG 489.9)
 Ως παρος αιματοεντα ποον σχεθεν αιμοροουσης
 Αψαμενης (Car Th 2.2= PG 618.510)

μιμειται ην τοις κρασπεδοις Χριστου ξηρανασαν πηγην αιματος (Or.VIII.18)

Χθες εξηραινου θαλλουσα τη αιμορροια– επηγαζες γαρ την φοινικην
 αμαρτιαν– ...ηψω γαρ των Χριστου κρασπεδων και ην ρυσιν εστησας (Or.XL 33)
 σπουδη δε [δ' VBD] ην εκαστω τω μεν κρασπεδου λαβεισθαι, τω δε σκιας.
 (Or.XLIII. 80, of Basil's funeral cortège!)

Και ιδου γυνη αιμορροουσα δωδεκα ετη προσελθουσα οπισθεν ηψατο του
 κρασπεδου του ιματιου αυτου (NA²⁷; ρυσις comes from // Mk; Lk)

Mk v. 25-6 Και γυνη ουσα εν ρυσει αιματος απο ετων δωδεκα ελθουσα
 εν τω οχλω οπισθεν ηψατο του ιματιου αυτου

Lk viii. 43-44 Και γυνη ουσα εν ρυσει αιματος απο ετων δωδεκα...
 προσελθουσα οπισθεν ηψατο του κρασπεδου του ιματιου αυτου
 και παραχρημα εστη η ρυσις του αιματος αυτης

[All]

ix. 22 (// Mk 34; Lk viii. 48) Ερει τη ψυχη σου....και η πιστις σεσωκε σε (Or
 XIV.37)
 θαρσει θυγατερ .η πιστις σου σεσωκεν σε (NA²⁷)

[Cit]

ix. 35 αλλα θεραπευει πασαν νοσον και πασαν μαλακιαν (Or.XXIX.20)
και θεραπευων πασαν νοσον και πασαν μαλακιαν (NA²⁷; various mss continue
 variously after these words but Gregory does not; this quote could equally come from Mt iv.23,
 or x.1, next)

?[Cit]

x. 1 (// Mk iii 15 and vi.7; Lk ix.1) αλλα θεραπευει πασαν νοσον και
πασαν μαλακιαν (Or.XXIX.20)

τας δυναμεις ετελουν (Or.XXXI.26)

Δηλοι δε η πρωτη των νοσων και η των πνευματων καθαρσις (Or.XLI.11)

λεγεσθω το λαμβανειν...η μαθητας (Or XXX.9)

και δαιμονας απελαυνοντα..τα δε δια των μαθητων (Or XXXVIII.16)

και προσκαλεσαμενος τους δωδεκα μαθητας αυτου εδωκεν αυτοις εξουσιαν

πνευματων ακαθαρτων ωστε εκβαλλειν αυτα και θεραπευειν πασαν νοσον και πασαν μαλακιαν (NA²⁷; see also ix.35, iv.23, though here the phrase is used of the disciples, not of Jesus himself; see variants ad loc)

Mk iii. 15 και εχειν εξουσιαν εκβαλλειν τα δαιμονια

Mk vi.7 και εδιδου αυτοις εξουσιαντων πνευματων των ακαθαρτων

Lk ix.1 εδωκεν αυτοις δυναμιν και εξουσιαν επι παντα τα δαιμονια και νοσους θεραπευειν

[All]

x. 2 (// Mk vi.14-17; Lk ix.13-14) Δωδεκα δ' αυ Χριστοιο Θεου μεγαλοιο μαθηται (Car Th 1.19= PG 488.1)

των υιων Ζεβαδαιου (Or XLIII.76)

Ορας των Χριστου μαθητων..ο μεν Πετρα καλειται (Or XXXII.18)

πρωτος Σιμων ο λεγομενος Πετροςκαι Ιακωβος ο του Ζεβαδαιου και Ιωαννης ο αδελφος αυτου. (NA²⁷)

[All]

x. 4 (// Mk iii.19; Lk vi.16) Τι δ', ουκ Ιουδας ην φονευς του δεσποτου (Car Th 2.6= PG 645.22)

και μετα Ιουδαν προδοτης (Or IV. 68)

και Ιουδας των μαθητων εις, ο προδοτης (Or XXI. 14)

ουτος και Ιουδαν προδοτην ανεδιεξεν (Or XXXVI. 5)

και Ιουδας ο Ισκαριωτης ο και παραδους αυτον (NA²⁷)

Mk iii.19 και Ιουδαν Ισκαριωθ, ος και παρεδωκεν αυτον

Lk vi.16 και Ιουδαν Ισκαριωθ, ος εγενετο προδοτης

[All]

x. 5-10 (// Mk vi.8; Lk ix. 2) Τι δε α [τι δ' α P C; τι δαι α V T v] τοις μαθηταις

Ιησους επι το κηρυγμα πεμπων νομοθετει, ων το κεφαλαιον....(Or II. 69)

ο Ιησους παραγγειλας αυτοις λεγων ...Μη κτησεσθε χρυσον μηδε αργυρον κτλ (NA²⁷)

Mk vi.8 και παρηγγειλεν αυτοις ινα μη αιρωσιν εις οδον ει μηραβδον μονον..

Lk ix. 2 και ειπεν προς αυτους μηδεν αιρετε εις την οδον, μητε ραβδον μητε αργυριον

[All]

x. 8 (// Mk vi.13; Lk ix.1) μη καθηρης δαιμονων; (Car His 1.12= PG 1181.211)

ος και πνευμασιν επιτιμα (Or.XXIV.10)
και δαιμονας απελευνοντα, τα μεν δι' εαυτου, τα δε δια των μαθητων
(Or..XXXVIII.16)

δαιμονια εκβαλλετε (NA⁷⁷; there is variation in word order here, but this is if anything an example of Gregory's use of synonyms!)

[All]

Mk vi.13 και δαιμονια πολλα εξεβαλλον

Lk ix.1 εδωκεν αυτιω δυναμιν και εξουσιαν επι παντα τα δαιμονια

x. 9-10 (// Mk vi.8; Lk ix.3) αχαλκον ειναι πηραν ουκ εξημμενον
αραβδον ημιγυμνον ως ασανδαλον (Car His 1.12= PG 1180. 200)
οιοχιτων (Car His 1.45= PG 1363. 143)
νηλιποι αυαλειοι πενθημονες οιοχιτωνες (Car His 2.1= PG 1467. 221)
Γυμνοισ αχαλκοις πηραν ουκ εξημμενοις
Ασανδαλοις τε και αποροις (CarTh 2.10= PG 721. 562)

ποδες γυμνοι και τοις αποστολικοις επομενοι (Or.VI.2)
Εντευθεν αυτω το εν χιτωνιον (Or XLIII.61)

Ως δε και ει τις μαθητης επι το Ευαγγελιον πεμπεται , φιλοσοφως (Or XLV.19)

Μη κτησησθε χρυσον μηδε αργυρον μηδε χαλκον...(10) μη πηραν εις οδον
μηδε δυο χιτωνας μηδε υποδηματα.. (NA²⁷)

Mk vi. 9 αλλα υποδεδεμενους σανδαλια, και μη ενδυσησθε δυο χιτωνας

Lk ix.3 μητε ανα δυο χιτωνας εχειν

[All]

x.16 (// Lk x.3) επηξα λαοσ εν μεσω λυκων (Car His 1.12= PG 1174. 115)
το γαρ του οφεως φρονιμον ειασε περι το κακον τω της περιστερας ακεραιω
περι το καλον αναμιξας (Or XVIII.27)
και τους βαρεις λυκουσ αποπεμπομενοσ (Or.XXIV.19)

ιδου εγω αποστελλω υμασ ως προβατα εν μεσω λυκων. γινεσθε φρονιμοι ως οι
οφεισ και ακεραιοι ως αι περιστεραι (NA⁷⁷; Or XXIV is oddly referenced, for the sense
is quite different; the // in Lk is not mentioned but Jn x.11)

Lk x.3 ιδου αποστελλω υμασ ως αρνασ εν μεσω λυκων.

[All]

x. 25 see **xii. 24** below

x. 28 (// Lk xii.4-5)μη φοβουμενοι τους δυναμενους αποκτειναι το σωμα, της δε ψυχης λαβεσθαι μη δυναμενους, φοβουμενοι δε τον[και *om.PC*] ψυχης και

σωματος Κυριον (Or.VI.22)

Λεγω δε φονον ου τον σωματικον μονον, αλλα και τον ψυχικον. Πασα γαρ αμαρτια θανατος εστι ψυχης (Or XXXVII.23)

μη φοβεισθε απο των αποκτεινοντων το σωμα, την δε ψυχην μη δυναμενων αποκτειναι. φοβεισθε δε μαλλον τον δυναμενον και ψυχην και σωμα απολεσαι εν γεεννη (NA²⁷)

Lk xii. 4-5 μη φοβηθητε απο των αποκτεινοντων το σωμα, και μετα ταυτα μη εχοντων περισσοτερον τι ποιησαι (5)...φοβηθητε τον μετα το αποκτειναι εχοντα εξουσιαν εμβαλειν εις την γεενναν

[AII]

x. 32 (// Lk xii .8) ομολογουμενος τε και ομολογων (Or XV 12)

Πας ουν οστις ομολογησει εν εμοι εμπροσθεν των ανθρωπων, ομολογησω καγω εν αυτω εμπροσθεν του πατρος μου..(NA²⁷;no variants).

[Ad]

Lk xii .8 πας ος αν ομολογηση εν εμοι εμπροσθεν των ανθρωπων και ο υιος του ανθρωπου ομολογησει εν αυτω εμπροσθεν των αγγελων του θεου

x. 35 (// Lk xii.53) η τομη του λογου...επεγειρουσα τον υιον και την θυγατερα και την νυμφην τω πατρι και τη μητρι και τη πενθερα (Or.XXXIX.15)

ηλθον γαρ διχασαι ανθρωπον κατα του πατρος αυτου και θυγατερα κατα της μητρος αυτης και νυμφην κατα της πενθερας αυτης (NA²⁷; quoting Micah vii.6)

[AII]

Lk xii.53 διαμερισθησονται πατηρ επι υιω και υιος επι πατρι, μητηρ επι τν θυγατηρα και θυγατηρ επι την μητερα κτλ

LXX Micah vii.6 υιος επι του πατρος

x. 38 (// Lk xiv. 27) Παντ' αποδωκε φερων σταυροφοροισι ποθοις (Car His 2.2= PG 1479. 20)

Αν Σιμων ης Κυρηνατος, τον σταυρον αρον, και ακολουθησον (Or XLV.24)

Και ος λαμβανει τον σταυρον αυτου και ακολουθει οπισω μου, ουοκ εστιν μου αξιος (NA²⁷)

Lk xiv. 27 οστις ου βασταζει τον σταυρον αυτου εαυτου και ερχεται οπισω μου, ου δυναται ειναι μου μαθητης

x. 40 (cf Jn xiii. 20; see also **Mt xviii.5** below // **Mk ix.37**; **Lk ix.48**) **πολλα Χριστον και δια πολλων των ευ παθοντων εδεξιωσατο** (Or.VIII.12)

(40).. ο δεχομενος υμας εμε δεχεται ...(41).. και ο δεχομενος δικαιον εις ονομα δικαιου (NA²⁷. 41b *om.* D. There are few words in common except for δεχομαι but Gregory is alluding to the idea. There is a fair amount of variation in NT text here, but none material)

[All]

xi. 5 (// **Lk vii.22**)

..... εκ νεκυων δε
Αυθις αναστησειας οδωδοτα (Car His 1.1= *PG* 1014. 593)

Δια τουτονοσοι θεραπευομεναι και το μεγα κηρυγμα μικροις εγχειριζομενον και κατορθουμενον (Or II.24)
Καθαιρει δε λεπρας και δαιμονων και νοσων απαλλαττει, και ζωοποιει νεκρους...(Or XXX.11)
Προσοισω σοι...τους ευαγγελιζομενους πτωχους (Or.XXXIII.10)
και ζωοποιουντα νεκρους (Or XXXVIII. 16)

Also given: Or XLIII.63=here he exhorts his hearers to act charitably, but there are no verbal echoes that I can see)
(Car His 1.1= *PG* 1013. 587= this is about healing lepers)

...και νεκροι εγειρονται και πτωχοι ευαγγελιζονται (NA²⁷; this pair, the first being quote from Isaiah xxvi 19 are the other way round in not a few mss

Lk vii.22 νεκροι εγειρονται και πτωχοι ευαγγελιζονται

[All]

xi. 7-8 (// **Lk vii.24**) **δοναξ πολυκαμπος αηταις** (Car His 1.17= *PG* 1263. 19)²¹⁹
καλαμον υπο ανεμου σαλευομενον (NA²⁷)

Lk vii.24 **καλαμον υπο ανεμου σαλευομενον**

[All]

²¹⁹ See L&S p.383 for δοναξ ; said to be smaller than a καλαμος ; its cognate verb is δονεω— to shake in the wind! A poetic word, in Homer and also Pindar.

xi. 9 (// Lk vii.26) ο περισσότερον προφητου (Or.XXXIX.15)
 ναι λεγω υμιν και περισσότερον προφητου (NA²⁷ ; no material variants)

Lk vii.26 και περισσοτερον προφητου

[Cit]

xi. 11 (// Lk vii.28) Τις εν γεννητοις πρωτος, ω μαρτυς θεος (Car Th 2.10= PG 719.544)

η ερημος Ιωαννου, τον μεγαιστον εν γεννητοις γυναικων
 (Or..XXXIII.10)

ο εν γεννητοις γυναικων (Or.XXXIX.15)

μηδε εις αγων τον ανδρα τω εν γεννητοις γυναικων υπερ απαντας ταυτην
 ποιουμαι την παρεξετασιν (Or XLIII.75)

ουκ εγηγερται εν γεννητοις γυναικων μειζων Ιωαννου του βαπτιστου
 (NA²⁷)

Lk vii.28 μειζων εν γεννητοις γυναικων Ιωαννου ουδεις εστιν

[Cit]

xi. 12 (// Lk xvi.16) μη ληστης υμας προλαβη...μη τις των βιαστων της
 βασιλειας και αρπακτων (Or.XL24)

η βασιλεια των ουρανων βιαζεται και βιασται αρπαζουσιν αυτην (NA²⁷)

Lk xvi.16 απο τοτε η βασιλεια του θεου ευαγγελιζεται και πας
 εις αυτην βιαζεται

[All]

xi. 19 (// Lk vii.34) εκας βαλεν ουδε τελωνας (Car His 1.46= PG 1381.45)
 τελωνων φιλος (NA²⁷)

Lk vii.34 φιλος τελωνων

[All]

xi. 27(// Lk x.22) Two references are given to Gregory's Orations for this verse, but neither is more than a general Trinitarian statement: in Or.XXX.20 the Son is the revealer of the Father: το εξαγγελτικον. Cf Jn xiv.9 and other passages about knowing the Father. Not in BP. Likewise at Or XXXIV. 13 there is much about the Trinity but no verbal echoes.

Ως μονος οιδε Πατηρ τε και ος Πατρος εξεφαναθη (Car Th 1.2= PG 402.10)

ουδε τον πατερα τις επιγινωσκει ει μη ο υιος και ω εαν βουληται ο υιος αποκαλυψαι (NA²⁷; much variation that this Christologically significant point, but Gregory sheds no light on it)

Lk x.22 παντα μοι παρεδοθη υπο του πατρος μου και ουδεις γινωσκει τις εστιν ο υιος ει μη ο πατηρ, και τις εστιν ο πατηρ ειμη ο υιος καιω εαν βουληται ο υιος αποκαλυπτει

[All]

The next passage is in all three synoptics so is of little value in determining the text known to Gregory; but it is of interest as there is much variation especially Codex Bezae's Lk .

xii. 9-13 (// Mk iii. 1-6; Lk vi. 6-11) και ξηρην τανυσειας εμην χερα (Car His 1.1= PG 1014. 589)

verses 10-13 Σαββατω ενδεκατον ξηρην χερα λυσατο δεσμων (Car Th 1.20= PG 489.13)

verse 11 και τον επικλινομενον βοθρω δια φιλανθρωπιαν ινα το εμπεπτωκος κτηνος κατα τον νομον ανασωσεται (Or XXXVIII.14)

και τον επικλινομενον βοθρω δια φιλανθρωπιαν ινα το εμπεπτωκος κτηνος κατα τον νομον ανασωσεται (Or XLV.26. Gallay gives Deut xxii.4 for this)

verses 10, 13 (// Mk iii.1,3,5; Lk vi.6,10)

Πρωην εξηραινε σου την χειρα μικρολογια και φειδωλια.

Σημερον εκτεινατω μεταδοσις και φιλανθρωπια (Or.XL.34)

και μετεβας εκειθεν εις την συναγωγην αυτων (10) και ιδου ανθρωπος χειρα εχων ξηραν. και επηρωτησαν αυτον λεγοντες ει εξεστιν τοις σαββασιν θεραπευσαι; ινα κατηγορησωσιν αυτου... (13) τοτε λεγει τω ανθρωπω εκτεινον σου την χειρα. και εξετεινεν και απεκατεσταθη υγιης ως η αλλη (NA²⁷; amazingly only Lk referenced by BP; Mk has the verb for withered.)

Mk iii. 1-5 μετεπειτα δε χειρ ετανυσθη/ Ξηρη (Car Th 1.21= PG 491.4)

Και εισηλθεν παλιν εις την συναγωγην και ην εκει ανθρωπος εξηραμμενην (5) και περιβλεψαμενος αυτους μετ'οργης...λεγει τω ανθρωπω εκτεινον την χειρα

Lk vi. 6,10 .. και χειρ τεινατο καρφαλεη (Car Th 1.22= PG 492.4)

(10) και περιβλεψαμενος παντας αυτους, ειπεν αυτω εκτεινον την χειρα σου (NA²⁷)

See D's Luke here:

και εισελθοντος αυτου παλιν εις την συναγωγην σαββατω ενη ην ανθρωπος ξηραν εχων την χειρα....(10) και περιβλεψαμενος παντας αυτους εν οργη λεγει

εκτεινον την χειρα σου ο δε εξετεινεν και απεκατεσταθη η χειρ αυτου ως η αλλ
η *et hic add. verse 5.:*

και ελεγεν αυτοις κυριος εστιν του σαββατου ο υιος του ανθρωπου

The whole passage has much variation

xii. 19 ουκ εκραυγασεν

Ενδεικτικον τι (Car Th 2.25= PG 830.243)

και ο τουτων διδασκαλος ουκ εριζων ουδε κραυγαζων, ουδε εν ταις πλατειαις
φωνην προιεμενος (Or XIV.2)

ουκ ερισει ουδε κραυγασει,
ουδε ακουσει τις εν ταις πλατειαις την φωνην αυτου (NA²⁷; quoting LXX Is
xlii.1-4)

[Cit]

xii. 22 (// Lk xi.14; and cf Mt ix. 32) αφωνον οιδα πνευμα των εναντιων
και τουτο σιγαν κρεισσον η λαλειν κακως (Car His 1.12= PG 1184. 256+)
οσσε δε δαιμονιου κ' ουατα δωδεκατον (Car Th 1.20= PG 489. 14)

τοτε προσενεχθη αυτω δαιμονιζομενος τυφλος και κωφος, και εθεραπευσεν
αυτον, ωστε τον κωφον λαλειν και βλεπειν (NA²⁷; much variation, but none that is
illuminated by Gregory!)

Lk xi.14 και ην εκβαλλων δαιμονιον και αυτο ην κωφον. εγενετο δε
του δαιμονιου εξελθοντος ελαλησεν ο κωφος

[All]

xii. 24 and 27(// Mk iii.22; Lk xi.15,18,19) ποτε δε τω Βεελζεβουλ [Βελζεβουλ Α]
προσεθηκαμεν (Or.XXII.5)

Βεελζεβουλ (NA²⁷; so changed from NA²⁶ which followed NB in spelling the name
Βεεζεβουλ; this is the spelling in P²¹C D *et rell*; Lat Beelzebub. cf Mt.x.25

Mk iii. 22 Βεελζεβουλ Βεεζεβουλ Β

Lk xi 15 Βεελζεβουλ Βεεζεβουλ NB

[All]

xii. 25 (// Mk iii.24; Lk xi. 17) αλλα δει μερισθηναι την βασιλειαν εφ' αυτην (Or
XXII.7)

πασα βασιλεια μερισθεισα καθ' εαυτης ου σταθησεται (NA²⁷; no variants)

Mk iii.24 και εαν βασιλεια εφ' εαυτην μερισθη, ου δυναται σταθηναι η βασιλεια εκεινη

Lk xi. 17 πασα βασιλεια εφ' εαυτην διαμερισθαισα ερημουται

[AII]

xii. 28 (// Lk xi.20) δυναμεις επιτελει, συμπαρομαρτει (Or XXXI.29)

ει δε εν πνευματι θεου εγω εκβαλλω τα δαιμονια... (NA²⁷)

Lk xi.20 ει δε εν δακτυλω θεου εκβαλλω τα διαμονια..

[AII]

xii. 31, 32 (// Mk iii.29; Lk xii.10) και προσετι γε αλλον παρακλητον, οιον αλλον Θεον ονομαζοντες, οι την εις αυτο βλασφημιαν μονην ειδοτες ασυγχωρητον (Or.XXXI. 30)

και μη οργιλου, την αξιαν ομολογουντες και το βλασφημον φευγοντες και μη βουληθωμεν ιδειν οργιζομενον ασυγχωρητα (Or. XLI.14)

φοβουμαι δε την ωρισμενην απειλεν τοις εις αυτο [το πνευμα in preceding line] βλασφημουσι (Or.XXXIV.11)

verse 32 φοβηθητι δε την αλλοτριωσιν και την κειμενην απειλην, ου τοις θεολογουσιν, αλλα τοις βλασφημουσι το Πνευμα το αγιον (Or XXV 17)

δια τουτο λεγω υμιν πασα αμαρτια και βλασφημια αφεθησεται τοις ανθρωποις, η δε του πνευματος βλασφημια ουκ αφεθησεται (32).. ος δ' αν ειπη κατα του πνευματος του αγιου, ουκ αφεθησεται αυτω ουτε τουτω αιωνι ουτε εν τω μελλοντι (NA²⁷)

Mk iii. 29 ος δ' αν βλασφημηση εις το πνευμα το αγιον, ουκ εχει αφεσιν εις τον αιωνα

Lk xii.10 τω δε εις το αγιον πνευμα βλασφημησαντι ουκ αφεθησεται

[AII]

xii. 35 (// Lk vi.45) ο αγαθος ανθρωπος εκ του αγαθου θησαυρου προβαλλει το αγαθον (Or.XXX.13)

ο αγαθος ανθρωπος εκ του αγαθου θησαυρου εκβαλλει αγαθα B D W Θ f¹³g; NA²⁷; some have harmonised to Lk here by inserting της καρδιας; is Gregory quoting Mt ? Lk has singular το αγαθον , not Mt's plural.

εκβαλλει τα αγαθα as N C L Δ f' 33

Lk vi.45 ο αγαθος ανθρωπος εκ του αγαθου Θησαυρου της καρδιας προφερει το αγαθον το om. D

[Cit]*

xii. 41(// Lk xi.30) Γενωμεθα Νινευιται.....ακουσωμεν Ιωνα κηρυσσοντος (Οτ XVI.14)

ανδρες Νινευιται αναστησονται εν τη κρισει...οτι μετενοησαν εις το κηρυγμα Ιωνα (NA²⁷; no material variants)

[AII]

xii. 42 (// Lk xi.31) η των Αιθιοπων βασιλισσα, εκ των περατων της γης απαναστασα ινα ιδη την σοφιαν Σολομωντος; και ιδου πλειον Σολομωντος ωδε (Οτ. XL.27)

Σολομων ..επι πλειστον προελθων σοφιας και θεωριας ωστε γενεσθαι των καθ'εαυτον απαντων ευδοκιμωτατοςκαι μη βασιλισσαν νοτου μονονκατα κλεος της αυτου σοφιας εκ των περατων της γης απανταν (Οτ XLIII.73)

βασιλισσα νοτου εγερθησεται εν τη κρισει...., οτι ηλθεν εκ των περατων της γης ακουσαι την σοφιαν Σολομωνος; και ιδου πλειον Σολομωνος ωδε (NA²⁷; no variant spelling recorded)

Lk xi.31 βασιλισσα νοτου εγερθησεται εν τη κρισει...., οτι ηλθεν εκ των περατων της γης ακουσαι την σοφιαν Σολομωνος; και ιδου πλειον Σολομωνος ωδε

[Cit]

xii. 43,44 (// Lk xi.24-5) Ει δ' πνευμ' ελασεις ψυχης απο, μηκετ' αεργον Ευρων συν πλεονεσσι καταδραμοι εχθρος εμειο (Car Th 1.27=PG 504.78)

οσοι το ακαθαρτον και υλικον πνευμα των ψυχων απελασαντες και τας εαυτων ψυχας τη επιγνωσει σαρωσαντες και κοσμησαντες (Οτ. XXXIX.10)

εαν δε σεσαρωμενον και κεκοσμημενον τον εν σοι τοπον ευρη..(Οτ.XL.35) κατα το ακαθαρτον εκεινο πνευμα και πονηρον ο, του ανθρωπου λυθεν και περιπλανηθεν, προς τον αυτον αναστρεφει [ανατρχει V; υποστρεφει D] μετα πλειονων πνευματων εισοικισθησομενον, ωσπερ εν τοις ευαγγελιοις ηκουσαμεν (Οτ XLIII.44)

τοτε [το ακαθαρτον πνευμα (43)] λεγει εις τον οικον μου επιστρεψω οθεν εξηλθον και ελθον ευρισκει σχολαζοντα σεσαρωμενον και κεκοσμημενον (NA²⁷)

Lk xi. 24-5 το ακαθαρτον πνευμα...λεγει υποστρωσω εις τον οικον μου οθεν εξηλθον (25) και ελθον ευρισκει σεσαρωμενον και κεκοσμημενον

xii. 45 (// Lk xi.26) ωστε μετα πλειονος της παρασκευης αυθις καταληφθηναι υπο των επτα της κακιας πνευματων.....ωστε μηδενι κενω..γενεσθαι τα εσχατα χειρονα των πρωτων (Or. XXXIX.10)
εισωκισθη μετα πλειονος της παρασκευης και γινεται τα εσχατα χειρονα των πρωτων (Or.XL.35)

τοτε πορευεται και παραλαμβανει μεθ' εαυτου επτα ετερα πνευματα πονηροτερα εαυτου επτα.... και γινεται τα εσχατα του ανθρωπου εκεινου χειρονα των πρωτων (NA²⁷)

Lk xi.26 τοτε πορευεται και παραλαμβανει ετερα πνευματα πονηροτερα εαυτου... και γινεται τα εσχατα του ανθρωπου εκεινου χειρονα των πρωτων

xiii. 3 (// Mk iv.3; Lk viii.5) επειδη μεν σπειρει ο σπειρων τον λογον (Or.XXVII.2) ιδου εξηλθεν ο σπειρων του σπειρειν (NA²⁷; no material variants)
[All]

xiii. 4 (// Mk iv.3-9; Lk viii.5-8) η με φαγοι πετεηνα, και εκλιψειαν ακανθοι
Μη δε μοι υπνωοντι κακον σπορον εγκαταμιξη
Ζιζανιων αποτης τε κακων (Car Th 1.27= PG 499.6-8)

xiii . 5-6 (// Mk iv. 5,6; Lk viii.6)
η σπορος ως επι γαιαν ιων ξηρην και ακαρπον (Car Th 1.27= PG 499.3)
η σπορος ως επι γαιαν ιων ξηρην και ακαρπον (Car Th 2.2= PG 607. 373)

τουτο εκεινο κατα πετρων σπειρειν (Or II.50)

το δε ταχυ τουτο και σφαλερον και λιαν κατεσπουδασμενον, μη των σπερματων εκεινοις εοικος η α κατα των πετρων πεσοντα και δια το μη εχειν βαθος γης ευθυς ανακυψαντα, ουδε την πρωτην ηνεγκε του ηλιου θερμοτητα (Or. II.73)

Εισι δε οι τω λογω προσελθοντες επιπολαιως και ολιγοπιστοι και δια το μη εχειν βαθος γης ευθεως εξανασειλαντες (Or.IV.11)

ινα μη αγωνον η εις αγωνον χωραν εμπιπτων ο λογος (Or.XXVIII.1)

αλλα δε επεσεν επι τα πετρωδη οπου ουκ ειχεν γην πολλην, και ευθεως

εξαντειλεν δια το μη εχειν βαθος γης. (6) ηλιου δε ανατειλαντος εκαυματισθη και δια το μη εχειν ριζαν εξηρανθη (NA²⁷; much variation here, but none illuminated by Gregory)

[All]

Mk iv. 5-6 και αλλο επεσεν επι το πετωδες οπου ουκ ειχεν γην πολλην, και ευθως εξαποτειλεν δια το μη εχειν βαθος γης.(6) και οτε ανετειλεν ο ηλιος εκαυματισθη και δια το μη εχειν ριζαν εξηρανθη (NA²⁷; εξεβλαστησεν f^{1,13} 700; ανετειλεν W).

Lk viii. 6 και ετερον κατεπεσεν επι την πετραν και φυεν εξηρανθη δια το μη εχειν ικμαδα

[All]

xiii. 7 (// Mk iv.7; Lk viii.7)

ξεινοις, τρηχαλειοισιν, ακανθοφοροισιν αρουραις (Car Th 1.19= PG 1276.59)
Μηδε με συμπνιξειαν εις πορθοισιν ακανθαι (Car His 1.1= PG 1001.420)
ωστε μη σπειρειν επ' ακανθαις (Or. XXVII.1)

αλλα δε επεσεν επι τας ακανθας (NA²⁷)

Mk iv.7 και αλλο επεσεν εις τας ακανθας, και ανεβησαν αι ακνθαι και συνεπνιξαν αυτο..

Lk viii. 7 και ετερον επεσεν επω μεσω των ακανθω, και συμφυεισθαι αι ακανθαι απεπνιξαν αυτο

[All]

xiii. 8 (// Mk iv.8; Lk viii.8) Δειξατε..της χωρας υμων το γονιμον, ει μη εις κενον εσπειραμεν... Τις εις εκατον καρποτοκει, τις εις εξηκοντα, τις το τελευταιον καν εις τριακοντα η τις εμπαλιν απο του τριακοντα εις το εξηκοντα προελθων—εχομεν γαρ και ταυτην εν τοις Ευαγγελιοις την ταξιν— εις τον εκατον ετελευτησεν (Or.XXVI. 5; cf verse 20)

αλλα ..και εδιδου καρπον, ο μεν εκατον, ο δε εξηκοντα, ο δε τριακοντα (NA²⁷; no variants)

[All]

Mark iv. 8 και αλλα επεσεν εις την γην την καλην και εδιδου καρπον αναβαινοντα.. και εφερν εν τριακοντα και εν εξηκοντα και εν εκατον

Lk viii. 8 και ετερον επεσεν εις την γην την αγαθην και φυεν εποιησεν καρπον εκατονταπλασια

xiii. 13 (// Mk iv.12 ; Lk viii. 10b) των δε εστιν α και παροραν αμεινον
ωστε ορωντας μη οραν και ακουοντας μη ακουειν κατα την παροιμιαν (Or II.32)

εν παραβολαις δια τουτο αυτοις λαλω οτι βλεποντες ου βλεπουσιν και
ακουοντες ουκ ακουουσιν (NA²⁷)²²⁰

[AII]

xiii. 14-15 (// Mk iv.12 ; Lk viii. 10) και λαλειν εις ωτα μη ακουοντων (Or II.50)
και αναπληρουται αυτοις η προφητεια Ησαιου η λεγουσα...και τοις ωσιν
βαρεως ηκουσαν

[AII]

Mk iv. 12 ινα βλεποντες βλεπωσιν και μη ιδωσιν και ακουοντες
ακουωσιν και μη συνιωσιν

Lk viii. 10 ινα βλεοντες μη βλεπωσιν και ακουντες μη συνιωσιν

xiii. 18-23 (// Mk iv. 13-20; Lk viii. 11-15)

και τοις επιμελεστεροις ινα μη αγονος η εις αγονον χωραν εμπιπτων
ο λογος (Or XXVIII.1)

verses 19-21 οι σπαρεντες ουκ επι την στερεαν πετραν και ασειστον,
αλλ' επι την ξηραν και αγονον.. Εισι δε οι τω λογω παρελθοντες επιπολαιως
και δια το μη εχειν βαθος γης ευθεως εξανατειλαντες και προκυψαντες ινα
τοις πλησιον αρεωσιν, επειτα υπο βραχειας του πονηρου προσβολης και
ολιγου πειρασμων καυσωνος, εξηρανθησαν και απεθανον (Or IV.11)

xiii. 21 (// Mk iv.17; Lk viii. 13) Τι γιγνομαι προσκαιρος (Or.VII.21)

ουκ εχει δε ριζαν εν εαυτω αλλα προσκαιρος εστιν (NA²⁷)

Mk iv. 17 και ουκ εξουσιν ριζαν εν εαυτοις αλλα προσκαιροι εισιν

Lk viii.13 οι προς καιρον πιστευουσιν

[AII]

²²⁰ In SC 247 p.130 Bernardi gives in a footnote the proverb mentioned by Gregory, not the Gospel, but rather Aesch. Ag. 1623 " le caractère proverbiale est souligné par Demosthène Contra Aristogeiton I 89" ; see also the next entry Mt xiii. 14- 15, quoting Is vi.9 ff)

xiii .22 (// Mk iv. 19; Lk viii.14) Μηδε με συμπνιξειαν εις πτορθοισιν ακανθαι
(Car His 1.1= PG 1001. 420)

[sc].μηδε... και ακαρποι γινοισθε (Ογ.ΙΙΙ.8)

ινα μη αγονος η εις αγονον χωραν επιπτων ο λογος (Ογ.ΧΧVΙΙΙ.1)

και ακαρπος γινεται (NA²⁷)

Mk iv. 19 και ακαρπος γινεται

Lk viii.14 και ου τελεσφορουσιν

[AII]

xiii. 23 (// Mk iv. 20; Lk viii.15) επειδη σπειρει μεν ο σπειρων τον λογον
επι πασαν διανοιαν, καρποφορει δε η καλη τε και γονιμος (Ογ.ΧΧVΙΙ.2)

ο δε επι την καλην γην σπαρεις, ουτος εστιν... ος δη καρποφορει (NA²⁷)

Mk iv. 20 και παραδεχονται και καρποφορουσιν

Lk viii. 15 τον λογον κατεχουσιν και καρποφορουσιν

xiii. 31-2 (// Mk iv.30-2; Lk xiii.18-9)

και δενδρον, ολιγον ναυτος σπορον (Car Th 1.24= PG 495.5)

Αινω τον ολιγον ναυτος σπορον ως ολιγος μεν,

Δενδρουται δε ταχιστα, και ες τοσον υψος οδευει,

Ωστε και ορνιθεσσι πελειν σκεπας ηεριοισι (Car Th 1.27=PG 499.15+)

ωρα σοι και βασιλειαν ουρανων ατιμζειν οτι κοκκω σιναπεως απεικαζεται
(Ογ. ΧΧΧΙΧ.16)

απο κοκκου σιναπεως δενδρον πτηνων αναπαυμα (Ογ.ΧΛΙΙ.9)

ομοια εστιν η βασιλεια των ουρανων κοκκω σιναπεως...**(32)**..γινεται δενδρον
ωστε ελθειν *τα πετεινα του ουρανου* και *κατασκηνουν εν τοις κλαδοις αυτου*
(NA²⁷)

Mk iv.30-2 πως ομοιοσωμεν την βασιλειαν του θεου.. ως κοκκω σιναπεως.

(32)..και ποιει κλαδους μεγαλους υπο την σκιαν αυτου *τα πετεινα του ουρανου*
κατασκηνουν

Lk xiii.18-9 τινι ομοια εστιν η βασιλεια του θεου..ομοια εστιν κοκκω σιναπεως

xiii. 33 (// Lk xiii.21) ειτ' εν αλευρω

Ζυμην κρυπτομενην (Car Th 1.24= PG 495.5)

αλλ' ινα και αγιαση δι' εαυτου τον ανθρωπον, ωσπερ ζυμη γενομενος τω παντι φυραματι (Or XXX.21)

ομοια εστιν η βασιλεια των ουρανων ζυμη, ην λαβουσα γυνη ενεκρυψεν εις αλευρου σατα τρια εως ου εξυμωθη ολον (NA²⁷)

Lk xiii.21 τινι ομοιωσω την βασιλειαν του θεου; ομοια εστιν ζυμη, ην λαβουσα γυνη ενεκρυψεν εις αλευρου σατα τρια εως ου εξυμωθη ολον

xiii. 58 (// Mk vi 5) ως το μη δυνασθαι σημεια εκει ποιησαι δια την απιστιαν των δεχομενων (Or.XXX.10)

και ουκ εποιησεν εκει δυναμεις πολλας δια την απιστιαν αυτων (NA²⁷)
.....δια τας απιστίας αυτων D

Mk vi. 5,6

και ουκ εδυνατο εκει ποιησαι ουδεμιαν δυναμιν Ν B C L Δ Θ f¹ .
και ουκ εδυνατο εκει ουδεμιαν δυναμιν ποιησαι f¹³ 33
και ουκ εδυνατο εκει δυναμιν ουδεμιαν ποιησαι D 565 700

(6) και εθαυμασεν

δια την απιστιαν αυτω Ν B 565

και εθαυμαζεν C D L W Θ f¹ f¹³ 33; NA²⁷.

[Cit]*

xiv. 3-12 (// Mk vi.17-29; Lk ii.19-20) ο προδρομος δ' ου θυμα της παρρησιας; (Car His 1.14= PG 1250. 65)

.....τις δε δικαιον

αιμα ποτω μαχλοις τε κινημασι δοντα θυγατρος ουιλιον Ηρωδην (Car Th 2.1= PG 556.452)

ορχησαι μεν, αλλα μη την Ηρωδιαδος ορχησιν της ασχημονος, ης εργον Βαπτιστου θανατος (Or V.35)

xiv. 3 (// Mk vi. 17; Lk iii. 20) ηιδει γαρ ως μετα Ηρωδην Πιλατον μανησομενον, ουτως αυτω προαπελθοντι Χριστον εψομενον (Or XXXIX. 15)
προδραμεν εις Αδου δια της Ηρωδου μανιας παραπεμφθεις (Or XLIII . 75)

Ο γαρ Ηηρωδης κρατησας τον Ιωαννην εδησεν.. (NA²⁷)

Mk vi. 17 Αυτος γαρ ο Ηρωδης αποστειλας εκρατησεν τον Ιωαννην και εδησεν αυτον εν φυλακη

Lk iii. 20 Ο Ηρωδης προσεθηκεν και τουτο επι πασιν και κατελεισεν τον Ιωαννην εν φυλακη

[AII]

xiv. 10 (// Mk vi. 27) ηιδει γαρ ως μετα Ηρωδην Πιλατον μανησομενον, ουτως αυτω προαπελθοντι Χριστον εψομενον (Οτ XXXIX.15)

και πεμψας απεκαφαλισεν [τον] Ιωαννην εν τη φυλακη (NA²⁷)

Mk vi. 27 και απελθων απεκαφαλισεν αυτον εν τη φυλακη (NA²⁷)

[AII]

xiv. 13-21 (// Mk vi.32-44; Lk ix.10-17; cf also Mt xv. 32-39; Mk viii. 1-10 and cf Jn vi.1-15)

θρεψε δε χιλιαδας (Car Th 1.2= PG 407. 69)

εκ δεκατοιο τριτον, κοφινους δυοκαιδεκα πλησε

Κανδρων χιλιαδας πεντ' απο πεντ' ακολων (Car Th 1.20= PG 489.15)

Ως και χιλιαδος Χριστος μεγας εν ποτ' ερημοις (Car Th 2.1= PG 568. 610)

Αρτοις τρεφονται, πεντε μυριος λεως (Car Th 2.6= PG 647.51)

Εκ δ' αρτου κορεσαις ολιγου (Car His 1.1= PG 1014.591)

ειτε αρτοις ολιγοις εν ερημια τρεφοντας μεχρι κορου και μυριαδας καθαπερ Ιησους υστερον, ο αληθινος αρτος και της αληθινης ζωης αιτιος .. (Οτ XIV.1)

αλλ' εθρεψε χιλιαδας (Οτ.XXIX.20)

και αρτοις ολιγοις τρεφοντα μυριαδας (Οτ. XXXVIII.16)

Ιησους αυτος ...οιδε μεν τρεφειν εν ερημια και πεντε αρτοις πεντακισχιλιους, οιδε δε και επτα παλιν τετρακισχιλιους (Οτ. XLI.4)

Και τα του κορου λειψανα εκει δωδεκα κοφινοι, ενταυθα δε σπυριδες επτα (Οτ. XLI.4)

ουδε πεντε αρτοις εστιαν χιλιαδας,ων και τα λειψανα πολλων τραπεζων αλλη δυναμις (Οτ.XLIII.35)

Ουκ εχομεν ωδε ει μη πεντε αρτους και δυο ιχθους ..(20) και εφαγον παντες.. και ηραν το περισσευον των κλασματων δωδεκα κοφινους πληρεις. (21) οι δε εσθιοντες ησαν ανδρες ωσει πεντακισχιλιοι χωρις γυναικων και παιδιων (NA²⁷)

Lk ix 13 ουκ εισιν ημιν πλειον η αρτοι πεντε ...(14) ησαν γαρ ωσει ανδρες πεντασχιλιοι...(17) και ηρθη το περισσευσαν αυτοις κλασματων κοφινοι δωδεκα

[AII]

xiv. 23 (// Mk vi 46) Ιησου το ορος εις ο πολλακις αναχωρων φαινεται και καθ' ησυχιαν εαυτω συγγινομενος (Οτ XIV.4)

την ευχην (Or XXIX.18)
 προσευχεται (Or XXIX. 20)
 ανεβη εις το ορος κατ' ιδιαν προσευξασθαι (NA²⁷)

Mk vi 46 απηλθεν εις το ορος προσευξασθαι

[Ad]

Lk vi. 12 ..εξελθειν αυτον εις το ορος προσευξασθαι, και ην διανυκτερευων εν τη προσευχη .

Also cf Mk i.35..κακει προσηυχετο and see footnote²²¹

xiv. 25-32 (// Mk vi. 45-52; Jn vi. 15-21)

τον υπνον η πεζευε, και στητω φοβος (DVS (Jungck) 64.201)

ουτω και υπερθε θαλασσης επεζευσε (Ep CII. 25)

και πεζευει πελαγος (Or.XXIV.10)

αλλ' επι πελαγους κουφεζεται, αλλ' επιτιμα πνευμασιν, αλλα Πετρον κουφιζει βαπτιζομενον.(Or.XXIX.20)²²²

υπερ θαλασσης οδευει (Or.XXX.11)

και πεζευοντα πελαγος (Or. XXXVIII.16)

η ως Πετρος του πλοιου τον Ιησουν αποπεμψασθαι, ως ουκ αξιοι τοιαυτης επιδημιας.... τινα ειπω; τον κατα κυματων πεζευσαντα (Or. XXXIX.9)

[All]

Mk vi. 48 ερχεται προς αυτους περιπατων επι της θαλασσης .

xiv. 25-27 (// Mk vi.48-50; Jn vi. 19,20)

....Αλλ' επιβαιης

Οιδματος ημετερου, και σαλος αιψα πεσοι (Car His 1.46=PG 1381 49)

Ος ποθ' ολην ζειουσαν υπειρ αλα πεζος οδευσας

Κυματα και ανεμων μενος ηυνασας, ως κε μαθητας

Εκ πελαγους ερυσειας ορινομενος υπ' αηταις (Car His 1.1= PG 970.10)

τον δε και τον φαινομενον Χριστον τω πλοιω μη προσιεμενον, και δια τουτο αποπεμπομενον (Or. XXVIII.19)

(25) ηλθεν προς αυτους περιπατων επι της θαλασσης ..(29) και καταβας απο του πλοιου [ο] Πετρος περιπατησεν επι τα υδατα (NA²⁷; οδευω comes only in Lk in

²²¹ Other NT instances of Jesus' praying (προσευχομαι): Mt xiv. 23; ?xix.13; xxvi. 36, 39, 42, 44; Mk i.35 as here;vi.46; xiii..33v!; xiv.32,35,39; Lk iii.21; v.16; vi.12; ix.18,28,29; xi.1; xii.41,44; apparently not in Jn, so Abbott-Smith p.385.

²²² All the main words have been changed: θαλασσα to π.; ανεμος to πν.; καταποντιζεσθαι to β. κουφιζω is perhaps there because Gregory is trying to contrast it with Jesus' heaviness in sleep. The parallel accounts use the same vocabulary as Mt . The use of βαπτιζομενος is interesting, surely a purposeful *double-entendre* . This is an excellent example of Gregory's habitual use of Scripture.

NT (Abbott-Smith p.309) in the parable of the Good Samaritan; but at Or xxx 11 we do have θαλασσης; elsewhere Gregory has used πελαγος) . This is a good example of Gregory's use of quotation- an amalgam of sources and synonyms.

Mk vi.48 ερχεται προς αυτους περιπατων επι της θαλασσης

Jn vi. 19 θεωρουσιν τον Ιησουν περιπατουντα επι της θαλασσης

[All]

[xiv. 65 (Or.XXXVII.4) should be Mark of course, qv]

xv. 4 (// Mk vii.10) Θεος δε ουχ ουτως αλλα τιμα τον πατερα σου και την μητερα σου [om. S P C] (Or XXXVII. 6)

ο γαρ Θεος ειπεν τιμα τον πατερα [σου C² L W Θ f¹³ 33] και την μητερα [σου W] (NA²⁷; LXX has two σου H&R)

[Cit]*

xv. 14 (// Lk vi.39) ει δε παντη τυφλος ει Τι χειραγωγεις μη βλεπων; (Car His 1.12= PG 1189. 326+)

τυφλος δε τυφλον εαν οδηγη αμφοτεροι εις βοθυνον πεσουνται (NA²⁷; there are many variants here, but Gregory's allusion does not help)

[All]

xv. 32-39 (// Mk viii. 1-10) εκτον και δεκατον, σπυριδας λιπον επτ' απο επτα Αρτων, χιλιαδες τεσσαρες ην τε κορας (Car Th 1. 20= PG 489. 21-22)
 Εκ δ' αρτου κορεσαις ολιγου (Car His 1.1= PG 1014.591)
 θρεψε δε χιλιαδας (Car Th 1.2= PG 407 69)
 τρυφος δ' εμε μικρον εθρεψεν
 Ως και χιλιαδας Χριστος μεγας εν ποτ' ερημοις (Car Th 2.1= PG 568. 610)

(Ep CII.25 is given by BP but I cannot find anything to which it might refer)

ειτε αρτοις ολιγοις εν ερημια τρεφοντας μεχρι κορου και μυριαδας, καθαπερ Ιησους υστερον (Or XIV.1)
 και αρτοις ολιγοις τρεφοντα μυριαδας (Or XXXVIII. 16)

..ποθεν εν ερημια αρτοι τοσουτοι ωστε χορτασαι οχλον τοσουτον;.... ελαβεν επτα αρτουςΚαι εφαγον παντες και εχορτασθησαν. (NA²⁷)

[All]

xv. 36-8 (// Mk viii.6) αλλ' εθρεψε χιλιαδας (Or.XXIX.20; see above at Mt xiv. 20-21)

οιδε δε και επτα παλιν τετρασκισχιλιους (Or. XLI.4)

ελαβεν τους επτα αρτους(38) οι δε εσθιοντες ησαν τετρακισχιλιοι (NA²⁷)

Mk viii.6 και λαβων τους επτα αρτους (9) ησαν δε ως τετρακισχιλιοι

[All]

xv. 37 (// Mk viii.8) ενταυθα δε σπυριδες επτα (Or.XLI.4)

των κλασματων ηραν επτα σπυριδας πληρεις (NA²⁷)

Mk viii.8 και ηραν περισσευματα κλασματων επτα σπυριδας

[All]

xvi. 6-12 (// Mk viii.14-21; Lk xii.1) Εντευθεν αρσις της ζυμης επταημερος..

της παλαιας και οξωδους κακιας (ου γαρ της αρτοποιου τε και ζωτικης)

..ινα μηδεν Αιγυπτιον επισιτιζωμεθα φυραμα, και λειψανον Φαριταικης και αθεου διδασκαλιας (Or XLV.15)

[All]

xvi. 24 (// Mk viii.34 ; Lk ix.23)

οι σταυρου ποθεοντες επωμαδον αχθος αιρειν (Car His 1.1= PG 988.244)

Σταυρον αιραμενος, φορτον γλυκυν (Car His 2.1= PG 1451.3)

παντ' απεδωκε φερων, σταυροφοροισι ποθοις (Car His 2.2= PG 1479. 20)

σταυρον επ' ωμων τον μεγαν φερειν αιει (Car Th 2.10= PG 721.571)

Ενθεν αφορμασθαι, σταυρον αιερομενους (Car Th 2.16= PG 781.34)

μηπω τον Χριστου σταυρον ως ανηρ αιρειν δυναμενος (Or.Π.99)

ινα γνησιως ακολουθησωμεν αυτω, τον σταυρον αραμενοι (Or XIV. 18)

Ινα δυνηθη τον σταυρον αιρειν Χριστου (Or XL 39)

..ινα κουφως τον σταυρον αιρης και πλουτησης τα μη ορωμενα (Or XLV.17)

...τον σταυρον αρον και ακολουθησον (Or XLV.24)

.. και αρατω τον σταυρον αυτου και ακολουθειτω μοι (NA²⁷)

Mk viii.34 και αρατω τον σταυρον αυτου και ακολουθειτω μοι

Lk ix.23 αρνησασθω εαυτον και αρατω τον σταυρον αυτου καθ'

ημεραν και ακολουθειτω μοι

αρνησασθω εαυτον καθ' ημεραν και ακολουθειτω μοι D

xvi. 26 (// Mk viii. 37) Λαβη τε ανταλλαγμα του πεπτωκοτος τον Χριστον (Car Th 1.10= PG 470.71)

Παντα διδοτω τις, παντα καρποφορειτω τε δοντι εαυτον λυτρον υπερ ημων και ανταλλαγμα (Or.I.5)

..η τι δωσει ανθρωπος ανταλλαγμα της ψυχης αυτου (NA²⁷)

Mk viii. 37 τι γαρ δοι ανθρωπος ανταλλαγμα της ψυχης αυτου

[All]

xvi. 27 (// Mk viii. 38; Lk ix.26) Μεθ' ην ο Χριστος αυθις εν δοξη Πατρος (Car Th 2.34= PG 963.249)

μελλει γαρ ο υιος του ανθρωπου ερχεσθαι εν τη δοξη του πατρος (NA²⁷)

Mk viii. 38 οταν ελθη εν τη δοξη του πατρος αυτου

Lk ix.26 οταν ελθη εν τη δοξη αυτου και του πατρος

[All]

xvii. 1,2 (// Mk ix.2-3; Lk ix. 28-29 neither making mention of sun or φως)

Χριστοιο κατ' ουρεος ακροτομοιο

Λαμπομενου (Car Th 1.1= PG 399.11)

θειην ηλλαξατο μορφην (Car Th 1.20= PG 490.23)

.... στραψαις δε φαντερον ηελιοιο (Car His 1.1= PG 1014.592)

Στραψεν, εν οις τοπαροιθεν εν πουργει Χριστος αμειφθη (Epitaph 65.1)

Αστεροπη Χριτοιο μεγακλεος (Epitaph 115)

τοιουτος δε οιος ωφθη τοις μαθηταις εν τω ορει η παρεδειχθη (Ep Cl.29)

αλλ' επι του ορους αστραπτει, και ηλιου φωτοειδεστερος γινεται (Or.XXIX.19),.

Αναβηναι δε εις το ορος εδεησε τρεις, ινα τη μορφη λαμψη και την θεοτητα παραδειξη....Τινες συναναβαινουσιν –ου γαρ παντες....– Πετρος και Ιακωβος και Ιωαννης (Or.XXXII.18)

φως η παραδειχθεισα θεοτητος επι του ορους τοις μαθηταις (Or. XL.6)

(Or XLI.6 also referenced by BP but there Gregory merely refers to the blinding sun of Trinitarian truth)

παραλαμβάνει ο Ιησους τον Πετρον και Ιακωβον και Ιωαννην τον αδελφον αυτου και αναφερει αυτους εις ορος....(αναγει D f¹ Or)

(2)..και ελαμψεν το προσωπον αυτου ως ο ηλιος, τα δε ιματια αυτου εγενετο λευκα ως το φως (NA²⁷)

Mk ix. 2-3 παραλαμβάνει ο Ιησους τον Πετρον και τον Ιακωβον και τον [om.B D Θ 700] Ιωαννην και αναφερει αυτους εις ορος... (3) και ιματια αυτου εγενετο στιλβοντα λευκα λιαν

Lk ix. 28-29 παραλαβων Πετρον και Ιωαννην και Ιακωβον ανεβη εις το ορος.. (29) και εγενετο.. το ειδος του προσωπου αυτου ετερον και ο ιματισμος αυτου λευκος εξεστραπτων

[All]

xvii. 5 (// Mk ix 7; Lk ix.35) Υιος, οτι Πατρος (Or.XXXVII.4)
ουκετι παις αγαπητος ομοιον ευχος εφελκων (Car Th 2.1= PG 524.25)

ουτος εστιν ο υιος μου ο αγαπητος (NA²⁷)

Mk ix 7 ουτος εστιν ο υιος μου ο αγαπητος

Lk ix.35 ουτος εστιν ο υιος μου ο εκλελεγμενος

[All]

xvii. 11-13 (// Mk ix.11-13; Lk ix. 30; and cf Mt xi 14) ο νεος Ελιας (Or XXXIX. 15)

και ιδου ωφθη αυτοις Μωυσης και Ηλιας (NA²⁷)

Mk ix.11-13 και ωφθη αυτοις Ηλιας (NA²⁷)

Lk ix. 30 και ιδου ανδρες δυο ..οιτινες ησαν Μωυσης και Ηλιας (NA²⁷)

[All]

xvii. 18 (// Mk ix.25; Lk ix.42) ος και πνευμασιν επιτιμα (Or.XXIV.10)

και επετιμησεν αυτω ο Ιησους (NA²⁷)

Mk ix.25 ο Ιησους.. επετιμησεν τω πνευματι

Lk ix. 42 επετιμησεν δε ο Ιησους τω πνευματι

[All]

xviii. 6 (// Mk ix 42; Lk xvii 1) ειπερ και τοις ενα των μικρων σκανδαλισασιν
ισμεν οπως απαραιτητος και βαρυτατη παρα του αψευδους η τιμωρια (Or. II.2)

ος δ' αν σκανδαλιση ενα των μικρων τουτων (NA²⁷)

Mk ix 42 ος αν σκανδαλιση ενα των μικρων τουτων

Lk xvii 1 λυσιτελει αυτω ει λιθος μυλικος...η ινα σκανδαλιση
των μικρων τουτων ενα (P⁷⁵) & B

[All]

xviii. 12 (// Lk xv 4; cf also Jn x.11 et circa)

και ποιμην οιων τις, ιης απομουνωθεισης,

Εσθλος, λειψεν απαντα μετ' ιχνια δ' ηλυθε κεινης (Car His 2.3= PG 1488. 111+)

ουτε προς ημων ταυτα, του Χριστου θρεμματων του αγαθου Ποιμενος
του το πλανωμενον επιστεφοντος, και το απολωλος εκζητουτος και το ασθενες
ενισχυοντος (Or. XIV.15)

Ει ... και ποιμην προβατον ελλειψαν δεκαδι....και ανακαλουνται,
ως λογικα, τα πλανωμενα (Or. XXVI.2)

οτι επι το πλανωμενον ηλθεν ο Ποιμην ο καλος, ο τιθεις την ψυχην υπερ των
προβατων,.....και πλανωμενον ευρε, και ευρων επι των ωμων ανελαβεν... (Or
XXXVIII.14)

ουχ ινα προβατον πλανωμενον επιστρεψητε (Or. XLII.1)

οτι επι το πλανωμενον ηλθεν ο Ποιμην ο καλος, ο τιθεις την ψυχην υπερ των
προβατων,.....και πλανωμενον ευρε, και ευρων επι των ωμων ανελαβεν... (Or
XLV.26)

εαν γενηται τινι ανθρωπω εκατον προβατα και πλανηθη εν εξ αυτων,.....και
πορευθεις ζητει τον πλανωμενον (NA²⁷; there is a good deal of variation in these
verses)

Lk τις ανθρωπος εξ υμων εχων εκατον προβατα...και πορευεται επι το απολωλος
εως ευρη αυτο .

As Lk is the only evangelist mentioning, in characteristically exquisite detail, that Jesus carries
the wandering lamb on his shoulders, further references are to be found in Lk Appendix I (p.
263)

[All]

xix. 16-22 (// Mk x. 17-22; Lk xviii. 18-23) ουδε τω νεω μαθειν
 χρηζοντι, πως αν του τελειου τις τυχοι
 αλλω το ακρον η μονω περιγραφει
 τω δειν απαντα τοις πενησι σκορπισαι& (Car Th 2.10= PG 721.567+)
 [All]

xix. 24 (// Mk x.25; Lk xviii. 25)
 και ραφισ ουκ εισδεχομενη καμηλον
 (Or..XXX.10)
 ευκοπωτερον εστιν καμηλον δια τρυπηματος ραφιδος διελθειν η πλουσιον
 εισελθειν εις την βασιλειαν του θεου (NA²⁷; no material variants)
 [All]

xix. 26 (// Mk x. 27; Lk xviii. 27) Εστι δε τι και τοιουτον εν τοις λεγομενοις ,
 ο τη φυσει μεν αδυνατον, Θεω δε δυνατον τι τουτων, βουληθεντι (Or XXX.10)

παρα ανθρωποις τουτο αδυνατον εστιν, παρα δε Θεω παντα δυνατα (NA²⁷; no
 material variants)

Mk x. 27 παρα ανθρωποις αδυνατον αλλ' ου παρα Θεω. παντα γαρ
 δυνατα παρα Θεω (NA²⁷; no material variants)

Lk xviii. 27 τα αδυνατα παρα ανθρωποις , δυνατα παρα τω Θεω εστιν

[All]

xix. 30 (// Mk x. 31; Lk xiii.30) ει δε τον τελευταιον πρωτον..(Or.VII.24)

πολλοι δε εσονται πρωτοι εσχατοι και εσχατοι πρωτοι (NA²⁷)

Mk x. 31 πολλοι δε εσονται πρωτοι εσχατοι και εσχατοι πρωτοι

Lk xiii.30 και ιδου εισιν εσχατοι οι εσονται πρωτοι και εισιν πρωτοι
 οι εσονται εασχατοι

[All]

xx. 19 (// Mk x.34; Lk xviii.33) τω τριημερω συναναστας (Or.XL.33)
 και τριτη ημερα εγερθησεται (NA²⁷)

Mk x.34 και μετα τρεις ημερας αναστησεται

Lk xviii.33 και τη ημερα τη τριτη αναστησεται
 [All]

xx. 23 (// Mk x.40) το μη δυνασθαι ...η δωρεισθαι (Or XXIX. 18)
ουκ εστιν εμον [τουτο] δουναι (NA²⁷)

[All]

Mk x.40 ουκ εστιν εμον δουναι

Gregory has used a synonym as so often; note however the use of το.

xx. 28 (// Mk x.45) Παντα διδοτω τις, παντα καρποφορειτω τε δοντι
εαυτον λυτρον υπερ ημων και ανταλλαγμα (Or.I.5)
το τελευταιον, λυτρον εαυτον παραδους υπερ της του κοσμου ζωης (Or XIV.27)
και λυτρον εαυτον αντι διδους ημων της οικουμενης καθαρσιον (Or XXX.20)

..και δουναι την ψυχην αυτου λυτρον αντι πολλων (NA²⁷)

Mk x.45..και δουναι την ψυχην αυτου λυτρον αντι πολλων

[All]

xxi. 7-11 (// Mk xi 7-10; Lk xix. 35-38) Πωλος μεν ηγεν αυτον...κλαδοι δε αυτον
υποδεχονται και στρωσεις ιματιων...Εικων και αυτη της επιδημιας Χριστου.. (Or
XXI.29)

xxi.12 (// Mk xi.15; Lk xix.45; cf Jn ii 14-15) εξ ιερου λυματα παντ' ελασας (Car Th
1.20= PG 490.30)

τους θεοκαπηλους απελασον (Or.XXXVIII.18)

και εισηλθεν Ιησους εις το ιερον και εξεβαλεν παντας τους πωλουντας και
αγοραζοντας εν τω ιερω (NA²⁷)

Mk xi.15 και εισηλθων Ιησους εις το ιερον ηρξατο εκβαλλειν τους πωλουντας

Lk xix.45 και εισηλθων Ιησους εις το ιερον ηρξατο εκβαλλειν τους πωλουντας

Cf Jn ii 14-15 και ευρεν εν τω ιερω τους πωλουντας..(15) και παντας εξεβαλεν εκ
του ιερου

[All]

xxi. 13 (// Mk xi. 17; Lk xix.46) ποιον προσευχης οικον πεποιηκα πολυανδριον (Or.XXXIII.3)

γεγραπται ο οικος μου οικος προσευχης κληθησεται... (NA²⁷; quoting Is lvi 7 et al)

Mk xi. 17 γεγραπται οτι οικος μου οικος προσευχης κληθησεται

Lk xix.46 γεγραπται και εσται ο οικος μου οικος προσευχης

LXX οικος προσευχης κλησθεται

[Ad]

xxi. 17-18 (// Mk xi 12).. Βηθανιθεν ιων (Car Th 1.20= PG 490.31)

Τις οιδεν ει μεταβαλει και καρποφορησει και θρεψει τον Ιησουν απο Βηθανιας επανερχομενον (Or.XXXII.30)

επεινησε (Or.XXXVIII.15)

και επεινασε (Er CII.24)

και επεινησε (Or XLV.27)

εξηλθεν εξω της πολεως εις Βηθανιαν.. (18) Πρωι επαναγων..επεινασεν (NA²⁷)

Mk xi 12 και τη επαυριον εξελθοντων αυτων απο Βηθανιας επεινασεν

[All]

xxi. 19 (// Mk xi 13-14) Ξηρην αιψα συκην, ως μιν ακαρπον ιδεν. (Car Th 1.20= PG 490.31)

μηδε μ' ακαρπον

οια συκην τοπαροιθεν, ιδων, ξηρον τελεσειας (Car His 1.1= PG 1014.594)

και ιδων συκην μιαν επι της οδου ..ουδεν ευρεν εν αυτη....και λεγει αυτη μηκετι εκ σου καρπος γενηται εις τον αιωνα. Και εξηρανθη παραχρημα η συκη (NA²⁷)

Mk xi 13-14 και ιδων συκην ..ουδεν ευρεν ει μη φυλλα....και αποκριθεις ειπεν αυτη μηκετι εις τον αιωνα εκ σου μηδεις καρπον φαγοι

[All]

xxi. 23 (// Mk xi 28; Lk xx.2) και περι εξουσιας ετεροι *et* (line 17) οτε ερωταται

“Εν ποια εξουσια ταυτα ποιεις;” (Or.XXXVII.5)

Και... προσηλθον αυτω διδασκοντι οι αρχιερεις και οι πρεσβυτεροι του λαου λεγοντες “Εν ποια εξουσια ταυτα ποιεις;” (NA²⁷; no material variants)

Mk xi 28 Και ερχονται προς αυτον οι αρχιερεις και οι γραμματεις και οι πρεσβυτεροι και ελεγον αυτω “Εν ποια εξουσια ταυτα ποιεις;”

Lk xx.2.. επεστησαν οι αρχιερεις και οι γραμματαις συν τοις πρεσβυτεροις και ειπαν λεγοντες προς αυτον... “Εν ποια εξουσια ταυτα ποιεις;”

[Cit]

xxi. 25 (// Mk xi.30; Lk xx.4) το βαπτισμα [το BVZMaur] Ιωαννου ποθεν ην; εξ ουρανου η εξ ανθρωπων (Οτ. XXXVII.5)

το βαπτισμα το Ιωαννου ποθεν ην; εξ ουρανου η εξ ανθρωπων Ν Β C 33; του *f*¹; NA²⁷

το βαπτισμα Ιωαννου ποθεν ην; εξ ουρανου η εξ ανθρωπων D L W Θ *f*¹³ R

Mk xi.30 το βαπτισμα το Ιωαννου εξ ουρανου ην η εξ ανθρωπων

Lk xx.4 το βαπτισμα Ιωαννου εξ ουρανου ην η εξ ανθρωπων

[Cit]*

xxi. 33- 41 (/Mk xii. 1-10; Lk xx. 9-16) και τους κληρονομον ωσαμενους θανατω (Car Th 1.24= PG 496.14)

Κληρονομον δ’ ολεσαιεν, οσοι πυρος εκτος αλωης (Car Th 1.27= PG 501.42)

[All]

xxii .1-14 (// Lk xiv. 16-24) Εστι γαμος τον παιδι πατηρ φιλος εσθλος αριστω (Car Th 2.2= PG 609.389)

και σχεδιους νυμφωνι φιλην πλησαντας εορτην (Car Th 1.24= PG 496.15)

Εστι γαμος τον παιδι πατηρ φιλος εσθλος αριστω (Car Th 2.27= PG 501. 43+)

το συμποσιον ηδιστον; υιου γαρ γαμος. Και ο μενσυγκαλει, οι δε ου συνερχονται ο δε αγανακτει, και παρειμι τα εν μεσω δια το δυσφημον αλλ’ ο μετριον ειπειν, δι’ αλλων πληροι το συμποσιον.(Οτ.ΙΙΙ.4) του γαμου, ον ο καλος πατηρ εστια τω καλω νυμφιω (Οτ XL.46)

Ο Ιησους παλιν ειπεν εν παραβολαις αυτοις λεγων....οστις εποιησεν γαμους τω υιω αυτου κτλ (NA²⁷)

Lk xiv. 16 ο δε ειπεν ανθρωπος τις εποιει δειπνον μεγα κτλ

[All]

xxii. 16-17 (// Mk xii 14; Lk xx 22) και Ηρωδιανοι περι κηνσου (Or XXXVII.5)

και αποστελλουσιν αυτω τους μαθητας αυτων μετα των Ηρωδιανων λεγοντες...
(17) εξεστιν δουναι κηνσον Καισαρι η ου; (NA²⁷)

Mk xii.14... εξεστιν δουναι κηνσον Καισαρι η ου ;

Lk xx 22 εξεστιν ημας Καισαρι φορον δουναι η ου;

[All]

xxii. 21 (// Mk xii.17; Lk xx 25) περι κηνσου (Or. XXXVII.5) [All]

Αποδοτε τα Καισαρος Καισαρι, και τα του θεου τω θεω (Or XIX 11)
αλλ' οσον εικος, Καισαρι τα του Καισαρος εισενεγκοντες τω θεω
τα του Θεου προσενειματε, τω μεν τελος, τω δε φοβος (Or.XXXIV.7)
τι γαρ σοι και Καισαρι η τοις Καισαρος (Or.XL.19)

τοτε λεγει αυτοις αποδοτε ουν τα Καισαρος τω Καισαρι και του Θεου τω Θεω D
Θ 565 700^c

αποδοτε ουν τα Καισαρος Καισαρι και του Θεου τω Θεω NB *et rell*; NA²⁷

Mk xii.17 τα Καισαρος αποδοτε Καισαρι και τα του θεου τω θεω

Lk xx 25 τοιουν αποδοτε τα Καισαρος Καισαρι και τα του θεου τω θεω

[Cit]*

xxii. 23- 32 (// Mk xxii. 18-27; Lk xx. 27-40)..Σαδδουκαιοι πειραζοντες
περι αναστασεως (Or.XXXVII.5)

(23)..προσηλθον αυτω Σαδδουκαιοι (31) περι δε της αναστασεως (NA²⁷)

[All]

xxii 30 (// Mk xii.25; Lk xx. 35) τοισι μεν ουτε γαμος (Car Th 2.1=PG 525.35)

εν γαρ τη αναστασει ουτε γαμουσιν ουτε γαμιζονται (NA²⁷)

Mk xii.25 οταν γαρ εκ νεκρων αναστωσιν ουτε γαμουσιν οτε γαμιζονται

Lk xx. 35 οι δε καταξιωθεντες του αιωνος εκεινου τυχειν...ουτε γαμουσιν
ουτε γαμιζονται

xxii. 32 (// Mk xii. 26-7; Lk xx 37-8) Θεω γαρ ζωσι παντες οι κατα Θεον ζησαντες καν ενθενδε απαλλαγωσι καθ'ο και Αβρααμ και Ισαακ και Ιακωβ ακουει Θεος, ο Θεος, ως ου νεκρων Θεος αλλα ζωντων (Or.XXI.1)

περι δε της αναστασεως των νεκρων ουκ ανεγνωτε το ρηθεν υμιν υπο του θεου λεγοντος *εγω ειμι ο θεος Αβρααμ και ο θεος Ισαακ και ο θεος Ιακωβ*; ουκ εστιν ο θεος νεκρων αλλα ζωντων (NA²⁷; quoting LXX Ex iii..6)

Mk xii. 27 ουκ εστιν θεος νεκρων αλλα ζωντων

Lk xx 38 οτι δε εγειρονται οι νεκροι..ως λεγει *κυριον τον θεον Αβρααμ και θεον Ισαακ και θεον Ιακωβ* (38) θεος δε ουκ εστιν νεκρων αλλα ζωντων .

[Ad]

xxii. 35-6 (// Mk xii.28; Lk x.25) και νομικοι πυνθανομενοι περι τελειοτητος (Or.XXXVII.5)

και επηρωτησεν εις εξ αυτων πειραζων αυτον *f*¹³ και επηρωτησεν εις εξ αυτων νομικος πειραζων αυτον. (*rell* ;NA²⁷)

Mk xii.28 και προσελθων εις των γραμματων

Lk x.25 και ιδου νομικος τις εστιν

[All]

xxiii. 30, 35 (// Lk xi 50) ουτος και προφητων αιμασι την γην εμιανε (Or.XXXVI. 5)

(30) εν τω αιματι των προφητων ..(35) οπως ελθη εφ'υμας παν αιμα δικαιον εκχυννομενον επι της γης (NA²⁷)

Lk xi 50 το αιμα παντων των προφητων

[All]

xxiv. 15 (// Mk xiii. 14) επεμψ' Αρειον, το βδελυγμ' ερημιας (DVS (Jungck) 82.578)

οταν ουν ιδητε το βδελυγμα της ερημωσεως (NA²⁷)

Mk xiii. 14 οταν δε ιδητε το βδελυγμα της ερημωσεως

[All]

xxiv. 24 (// Mk xiii.22) μη[δε ΑQWV] τους εν ημιν αυτοις ψευδοχριστους και πολεμιους του Πνευματος (Or.XI.6)

εγερθησονται γαρ ψευδοχριστοι και ψευδοπροφηται (NA²⁷)

Mk xiii.22 εγερθησονται γαρ ψευδοχριστοι και ψευδοπροφηται

[All]

xxiv. 27 (// Lk xvii. 24) Αστεροπην γαιης πειρασι λαμπομενην (Epitaph 16)

ωσπερ γαρ η αστραπη εξερχεται απο ανατολων και φαινεται εως δυσμων (NA²⁷)

Lk xvii. 24 ωσπερ γαρ η αστραπη αστραπτουσα εκ της υπο τον ουρανον εις την υπ' ουρανον

[All]

xxiv.28 (// Lk xvii.37) νεκρους αμφιεπουσι γυπες (Car Moralia 29 (Knecht) 30.242)

οπου εαν η τοπτωμα εκει συναχθησονται οι αετοι (NA²⁷; no material variants)
[All]

xxiv. 29-31 (// Mk xiii. 24-27; Lk xxi 25-28) της γης μεταποιησιν, την των στοιχειων ελευθεριαν, την κοσμου παντος ανακαινισιν. (Or.VII. 21)

Prophecy about the last times but no verbal echoes

[All]

xxiv.36 (// Mk xiii. 32) την αγνοιαν (Or XXIX. 18)

και το μηδενα γινωσκειν την τελευταιαν

ημεραν η ωραν, μηδε τον Υιον αυτον ει μη τον Πατερα (Or XXX. 15)

οτι ουδε ο υιος αλλως οιδε την ημεραν η την ωραν, η ως οτι ο Πατηρ (Or XXX.16)

Περι δε της ημερας εκεινης η της ωρας ουδεις οιδεν, ουδε οι αγγελοι εν ουρανω, ουδε ο υιος, ει μη ο πατηρ μονος \aleph^* $\aleph^{2\text{cott}}$ B D; NA²⁷
ουδε ο υιος *om.* \aleph^1

Mk xiii. 32 Περι δε της ημερας εκεινης η της ωρας ουδεις οιδεν, ουδε οι αγγελοι εν ουρανω, ουδε ο υιος, ει μη ο πατηρ

[Ad]*

xxiv. 50 (// Lk xii.46).....αναξ εμος ευτ' αν επανελθη εξαπινης δοκεουσι και ου δοκεουσιν επιστας ευροι μ' αεν δοκεουσι, και αινησειε φοβοιο ως αγαθον θεραποντα (Car Th 1.27= PG 503.62)

ηξει το τελος εξαιφνης εν ημερα η ου προσδοκας και εν ωρα η ου γινωσκεις (Or XL.24)

ηξει ο κυριος του δουλου εκεινου εν ημερα η ου προσδοκα και εν ωρα η ου γινωσκει (NA²⁷)

Lk xii.46 ηξει ο κυριος του δουλου εκεινου εν ημερα η ου προσδοκα και εν ωρα η ου γινωσκει

[Cit]

xxv. 21, 23 (// Lk xix.17) τον πιστον θεραπευοντα (Ep LXXIX.1) ως ομοδουλος αγαθος τοις Θεω πλησιαζειν ηξιωμενοις (Ep CXXXII.1) ου τα παροντα μονον ουδε οις νυν εκειθεν αγαλλεται (Or VIII 15)

ευ δουλε αγαθε και πιστε επι ολιγα ης πιστος...εισελθων εις την χαραν του κυριου σου (NA²⁷)

Lk xix.17 ευγε αγαθε δουλε ...

[All]

xxv. 18-25 (// Lk xix. 20) Ζητω γαρ...ου το ταλαντον μονον, αλλα και την εργασιαν. Μη τις κατακρυψας και καταχωσας το πιστευθεν[+ αυτω S₁DPC eras. S₂], ετι και καταψευδεται [QBWVTSDPC et Ruf = ([ne quis]...argumentatur adversum); -δηται A Maur.] του πιστευσαντος, ως σκληρου τε και των αλλοτριων επιθυμουντος (Or.XXVI. 5)

xxv. 24, 26 (// Lk xix 21,22) κενου, κενου δε του ταλαντου το πλεον (Car His 1.69 = PG 1417.8)

και συναγων οθεν ουκ εσπειρε, και θεριζων οπου μη διεσκορπισε (Or XVI.18)

θεριζων οπου ουκ εσπειρα και συναγων οθεν ου διεσκορπισας NB f¹ 13 33 565 700

℞ *et* NA²⁷; Basil)

θεριζων οπου ουκ εσπειρα και συναγων οπου ου διεσκορπισας D W

Lk xix 21 αιρεις ο ουκ εθηκας και θεριζεις ο ουκ εσπειρας

xxv. 26 (// Lk xix 22) και συναγων οθεν ουκ εσπειρε, και θεριζων οπου μη διεσκορπισε (Or XVI.18)

ηδεις οτι θεριζω οπου ουκ εσπειρα και συναγω οθεν ου διεσκορπισα (NA²⁷; no variants here in Mt)

Lk xix 22 ηδεις οτι εγω ανθρωπος αυστηρος ειμι, αιρων ο ουκ εθηκα και θεριζων ο ουκ εσπειρα αιρω ...θεριζω D

[Ad]

xxvi. 3-4 (// Mk xiv 1; Lk xxii.2) και Ιουδας σημερον η Καιαφας ο χθες Ηλιας (Or XXII.5)

Εκ δε τουτων ο φθονος, εκ δε τουτου το μισος, εκδε του μισους το της επιβουλης και της προδοσιας (Or XL.29)

Τοτε συνηχθησαν οι αρχιερεις...εις την αυλην του αρχιερωσ του λεγομενου Καιαφα και συν εβουλευσαντο (NA²⁷) Καιφα D

[All]*

xxvi .15 (// Mk xiv.10-11; Lk xxii.4-6; Jn vi.71, xii.6 and xiii .2 ; and see above verses 3-4) Πωλειται και λιαν ευωνως τριακοντα γαρ αργυριων (Or.XXIX.20)

δι'α ζηλοτυπει το γλωσσοκομον ο κλεπτης και τον Θεον προδιδωσι τριακοντα αργυριων το δεινοτατον.(Or.XXVI.16)

Ουτος [*sc.* φθονος] και Ιουδαν προδοτην ανεδιεξεν αργυριω μικρω κλαπεντα, τον αγκονης αξιον (Or.XXXVI.5)

τι θελετε μοι δουναι καγω υμιν παραδωσω αυτον; οι δε εστησαν αυτω τριακοντα αργυρια (NA²⁷)²²³

Only Mt has τριακοντα.

²²³ παραδιδομι (= hand over) in all 3 synoptics and Jn has already by now become προδιδομι (=betray) (but cf Lk vi. 16 προδοτης)

Mk xiv.10-11 Και Ιουδας Ισκαριωθ... απηλθεν προς τουσ αρχιερεις ινα αυτο παραδοι αυτοις (11) οι δε ..επηγγειλαντο αυτω αργυριον δουναι

Lk xxii.4-6 και απελθων συνελαλησεν τοις αρχιερευσιν....(5) και συνεθεντο αυτω αργυριον δουναι

[All]

xxvi .20 (// Mk xiv.17; Lk xxii.14) επει και κοινωνει του μυστηριου τοις μαθηταις εν εσπερα (Or XLV. 16)

οψιας δε γενομενης ανεκειτο μετα των δωδεκα (NA²⁷)

Mk xiv.17 και οψιας δε γενομενης ερχεται μετα των δωδεκα

Lk xxii.14 και οτε εγενετο η ωρα, ανεπεσεν και αποστολοι συν αυτω

[All]

xxvi. 21-25 (// Mk xiv.18-21) ουδε μαθηταις
Εστιν Ιουδας ονειδος, επει πεσεν (Epigram 22= PG 38. 94.2)

[All]

xxvi . 22, 25 (// Mk xiv. 19; Lk xxii. 23; Jn xiii. 22-26) Το μεν Πητροσ ερωτα....
το δε Ιουδασ ..εκαστος εν μερει και καθ' εν (Or XXXII.18)

ηρξαντο λεγειν αυτω εις εκαστος...(25) αποκριθεισ δε Ιουδασ ..αυτον ειπεν (NA²⁷)

[All]

xxvi. 26-29 (// Mk xiv. 22-25; Lk xxii.15-20; cf I Cor xi.23-25)
μη κατοκνει και προσευχεσθαι και πρεσβευειν υπερ ημων,
οταν λογω καθελκης τον Λογον, οταν αναμακτω τομη σωμα και αιμα τεμνης
δεσποτικον, φωνην εχων το ξιφος (Ep CLXXI.3)

παλιν μυσταγωγει το Πασχα τουσ μαθητασ εν υπερω και μετα δειπνον και
προ μιας του παθειν ημερασ (Or XL.30)

αιδεσθητι την μυστικην τραπεζαν η προσηλθεσ, τον αρτον ου μετειληφασ,
το ποτηριον ου κεκοινωνηκασ τοισ Χριστου παθεσι τελειομενοσ (Or XL.31)

και Ιησουσ αυτοσ εν υπερω του μυστηριου κοινωνει ...(Or XLI.12)

το προς εσπεραν μεν οτι επι συντελεια των αιωτων

το Χριστου παθοσ . επει και κοινωνει του μυστηριου τοισ μαθηταισ εν εσπερα
(Or XLV .16)

[All]

xxvi .28 (// Mk xiv.24; Lk xxii.20; cf I Cor xi.25) αιμα σεβοντες ..(Car Th 1.2= PG 401.1)

αιμ' ανεθηκε θεω (Car Th 1.2= PG 407.76)

και γαρ εμον [αιμα] το χριστος εμος θεος εξεκενωσε (Car Th 1.9= PG 463.80)
ζητω το αιμα τω προσερρυη θεου;(Car Th 1.10= PG 470.65)

τω της Καινης Διαθηκης αιματι (Or XVI. 11)

τουτο γαρ εστιν το αιμα μου της διαθηκης P³⁷ P⁴⁵ vid N B L Θ 33; NA²⁷

τουτο γαρ εστιν το αιμα μου το της καινης διαθηκης A C W f¹ 13 R

τουτο γαρ εστιν το αιμα μου της καινης διαθηκης D; Ir^{lat}; lac. Nyssa et Basil

Mk xiv.24 τουτο εστιν το αιμα μου της διαθηκης (similar variation; see *ad loc*)

Lk xxii.20 τουτο το ποτηριον η καινη διαθηκη εν τω αιματι μου

I Cor xi.25 τουτο το ποτηριον η καινη διαθηκη εστιν εν τω αιματι μου

[All]*

xxvi .31-5, 69-75 (// Mk xiv 29;cf Jn xiii 36-38) και εν τη νυκτι ταυτη παντες εσκανδαλισθησαν. Μικρου και Πετρος ηρνησατο με ,και τυχον ουδε κλαιει πικρως, ινα θεραπευση την αμαρτιαν (Or.XXVI.17)

παντες υμεις σκανδαλισθησεσθε εν εμοι εν τη νυκτι ταυτη (33) αποκριθεις δε ο Πετρος ειπεν αυτω ει παντες σκανδαλισθησονται εν σοι εγω ουδεποτε σκανδαλισθησομαι.... (69) ο δε Πετρος ...(70)..ο δε ηρνησατο εμπροσθεν παντων...(72) και παλιν ηρνησατο μετα ορκου...(75) και εμνησθη ο Πετρος τουρ ηματος Ιησου ...και εξελθων εξω εκλαυσεν πικρως (NA²⁷)

Mk xiv 28 και λεγει αυτοις ο Ιησους οτι παντες σκανδαλισθησεσθε (29) ο δε Πετρος εφη αυτω ει και παντες σκανδαλισθησονται αλλ ' ουκ εγω (30) και λεγει αυτω ο Ιησους αμην λεγω σοι οτι συ σημερον ταυτη τη νυκτι... (NA²⁷ ; no πικρως in Mk, and all synoptics use απαρνεομαι rather than the non-compound verb)

[All]

xxvi. 36, 39 (// Mk xiv. 32, 35; Lk xxii. 41) αναχωρουντι μικρον προ του παθους και ευχομενω (Or.XXXII.18)

μιας της εν τω παθει μακροθυμιας (Or.XXXIII.14)

και πειθετω σε θεος αγρυπνων προ του παθος, και προσευχομενος (Or XIV 3)

απελθων εκει προσευξωμαι (NA²⁷)
Refers to story but few verbal echoes

Mk xiv. 35 και προελθων μικρον επιπτεν επι της γης και προσηυχετο

Lk xxii. 41 και αυτος απεσπασθη απ' αυτων.. και θεις τα γονατα προσηυχετο

[All]

xxvi. 37 (// Mk xiv.33; cf Jn xii.27) παρειναι δε αγωνιωντι (Or XXXII. 18)
το αγωνιαν (Or XXIX.18)²²⁴

ηρξατο λυπεισθαι και αδημονειν (NA²⁷)

Mk xiv.33 ηρξατο εκθαμβεισθαι και αδημονειν

[All]

xxvi .46 (// Mk xiv. 42) Εγειρεσθε αγωμεν εντευθεν, ηκουσατε του Σωτηρος
λεγοντος (Or XIX. 6)

Εγειρεσθε αγωμεν. (NA²⁷)

Mk xiv. 42 Εγειρεσθε αγωμεν.

xxvi .47-50 (// Mk xiv. 45; Lk xxii 47; and cf Jn xviii. 5) και προδιδομενον (Or
XXXVIII. 16)
προδιδομενος (Or XLI. 5)

Και προδοθηναι παλιν γεννηθηναι υπο Ιουδα (Ep CI.64)

ο παραδιδους (NA²⁷; see footnote 215)

xxvi . 51-2 (// Mk xiv 47; Lk xxii 50-1; cf Jn xviii. 10) Τεμνει Μαλχου το ωτιον
Πετρος ενος των υβριστων, Ιησους δε αποκαθιστησι (Ep LXXVII.10)

καν μαχαιρα Μαλχου τεμης το ωτιον δια ζηλον αγανακτησει
και αποκαταστηαι (Or.XXXIII.14)

²²⁴ This is rather curiously translated "craindre la mort" by Gallay. One observes with mild wonder the layers of tendentiousness.

ουδε τω Πετρω μονον επιτιμησας αιρομενω την μαχαιραν αλλα και το ωτιον αποκαταστησας τω πεπληγοτι (Or XIV.2)

Refers to story but no verbatim citations only verbal echoes (for example, all use word μαχαιρα ; Μαλχου is from John but only Mt calls ear ωτιον and only Lk restores it (ιασατο)
[All]

xxvi .55 (// Mk xiv. 49; Lk xxii 53) Μετα τουτο διδαξον εν τω ιερω (Or XXXVIII. 18)

καθ' ημεραν εν τω ιερω εκαθεζομην διδασκων (NA²⁷)

εκαθεζομην διδασκων εν τω ιερω W Δ f¹³ 565 (?word order more like Gregory's)

εκαθεζομην εν τω ιερω διδασκων C D; Eus

εν τω ιερω εκαθεζομην (- διδ.) f¹

Mk xiv. 49 καθ' ημεραν ημην προς υμας εν τω ιερω διδασκων

Lk xxii 53 καθ' ημεραν οντος μου μεθ' υμων εν τω ιερω

[Ad]*

xxvi. 58 (// Mk xiv. 54; Lk xxii 54) οι δε , το φιλανθρωποτατον, απο μακροθεν εστησαν και εν τη νυκτι ταυτη παντες εσκανδαλισθησαν (Or.XXVI.17)

ο δε Πετρος ηκολουθει αυτω απο μακροθεν εως της αυλης B D W Θ f¹³ 565 700; NA²⁷ ; et // Mk

ηκολουθει αυτω μακροθεν .N C L Δ f¹ 33; et // Lk except D f¹³

Mk xiv. 54 και ο Πετρος απο μακροθεν ηκολουθησαεν αυτω

Lk xxii 54 ο δε Πετρος ηκολουθει μακροθεν
ο δε Πετρος ηκολουθει αυτω απο μακροθεν D f¹³

Lk xxiii.49 quotes Ps xxxviii. 11 [NA²⁷ gives verse 12]. H&R p.893 also give LXX variant, as follows:

οι εγγιστα μου μακροθεν εστησαν. (A S or N² απο)

Since the given phrase also occurs to describe the women standing around the cross (see below **Mt xxvii. 55 et //**), it is far from certain that Gregory refers to Peter, who does not stand but follows; also see Abbott-Smith p.276)

xxvi. 57, 59 (Mk xiv. 53-65; Lk xxii 54-5, 66; Jn xi 47-53 and xviii 24)
 ειτε το Καιαφα συνεδριον, ω Χριστος κατακρινεται (Or.XXI.22)

Οι δε κρατησαντες τον Ιησουν απηγαγον προς Καιαφαν... (59) Οι δε αρχιερεις
 και το συνεδριον ολον.. (NA²⁷)

D spells Καιαφ. Καιφαν; but although there is variation in that line of Gregory's text there is none for the spelling of the name; the word συνεδριον appears in all three, not Jn; κατακρινω at Mt xxvii.3)

[All]

xxvi .67 (// Mk xiv 65) εμπτυσμων τε και ραπισμων οσων
 ηνεσχετ' ! (Car Th 2.25= PG 830.241)

ουδε το προσωπον αισχυνη υποθεις εμπτυσμων (Or XIV 4)
 ποσον μερος ταυτα των εμπτυσμων Χριστου και ραπισμων (Or.XXXIII.14)
 ραπισματα ηνεγκεν, εμπτυσμων ηνεσχετο (Or.XXXVII. 4)
 ζητησον εμπτυσματα, δεξαι ραπισματα, κολαφισματα (Or.XXXVIII.18)

τοτε ενεπτυσαν εις το προσωπον αυτου και εκολαφισεαν αυτον, οι δε
 ερραπισαν (NA²⁷)

Mk xiv 65 και ηρξαντο τινες εμπτυειν.. και κολαφιζειν αυτονκαι οι υπηρεται
 ραπισμασιν αυτον ελαβον (NA²⁷)

xxvi .69-75 (// Mk xiv 66-72)

Μικρου και Πετρος ηρνησατο με (Or XXVI. 17)

Ουδε Πετρον τον μεγαν παθοντα τι ανθρωπινον περι το σωτηριον παθος (Or
 XXXIX.18]

[All]

xxvii.1 (// Mk xv.1; Lk xxii. 66) και προ μιας του παθειν ημερας
 (Or XL. 30)

πρωιας δε γενομενης (NA²⁷)

Mk xv.1 και ευθυς πρωι

Lk xxii. 66 και ως εγενετο ημερα..

[All]

xxvii.2 (// Mk xv.1; Lk xxiii.1) και χριστοκτονος μετα Πιλατον (Or IV 68)

και χριστοκτονον Πιλατον εδημιουργησεν (Or XXXVI.5)

ηιδει γαρ ως μετα Ηρωδη Πιλατον μανησομενον (Or XXXIX. 15)

και παρεδωκαν Πιλατω τω ηγεμονι Ἄ Β Λ 33; NA²⁷; et Or.

Ποντιω Πιλατω τω ηγεμονι C W Θ f¹³ R

. Mk xv.1 παρεδωκαν [τω W f¹³ R] Πιλατω

Lk xxiii.1 ηγαγον επι τον Πιλατον

[All]

xxvii. 18 (// Mk xv.10) Εκ δε τουτων ο φθονος (Or XL.29)
ηδει γαρ οτι δια φθονον παρεδωκεν αυτον (NA²⁷)

[All]

xxvii. 26 (// Mk xv.15; Lk xxiii.24-5; cf Jn xix.16) και χριστοκτονος
μετα Πιλατον και μετα Ιουδαιουςμισοθεος (Or IV. 68)
και Χριστοκτονον Πιλατον [φθονος] εδημιουργησεν
(Or.XXXVI.5)

Αν φραγγελωθης και τα λειπομενα ζητησον (Or.XXXVIII.18)
ηιδει γαρ ως μετα Ηρωδη Πιλατον μανησομενον (Or XXXIX. 15)

τοτε τον δε Ιησουν φραγγελωσας παρεδωκεν ινα σταυρωθη (NA²⁷)

Mk xv.15 και παρεδωκεν τον Ιησουν φραγγελωσας ινα σταυρωθη

[All]

xxvii. 27-31 (// Mk xv 16-36; Lk xxiii. 32-49; cf Jn xix.17-30) Πολλα ετι λειψει,
καν πολλα παθη, οξος, χολη, στεφανος ακανθινος, σκηπτρον καλαμινον,
χλαμυς κοκκινη, σταυρος, ηλοι, λησται συσταυρουμενοι, παριοντες
υβριζοντες (Or.XXVI .12)

The Passion *in sum*.

xxvii. 28 (// Mk xv. 17; cf Jn xix.2) ενδυσις τε πορφυρας (Car Th 2.34= PG 960.204)

Πολλα ετι λειψει, καν πολλα παθη..... χλαμυς κοκκινη (Or XXVI.12)

και εκδυσαντες αυτον χλαμυδα κοκκινην περιεθηκαν αυτω (NA²⁷)

και εκδυσαντες αυτον τα ιματια αυτου 33

Mk xv. 17 και εκδιδυσκουσιν αυτον πορφυραν και περι τιθεασιν αυτω

[All]*

xxvii. 29 (// Mk xv. 17; cf Jn xix.2) Στεφος δ' ακανθων (Car Th 2.34= PG 960.204)

και στεφανος ακανθινος κατα του πονηρου κρατπους (Or II.25)

Πολλά ετι λειψει, καν πολλά παθη.....στεφανος ακανθινος (Or XXVI.12)
 ενος ου τιμωμαι παντα του ακανθινου στεφανου (Or.XXXIII.14)
 ακανθαις στεφανωθητι (Or.XXXVIII.18)

και πλεξαντες στεφανον εξ ακανθων.. (NA²⁷)

Mk xv. 17 και περιτιθεασιν αυτω πλεξαντες ακανθινον στεφανον

[All]

xvii. 30a (// Mk xv.19b; Jn xix.3) ουδε το προσωπον αισχυνη υποθεις
 εμπτυσματων (Or XIV 4)
 ποσον μερος ταυτα των εμπτυσματων Χριστου και ραπισματων (Or. XXXIII.14)
 Ραπισματα ηνεγκεν, εμπτυσματων ηνεσχετο, χολης εγευσατο...(Or.XXXVII.4)
 και εμπτυσαντες εις αυτον ελαβον ... (NA²⁷)

xvii. 30b (// Mk xv.19a) ενος του καλαμου (Or.XXXIII.14)
 Πολλά ετι λειψει, καν πολλά παθη... σκηπτρον καλαμινον (Or XXVI.12)
 δεξαι καλαμον (Or.XXXVIII.18)
 ελαβον τον καλαμον και ετυπτον.. (NA²⁷)

Mk xv.19 και ετυπτον αυτου την κεφαλην καλαμω και ενεπτουον αυτω

[All]

xvii. 32 (// Mk xv 21; Lk xxiii.26) Αν Σιμων ης Κυρηνατος, τον σταυρον αρον,
 και ακολουθησον (Or XLV.24)

Εξερχομενοι δε ευρον ανθρωπον Κυρηναιον ονοματι Σιμωνα τουτον
 ηγαρευσαν ινα αρη τον σταυρον αυτου (NA²⁷)

Mk xv 21 και αγαρευσουσιν παραγοντα τινα Σιμωνα Κυρηναιον..ινα αρη
 σταυρον αυτου

Lk xxiii.26 επιλαβομενοι Σιμωνα τινα Κυρηναιον...επεθηκαν αυτω
 τον σταυρον φερειν οπισθεντου Ιησου

[All]

xvii. 34 (// Mt xvii.48; Mk xv.36; Lk xxiii.36; cf Jn xix. 29-30) γευσιν τε χολη
 (Car Th 2.1= PG 535.164)
 γευσει δε γευσις η χολης αντιστατος (Car Th 2.34= PG 960.209)

και χολη κατα της γευσεως(Or II. 25)
 Συ κατα της χολης την σην γευσιν; (Or IV.68)

Πολλα ετι λειψει, καν πολλα παθη, οξος, χολη (Or.XXVI. 12)
 οξος ποτιζεται (Or.XXIX.20)
 Μιας της χολης, ενος οξους (Or.XXXIII.14)
 χολης εγευσατο δια την εμην γευσιν (Or XXXVII.4)
 γευσαι χολης (Or.XXXVIII.18)
 οξος ποτισθητι (Or.XXXVIII.18)

εδωκαν αυτω πειν οινον μετα χολης μεμιγμενον (NA²⁷)

Mt xxvii.48 και λαβων σπογγον πλησας τε οξους και περιθεις καλαμω
 εποτιζεν αυτον

Mk xv.36 δραμων δε τις γεμισας σπογγον οξους περιθεις καλαμω εποτιζεν αυτον

Lk xxiii.36 οξος προσφεροντες αυτω

[All]

xxvii. 35 (// Mk xv.24; Lk xxiii.33; cf Jn xix 18) τον υιον εσταυρωσαν (DVS
 (Jungck) 110.1160)

παγεις επειτα χειρι ταις θεοκτονοις (Car Th 1.10= PG 466.11)

και εσταυρωθη (Ep CII.27)

Πολλα ετι λειψει, καν πολλα παθη.....σταυρος (Or XXVI.12)

και σταυρομενον (Or XXXVIII.16)

εκ τουτου δε ο σταυρος και οσοις σεσωσμεθα (Or XL.29)

σταυρωθεντα (Or XL.45)

και σταυρον ουκ απαξιουντα.... καιτοι τι τουτου παραδοξοτερον, Θεον
 σταυρομενον βλεπειν (Or XLIII. 64)

Σταυρωσαντες δε αυτον..(NA²⁷)

[All]

xxvii. 38,44 (// Mk xv 27; Lk xxiii. 33; cf Jn xix 18)

Πολλα ετι λειψει, καν πολλα παθη.....λησται συσταυρουμενοι (Or XXVI.12)

αλλα σωζει και ληστην συσταυρουμενον (Or.XXIX.20)

λησται συσταυρομενοι (Or.XXXIII.14)

και σταυρον ουκ απαξιουντα.... καιτοι τι τουτου παραδοξοτερον, Θεον
 σταυρομενον βλεπειν και τουτον μετα ληστων (Or XLIII. 64)

τοτε σταυρουνται συν αυτω δυο λησται... (44) και οι λησται οι συσταυρωθεντες
 συν αυτω... (NA²⁷ ; no material variants)

Mk xv 27-28 και συν αυτω σταυρουσιν δυο ληστας

Lk xxiii.33 Και τους κακουργους..

[AII]

xxvii. 39 (// Mk xv. 29-30) Βλασφημηθησεται,
παρακαλεσαι (Or XXVI.12)

καιτοι τι τουτου παραδοξοτερον, Θεον σταυρομενον βλεπειν
και τουτον μετα ληστων και υπο των παριοντων γελωμενον (Or XLIII. 64)

οι δε παραπορευομενοι εβλασφημουν αυτον κινουντες τας κεφαλας (NA²⁷)

Mk xv. 29-30 και οι παραπορευομενοι εβλασφημουν αυτον κινουντες
τας κεφαλας (NA²⁷)

[AII]

xxvii. 45 (// Mk xv.33; Lk xxiii.34) Εκ δ' εχυθη σταυροιο βαθυ σκοτος (Car Th
1.20= PG 490.33)

πενθος δε του παθοντος εκταιον σκοτος (Car Th 2.34= PG 960.212)

αλλα σκοτιζει παν το ορωμενον (Or.XXIX.20)

θεος σταυρομενος, ηλιος σκοτιζομενος (Or XLV 29)

σκοτος εγενετο επι πασαν την γην (NA²⁷)

Mk xv.33 σκοτος εγενετο εφ' ολην την γην

Lk xxiii.34 και σκοτος εγενετο εφ' ολην την γην

[AII]

xxvii. 48 (// Mk xv.36; Lk xxiii.36; cf Jn xix. 29) οξος ποτιζεται (Or.XXIX.20)

οξος ποτισθητι (Or.XXXVIII.18)

Πολλα ετι λειψει, καν πολλα παθη, οξος, χολη (Or XXVI.12)

μιας χολης, ενος οξους δι' ων την πικραν γευσιν εθεραπευθημεν (Or. XXXIII.14)

και λαβων σπογγον πλησας τε οξους και περιθεις καλαμω εποτιζεν αυτον
(NA²⁷)

Mk xv.36 δραμων δε τις γεμισας σπογγον οξους περιθεις καλαμω εποτιζεν αυτον

Lk xxiii.36 οξος προσφεροντες αυτω

[AII]

xxvii. 50 (// Mk xv. 37; Lk xxiii 46; cf Jn xix. 30) και θανε και νεκυεσσι μιγη (Car His 2.7= PG 1564. 174)

και θανατος κατα του θανατου (Or II.25)

ταχα δ' αν ονειδισαις και τον σταυρον και τον θανατον !(Or XXIX 18) αποθηνσκει (Or XXIX.20)

Εντευθεν θανατος (Or XLIV. 4)

ο δε Ιησους παλιν κραξας φωνη μεγαλη αφηκεν το πνευμα (NA²⁷)

Mk xv. 37 ο δε Ιησους αφεις φωνην μεγαλην εξεπνευσεν

Lk xxiii 46 και φωνησας φωνη μεγαλη...εξεπνευσεν

[AII]

xxvii. 51 (// Mk xv.38; Lk xxiii.45) αλλα καταπετασμα πηγνυται (Or.XXIX.20)

και ιδου το καταπετασμα του ναου εσχισθη απ' ανωθεν εως καταω εις δυο NA²⁷ εσχισθη εις δυο απ' ανωθεν εως καταω C³ W f¹ 13 R

Mk xv.38 και το καταπετασμα του ναου εσχισθη εις δυο [μερη D] απ' ανωθεν εως καταω

Lk xxiii.45 εσχισθη δε το καταπετασμα του ναου μεσον

[AII]

xxvii. 57(// Mk xv. 43; Lk xxiii. 50; cf Jn xix. 38)

μηδε ταφω μονον ως Ιωσηφ ο Αριμαθαιος (Or XIV. 40)

Καν Ιωσηφ ης ο απο Αριμαθαιας αιτησαι το σωμα παρα του σταυροντος (Or XLV. 24)

ηλθεν ανθρωπος πλουσιος απο Αριμαθαιας τουνομα Ιωσηφ (NA²⁷)

Mk xv. 43 ελθων Ιωσηφ [ο *om.* by B D W]] απο Αριμαθαιας [-θιας in N^c].τολμησας

εισηλθεν προς τον Πιλατον και ητησατο το σωμα [πτωμα D] του Ιησου

Lk xxiii. 50 και ιδου ανηρ ονοματι Ιωσηφ ..απο Αριμαθαιας πολεως των Ιουδαιων

[AII]*

xxvii 60 (// Mk xv. 46; Lk xxiii. 53; cf Jn xix. 41-2)

και ταφη (Or II.25)

και την ταφην (Or XVII.12)

θαπτεται (Or.XXIX.20)

ως ανθρωπον θαπτομενον (Or.XXXVIII.16)

σταυρωθεντα τε και ταφεντα (Or XI. 45)
 θαπτομενος (Or XLI.5)
 Εντευθεν..και ταφη (Or XLIV. 4)
 κακεινη [sc. νυξ] μεν εστι μεθοριον της ταφης (Or XLIV. 5)

και εθηκεν αυτο εν τω καινω αυτου μνημειω (NA²⁷)

[All]

None of the Gospels uses these words. See further footnote 120

xxviii. 3 (// Mk xvi. 5; Lk xxiv. 4) και η στολη αυτου ως φεγγος
 αστραπης διερχομενης (Or XLV.1)

ην δε η ειδα αυτου ως αστραπη (NA²⁷)

Mk xvi. 5 περιβεβλημενον στολην λευκην

Lk xxiv. 4 εν εσθητι αστραπτουση

[All]

xxviii. 6-7 (// Mk xvi.6; Lk xxiv 6)

και θανε και νεκυεσσι μιγη, και ανεδραμεν αυθις (Car His 2.7= PG 1564. 174)

Εκ νεκυων παλινορσος αναστησειε θανοντας (Car His 2.7= PG 1566. 197+)

και ανεστη (Ep CII.27)

και αναστασις υπερ της αναστασεως (Or II.25)

και την αναστασιν (Or XVII.12)

Την γαρ εγερσιν και την αναληψιν παρησειν μοι δοκεις (Or XXIX.18)

αλλ ανισταται (Or.XXIX.20)

εγηγερθαι παρα του Πατρος...αλλα και εαυτον ανεστακεναι (Or XXXVIII.15)

και ως θεον εγειρομενον (Or XXXVIII.16)

εξ αναστασεως.....τη αναστασει (Or XL.2)

Ανισταται τριημερος (Or XL.30)

ανισταμενος(Or XLI 5)

Εντευθεν . και αναστασις (Or XLIV.4)

Χριστος εκ νεκρων, συνεγειρεσθε (Or XLV.1)

ουκ εστιν ωδε, ηγερθη γαρ καθως ειπεν δευτε ιδετε τον τοπον οπου εκειτο
 (7) και ταχυ πορευθεισαι ειπατε τοις μαθηταις αυτου οτι ηγερθη απο
 των νεκρων. Και ιδου προαγει υμας εις την Γαλιλαιαν, εκει αυτον οψεσθε.
 Ιδου ειπον υμιν (NA²⁷)

Mk xvi.6 ηγερθη, ουκ εστιν ωδε

Lk xxiv 6 ουκ εστιν ωδε, αλλ' ηγερθη

[All]

xxviii. 8 (// Lk xxiv.9) και τοις μαθηταις απαγγειλασαι μετα την εκ νεκρων
αναστασιν (Οτ XXIV. 17)
και απελθουσαι ταχυ απο του μνημειου.....απαγγειλαι τοις μαθηταις αυτου
(NA²⁷)

Lk xxiv.9 και υποστρεψασαι απο του μνημειου απηγγειλαν ταυτα παντα
τοις ενδεκα και πασιν τοις λοιποις

[Ad]

Mark

i. 24 (// Lk iv. 34) και δαιμονες ομολογουσι τον Ιησουν ακοντες. (Or.IV.54)
 πλην υπο δαιμονων επιγινωσκειται, και απελευνει δαιμονας (Or.XXIX.20)
 Απιστεις τη θεοτητι; τουτο ουδε οι δαιμονες (Or.XXXVIII.15)

ηγ εν τη συναγωγη αυτων ανθρωπος εν πνευματι ακαρθαρτω και ανεκραξεν
 λεγων.... οίδα σε τις ει, ο αγιος του θεου (NA²⁷)

οιδαμεν Ν

Lk iv 34 ηγ ανθρωπος εχων πνευμα δαιμονιου ακαρθαρτου και ανεκραξεν
 φωνη μεγαλη..οίδα σε τις ει, ο αγιος του θεου (NA²⁷) See also next

Cf iii. 11 (// Lk iv.41)

και τα πνευματα ακαθαρτα, οταν αυτον εθεωρουν προσεπιπτον αυτω και
 εκραζον λεγοντες οτι συ ει ο υιος του θεου (NA²⁷)

Lk iv.41 εξηρχετο δε και δαιμονια απο πολλων κραυγαζοντα
 και λεγοντα οτι συ ει ο υιος του θεου...ηδεισαν τον χριστον ειναι

iv 31-2 (// Mt. xiii.31-2; Lk xiii.18-9) και ναπυ (Car Th 1.25= PG 496.4)
 ως κοκκω σιναπεως (NA²⁷)

v. 25-34 (// Mt xi.20-22; Lk viii.44) και αιματοεσσαν επαυσε
 πηγην (Car Th 1.21= PG 491.6)

ix. 6 (// Lk ix.33) μικρου στερροτερα και οψεως (Or XL.6.)
 ου γαρ ηδει τι αποκριθη (NA²⁷)

Lk ix.33 μη ειδως ο λεγει

?[All]

x. 18 (// Lk xviii.19) Ουδεις αγαθος, ει μη εις ο θεος (Or.XXX. 13)

το δε ουδεις αγαθος (Or.XXX. 13, line 18))

ουδεις αγαθος ει μη εις ο θεος (NA²⁷)

Lk xviii.19 ουδεις αγαθος ει μη εις ο θεος (NA²⁷)

Ν* Β* both omit ο

[cf Mt xix.17 εις εστιν αγαθος]

[Cit]*

x. 38 (// Lk xii.50) οίδα και τεταρτον βαπτισμα, το δια μαρτυριου και αιματος, ο και αυτος Χριστος εβαπτισατο (Or XXXIX. 17)

δυνασθε... το βαπτισμα ο εγα βαπτιζομαι βαπτισθηναι; (NA²⁷)

Lk xii.50 βαπτισμα δε εχω βαπτισθηναι

[All]

xii. 42 (// Lk xxi.2) δεχεται γαρ....και τα δυο λεπτα της χηρας (Or XIII.1)
δεχεταικαι τα δυο λεπτα της χηρας (Or XIX.8)

και ελθουσα μια χηρα πτωχη εβαλεν λεπτα δυο (NA²⁷)

Lk xxi.2 ειδεν δε τιναχηραν πενιχραν βαλλουσαν εκει λεπτα δυο

[All]

Luke

iv. 18 Παλιν επ' εμε χρισμα και Πνευμα (Or IX.1)

πνευμα κυριου επ' εμε

ου εινεκεν εχρισεν με (NA²⁷ quoting Is xli.1)

LXX πνευμα κυριου επ' εμε

ου εινεκεν εχρισεν με

viii. 43-44 (// Mt ix.20; Mk v.25-28) αιματος εσχε ρυσιν (Car Th 1.22=PG 493.9)

ix. 28-9 (// Mt xvii. 1,2; Mk ix.2-3) ειδεος ηκε σελας (Car Th 1.22=PG 493.12)

xi 24-26 (// Mt xii. 43-45) Ακαθαρτον ειτα πνευμα δ' εισοικιζεται

Επτα ξυν αλλοις (Car Th 1.26=PG 497.8)

Οταν το ακαθαρτον πνευμα εξελθη απο του ανθρωπου...(26) τοτε πορευεται,και παραλαμβανεται ετερα πνευματα πονηριτερα εαυτου επτα και εισελθοντα κατοικει εκει (NA²⁷)

xiii. 6-9 (// Mt xxi 18-19; Mk xi. 12-14) Συκην τ'

ακαρπον ταις κπροις επωφελειν (Car Th 1.26=PG 498.13)

Μηδε συκην ολεσειας αχρηιον, αλλ' ετι καρπον

Ελπεο, μηδε τεης μιν, αναξ (Car Th 1. 27=PG 504.80)

Μη ξηρανωμεν συκην ετι καρποφορειν δυναμενην, μη ως αχρηστου καταγνωμεν και καταργουσης τον τοπον, ην θεραπευσει τυχον τεχνιτου γεωργου προστασια και επιμελεια (Ep LXXVII.13)

ετι του Δεσποτου δεηθητι, μη εκκοψαι μηδε μισησαι την ακαρπον συκην και ανονητον, αλλ επιστρεψαι και θεραπευσαι και περιβαλειν κοπρια (Or.XXXII.30)

αξινη οτι την ακαρπον εκκοπτεις συκην επι πολυ μακροθυμησας (Or.XXXVII.4)

τι δε η αξινη; η αθεραπευτου ψυχης εκτομη, και μετα την κοπρον.(Or.XXXIX.15)

Συ μεν δεηση του δεποτου τυχον... ετι φεισασθαι της συκης και μηπω εκτεμειν..αλλα συγχωρηθηναι περιβαλειν κοπρια.. (Or.XL.9)

συκην ειχεν τις..και ηλθεν ζητων καρπον εν αυτη και ουχ ευρεν (7) ειπεν δε..ιδου τρια ετη αφου ερχομαι ζητων καρπον εν τη συκη ταυτη

και ουχ ευρισκω; εκκοψον αυτην (8) ο δε αποκριθεις λεγει αυτω κυριε αφες αυτην και τουτο το ετος εως σκαψω περι αυτην και βαλω κοπρια...(NA²⁷)

[All]

xiii. 19 (// Mt. xiii.31-2; Mk iv 31-2) Ναυ, ζυμη τε και πενητες εν γαμου (Car Th 1.26=PG 498.14)

ομοια εστινωσ κοκκω σιναπεωσ....και εγενετο εις δενδρον και τα πετεινα του ουρανου κατασκηνωσεν εν τοις κλαδοις αυτου (NA²⁷)

xiv. 16-24 (// Mt xxii. 1-14)

η αγρον, ηε βοων ζευγοσ νεον ηε δαμαρτα (Car Th 1.27=PG 502.47)

(18) και ηρξαντο απο μιας παντες παραιτεσθαι. Ο πρωτοσ...αγρον ηγορασα...

(19) και ετεροσ ειπεν ζευγη βοων ηγορασα πεντε....(20)... και ετεροσ

ειπεν γυναικα εγημα

There are virtually no verbal echoes of Lk's account.

[All]

xv. 4 (// Mt xviii.12) Χαρα τε δραχμησ ευρησει, και θρεμματοσ (Car Th 1.26=PG 498.15)

Ευρων την μεν εραζε, το δ' ουρεσι, τον δ' υπο ποσσιν

οικτρον υποστρψαντα πατρωιδον εσ δομον (Car Th 1.27=PG 504.82)

Τις προβατον τ' ωμοισ ανθετο πλαζομενον; (Car His 1.46=PG 1381.46)

Αυθισ αριθμησειασ εν υιασι, θρεμμασι, δραχμαισ (Car Th 1.27=PG 505.85)

Οτι επι το πλανωμενον ηλθεν ο ποιμην ο καλοσ (Οτ.XXXVIII.14)

και πλανωμενον ευρε και ευρων επι των ωμων ανελαβεν...(Οτ XLV.26)

τισ ανθρωποσ εξ υμων εχων εκατον προβατα...και πορευεται επι το απολωλοσ εωσ ευρη αυτο (NA²⁷) [in Mt. these sheep are not "lost" but wandering]

xxii.12 (// Mk xiv. 15) παλιν μυσταγωγει το Πασχα τουσ μαθητασ εν υπερωω (Οτ XL.30)

και Ιησουσ αυτοσ εν υπερωω το μυστηριου κοινωει (Οτ XLI. 12)

κακεινοσ υμιν δειξει αναγαιον μεγα εστρωμενον . εκει ετοιμασατε (NA²⁷)

Mk και αυτοσ υμιν δειξει αναγαιον μεγα ...και ητοιμασιν το πασχα

In the next two references, though the sayings are recorded in all three synoptics, Gregory has used key words (θελημα, φιλημα) from Lk ; so I have retained them here in Lk Appendix I

xxii. 42 (// Mt xxvi. 39; Mk xiv. 36) πλην ουχ ο εγω θελω, το δε σον [αλλα σον AQBWVTS] ισχυετω θελημα (Or.XXX.12)

πλην μη το θελημα μου αλλα τον σον γινεσθω (NA²⁷)

μη το θελημα μου αλλα τον σον γινεσθω, ει βουλει.... D

Mt πλην ουχ ως εγω θελω αλλ' ως συ

Mk xiv 36 αλλου τι εγω θελω αλλα τι συ;

[Ad]*

xxii. 47-8 (// Mt xxvi. 49; Mk xiv. 45) αν φιληματι προδοθη, ελεγκει μεν... (Or.XXXIII.14)

.. και ηγγισεν τω Ιησου και φιλησαι αυτον (48) Ιησους δε ειπεν αυτω Ιουδα φιληματι τον υιον ανθρωπου παραδιδως (NA²⁷)

Mt ον αν φιλησω αυτος εστιν.....(49) και ευθεως προσελθων τω Ιησου ειπεν χαιρε, ραββι και κατεφιλησεν αυτον (NA²⁷)

Mk xiv. 45 λεγει ραββι και κατεφιλησεν αυτον

[All]

xxiii. 43 (// Mt xxvii. 38-43; Mk xv. 27,32; cf Jn xix.18) αλλα σωζει και ληστην συσταυρουμενον (Or.XXIX.20)

σωσον σεαυτον και ημας...(43) και ειπεν αυτω σημερον μετ' εμου εση (NA²⁷; not the words λησται and συσταυρωμενοι but the idea of him being saved is from Lk; words from //)

[All]

xxiii. 49 (// Mt xxvii. 55; Mk xv.40) οι δε , το φιλανθρωποτατον, "απο μακροθεν εστησαν" και εν τη νυκτι ταυτη παντες εσκανδαλισθησαν (Or.XXVI.17)

Εστηκαισαν δε παντες οι γνωστοι αυτω απο μακροθεν και γυναικες αι συνακολουθουσαι..(NA²⁷)

Mt ησαν δε εκει γυναικες πολλαι απο μακροθεν θεωρουσαι

Mk ησαν δε και γυναικες απο μακροθεν θεωρουσαι

The editorial inverted commas presumably refer to Lk xxiii.49 which is quoting (?) Ps xxxviii. 11 [NA²⁷ gives verse 12]. H&R give LXX variant, as follows: οι εγγιστα μου μ.. (A S² απο μ..) εστησαν. Moreover although a number of NT mss omit the phrase in Lk Gregory emphasizes the word ιστημι which does not appear in Mt nor when the phrase occurs at xxvi. 58 qv. (Cf // Mk xiv. 54; Lk xxii 54 ; also see A-S p.276). It is impossible to be sure whether Gregory has Lk in mind. There are no variants in Mt.

[Not in BP]

xxiv. 51 (// Mk xvi. 19) κατ' ουρεος, ενθεν αερθη

Χριστος (Car His 2.1=PG 1457.75)

η δ'εις ανω πορεια και μ' ανω φερει (Car Th 2.34= PG 961.221)

και ανεβη (Ep CII.27)

και την ανοδον (Or XVII.12)

ανθρωπισθεντι, ειτα και υψωθεντι (Or XXIX. 18)

αλλ' εις ουρανους ανεισιν (Or.XXIX.20)

ανερχεται, διαδεχεται (Or XXXI. 29)

εις ουρανον ανερχομενον (Or XXXVIII.2)

και ανειληφθη,... και ανεληλυθεναι (Or.XXXVIII.15)

ειτα και ανερχομενον (Or.XXXVIII.16)

και ανασταντα τριημερον ανεληλυθεναι εις τους ουρανους (Or XL. 45)

ανερχομενος (Or XLI. 5)

καν εις ουρανους ανιη, συνανελθε (Or XLV.25)

και εγηγεσθαι παρατου πατρος και ανειληφθαι, αλλα και εαυτον

ανεστακεναι, και ανεληλυθεναι (Or XLV. 27)

ανελημφθη εις τον ουρανον (NA²⁷)

John

vi. 5-13 (// Mt xiv. 19; Mk vi 41-2,44; Lk ix.16)

Πεντε δ' επειτ' αρτων τελεσεν τερας (Car Th 1.23=PG 494.6)

οιδε μεν τρεφειν εν ερημια και πεντε αρτοις πεντασχιλιους οιδε δε και επτα παλιν τετρασχιλιους (Or. XLI.4)

ουδε πεντε αρτοις εστιαν χιλιαδας, ων και τα λειψανα πολλων τραπεζων αλλη δυναμις (Or.XLIII.35) No verbal echoes except πεντε αρτοις

(10) οι ανδρες τον αριθμον ως πεντασχιλιοι [ως τρισχιλιοι Ν*]

(11) ελαβεν ουν τους αρτους ο Ιησους και ευχαριστησας διεδωκων

τοις ανακειμενοις....**(12)** λεγει τοις μαθηταις αυτου συναγαγετε

τα περισσευσαντα κλασματα, ινα μη τι αποληται **(13)** συνηγαγον ουν και εγεμισαν δωδεκα κοφινους κλασματων εκ των πεντε αρτων (NA²⁷)

vi. 13 και τα του κορου λειψανα εκει μεν δωδεκα κοφινοι ενταυθα δε σπυριδες επτα (Or.XLI.4)

συνηγαγον ουν και εγεμισαν δωδεκα κοφινους κλασματων εκ των πεντε αρτων των κριθινων (NA²⁷; cf synoptics *ad loc.*)

vi. 16-21 (cf Mt xiv. 22-33; Mk vi 45-52)... ενθεν οδευσεν

Ποντον υπερζειοντα, και εξεσαωσε μαθητας (Car Th 1.23=PG 494.6)

vi. 19 (// Mt xiv 25; Mk vi.48) υπερ θαλασσης οδευει (Or.XXX.11)

και πεζευοντα πελαγος (Or.XXXVIII.16)

ουτω και υπερθε θαλασσης επεζευε (Er.CII. 25)

θεωρουσιν τον Ιησουν περιπατουντα επι της θαλασσης (NA²⁷ ; Mt & Mk use περιπατων επι.. οδευω comes only in Lk in NT [Abbott-Smith p.309] in parable of Good Samaritan; but here we do have θαλασσης; elsewhere eg Or XXIX.20 Gregory has used πελαγος)

viii. 59 (cf Lk iv.30; and cf x.31,39 below) λιθαζεται, αλλ' ουχ αλισκεται (Or.XXIX.20)

και ουτω διαφευγε τους λιθαζοντας, διελθων δια μεσου αυτων. ο λογος γαρ ου λιθαζεται.. (Or XXXI.1)

λιθασθητι, αν τουτο δεη παθειν ληση τους αλλοντας ευ οιδα φευξη και δια μεσου αυτων ως θεος. ο λογος γαρ ου λιθαζεται (Or.XXXVIII.18)

λιθαζομενος δι' ημας (Or.XLI.5)

ηραν ουν λιθους ινα βαλωσιν επ' αυτον Ιησους δε εκρυβη και εξηλθεν (NA²⁷)

xviii. 37 (Car His 1.1=PG 969.973, 978,1010,1016; Car His 1.10=PG 1028.18; Car His 1.13=PG 1236.140; Car His 1.19=PG 1271.1,9; Car His 1.22=PG 1281.13; Car His 1.27=PG 1286.5; Car His 1.34=PG 1317.139; 1318.154; Car His 1.38=PG 1325.1;1326.15; Car His 1.42=PG 1345.18; Car His 1.43= PG 1349.30; Car His 1.45= PG 1366.179; 1373.279; Car His 1.50=PG 1390.76; Car His 1.51=PG 1396.36; Car His

1.55=PG 1400.7; Car His 1.92= PG 1447.1; Car His 2.1=PG 1455.47; 1457.81; 1459.105; 1471.272; Car His 2.3=PG 1480.5; 1489.421; 1496.222; 1501.293; Car His 2.5=PG 1521.3; Car His 2.7= PG 1566.193; Car Th 1.18=PG 481.12; Car Th 1.20= PG 488.2; Car Th 1.23=PG 494.11; Car Th 2.1=PG 534.154; 2.2 585.595, 605, 608, 611, 618, 620; Car Th 2.15= PG 774.109 all these listed in BP are examples of Christ being addressed as "αναξ")

αναξ και Χριστος (Car Th 1.9=PG 460.52)

...ηρπασε Χριστος αναξ (Epitaph 83)

Ιλαθι, Χριστε αναξ (Epitaph 89)

Χριστος αναξ (Epitaph 114)

Χριστος αναξ παντων φιλυτερος (Epitaph 115)

του βασιλεως (Or II.98)

αλλα βασιλευει των απαιτουντων (Or XXIX. 20)

Ειπεν ουν αυτω ο Πιλατος ουκουν βασιλευς ει συ; απεκριθη ο Ιησους συ λεγεις οτι βασιλευς ειμι... (NA²⁷)

xix. 2 (cf verse 5 below; Mk xv. 17; Mt xxvii. 29) ενος ου τιμωμαι παντα του ακανθινου στεφανου (Or.XXXIII.14)

ακανθαις στεφανωθητι (Or.XXXVIII.18)

και οι στρατιωται πλεξαντες στεφανον εξ ακανθων επεθηκαν αυτου τη κεφαλη (NA²⁷)

xix. 29-30 (// Mt xxvii.48; Mk xv.36; Lk xxiii.36) Πολλα ετι λειψει, καν πολλα παθη, οξος, χολη, στεφανος ακανθινος, σκηπτρον καλαμινον, χλαμυς κοκκινη, σταυρος, ηλοι, λησται συσταυρομενοι, παριοντες υβριζοντες (Or.XXVI. 12; this chapter refers to all parts of the passion story)

οξος ποτιζεται (Or.XXIX.20)

Μιας της χολης, ενος οξους (Or.XXXIII.14)

χολης εγευσατο...(Or.XXXVII.4)

οξος ποτισθητι (Or.XXXVIII.18)

Ετι δε τελειωσεως (Or XXX.16)

σκευος εκειτο οξους μεστον σπογγον ουν μεστον του οξους υσσωπω περιθεντες....(30) οτε ουν ελαβεν το οξος ο Ιησους ειπεν τετελεσται... (NA²⁷; see *ad loc* for variants, none material, mostly harmonising)

xix. 38-42 (// Mt xxvii. 57-61; Mk xv 42-47; Lk xxiii. 50-56)

μηδε ταφω μονον ως Ιωσηφ Αριμ αθαιος (Or XIV. 40)

καν Ιωσηφ ης ο απο Αριμαθαιας αιτησαι το σωμα παρα του σταυρουντος (Or XLV. 24)

Μετα δε ταυτα ηρωτησεν τον Πιλατον Ιωσηφ ο απο Αριμαθαιας...ινα αρη το σωμα του Ιησου (NA²⁷; o *om.* by P⁶⁶ and B)

xx. 1 (// Mt xxviii. 1; Mk xvi 1; Lk xxiv. 1)

Καν Μαρια τις ης, καν η αλλη Μαρια, καν Σαλωμη, καν Ιωαννα,
δακρυσον ορθρια Ιδε πρωτη, τον λιθον ηρμενον, τυχον δε και τους αγγελους.
και Ιησουν αυτον. Φθειξαι τι, φωνης ακουσον (Οτ XLV. 24)

Μαρια η Μαγδαληνη ερχεται πρωι...και βλεπει τον λιθον ηρμενον εκ του
μνημειου (NA²⁷)

xx. 18 (// Mk xvi.10; Lk xxiv.10)

τη πρωτη Τ[*sic=surelyX?*]ριστον ασπασθαι και γνωρισαι τοις μαθηταις
(Οτ XLV. 24)

ερχεται Μαριαμ η Μαγδαληνη αγγελουσα τοις μαθηταις..(NA²⁷)

[All]

Appendix II

In this section are gathered those remaining references in BP for which I am unable to give an account: either I have not been able to recognise them even as echoes of the Gospel text; or there is just one key word, or a key name which where there is no variant in spelling sheds no further light on the NT text. Some summarize whole passages; others seem to be of ecclesial origin. However because these judgements are inevitably open to question, I have listed them for completeness and given the reason for exclusion where appropriate.

Matthew

i. 3,4 Ηγαγετ' ες μεγα δωμα Ναασσων , οσ δ' απ' Ιουδα
Εκτος εην.(Car Th 1.18=PG 484.46)
No spelling variants

i. 6-11 Ως τε ροον μεγαλου ποταμου βασιληιον αιμα (Car Th 1.18=PG 481.10)

i. 11 Βαβυλωνος (Car Th 1.18=PG 484.47)
Βαβυλωνος (NA²⁷) No spelling variants

i. 12-16 Αυταρ δ' ευαγεων τε φαεινοτατων θ' ιερηων (Car Th 1.18=PG 481.11)

i.18 Epitaph 69 refers to Mary in one word- see Lk i.27)

i. 25 Ωδ' ενι φατνη
Μητηρ παρθενικη, κοσμου τεκε παντος ανακτα (Car Th. 1.18= PG 485.57)
(Car Th.2.1= PG 533.147)
Τη μεν ουν γεννησει τα εικοτα προεορτασαμεν (Or XXXIX.14)
ωσπερ και της γεννησεως (Or XL.29)
Παρθενος γεννησις, φατνη, σπαργανωσις, αγγελoi δοξαζοντες, ποιμενες προστρεχοντες, αστερος δρομος, Μαγων προσκυνησις και δωροφορια, κτλ (Or XLI.5=one word references)

These are general references to the nativity, of no textual use.

ii. 1-10. Ουδε γαρ τους ευαγγελιστας φαιημεν αν υπεναντια ποιειν αλληλοις οτι οι μεν τω σαρκικω του Χριστου πλεον ενησχοληθησαν, οι δε τη θεολογια προσεβησαν (Or XLIII.69; I think this BP reference is over-subtle and is of no use for our purpose; Gregory comments that some Evangelists begin with what is τω σαρκικω του Χριστου (ie presumably Mt and Lk) while others (presumably Jn) approach it τη θεολογια

iii. 13-17 (Or XL.29= All about when to be baptised)
(Or XXXIX.1=mystery)

iv.16 (Or XIX.12 is all about the Nativity, but does not use or refer to this particular OT quotation)
(Or XL.37 has many quotations about light and darkness, and the necessity of distinguishing between true and false light, but not this particular one)

v. 24 (Or XXI.31;? a reference to how reconciliation may be achieved between warring parties, the only verbal echo being καταλλαττει in Gregory and διαλλαγηθι in NA²⁷)

vi. 19, 20 (Or XIV.16 makes general remarks about the wealth of the heavenly inheritance of us who are poor below)
(Or XVI.19 makes general remarks about the undesirability of accumulating wealth)

vii. 23 [Car Moralia 29 (Knecht) 20.46)-no verbal echo at all]

x. 23 Or IV.124. Gregory here speaks of the obligation to progress in the spiritual life, and there is no verbal congruence

xiii. 45 Or XLI 14 is given by BP but I cannot find anything to which this might refer; the chapter is about the transforming power of the Spirit

xiii. 49 Or.XXIV 18: this passage underlines the struggle all Christians are bound to to avoid judgement at the last, but there are no verbal allusions

xv. 30 πηξειας δε μελη βεβαρητα (Car His 1.1=PG 1014.593)
και εθεραπευσεν αυτους (NA²⁷)

? [All]

xviii. 5 πολλα Χριστον και δια πολλων των ευ παθοντων εδεξιωσατο (Or.VIII. 12)
και ος εαν δεξηται εν παιδιον τοιουτο επι τω ονοματι μου, εμε δεχεται (NA²⁷)

?[All]

xix. 6 (Ep CXLIV.4 is given by BP because Gregory is giving Veranius advice about his daughter's divorce; there is no verbal echo and it is not referenced by Gally)

xx. 1 ουτι μεν ες πολυκαρπον αλων ορθριος ελθων (Car His 1.45= PG 1369. 219)
Ομοια γαρ εστιν η βασιλεια των ουρανων ανθρωπω οικοδεσποτη, οστις
εξηλθεν αμα πρωι μισθωσασθαι εργατας εις τον αμπελωνα αυτου (NA²⁷)

? [All]

xv.30 το απερριφθαι Θεου (Or XVI. 9)
εκβαλετε.. (NA²⁷)

?[All]

xxv. 31-2 (Or.XXIV 18: this passage is thought to be alluding to these verses by the SC ed –here Mossay-; it underlines the struggle all Christians are bound to to avoid judgement at the last, but there are no verbal allusions whatever so I omit)

Mark

i. 35 προσευχεται (Or.XXIX.20)
..κακει προσηυχετο (NA²⁷; see footnote)

[All]

Luke

ii 1-5 (Or XIX. 15) There is much wordplay on γραφω in this chapter- indeed in the whole Oration, but no quotations.

iii. 23-4 (Car Th 1.18= PG 482.26+)

These lines draw attention to the different genealogies reported by Matthew and Luke. They have no textual relevance.

The following have only the most tenuous link with the verb they are supposed to be quoting:

iv. 14 και ανερχεται, διαδεχεται (Or XXXI. 29)

και υ πεστρεψεν ο Ιησους εν τη δυναμει του πνευματος εις την Γαλιλαιαν (NA²⁷)

iv. 23 σος λογος εστιν ακος (Car His 1.50= PG 1390.68)

ιατρε, θεραπευσον σεαυτον (NA²⁷)

v. 8-11 (Or XXXII. 18; this chapter describes the orderliness and humility among the disciples, but makes no reference to this incident)

vii. 35 (Or.VI.4; this chapter is list of titles, and the one here referenced by SC is Σοφια. But it is really not possible to know if Lk vii.35 is in Gregory's mind)

x. 3 (// Mt x.16) και τους βαρεις λυκους αποπεμπομενος (Or.XXIV.19)

ιδου αποστελλω υμας ως αρνας εν μεσω λυκων (NA²⁷; the Gospel sense is quite different from the sense in which Gregory alludes to this)

x. 7 I think this allusion has precisely the opposite sense to that of the Gospel, so cannot understand the reference. (Or.XXXIII.8)

xi. 13 (// Mt vii.11)το διδοσθαι (Or.XXXI. 30)

ποσω μαλλον ο πατηρ ο εξ ουρανου δωσει πνευμα αγιον.. (NA²⁷)

xxi. 20 (// Mt xxiv. 15;Mk xiii.14) η δε υπο Ρωμαιων ουπω γεγενητο (Or XLI. 17)
οταν δε ιδητε κυκλουμενην υπο στρατοπεδων Ιερουσαλημ, τοτε.. (NA²⁷)

[**xxiii. 34** και λογω μονον αμυνεσθαι τους πονηρουσ ραδιον ην, αλλ' ημερωσ πανυ και πραωσ τους υβριζοντασ αποπεμπεσθαι και υπερ των σταυροντων αυτο ν αφιεναι δακρυον...(Or IV.78) Far from certain that this refers to this doubtful verse, which is missing in P⁴⁵ and has double square brackets in NA²⁷.]

John

i. 3 (Or XXX.11; this whole chapter expounds the sense of this reference but there are no actual verbal congruences)

i. 14a σωμ' υπεδεκτο τεοιω παθεεσσιν αρηγων (Car Th 1.2=PG 406.57)
(Or XXX.9=omit; σαρξ mentioned but "power over all flesh")

vii. 50-51 μηδε τοις προς την ταφην, ωσ Νικοδημοσ ο εξ ημισειασ φιλοχριστοσ (Or XIV. 40)

ix. 11 ανθρωποσ μεν (Or.XXX.21)
ο ανθρωποσ ο λεγομενοσ Ιησουσ (NA²⁷; can this conceivably be a citation, one wonders?)